

Keselyűk

Magyarországon és
a Kárpát-medencében

Keselyűk Magyarországon és
a Kárpát-medencében

Keselyűk

Magyarországon és
a Kárpát-medencében

1800-tól 2010-ig

Szerkesztette: Tóth Tamás

Írták:

Tóth Tamás

Sós Endre

Sós-Koroknai Viktória

Goran Sušić

Gál János

Marosán Miklós

Tartalom

TÓTH T. (szerk.): Keselyűk Magyarországon és a Kárpát-medencében 1800-tól 2010-ig

Szerzők címe:

TÓTH Tamás, Állatorvostudományi Egyetem, Egzotikusállat- és Vadegészségügyi Tanszék, 1078 Budapest, István u. 2.;
Fővárosi Állat- és Növénykert, 1146 Budapest, Állatkerti krt. 6–12.; e-mail: truffoi@gmail.com

SÓS Endre, Fővárosi Állat- és Növénykert, 1146 Budapest, Állatkerti krt. 6–12.

SÓS-KOROKNAI Viktória, Fővárosi Állat- és Növénykert, 1146 Budapest, Állatkerti krt. 6–12.

Goran SUŠIĆ, Grifon – Birds of Prey Conservation Society, Ede Jardasa 35, 51000 Rijeka

GÁL János, Állatorvostudományi Egyetem, Egzotikusállat- és Vadegészségügyi Tanszék, 1078 Budapest, István u. 2.

MAROSÁN Miklós, Állatorvostudományi Egyetem, Egzotikusállat- és Vadegészségügyi Tanszék, 1078 Budapest, István u. 2.

A könyv és adathordozó (legyen az e-könyv, CD vagy egyéb digitális megjelenés) szerzői jogi oltalom és kizárólagos kiadói felhasználási jog alatt áll. Bármely részének vagy egészének mindennemű többszörözése kizárólag a szerkesztő, a szerzők és a kiadó írásbeli engedélye alapján jogszerű.

Bevezetés	9	Magyar Mezőgazdasági Múzeum (Budapest)	238
Irodalmi áttekintés	10	Móra Ferenc Múzeum (Szeged)	238
Anyag és módszerek	12	Mátra Múzeum (Gyöngyös)	240
Eredmények	15	Vágó Pál Múzeum (Jászapáti)	241
Barátkeselyű (<i>Aegypius monachus</i>)	15	Szent István Egyetem (Gödöllő)	241
Népies elnevezések	15	Nyugat-Magyarországi Egyetem (Sopron)	241
A madarak és tojásaik meghatározása	15	Pécsi Tudományegyetem (Pécs)	241
A faj európai elterjedése	15	Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium (Budapest)	242
Élőhely, fészkelőhely	27	Szent István Gimnázium (Kalocsa)	242
Életmód és viselkedés	28	A négy fajnak a világ állatkertjeiben (intézményeiben) fogságban tartott állományai	242
A faj észlelései Magyarországon	33	A keselyűfajok hazai védelmének története	246
Összegzések, következtetések	54	Kitekintés néhány európai visszatelepítési programra	248
Dögkeselyű (<i>Neophron percopterus</i>)	63	Téves és meghatározhatatlan adatok az irodalomban	250
Népies elnevezések	63	Hiedelmek a keselyűfajok ragadozásáról	250
A madarak és tojásaik meghatározása	63	Meghatározhatatlan adatok	254
A faj európai elterjedése	63	Téves statisztikák	255
Élőhely, fészkelőhely	75	A keselyűk vadászata hazánkban	258
Életmód és viselkedés	75	A keselyűfajok hazai kipusztulásának vélhető okai	259
A faj észlelései Magyarországon	80	Rendeletek	259
Összegzések, következtetések	93	Táplálékhiány a mezőgazdasági változások tükrében	261
Fakó keselyű (<i>Gyps fulvus</i>)	99	Az élőhelyek átalakulása	268
Népies elnevezések	99	Tojásgyűjtés	269
A madarak és tojásaik meghatározása	99	Vadászat	269
A faj európai elterjedése	99	Mérgezések	270
Élőhely, fészkelőhely	123	Vérdíjak	274
Életmód és viselkedés	125	Élő madarak gyűjtése	274
A faj észlelései Magyarországon	129	Gyógyszermérgezés	275
Összegzések, következtetések	169	A keselyűk hazai visszatelepítésének lehetőségei	276
Szakállas saskeselyű (<i>Gypaetus barbatus</i>)	179	A keselyűkutatás és keselyűvadászat nagy alakjai hazánkban	277
Népies elnevezések	179	Utószó	286
A madarak és tojásaik meghatározása	179	Köszönetnyilvánítás	286
A faj európai elterjedése	179	Summary	287
Élőhely, fészkelőhely	191	Irodalomjegyzék	294
Életmód és viselkedés	192		
A faj észlelései Magyarországon	198		
Összegzések, következtetések	228		
Kiegészítő adatok	236		
Hazai közgyűjtemények	236		
Fővárosi Állat- és Növénykert	236		
Magyar Természettudományi Múzeum (Budapest)	238		

1. ábra: A Kaukázus sziklájához láncolt Prométheusz (Cornelis CORT metszete, 1566)
Prometheus chained to the Caucasus (engraving by Cornelis CORT, 1566)

„Miért vijjog a saskeselyű?
Mért szállong a turul s ölyű
Hadintéző, baljós madár
Széles Dunának partinál?

Azér' vijjog a keselyű,
Azér' szállong turul s ölyű,
Mert holnap ilyenkor, halott,
Százezrivel fog veszni ott.”

Arany János: Keveháza

„Fent a három lovag felett
Három saskeselyű lebeg,
És osztakoznak éhesen:
Te őt, te azt, én ezt veszem.”

Nikolaus Lenau: A három lovag

2. ábra: Rablók az Alpokban (HEILMANN 1888 nyomán) – *Thieves in the Alps* (from HEILMANN 1888)

Bevezetés

A jelen munka tárgyát képező szárnyas dögevők nevének hallatán a legtöbb embernek valamilyen egzotikus utleírás, vagy film jut az eszébe, holott ezek a madarak valaha Magyarország és a Kárpát-medence megszokott látványosságai közé tartoztak. Éppen ezért nem véletlen, hogy nyelvünkben külön elnevezéssel illetjük ennek a csoportnak a tagjait. Maga a keselyű kifejezés is ezeknek a madaraknak a „kese” vagy „kesely” színeire utal (HERMAN 1877), amely megállapítás azonban természetesen a csoport nem minden fajára igaz, ahogyan azt a későbbiekben látni is fogjuk.

Ezek a madarak régóta mély benyomást tesznek az emberre, így nem csoda, hogy számos nép vallásában és mondavilágában is feltűnnek ezek a dögevők. Így például ANONYMUS (1989) szerint két egyiptomi istenség is létezett, akiket keselyű formában ábrázoltak. Ugyanez a szerző egyúttal azt is elmeséli, hogy egy egyiptomi legenda szerint SALAMON király egyik sivatagi útján megkérte a keselyűket, hogy keringjenek a feje fölött, hogy ő maga így árnyékban legyen, ám a ők nem teljesítették a király kérését. Ezért SALAMON megátkozta ezeket a dögevőket, hogy csupasz fejjel járjanak-keljenek a világban. A mondával szemben azonban az említett szerző úgy véli, hogy a kopasz fej és nyak a táplálkozásban egyértelműen hasznos lehet, ám elképzelhető az is, hogy szerepük van a hőszabályozásban. V. (1921) beszámol egy PLINIUS által elbeszélte mondáról, miszerint AISZKHÜLOSZ, a hírneves tragédiaköltő egy teknős ütötte agyon, amelyet egy sas ejtett a kopasz fejére – azonban itt meg kell jegyeznünk, hogy a kérdéses madár akár egy saskeselyű is lehetett, amely ily módon szokta feltörni ezeknek a hüllőknek a páncélját. Az utóbb említett fajjal kapcsolatban azt is tudjuk, hogy az ókori görögök szent állata volt, majd a római császári hatalom jelképeként és egyben a Német-római Birodalom címerállataként is ismertté vált (PINTÉR 1997). A keselyűknek a különböző népek regevilágában betöltött szerepéről részletesen értekeznek KRENEDITS (1900) is, aki szerint őseink turul madara is a keselyűktől eredeztethető, habár ez a felfogás ma sem közkeletű.

Rendszertanilag a keselyűk két részre oszthatóak úgy, mint újvilági és óvilági keselyűkre, amelyek közül az előbbi csoport tagjai a gólyákkal állnak rokonságban, míg óvilági rokonaiknak a sasokkal és a sólymokkal voltak közös ősei (ANONYMUS 1989, SIBLEY & MONROE 1990). Ezzel kapcsolatban HARASZTHY (1990) leszögezi, hogy Európában, Afrikában és Ázsiában összesen 14 óvilági keselyűfaj él, míg az újvilágiak csak az amerikai kontinensen honosak. Érdekes különbség a két csoport között egyebek mellett az is, hogy míg az óvilági fajoknak nincsen szaglásuk, addig egyes újvilági rokonaik, mint pl. a pulykakeselyű (*Cathartes aura*) rendelkeznek ezzel a képességgel

(ANONYMUS 1989, SIBLEY & MONROE 1990). Ezzel szemben viszont korábban hazai vadászaink úgy vélték, hogy a nálunk megforduló keselyűk a szaglással találják meg a tetemeiket, amit logikai érvek felsorakoztatásával már BÁRSONY (1924) is cáfolt, aki azonban akkoriban úgy vélte, hogy bár ezek a madarak rendelkeznek bizonyos szaglással, de a zsákmányszerzésben mégis elsősorban a látásukra támaszkodnak.

A keselyűknek Magyarország jelenlegi területén való előfordulására minden bizonnyal utalnak azok a helységnevek, amelyek ezekkel a madarakkal hozhatók összefüggésbe. Így DORNYAI (1925–26), valamint DUDÁS (2002, 2004) is olyan földrajzi neveket sorolnak fel, amelyek nézetük szerint igazolhatják ezeknek a dögevőknek az egykori fészkeléseit az adott térségben, s a földrajzi neveknél ezt a felsorolását néhány magunk által gyűjtött adattal kiegészítve az alábbiakban mutatjuk be:

- Nagy-keselűhegy (322 m), Tatabánya
- Keselyűhegy (451 m), Bakony, Cuha-völgy
- Keselűhegy (137 m), Balatonfőkajár
- Keselyűhegy (154 m), Polgárdi és Szabadbattyán között
- Keselű-dűlő, Szepezd
- Keselyű-hegy (444 m), Bükk-hegység
- Keselyűrét, Zempléni-hegység
- Keselyűhegy, Heves-Borsodi-dombság
- Keselewerwk, Zala megye (már 1256-ban említették az írások)
- Keselyűs (Tolna megyei település)
- Keselűkő, Trencsén megye (ma Podhradje, Szlovákia)

Habár manapság már nem fészkelnek Magyarországnak sem a mai, sem az egykori határai között (Horvátországtól eltekintve) ezek a madarak, hanem csak kóborlóként vetődnek el hozzánk, érdekes és érdemes rendszerezni mindazt, amit ezekről az állatokról tudhatunk. Különösen fontos ez azért, mert a jelen munka tárgyát képező négy fajból három ma is természetvédelmi oltalom alatt áll hazánkban (a negyedik faj felbukkanására alig van esély), és gyakran felmerül egyik vagy másik fajuk visszatelepítésének kérdése is. Ebből a szempontból rendkívül hangsúlyos, hogy megértsük, hogy milyen változások vezettek ezeknek a madaraknak az eltűnéséhez, hiszen a múlt folyamataink ismerete nélkül nem érthetjük meg és nem tudjuk modellezni a jelen és a jövő eseményeit sem. Éppen ezért munkánkban nagy súlyt fektettünk arra is, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján megpróbáljuk felvázolni azokat a környezeti változásokat, amelyek a keselyűk kipusztulásához vezettek a térségben, s reméljük, hogy a jelen munka segíteni fog abban, hogy Kárpát-medence zoológiai történetének egy fehér foltját kiszínezzük.

3. ábra: Dél-európai keselyűk (BREHM 1904 nyomán): barátkeselyű, fakó keselyű, döggkeselyű
Southern European vultures (from BREHM 1904): cinereous vulture, griffon vulture, Egyptian vulture

Irodalmi áttekintés

A keselyűk kárpát-medencei jelenlétének gazdag irodalma van mind a hazai, mind a külföldi szaklapokban, amely újságok jelentős része azonban nem az ornitológiai folyóiratok közé tartozik, hanem vadászlapokhoz sorolandó. Amikor ezzel a ténnyel szembesültünk, világossá vált, hogy a kérdés feldolgozásával kapcsolatos céljaink csak egy több éves kitartó munka eredményeként érhetők el. Ennek megfelelően, hogy az alább bemutatott témát módunk legyen minél alaposabban áttanulmányozni, első lépésként a Magyar Természettudományi Múzeum (Budapest) emlésgyűjteményének vadászati folyóiratait kutattuk át a témában megjelent írások után. Ezt követően a Fővárosi Állat- és Növénykert, majd a Keve András Könyvtár került sorra, amely gyűjteményekből több mint 500, az Európában honos keselyűkkel foglalkozó művet sikerült felkutatni. Az értekezés irodalomgyűjtésének követhetősége miatt már a könyvtári munka fázisában fel lettek listázva a fel-

dolgozott folyóiratok nevei és évfolyamai azzal kitételel, hogy csak azok az évfolyamok kerülhettek bele a listába, amelyek lapszámainak legalább több mint a fele rendelkezésre állt. Bár a legtöbb alább felsorolt folyóirat és évfolyam minden vagy majdnem minden lapszámát fel lehetett kutatni, azonban néhány esetben ezek a sorozatok csak hiányosan voltak elérhetőek, de sok olyan szaklap is előkerült, amelyekből csak néhány példányt lehetett beszerezni, így nem kerülhettek bele az alábbi jegyzékbe. Éppen ezért a mellékelt folyóirat-lista csupán tájékoztató jellegű!

Zárójelben azonban itt meg kell még emlékeznünk egy komoly veszteségről is, amely a téma hazai kutatását érinti, hiszen LAKATOS (1910) arról tájékoztat, hogy gr. LÁZÁR Kálmán, a keselyűk egyik legjobb ismerője írt egy önálló monográfiát a szakállas saskeselyűről, azonban sajnos ez a mű mindvégig kiadatlan maradt és időközben el is pusztult.

A feldolgozott szaklapok és évfolyamaik:

A Természet: 1897–1944, 1990–1993

Acta Theriologica: 1955, 1958–1973, 1975–1989, 1992–2006

Aquila: 1894–2008

Állattani Közlemények: 1902–2004

Állatvilág: 1978–1991

Búvár: 1937, 1941, 1960–1975, 1978–1988

Carl Hagenbecks Illustrierte Tier- und Menschenwelt: 1927–1928

Carpatii: 1937, 1943

Das Tier und Wir: 1931–1940

Debreceni Déri Múzeum Évkönyve: 1931–2007

Der Falke: 1956, 1961–1965, 1967–1982

Der Zoologische Garten: 1861, 1864–1865, 1911, 1929–1973, 1975–2006

Erdélyi Nimród: 1999–2007

Heliaca: 1994, 2004–2007

Hornbill: 1980–2006

Jagd und Wild: 1908–1910, 1912

Kárpáti Vadász: 1928–1934

Képes Vadászújság: 1879–1880

Kócsag: 1928–1943

Lutreola: 1993

Lynx: 1962–1977, 1979, 1982, 1984, 1987–1989, 1992

Madártávtal: 1994–2009

Magyar Vadász: 1948–1968

Magyar Vadászújság: 1929–1937, 1941

Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: 1956–1957,

1966–1967, 1969–1975, 1978–1979, 1984–1985, 1989–1992

Nimrod (szlovákiai vadászlap): 1927–1931

Nimród: 1914–1918, 1920–1924, 1926–1944,

1946–1948, 1969–2006

Székelyföldi Nimród: 1998–1999

Természet Világa: 1969–1972, 1976–1979, 1981–1993, 1995–2004

Természetbúvár: 1991–2002

Természettudományi Közlöny: 1896–1898, 1900–1901, 1905–1910, 1912–1915, 1917–1939, illetve 1914-től a pótfüzetek is

Tűzok: 1996–2001

Vadász-Lap: 1880–1883, 1885–1920

Vadászújság: 1929–1930

Vadvilág Válogatás: 1993

Vertebrata Hungarica: 1959–1976, 1978–1982, 1984

Waidmanns Heil: 1884–1911, 1924–1931

Ezen kívül megkerestünk néhány neves külföldi múzeumot is, hogy a jelen munka során megtárgyalt időszakból adatokat gyűjtsünk az ott tárolt preparátumokról, amelyek további adalékokat szolgáltatnak a kitűzött célok eléréséhez. A jelen anyag összeállítása során megkíséreltük, hogy a hazai közgyűjteményekben megfordult, vagy ma is meglévő élő, illetve preparált keselyűkről információkat szerezzünk, és az így nyert adatokat egy külön fejezetben be is mutatjuk.

Adatközlésre felkért intézmények és személyek:

Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium,

Költő utcai kirendeltség (Budapest), BÜKI József: rendelkeznek adatokkal

Fővárosi Állat- és Növénykert (Budapest), KÖVÉR Árpád: rendelkeznek adatokkal

Kaposvári Egyetem (Kaposvár), dr. LANSZKI József: nem rendelkeznek adatokkal

Károly Róbert Főiskola (Gyöngyös), dr. MAROSÁN Miklós: nem rendelkeznek adatokkal

Magyar Mezőgazdasági Múzeum (Budapest), BÁNYAI József: rendelkeznek adatokkal

Magyar Természettudományi Múzeum (Budapest), dr. FUISZ Tibor István: rendelkeznek adatokkal

Mátra Múzeum (Gyöngyös), dr. SOLTÍ Béla: rendelkeznek adatokkal

Móra Ferenc Múzeum (Szeged), dr. GASKÓ Béla: rendelkeznek adatokkal

Nagyerdei Kultúrpark (Debrecen), NAGY Sándor Tibor és KISS Gabriella: nem rendelkeznek adatokkal

Pécsi Tudományegyetem (Pécs), dr. PURGER Jenő: rendelkeznek adatokkal

Radnóti Miklós Gimnázium (Budapest), KROPOG Erzsébet: nem rendelkeznek adatokkal

Savaria Múzeum (Szombathely), DANKOVITS Róbert: nem rendelkeznek adatokkal

Soproni Egyetem, Általános Állattani Tanszék (Sopron), dr. WINKLER Dániel: rendelkeznek adatokkal

Szent István Egyetem, Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar (Gödöllő), dr. KISS István: rendelkeznek adatokkal

Szent István Gimnázium (Kalocsa), PERITY Lajos: rendelkeznek adatokkal

Vágó Pál Múzeum (Jászapáti), KÖKÉNY Gábor: rendelkeznek adatokkal.

Anyag és módszerek

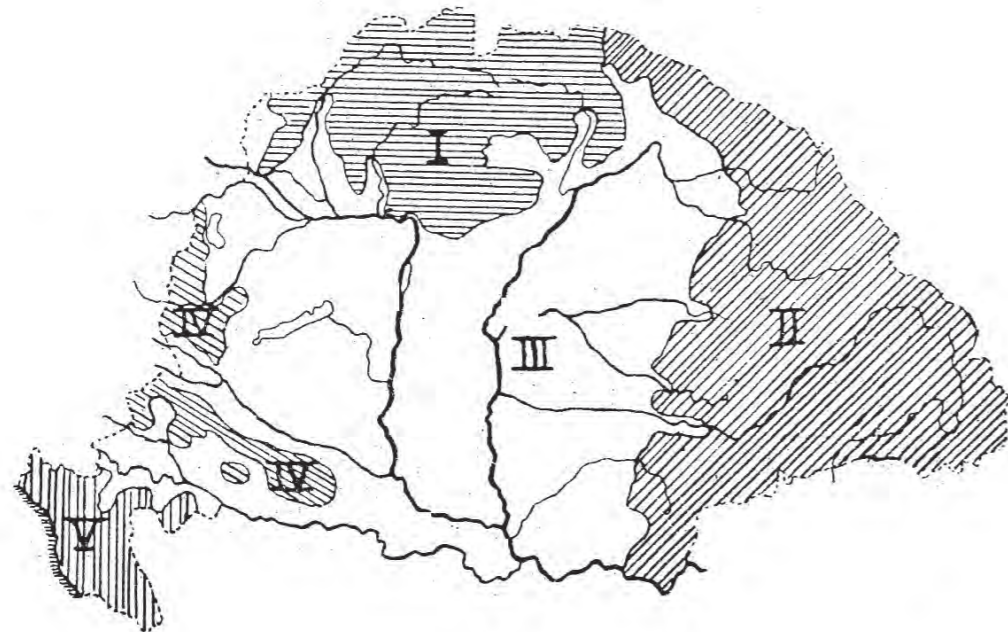
Habár CHERNEL (1898) és NAGY (1917) már megkísérelte hazánk avigeográfiai felosztását elvégezni, azonban az említett munkák megszületésének idején az ország politikai határai még egészen máshol húzódtak, mint napjainkban. Mindkét nevezett szerző nagyon helyesen a domborzati és általában a geográfiai viszonyokat vette alapul munkájában, azonban a jelen dolgozat számára az átrendeződő országhatárok felülírják ezeket az elveket. Éppen ezért elsőként arra törekedtünk, hogy az alábbiakban az észleléseket az adott időpontban fennálló országhatárok szerint értékeljük, tehát 1920-ig az úgynevezett történelmi Magyarország határait vettük figyelembe majd ezután az ország jelenlegi határaihoz igazodtunk, s az első és második bécsi döntést követő határmódosításokat figyelmen kívül hagytuk. Tekintettel azonban arra, hogy Bosznia-Hercegovina 1878-as okkupációja kapcsán a magyar katonaság is részt vett a nevezett tartományok megszállásában, feltételezhető volt, hogy innen is adódni fognak a különböző kesselyűfajok vadászatával kapcsolatos információk, s ezért ebből a régióból is gyűjtöttünk adatokat az említett fajokkal kapcsolatban az 1800–1920 közötti időszakból.

Ennek megfelelően 1920-ig a következő régiókra osztottuk fel a vizsgált területet, és ezek alá rendeztük be az irodalomban fellelt észleléseket:

1. Mai Magyarország (jelenlegi határok szerint): 93 030 km²
2. Felvidék (ma Szlovákiához, Lengyelországhoz és Ukrajnához tartozó területek): 62 234 km²
3. Burgenland (ma Ausztriához tartozó területek): 4 020 km²
4. Erdély (ma Romániához tartozó területek): 102 813 km²
5. Délvidék (ma Szerbiához és Horvátországhoz tartozó területek az adriai szigetvilág nélkül): 63 391 km²
6. Okkupált területek (ma Bosznia-Hercegovina): 51 129 km²

Az alábbiakban megjelenő földrajzi, vagy településnevek esetében először azok magyar nevét tüntettük fel, majd ha szükséges volt, akkor zárójelben az adott lokáció ma használatos elnevezését is ismertettük. Értelemszerűen, ha a ma is használatos néven szerepelt a megfigyelés helyszíne, akkor magunk is csak azt használtuk. Amennyiben egy lokáció nem volt behatárolható, vagy esetleg ugyanabban a tájegységben és ugyanazzal a névvel több pontot is jelölnek, úgy zárójelben a „nem azonosítható” megjelölést alkalmaztuk.

Az egyes irodalomból vett észlelések esetében rövidítve közöltük az adott forrásban szereplő lényeges információkat, amiket azután *dőlt betűvel* értékeltünk,

1. térkép: Magyarország avigeográfiai területei (NAGY 1917 nyomán)

I: Északi hegyvidék, II: Keleti hegyvidék, III: Alföldi vidék, IV: Nyugati hegyvidék, V: Karszt hegyvidék
Avigeographic areas of Hungary (from NAGY 1917) I: Northern highlands, II: Eastern highlands, III: Great Plains region, IV: Western highlands, V: Karst landscapes

s ennek az értékelésnek az alapján három kategóriába soroltuk a megfigyeléseket. Ezeket az osztályozásokat vastagított betűvel jelöltük, amely utóbbiak a következők lehetnek:

- Kérdéses adat
 - Valószínűleg helyes meghatározás
 - Biztosan helyes meghatározás.
- Az osztályozás során a részletes dőlt betűs indoklás esetében sem tudtunk elkerülni bizonyos szubjektivitást, ám igyekeztünk lehetőleg állandó korlátok közé szorítani a meghatározás menetét. Így az alábbi alapelveket tartottuk be a kategóriái meghatározásának esetében:
- Biztosan helyes meghatározás:
 - Fényképes bizonyíték.
 - Az MME Nomenclator Bizottság által hitelesített adatok.
 - Olyan országos vagy regionális múzeumi gyűjteményekbe került példányok, ahol volt külön zoológiai gyűjtemény és/vagy zoológiai kurátor, illetve az ilyen intézményekben meghatározott egyedek.
 - Azokban az esetekben, amikor részletes leírás is rendelkezésre állt a példányokról, amelyekről egyrészt így megállapítható, hogy valóban a jelzett fajhoz tartoztak, másrészt, ha legalább három jó fajismerettel rendelkező ornitológus is hitelesítette a kérdéses megfigyelést.
 - Neves zoológusok vagy ornitológusok (pl. HERMAN, VASVÁRI, CHERNEL, CZYNK, BUDA stb.) által gyűjtött, vagy meghatározásra hozzájuk bekerült példányok.
 - Valószínűleg helyes meghatározás:
 - Olyan törvénytelenül befogott vagy terítékre került egyedek, amelyek esetében bírósági eljárás is helyben hagyta a kérdéses példány faji hovatartozását.
 - A Fővárosi Állat- és Növénykertbe elhelyezésre került példányok, ha nem ismert az egyed meghatározó személy kiléte, illetve ha a madarat nem ismert ornitológus azonosította.
 - Neves zoológusok és vadászok (pl. REISER, SPIESS, CZYNK, CSATÓ, BUDA stb.) terepi megfigyelései, illetve az ország legnevesebb preparatóriumaiba (pl. FÁBA, HODEK, LENDL, ÖRY, PUDLEINER, ROSONOWSKY, SZIKLA & SZILÁGYI, Hazai Zoológiai Preparatórium, múzeumi preparátorok stb.) került, és ott meghatározott vagy kikészített példányok, amennyiben nem kapcsolódik hozzájuk valamilyen, a meghatározás hitelességét alapjaiban meg-ingató ellentmondás.
 - Kérdéses adat:
 - Az ismeretlen, vagy ismeretlen felkészültségű preparátorok által kikészített példányok.
 - Minden olyan adat, amely a fentebbi felsorolásokon kívül esik, vagy súlyos ellentmondásokkal terhelt, illetve amelyek nem tartalmaznak elegendő információt az eset érdemi elbírálásához.

A különböző típusú jelzést kapott adatoknál egy további vizsgálatot végeztünk, amelyben megpróbáltuk az egyes megfigyelések esetében meghatározni azt a minimális egyedszámot, ami az adott alkalommal észlelhető volt. Ezeket a minimális egyedszámokat **vastagon pirossal zárójelben** tüntettük fel az osztályozás után, míg minden „kérdéses adat” alkalmával **vastagon feketevel és zárójelben** tettük ugyanezt. Az így kapott eredményeket azután különböző szempontok alapján tájegységenként táblázatokba, majd különböző módon értékeltük. Ennek a munkának a során az alábbi alapelveket tartottuk be:

- Ahol a szövegből nem derül ki a megfigyelt egyedek száma ott azt egyetlen példánynak számoltuk.
- Azon megfigyelések esetében, ahol a megfigyelt kesselyűk számát „több”, „néhány”, „számos”, „gyakori”, stb. jelzővel látták el, ott minden esetben összesen két példánynak vettük a megfigyelt egyedek számát.
- Amennyiben a megfigyelt példányok számát a közlemények a „sok” vagy a „szép számmal” jelzővel illetik, illetve ha azt mondják, hogy a faj az adott helyen „igen gyakran” előfordul, úgy két párnak, azaz négy példánynak vettük a megfigyelt madarak állományát. Ha a közlő úgy fogalmaz, hogy „nagyon sok” egyedet látott, akkor ezt a számot megdupláztuk, és nyolc példánnyal számoltunk.
- Ha egy megfigyelés esetében arról van szó, hogy pl. vegyesen 20 fakó, és barátkeselyűt láttak, úgy mindkét faj esetében a minimális számot, azaz egy példányt vettünk figyelembe, hiszen lehet, hogy az egyik fajból csupán egy, míg a másiktól 19 példány volt a helyszínen.
- Amennyiben fészekadatokról van szó, ott fióka esetén mindig két szülővel és a fészekben található utódok számával számoltunk. Amennyiben nincsen szó fiókákról, vagy csak tojásokat, illetve fészkelést említ a közlő, úgy csak egy szülőmadarat vettünk tekintetbe, hiszen a tojások terméketlenek is lehetnek, vagy azokban a fiókák még a kikelés előtt el is pusztulhattak.
- Amennyiben az adatok időbeli meghatározásáról csak annyit tudni, hogy az pl. 1910 előtt történt, akkor a fentebb említett táblázatokban az előző év (1909) adatai közé soroltuk a megfigyelést, amely így ott az 1900–1910 közötti években jelenik meg. Amennyiben az időpont meghatározás „1910 vagy előtte” jelzést kapott, akkor az észlelést szintén 1900–1910 közé helyeztük.
- Ha a megfigyelés terminusa az „1880–90-es évek” meghatározást kapta, akkor a megfigyelt példányok számát kettéosztottuk, majd azok egyik felét 1880–1890, míg a másik felét 1890–1900 közé tettük.
- Amennyiben az információkból az derül ki, hogy az észlelés az 1800-as évek első felében történt, úgy a felező dátumra (1825) helyeztük az adatot, és így azt 1820–1830 közé soroltuk a táblázatban.

– Ha az észlelés időpontja az „1930 körül” jelzetet kapta, akkor az adatot 1930-hoz helyeztük, amely így 1930–1940 között időszakhoz volt számolandó.

Az egyenként megtárgyalt eseteket ezután időszakokra bontva térképre is vittük, ahol az alábbiak szerint eltérő jelöléssel is elláttuk azokat:

- Kérdéses adat, egyes példányok megfigyelése: ●
- Kérdéses adat, fészkelés: ■
- Valószínűleg helyes meghatározás, egyes példányok megfigyelése: ●
- Valószínűleg helyes meghatározás, fészkelés: ■
- Biztosan helyes meghatározás, egyes példányok megfigyelése: ●
- Biztosan helyes meghatározás, fészkelés: ■

Ezen kívül a fentebb bemutatott jelek alkalmazása so-

rán a piktogramok méretével is utaltunk arra, hogy az adott esetben minimálisan hány példánnyal számoltunk:

- 1–2 egyed: ●■●■●■
- 3–6 egyed: ●■●■●■
- 6-nál több egyed: ●■●■●■

Végezetül meg kell említenünk, hogy a jelen munka csak 2010-ig tárgyalja a régió őshonos keselyűfajainak adatait és történetét. Mindez annak a köszönhető, hogy a kézirat már tíz évvel ezelőtt elkészült, azonban csak most nyílt alkalom a megjelentetésére. Ennek megfelelően az itt közreadott munka szövege csekély változtatásoktól eltekintve megegyezik a 2012-ben lezárt kézirat eredeti szövegével.

Eredmények

Barátkeselyű (*Aegypius monachus*)

Népies elnevezések

Barna keselyű (LAKATOS 1883, 1885, 1892b, CHERNEL 1899a, BREHM 1904, LOVASSY 1927, 1928), csuklyás keselyű (HABSBURG 1883c, LAKATOS 1885, 1892b, CHERNEL 1899a, BREHM 1904), fekete keselyű (ZEYK 1920), galléros keselyű (MAJTHÉNYI 1919), galléros sas (a Tisza mentén) (LAKATOS 1897, CHERNEL 1899a, BREHM 1904), keselyűfejű sas (ZEYK 1920), kéknakú keselyű (LAKATOS 1892b, 1893, 1910, CHERNEL 1899a, BREHM 1904).

A madarak és tojásaik meghatározása

BREHM (1904) szerint a hím teljes testhossza 103,6–107 cm, míg a tojó ennél 4–6 cm-rel hosszabb. Ezzel szemben MADARÁSZ (1899–1903) kb. 130 cm-ben adja meg a barátkeselyű hosszát. LAKATOS (1910) viszont úgy véli, hogy a kérdéses madár 103,6–111 cm-es lehet, amely adatok valószínűleg CHERNEL (1899a) munkáján alapulnak, aki úgy véli, hogy a hímek hossza 103,6–107 cm, míg a tojóké 109–111 cm. PÁTKAI (1947) a barátkeselyű méretét 110–130 cm-ben adja meg, s a madarak súlyát 7,5–12,5 kg-nak mondja, míg MURAY (1978) szerint ennek a dögevőnek a súlya 10–12 kg, mialatt a szárnyainak a fesztávolsága elérheti a 3 m-t. DOMBROWSKI (1912) 20 hím és 21 tojó adatainak minimumát és maximumát adja meg, amelyeket személyesen vizsgált meg. Ezek szerint a hímek hossza 102–107 cm között változik, míg a tojók testhossza 104–112 cm-t mutatott. A vizsgálat hasonló eltéréseket mutatott a barátkeselyű nemeinek szárnyfesztávolságában (hímek 264–282 cm, tojók 269–301 cm) és súlyában (hímek 7–11,5 kg, tojók 7,5–12,5 kg) is.

BREHM (1904) szerint a barátkeselyű külső megjelenése (6–7. ábra) a következőképpen írható le: Színe sötétszürkésbarna, a szeme barna, a viaszbőre kék, míg a csőre helyenként vörhenyes, majd ibolyaszínű és a hegye kék, miközben a szem körüli gyűrű szintén ibolyaszínű. Lábai hússzínűek és ibolyaszínben játszóak. A nyak csupasz részei világos ólomszürkék. A fiatalok

sötétebbek, s a tollazatuk fényesebb, míg a fejük tetején a pehelytollazat színezete piszkos fehér.

Tojásának megjelenését illetően elmondható, hogy az fehér alapon rozsdabarna foltokkal és pettyekkel tarkázott, míg a belső oldala halványsárga (LOVASSY 1927). Hasonlóan vélekedik KORNIS (1930) is, aki azonban azt is elmondja, hogy a tojások 95–100 × 55–60 mm-es méretűek.

A faj európai elterjedése

A barátkeselyű a Földközi-tenger vidékén honos, és bár ritkábban Afrikában is előfordul, ám itt első sorban Marokkó északi részén lehet vele találkozni, míg életterének északi határát az Al-Duna vonala, a Krim, az Ural-folyó és a Himalája képezi Kínáig (LOVASSY 1927). PÁTKAI (1947) szerint kóborló példányai már Dániáig és a balti államokig is eljutottak, amely információkat BAUMGART (1974a) is megerősítette. ZIMMERMANN (1955) adataira utalva BAUMGART (1974a) azt is elmondja, hogy 1952 májusában a németországi Fichterlberg közelében figyelték meg a fajt, illetve ugyanez a szerző DAST (1960) információit bemutatva megemlíti, hogy 1956 augusztusában Rügen szigetén is észlelték ezt a dögevőt. MURAY (1978) úgy vélte, hogy a faj dél-európai állományai csak mintegy 100 párból állnak, míg HARASZTHY (1998c) az európai állományokkal kapcsolatban leszögezi, hogy madarunk csak Görögországban, Spanyolországban és a Baleár-szigeteken költ. Szintén az újabb időkből szolgál adatokkal HEREDIA (1997), aki szerint a barátkeselyű európai állományai a becslések szerint mintegy 918–1018 párból állnak.

A következőkben országonként lebontva találhatóak adalékok a faj regionális jelenlétére vonatkozóan, első sorban a régebbi időkből felszínre került adatokból mérítve. Az egyes országokat érintő információk sokszor csak töredékesek, s esetenként csupán egy-egy madár elejtésére illetve annak körülményeire szorítkoznak, így pusztán kiegészítő adatokkal szolgálhatnak az illető faj előfordulásának helyi viszonyairól.

4. ábra: A barátkeselyű régies ábrázolása BERTUCH (1802) nyomán –Old depiction of a cinereous vulture from BERTUCH (1802)

5. ábra: A barátkeselyű régies ábrázolása PÖPPIG (1848) nyomán –Old depiction of a cinereous vulture from PÖPPIG (1848)

6. ábra: Barátkeselyű (*Aegypius monachus*) (Fotó: BAGOSI Zoltán) – *Cinereous vulture* (*Aegypius monachus*) (Photo: Zoltán BAGOSI)

Ausztria, Svájc

ANONYMUS (1901b) beszámol róla, hogy Stájerországban a királyi freini vadászterület durrigeli pagonyában az egyik udvari vadász egy nem pontosított időpontban, egy barátkeselyűt lőtt, amiről azt vélik, hogy a magyar Dél-Alföldről került oda, mert Stájerországban egyébként a faj ismeretlen. A trófeát a müzstegi császári kastély számára tömették ki. Ezzel szemben viszont pontosabb információ nélkül MURAY (1978) azt közli, hogy a faj még 1880-ban is fészkel az osztrák Alpokban. Ez utóbbi állítást látszik alátámasztani TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN & DALLA-TORRE (1889) munkája is, akik KELLER közlésére hivatkozva arról beszélnek, hogy 1887 nyarán három barátkeselyű (két felnőtt és egy fiatal) jelent meg a karintiai Mauthen környékén, habár akkor már nem sikerült igazolni a madarak fészkelését a környéken. A fi-

atal állatot a vadászok megsebesítették, de nem találták meg, míg az egyik felnőtt példányt HENKEL gróf vadásza terítékre hozta, ami a wolfsbergi kastélyban lett kiállítva. Ugyanezek a szerzők utalnak STRASCHILEK közlésére is, aki a felső-ausztriai Ischl fölött látott egy barátkeselyűt elhúzni 1887 novemberben északkeletről délnyugati irányba.

A faj svájci előfordulásával kapcsolatban SIGWART (1894) röviden csak annyit közöl, hogy a cikk megjelenésének idejéig csupán kétszer sikerült megfigyelni a barátkeselyűt az ország keleti részeiben.

Bulgária

KÖNIGSTEDT & ROBEL (1977) 1972 júniusában két alkalommal is meg tudott figyelni egy barátkeselyűt a

Provadija völgyében Kosovo (Koszovó város) és Nevsha (Nevsa) között. Ugyanezek a szerzők úgy vélik, hogy eredetileg nem lehetett szokatlan jelenség a környéken a barátkeselyű, s ezt FARMAN (1868) állításával támasztják alá, aki szerint a XIX. században a Provadija völgyében a sűrűn beerdősült magaslatokon lehetett a fajjal találkozni. FARMAN után viszont mások már nem tudták igazolni ennek a dőgevőnek a jelenlétét, az említett völgyben. KÖNIGSTEDT & ROBEL (1977) hivatkozik BAUER & MÜLLER (1969) munkájára is, miszerint a Bulgáriához legközelebbi költőhelyek Észak-Görögországban vannak Alexandropolis (Alexandropolisz) és a bolgár határ között, ahol azonban csak ritkán fészkel a faj. KÖNIGSTEDT & ROBEL (1977) szerint különösen április és szeptember között húznak át bolgár területre ezek a madarak. DUDÁS (2004) úgy tudja, hogy az országban a Balkán-hegység, a Rodope és a Pirin területén mindössze egyetlen barátkeselyű fészkel van. Nem sokban tér el ettől HARASZTHY (1998c) véleménye sem, aki szerint a faj már kipusztult Bulgáriából, azonban ezzel merőben ellentétes információkkal szolgál IANKOV és mtsai (1995) munkájára utalva HEREDIA (1997), miszerint ez a dőgevő már a Rodope- és Strandzha- (Sztranzsa) hegységben is fészkel.

Csehország és Szlovákia

A régió sosem tartozott a faj fő elterjedési területei közé, tehát itt ezt a madarat többnyire csak ritka kóborlóként figyelték meg, mint például 1895 áprilisában a csehországi Reichenberg (Liberec) környékén (ANONYMUS 1895b), illetve 1929 májusában Igló (Spišská Nová Ves) határában, a Márkus-hegyen (GRESCHICK 1929b). Ez utóbbi terítékre is hozott keselyű KLEIN Károly iglói építész birtokába került, amely elejtésekor 7,5 kg-ot nyomott, míg a szárnyainak a fesztávolsága kb. 270–280 cm-re rúgott. Meglepő információt szolgáltat a barátkeselyű elterjedésével kapcsolatban BAUMGART (1974a), aki GLUTZ és mtsai (1971) közlésére hivatkozva időpont megjelölése nélkül azt jelenti, hogy a faj valaha fészkel is a Tátrának, a mai Szlovákiához tartozó területein.

Érdekes esetet közöl LOKCSÁNSZKY (1929) is, aki arról tájékoztat, hogy 1928. december 21-én SZAKÁLL István fürdőtulajdonos Csíz (Číž) környékén 150–200 lépés távolságra egy fatönkőn egy barátkeselyűt figyelt meg, habár a legöregebbek sem emlékeztek rá, hogy Gömör megyében valaha keselyűt láttak volna. A szerző jelentése szerint a madár december 30-án Tornallyán (Tornaľa) egy katonai táborban is leszállt, és futva menekült a rá lövöldöző katonák elől. LOKCSÁNSZKY szerint

ugyanazt a madarat látták január 15–17 között Abafalva (Abovce), Sajórecske (Riečka), Kövecses (Štrkovec), Sajólenke (Lenka), Királyi (Horná Kráľová), és Tornallya (Tornaľa) környékén is, de meglőnie senkinek sem sikerült az említett példányt. Hasonlóan szokatlan esetről szólnak a híradások 1933 júniusából Ungpálóc (Pavlovce nad Uhom) vidékéről, ahol a pásztorok egy barátkeselyűt vertek agyon fejszével, amely állítólag az egyiküket álmában megtámadta (HORÁK 1933). A szerző úgy tudja, hogy a tetemet T. KRONER nagykaposi (Veľké Kapušany) járási főnöknek ajándékozták, aki a helyi iskolának adta tovább a madarat.

Franciaország

BAUMGART (1974a) GLUTZ és mtsai (1971) adataira hivatkozva pontosabb idő és helyszín megjelölése nélkül azt állítja, hogy a barátkeselyű egykoron fészkel Franciaországban. Ehhez kapcsolódóan DUDÁS (2002, 2004) úgy véli, hogy a barátkeselyűk franciaországi állományai napjainkban mintegy 10–15 példányra rúgnak.

Görögország

HARASZTHY (1998c) úgy véli, hogy az országban 10–15 pár élhet a fajból, s állományaik csökkenő tendenciát mutatnak, míg DUDÁS (2002, 2004) véleménye szerint a földközi-tengeri országban 17 pár barátkeselyű költ, ám a szerző ugyanezekben a dolgozataiban táblázatos formában már csak 10–14 állatot (vagy párt) jelez.

Jugoszlávia utódállamai

A faj recens regionális elterjedésének megtárgyalása előtt utalnunk kell rá, hogy GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) a keselyűk történelem előtti előfordulásával kapcsolatban megemlíti, hogy a Duna völgyében, Padina környékén (Djerdap Nemzeti Park) az *Aegyptius monachus*, a *Gyps barbatus* és a *G. fulvus* kb. Kr. e. 5000-ból származó maradványait is megtalálták már.

A volt Jugoszlávia tagállamainak egyes területein a barátkeselyű teljesen közönségesnek számított, s az ország minden régiójából találtunk adatokat a fajról. Így például Szlovénia területéről REISER (1925) a Marburg (Maribor) madarait bemutató munkájában azt jelzi, hogy 1844 júliusában egy barátkeselyűt vertek agyon a helyiek Pettau (Ptuj) környékén, majd egy másikat is terítékre hoztak egy meg nem nevezett időpontban Sankt

► 7. ábra: Barátkeselyű (Fotó: BAGOSI Zoltán) – *Cinereous vulture* (Photo: Zoltán BAGOSI)

Leonhard (Lenart v Slovenskih Goricah) közelében (Windischen Bühlen), amely utóbbi Grácban (Graz), a Joanneumban került elhelyezésre. Ezen túl Krajna déli részén (ma Szlovénia) Töplitz (Toplice pri Novem mestu) mellett PEZDIRC ingatlanulajdonos 1910 táján is lőtt egy barátkeselyűt, amelynek a szárnyfesztávja 266 cm-re rúgott, s ez a madár később a Rudolfswerter Gymnasium (Ljubljana) természettudományi kabinetjébe került (ANONYMUS 1909–10). A továbbiakban RÖSSLER (1902) is említést tesz egy madárról, amely a Nova Gorica közelében fekvő Nemci mellett került puszkavégre 1898 júliusában. Az állat a Zágrábi Természettudományi Múzeumba (Zagreb) került dr. L. KRIŽ adományára révén.

NAGY (1930) – aki az 1890-es években Boszniában állomásozott Banjalukában (Banja Luka) és Mostarban – azt állítja, hogy a régióban olyan gyakori volt a barátkeselyű, hogy a parasztek gyakran élve is fogtak belőlük. A szerző azt meséli, hogy a heti vásárokon majdnem mindig lehetett élő vagy holt barátkeselyűket 5–6 koronáért venni. Ezzel jól összecseng GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) véleménye, akik szerint a faj viszonylag közönségesnek számított az ország számos területén a XIX. század végén és még a XX. század elején is. A szerzők szerint a faj eltűnését a XIX. század végén, illetve a XX. század elején, és a II. világháború után lefolyt ragadozó-mérgezések számlájára lehet írni, ám szerepet játszhatott ezekben a folyamatokban a vadászat, az élő madarak befogása, és a fészkek kifosztása is.

Szerbiára vonatkozóan egybeként MATVEJEV (1950a) közöl adatokat DOMBROVSKI (1891) munkájára hivatkozva, miszerint 1890 szeptemberében Donji Milanovac környékén figyelték meg a fajt. Ezen kívül ANONYMUS (1897a) is közöl a századforduló környékéről adatokat, miszerint a takowai erdőben (nem azonosítható) egy paraszt egy sebesültnek látszó barátkeselyűt akart elfogni, azonban kiderült, hogy a madár csupán jóllakott, s így csak egy másik ember segítségével lehetett az állatot elkapni. Az akció során állítólag a madár úgy megsebesítette a parasztot, hogy annak az egyik karja örökre béna maradt. A történet szépséghibája, hogy a szerző a szövegben kétszer barátkeselyűnek, egyszer keselyűnek és egyszer sasnak nevezi a kérdéses állatot. Szintén századfordulós adatokat ismertet REISER (1939) is, aki 1900-ban egy adult példányról tudott a Belgrádi

Főiskola Zoológiai Múzeumában, (Belgrad) azonban az említett madár elejtésének helye, ideje, és körülményei nem ismertek. Ugyanez a szerző beszámol egy további elejtett barátkeselyűről is ugyanebből az időszakból, amely madár Kruševac környékéről származik és a Palánkai Vadászklub (Bačka Palanka) helyiségében lett kiállítva. REISER (1939) a fentiekén kívül még az alábbi megfigyeléseket tette a fajról a szerbiai régióban: Stara planina (1899), Prokuplje (1899) és Tornik (1900). Szintén REISER (adatok nélkül) megfigyeléseire hivatkozva LINTIA (1916) a következő helyszíneket említi meg a faj szerbiai előfordulásával kapcsolatban: Suva Planina, Povljen és Prokupljen. Fontos szót ejtenünk ezen kívül arról is, hogy STOJICÉVIĆ (1904), illetve LINTIA (1916) az alábbi példányokról is megemlékezik (1. táblázat), amelyek a Szerbiai Országos Múzeum (Belgrad) gyűjteményében voltak egykoron fellelhetőek, s amelyek közül az első két példány PUZOVIĆ (szem. közl.) adatai szerint jelenleg a Szerb Természettudományi Múzeumban (Belgrad) van elhelyezve. Az ezt követő táblázat (2. táblázat) viszont MATVEJEV (1950a) és PUZOVIĆ (szem. közl.) adatai szerint bemutatja a belgrádi Természettudományi Múzeum (Belgrad) gyűjteményében fellelhető barátkeselyűk jegyzékét, amely mint említettük, némi átfedést mutat az előző táblázat adataival.

GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozva REISER (1939), MATVEJEV (1950), és GRUBAČ (1998) adataira a faj szerbiai előfordulásával kapcsolatban leszögezi, hogy az a XIX. század végétől a XX. század második feléig fészkelte is az országban. A szerzők szerint az utolsó párok az 1960-as években költöttek az országban a Vlaška-hegyen és Délnyugat-Szerbiában a Mileševka- és Dubočica-szurdokokban. A nevezett szakírók szerint a faj eltűnésének a legfőbb oka az 1947–1976 között lezajlott nagy mérgezési akciókban keresendő, míg a Vajdaságban már a XX. század elején kipusztult a faj a hasonló farkas-mérgezések miatt. GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) szerint a legújabb időkben egyes példányokat figyeltek meg az Uvac-szurdokban (1986) és a Šar Planina környékén (1988, 1995), illetve 1994-ben a Dečanska Bistrica szurdokában lőttek is egy madarat. Az említett szerzők szerint az alábbi helyeken figyelték meg a fajt az országban:

- Fruska Gora (kisebb kolónia 1878-ban)
- Ub (1879)

1. táblázat: A Szerbiai Országos Múzeum gyűjteményének barátkeselyűi STOJICÉVIĆ (1904) és LINTIA (1916) nyomán *Cinereous vultures in the collection of the National Museum of Serbia, according to STOJICÉVIĆ (1904) and LINTIA (1916)*

Gyűjtés ideje	Gyűjtés helye	Gyűjtő neve
1879.09.??.	Ulba	M. MIHAILOVIĆ
1903.06.02.	Kopaonik	Vlad. BRZAKOVIĆ
1903.06.04.	Raška	Vlad. BRZAKOVIĆ

2. táblázat: A Belgrádi Természettudományi Múzeumban lévő barátkeselyűk adatai MATVEJEV (1950a) szerint *Data of cinereous vultures housed in the Natural History Museum of Belgrad, according to MATVEJEV (1950a)*

Gyűjtés ideje	Gyűjtés helye	A példány neme
1879.09.	Ulba	–
1903.06.02.	Kopaonik	–
1922.01.29.	Prijepolje	♂

- Donji Milanovac (1890)
- Stara planina (három egyed, 1899)
- Suva planina (egy egyed, 1899. június)
- Prokuplje (két egyed, 1899. augusztus)
- Kruševac (1900)
- Tornik, Povlen felé (1900. május)
- Veliki Štrbac, Djerdap NP (pár, 1917-ig szaporodott)
- Kopaonik (egy pár, 1940)
- Prijepolje (1922)
- Gračanica (1956)
- Goleš (1957)
- Priština (1959).

A szerbiai viszonyokkal kapcsolatban NAGY (1943b) arról tesz említést, hogy neki a rendelkezésére állnak pontos feljegyzések is a faj költéséről a Fruska Gorában, és ezen adatok tanúsága szerint a barátkeselyű 1921-ben már egyáltalán nem fészkelte a nevezett hegységben. A szerző szerint madarunk kipusztulása egybeként mellett minden bizonnyal a RUDOLF trónörökös által közzétett vadászati beszámolóknak is köszönhető, amik után a bécsi preparátorok és azok ügynökei kiirtották innen ezt a nagy dögevőt. A II. világháború idejéből MATVEJEV (1950a) megemlíti, hogy 1940. július 5-én és 7-én egy pár barátkeselyűt figyeltek meg Kopaonik környékén a Duboka folyónál. GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) viszont táblázatos formában közlik a barátkeselyű párok becsült létszámát a különböző időszakokban Szerbiából (3. táblázat).

GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) a montenegrói állományokkal kapcsolatban azt is közli, hogy a barátkeselyű a régióban a XIX. század végén már rendkívül ritkának számított, csupán a Cijevna kanyonban tudtak egyes példányokat megfigyelni 1893–94 táján, míg a szerzők

szerint a legújabb időkből 1982-ben láttak ugyanitt egy barátkeselyűt az albán határ közelében.

Horvátország viszonylatában elmondható, hogy a barátkeselyű és általában a keselyűk vadászata főleg az adriai szigetvilágra és a partmenti területekre korlátozódott, ahol a XIX–XX. század fordulóján még nagy számban fordultak elő a faj képviselői. Így TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN & DALLA-TORRE (1889) megemlíti egy esetet KOLOMBATOVIĆ megfigyelésére hivatkozva, miszerint 1887 novemberében Spalato (Split) közelében lőttek egy barátkeselyűt. Ezen kívül említésre méltó még, hogy a századforduló táján Camillo Morgan vadászati szakíróként Bécs városi tanácsa kiküldte Arbe (Rab) szigetére, hogy az ottani sasok és keselyűk előfordulását tanulmányozza (ANONYMUS 1908a). A beszámoló szerint a sziget legmagasabb csúcán a Tigna rossán (Kamenjak) Morgan egy szárdógnél 16 barátkeselyűt csalogatott össze, majd értesítést küldött FERENC FERDINÁND trónörökösnek, hogy a koronaherceget meginvitálja egy keselyűvadászatra. Az esetről maga MORGAN (1908a, 1908b) is részletesen beszámol, aki azonban a Rab szigetén és a környező sziklákon élő nagyszámú fakó keselyűről is bővebb említést tesz. Hasonló tájékoztatást ad az említett szigetről S. (1909) is, aki ugyanitt egy pár fészkeire húzó barátkeselyűt lőtt. A szerző úgy véli, hogy Selve és Ulbo szigetek kivételével a legtöbb dalmát szigeten fölös számban élnek barátkeselyűk, bár valószínűleg a közlő itt csak a Kvarner-szigetekre gondolt.

GENGLER (1920) a század elején tett utazásai során Hadzarlar (Miladinovci) környékén látott két barátkeselyűt, majd Üszkü (Skopje) környékén három alkalommal ismét egy-egy példányt. Az utóbbiak közül a szerző egyet terítékre is hozott. Ezen kívül MATVEJEV

3. táblázat: Barátkeselyűk becsült létszáma Szerbiában, GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) szerint *Population numbers of cinereous vultures in Serbia, as estimated by GRUBAČ & PUZOVIĆ (undated)*

Időszak	Párok becsült száma
1850–1899	50–100
1900–1949	10–30
1950–1979	2–5

(1950b) megemlíti, hogy az 1948-ban Strugában tett látogatása során a „Dr. Nikola Nežlobinski” Természettudományi Múzeumban egyebek mellett két barátkeselyű preparátumot is talált, amelyeknek bár nem közli az adatait, ám azok is feltehetően ebből a régióból származtak. Az újabb időkben a macedón állományokkal kapcsolatban DUDÁS (2004) úgy véli, hogy az országban már csak talán egy-két pár barátkeselyű költhet. A régió egészére vonatkozóan meg kell említenünk HARASZTHY (1998c) véleményét is, aki azt állítja, hogy a faj mára már kipusztult a volt Jugoszlávia teljes területéről.

Románia

DOMBROWSKI (1912), illetve Kiss (2000, 2001) LINTIA közlésére hivatkozva arról tájékoztat, hogy a XIX. század végén ez a faj igen gyakorinak számított az akkor még török fennhatóság alá tartozó Dobrudzsában. A közlők beszámolója szerint ebben az időben egy Babadag környéki 9 km²-es erdőben a tojásgyűjtők 1873–1875 között 377 barátkeselyű tojást gyűjtöttek össze, ami LINTIA szerint kb. ugyanennyi fészket jelentett. Nem is csodálható a helyiek lelkes tojásgyűjtése, ha tudjuk, hogy akkoriban az angol ornitológusok arannyal fizettek a barátkeselyű tojásaiért (NAGY 1943b). A történethez DOMBROWSKI (1912) még annyit tesz hozzá, hogy a munkájának írása idején már csak 10–12 barátkeselyű fészket lehetett találni ugyanebben az erdőben. Ennek megfelelően BÉCZY (1971) arról tájékoztat, hogy a Nagyvárad Múzeumban (Oradea) is van egy tojás Babadag közeléből 1905-ből, illetve Tulcea megyéből további három 1905-ből és 1908-ból. SOLTI (2010) tájékoztatása szerint a Mátra Múzeum (Gyöngyös) birtokában is van egy Dobrudzsából származó barátkeselyű tojás, amelyet ismeretlen gyűjtő szedett 1874. április 26-án, „Mündung” (torkolat) lokációval. A tojás a NÉMETH Márton-féle tojásgyűjtemény részeként került az intézménybe. DOMBROWSKI (1912) a fentiek kivül még azt is elmondja, hogy Babadag mellett a faj további fészkelőhelyeiként tartják számon a Ghiuvegea, Velichioi, Carvan és Regepcuius környéki erdőket is, ahol 1903-ban 14 fészkből repültek ki fiókák. A szerző szerint a madarak ezeken a területeken egész évben megtalálhatóak. A barátkeselyűk jelentős regionális egyedszámát igazolja RAINER (1939) is, aki 1902-ben a bolgár határhoz közeli Giuregea település közelében talált egy „keselyű fát”, egy óriási kiszáradt tölgyfa képen. Az említett fát a fakó- és barátkeselyűk olyan nagy számban használták pihenő- és alvófaként, hogy az a sok ürüléktől annyira fehér volt, mintha lemeszelték volna. Érdekes, hogy bár a madarak alig férték el az említett tölgyfán, mégsem használták a környező fákat, hanem inkább ezen tülekedtek a helyért. RAINER (1939) megjegyzi még azt is, hogy egyik említett faj sem költött

már a környéken, hanem csak egy pár dögkeselyű fészkelte itt. Ezzel szemben KORNIS (1930) 1929 tavaszán Dobrudzsában azt tapasztalta, hogy a barátkeselyűk a régióban már nagyon megfogyatkoztak az erdőirtás, és a tojásgyűjtés miatt, amit a környéken üzletszerűen folytattak a helyiek. A szerző a jelzett időben Babadag és Busbanur környékén már csak 16 barátkeselyű fészket talált. NADRA (1972), valamint KISS (szem. közl.) is említést tesz egy Greci környékén 1927 áprilisában LINTIA Dénes által gyűjtött tojóról, amely jelenleg a Temesvári Bánát Múzeum (Timișoara) gyűjteményében lelhető fel. DUDÁS (2004) viszont hivatkozások nélkül arról számol be, hogy Dobrudzsában már az 1930-as években műfészkeket helyeztek ki a barátkeselyűk számára, amelyeket a madarak el is fogadtak, ám az akcióról sajnos bővebb információk nem állnak rendelkezésre.

Megjegyzendő még, hogy DOMBROWSKI (1912) röviden említést tesz arról is, hogy a munkájának megírásáig, azaz 1912-ig összesen 71 romániai barátkeselyű példányt gyűjtött, amelyek részben ki lettek állítva, részben pedig a bőrük ki lett preparálva, amihez még további 15 példány jön, amelyeket a szerző egy ideig életben tartott.

SALMEN (1980) hivatkozva MANNSBERG nem pontosított adataira arról tájékoztat, hogy a Radnai-havasokban (Munții Rodnei) a közlő 1922 júliusában látott egy példányt a fajtól az Ünökő (Ineu) közelében, majd nem messze innen, a Valea Vinului környékén 1922 júliusában ismét észlelt egy példányt, aztán ugyanitt három nappal később négy egyedre sikerült megfigyelnie. A nevezett szerző szintén MANNSBERG közlésére hivatkozva megemlíti, hogy SZABÓ Sándor, valamint báró JÓSIKA Gábor Aranyosszéken 1921 májusában Bogátpusztán (Bogata) egy, illetve ugyanebben a hónapban Varfalău közelében két barátkeselyűt figyelt meg, majd ugyanezek a személyek 1922 júniusában Székely-kőn (Piatra Secuiului) kettő, majd egy nappal később Varfalău környékén egy példányt észleltek. THURN-RUMBACH (1924, 1929) emellett azt is elbeszéli, hogy amikor 1926 szeptemberében Beszterce-Naszód megyében, a Radnai-havasokban (Munții Rodnei) keselyűkre vadászott, akkor ebben a régióban szájszél- és körömfájás miatt sok birka teteme hevert mindenfelé a hegyekben, amelyekre szép számmal összegyűltek a ragadozó madarak is. A szerző az 1700 m magas Stanisoara (Stănișoara) lejtőjén egy lődögön négy barátkeselyűt látott, amelyek közül egy 7,75 kg súlyú, és 275 cm szárnyfesztsévságú egyedre sikerült is terítékre hoznia. A Déva Múzeum (Deva) tájékoztatása szerint a gyűjteményükben nekik jelenleg is rendelkezésre áll egy barátkeselyű preparátum, amely madár 1927 novemberében esett a Román-alföldön fekvő Cadăna, Ialomița környékén. Az állat testmérete 106 cm, a szárnyainak fesztsévsége 282 cm, míg a súlya 11 kg-ra rúgott. SALMEN (1980) beszámolója szerint 1928 augusztusában a Gyergyói-havasokban (Munții Giurgeu) nem messze Gyergyószentmiklóstól (Gheorgheni) MANNS-

4. táblázat: A romániai közgyűjteményekben fellelhető és adatokkal nem rendelkező barátkeselyűk jegyzéke
Cinereous vultures preserved at Romanian public collections, lacking collection data

Múzeum	Darabszám	Megjegyzés
Babeș-Bolyai Tudományegyetem Állattani Múzeuma	1	–
Iași Múzeum	4	1840-ben adta F. BELL a múzeumnak
Galaci Múzeum	1	–
Erdészeti Egyetem múzeuma, Brassó	3	–

BERG egy újabb példányt észlelt. Ezen kívül Kocs Irén (szem. közl.), a sepsiszentgyörgyi (Sfântu Gheorghe) Székely Nemzeti Múzeum munkatársa arról tájékoztatott bennünket, hogy a gyűjteményükben jelenleg is feltalálható egy barátkeselyű tojó, amit 1928 júniusában Torja (Turia) határában kaptak puszkavégre. Az elejtő, BODÓ Albert 1929-ben ajándékozta a preparátumot az intézménynek. Nem sokkal később VASVÁRI (1931–34) a fentiekkel összhangban úgy véli, hogy Erdély belső vidékein is már csak nyári kóborlóként tűnik fel a faj, főleg „birkavész” idején. SALMEN (1980) ezzel szemben megemlíti azt is, hogy MANNSBERG a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului) a Negoii (Negoiu) közelében 1931 júliusában egy, majd egy nappal később a Bilea-tó (L. Bălea) felső felén egy, illetve három, 1933 októberében pedig a Vinătoarea-csúcs környékén öt, majd ugyanitt 1937 szeptemberében két példányt figyelt meg. Ebből az időszakból PAȘCOVSKI (1937) arról számol be, hogy a Háromszéki havasok (Vârful Goru) lábánál Râmnicul Sărat-tól 16 km-re, a Poiana Măruului környékéről kapott egy barátkeselyűt, amit 1936 januárjában részlegesen kihűlt állapotban találtak a gyerekek, s a szerző a madarat egy ideig fogságban tartotta. SALMEN (1980) utalva MANNSBERG meg nem határozott közlésére azt mondja, hogy MANNSBERG a Radnai-havasokban (Munții Rodnei) az 1116 m magas Koronysch-csúcsra figyelt meg a barátkeselyűt 1941 júliusában. Ugyanez a szerző KEVE nem azonosítható közlésére hivatkozva azt is közli, hogy PÁTKAI szintén a Radnai-havasokban (Munții Rodnei) az Ünökő (Ineu) délkeleti lejtőjén 1942. május 9-én és 15-én megfigyelte a barátkeselyű költését. Ezen kívül SALMEN (1980) beszámol egy további esetről is HELTMANN meg nem határozott közlését felidézve, amelynek adatai szerint 1953. augusztus 28-án a Páreng (Munții Parangului) Míndra-csúcsának közelében láttak egy barátkeselyűt, amely mintegy 300 lépésre várta be a megfigyelőket, majd elrepült. TÖRÖK (szem. közl.) közlése alapján tudjuk azt is, hogy a legújabb időkben, 2010 júniusában fényképfelvétel készült a faj egy példányáról Lemhény (Lemnia) közelében.

Utalnunk kell még itt DOBAY (1932) közlésére, aki úgy vélte, hogy Erdélyben a faj Gyergyóban (Gheorgheni), a Gyalui-havasokban (Masivul-Gilău) és a Retezat (Munții Retezat) vidékén is fészkel. NAGY (1943b) is utal DOBAY László adataira, de sajnos az esetek időpontja és az adatok forrása nem mindig ismert, ám ezek szerint DOBAY például 1892-ben látott egy kotlófoltos erdélyi példányt egy preparátornál, de bővebbet sajnos nem tudni az esetről. NAGY (1943b) szerint egy alkalommal DOBAY maga is alkudott Kolozsvár (Cluj-Napoca) piacán egy a Gyalui-havasokban (Masivul-Gilău) a fészkből kiszedett fiatal barátkeselyűre, s később is hoztak le példányokat a havasokból Kolozsvárra, de az időpontok itt sem ismertek. Sajnálatos módon HARASZTHY (1998c), valamint KISS (2000) a faj romániai kipusztulásával kapcsolatban nem közöl pontosabb adatokat, azonban BAUMGART (1974a) KLEMM (1966) adataira utalva úgy tudja, hogy ez a dögevő 1964-ig fészkel az országban.

Az alapos adatfeldolgozás kívánalmait szem előtt tartva megemlítendő, hogy számos olyan barátkeselyű preparátum áll még rendelkezésre a mai napig a romániai közgyűjteményekben, amelyek alig, vagy gyakran egyáltalán nem rendelkeznek adatokkal, de feltehetően Románia területén kerültek terítékre (4. táblázat).

Spanyolország

A Mátra Múzeum (Gyöngyös) gyűjteményében két tojása is fellelhető a fajnak ebből az országból, amelyek a NÉMETH Márton féle tojásgyűjtemény megvásárlásakor kerültek a nevezett intézménybe (SOLTI 2010). A közlő szerint az első tojást Volker BRÄUER szedte 1975. március 20. dátummal Észak-Plasencia környékén a Sierra las Hirdeben egy hegyi lejtőn található öreg borókára rakott, 2 m átmérőjű fészkből. A második tojást szintén Volker BRÄUER gyűjtötte 1979. április 24-én Extremadura tartományban Carceres lelőhellyel egy fiatal kocsányos tölgyön lévő fészkből, amely csupán mintegy 3 m magasságban volt a talajtól.

8. ábra: A barátkeselyű ábrázolása FITZINGER (1864) nyomán – *Depiction of a cinereous vulture from FITZINGER (1864)*

Az országban külön meg kell emlékeznünk a Mallorca szigetén élő állományokról. Így TEWES (2002) szerint az 1990-es években kb. 91 madár élhetett a szigeten (± 15 db), amelyekből a jelzett időben mintegy tíz pár fészkel, s ezekből hat tojó rakott tojást, de csak négy példány repült ki a fészkekből az említett területen. Utalnunk kell azonban az előbb nevezett szerző más adataira is, aki szerint az 1980-as évek elején majdnem kihalt a faj a régióban, hiszen kevesebb, mint 20 madár maradt a szigeten, mire beindították a barátkeselyű megmentését célul kitűző programot.

DUDÁS (2002, 2004) úgy véli, hogy a kérdéses országban a barátkeselyű állományai stabilnak nevezhetők, s a szerző 900–1000 példányra becsüli a populációk nagyságát. Habár ezzel szemben HARASZTHY (1990) az országban „csak” mintegy 300 párról tud, azonban az említett szakember egy későbbi munkájában (1998c) már összesen 900–1000 párról beszél Spanyolországban. A fentiek közül bármely állítást is fogadjuk el helyesnek, azt mindenképpen leszögezhetjük, hogy itt élnek a faj legstabilabb állományai kontinensünkön.

Törökország

A faj törökországi vadászataról ZERGÉNYI (1927) közöl adatokat, aki a századforduló környékén Anatóliában az Arslan Dagh környékén vadászott leskunyhóból keselyűkre, amikor első alkalommal a kített lódögre három barát- és egy fakó keselyű jött be, s ezek közül a szerző az előbbi fajból lőtt is egy példányt. Második alkalommal a dögre négy barát-, három fakó- és három dögkeselyű érkezett, amelyek közül a nevezett vadász egy fakó- és egy dögkeselyűt marasztott helyben.

A faj mai elterjedési viszonyaival kapcsolatban HARASZTHY (1998c) arról tájékoztat, hogy kb. 100 pár barátkeselyű él még Kis-Ázsiában, míg a kaukázusi állományokat 200–300 párba becsüli.

Ukrajna, Oroszország

HABSBURG (1883c) szűkszavúan arról tájékoztat, hogy a Máramarosban előfordul egyebek mellett a barátkeselyű is, míg HORÁK (1933) általánosságban azt jelenti, hogy Kárpátalján (Podkárpatzka Rusz) a keselyűk csak ritka nyári vendégek és akkor is első sorban a nagybocskói (Velikij Bicskiv), apszavidéki (Alsóapsa = Nyizsnya Apsa, Középsapsa = Szerednye Vogyane, Felsőapsa = Verhnye Vogyane, Kisapsa = Vodicja), és brusturái (Lopuhiv) poloninákon jelennek meg. HARASZTHY (1998c) a napjainkban fennálló állapotokról annyit mond, hogy mindkét országban csökken a barátkeselyűk állománya, míg DUDÁS (2002, 2004) úgy tudja, hogy a faj létszáma

Ukrajnában jelenleg kb. hat példányra tehető, míg Oroszországban mintegy 30–40 egyedről tudnak.

Élőhely, fészkelőhely

A barátkeselyű territóriumának méretéről eltérőek a vélemények, s valószínűleg az otthonterület nagysága szorosan összefügg a környezeti feltételek alakulásával. A kérdéssel kapcsolatban BAUMGART (1974b) hivatkozik GLUTZ és mtsai (1971) véleményére, amely szerint ennek a fajnak jóval kisebb az akciórádusza, mint a fakó keselyűnek, amely utóbbi WESTERNHAGEN (1962) szerint minimum egy 60 km-es körzetet foglalhat magában.

LOVASSY (1927) alapvetően erdőlakó madárnak írja le a barátkeselyűt, míg DOBAY (1932) úgy véli, hogy bár ez a faj kizárólag fákon fészkel, de költés után kerüli a fás területeket, s Erdélyben főként a Mezőséget keresi fel, ahol több a birka, mint a hegyekben. HARASZTHY (1998c) is azt mondja a témával kapcsolatban, hogy ez a dögevő az alacsony és középmagas hegyvidékek lakója, ahol a fákon fészkel. LAKATOS (1883) úgy véli (aki BURGER Gusztáv: Magyarország nappali orvmadarai című könyvét idézi mindenhol a jelzett munkájában), hogy Erdélyben az erdős hegyvidékeken gyakori ez a madár, de gyakran észlelik az Alföld pusztáin, különösen a Hortobágyon, ahová a szerző szerint csak a marhatetek végett ereszkedik le. Hasonlóan vélekedik erről LOVASSY (1876) is, aki hegyvidéki fajnak mondja madarunkat, amely csak az elhullott marhák miatt keresi fel az Alföldet, és itt is a leggyakrabban a Hortobágyon látni. DUDÁS (2004) úgy véli, hogy a barátkeselyű a Deliblaton (Deliblato), a Fruska Gorában és a Papuk-hegységben fákon fészkel, ám a szerző az utóbbi két helyről azt állítja, hogy ott ez a faj a fakó keselyűvel együtt alkot laza kolóniákat.

SPIESS (1890a, 1890b) Nagyszeben (Sibiu) környékén, a Dobra-patak völgyében találta meg ennek a madárnak a fészket, amely egy villámsújtotta bükkfán állt, mintegy 7 m magasságban. A fészek átmérője 1–1,5 m volt. Amikor a fészket tartó fát kidöntötték, hogy a fiókat megserezzék, akkor láthatóvá vált, hogy az alkotmány alapját karvastag ágak alkották, amire a szülők vékonyabb rőzsét fektettek, s ennek a közepén egy földdel és sörtevel feltöltött teknőt alakítottak ki. A szerző azt is közli, hogy a ledöntött fészek tele volt férgekkel és mindenféle rovarral. Ezzel szemben viszont ERLANGER (1901) Tunéziában a Djebel Atig csúcsának közelében egy sziklafalon talált egy barátkeselyű fészket. A faj fészkeléséről igen értékes információkkal szolgál KORNIS (1930) is, aki 1929 tavaszán, Dobrudzsában, a Babadag és Busbanur közötti területeken tanulmányozta ennek a dögevőnek a fészkelési szokásait. A nevezett szerző

5. táblázat: Szarajevó és Nagyszeben környékének meteorológiai viszonyai, amelyek a barátkeselyű két biztos fészkelőhelyének közelében fekszenek (PÉCZELY 1986 nyomán) – *Meteorological data of the surroundings of Sarajevo and Nagyszeben, known to be the nesting sites of cinereous vultures (from PÉCZELY 1986)*

Szarajevó	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Hőmérséklet (°C)	-1,4	0,7	4,9	9,8	14,3	17,4	19,5	19,7	16,0	10,2	5,4	1,7
Csapadék (mm)	71	69	50	59	84	86	68	62	71	84	98	87
Nagyszeben	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Hőmérséklet (°C)	-3,8	-1,2	4,1	9,7	14,7	17,7	19,6	18,9	14,8	9,4	3,6	-0,9
Csapadék (mm)	30	27	33	55	80	113	87	75	55	45	34	29

a jelzett helyen összesen 16 barátkeselyű fészket talált, amelyek 10–15 m magasan, csonka hárs- vagy tölgyfákra épültek, s az átmérőjük 1–1,5 m-re rúgott. Ezeket az alkotmányokat a madarak szőrrel és mohával bélelték ki. KORNIS (1930) a fentiekkel azzal egészíti ki, hogy ez a faj szívesen használja a réti sas (*Haliaeetus albicilla*) fészket is, mert az később költ nála.

DOMBROWSKI (1912) is részletes leírást ad saját tapasztalataiból a barátkeselyű fészkelési szokásairól Romániában. Ezek szerint ez a dögevő mindig fákon költ, de a fészkek a talajtól csak néhány méter magasságban helyezkednek el, főleg satnya tölgyek vagy körte- és hársfák ágai között. Fontos szempont az építmények kialakításánál, hogy akadálytalan legyen a madarak le- és felszállása. Gyakran 3–4 fészkek is található egymástól látótávolságra, amiket a keselyűk akár éveken keresztül is használnak. A legnagyobb ilyen alkotmány, amit DOMBROWSKI maga is látott, 2,6 m átmérőjű és 2,4 m magas volt. Egy szavahihető erdőőr beszámolója szerint az említett fészkek DOMBROWSKI látogatása idején már 31 éve lakott volt.

A faj élőhelyválasztási szokásai kapcsán érdemes a tipikus fészkelőhelyek (a Szarajevó közelében fekvő Glavatičevo, illetve a Nagyszeben környéki Dobra-patak völgye) néhány átlagos időjárási tényezőjét (havi átlagos középhőmérséklet és csapadék) is szemügyre venni, amit a fenti táblázat (5. táblázat) mutat be PÉCZELY (1986) munkája nyomán.

Életmód és viselkedés

ZEYK (1920) úgy tapasztalta, hogy ennek a fajnak az egyedei télen is előfordulnak Erdélyben, s LOVASSY (1927) ezt azzal egészíti ki, hogy a hazai keselyűk között ez a faj a legkevésbé érzékeny a hidegre, s amíg nagyobb mennyiségben fészkel nálunk, addig egész évben itt is tartózkodott. DOMBROWSKI (1912) a romániai állományokat is

állandónak mondja. HARASZTHY (1998c), GLUTZ és mtsai (1971) munkájára utalva úgy véli, hogy a barátkeselyű az európai költőhelyein állandó, míg az ázsiai állományai részben vonulók.

A faj táplálkozásával kapcsolatban elmondható, hogy ezt a madarat dögön ritkábban lehet látni, mint a fakó keselyűt, s ZEYK (1920) a havasokban gyakrabban figyelte meg a barátkeselyűt fakó rokonánál. A nevezett szerző úgy véli, hogy ez a faj több élő állatot is zsákmányol, mint a másik említett dögevő. LOVASSY (1927) ezzel kapcsolatban úgy nyilatkozik, hogy a faj tápláléka főleg emlőshullákból áll, de elnyeli a nagyobb csontokat is, és olykor ürget, nyulat és gyíkot is fog magának. Hasonlóan vélekedik CHERNEL (1899a) is, aki azt írja, hogy ez a madár főleg elhullott lovakat és birkákat fogyaszt, de pontosabb hivatkozás nélkül utal BREHM, HOMEYER és REZSŐ trónörökös al-dunai vadászkirándulására is, amikor az elejtett madarak gyomrában az említett vadászok ürgeket és gyíkokat találtak. Az elsőnek említett neves szakember arról is szól, hogy bár állítólag ez a madár nagyobb emlősöket is megtámad, de ezt nálunk a vadászok, a pásztorok és az ornitológusok sem tudták megerősíteni. LOVASSY (1927), valamint PÁTKAI (1947) egyébiránt arról is tájékoztat, hogy a barátkeselyű a dögöt felosztja a fakó keselyűvel, mert míg ez a faj főleg az izmokat fogyasztja, addig a fakó keselyű inkább a beleket eszi. SPIESS (1890a, 1890b) egy Nagyszeben (Sibiu) környékén agyonlőtt madár begyében bordacsontokat és sörtét is talált, amiből arra következtetett, hogy valószínűleg farkasokkal együtt fogyasztott a madár egy vadászó teteméből. PÁTKAI (1947) a faj táplálkozásával kapcsolatban sajnos a forrás megjelölése nélkül mondja el, hogy fészkenél bárány, baromfi és róka maradványokat találtak, majd ugyanez a szerző egy későbbi munkájában (1958) úgy gondolja, hogy ez a madár élő állatokat nem támad meg. Ezzel szemben HARASZTHY (1998c) a barátkeselyű táplálkozásával kapcsolatban azt írja, hogy szinte kizárólag dögöt eszik, s erős csőrrel a legvastagabb bőrű tetemet is fel tudja nyitni. Ugyanez a

szerző GLUTZ és mtsai (1971) munkájára utalva elmondja, hogy Ázsiában megfigyelték alkalmilag a faj mormota-, teknős- és gyíkzsákmányolást is. DOMBROWSKI (1912) arról is tájékoztat, hogy ez a dögevő a táplálék emészthetetlen részeit (karmok, paták, stb.) köpetekben öklendezi fel. A szerző által talált legnagyobb ilyen köpet 96 × 57 mm nagyságú volt. LÁZÁR (1866) eközben arról számol be, hogy már három éve tartott otthon egy törött szárnyú barátkeselyűt, ami az apró baromfit nem bántotta, de a kutyáknak nekiment s a madarakat csak tolluktól megfosztva ette meg, míg a halhoz egyáltalán nem nyúlt. Valószínűleg innen táplálkozik LAKATOS (1885) alábbi kijelentésének egy része is, aki azt mondja, hogy ez a faj nem csak döggel él, s főleg emlősöket fogyaszt, míg a nagyobb madarakat a fogságban csak tollaitól megfosztva hajlandó megenni, de a halhoz akkor sem nyúl, ha nagyon éhes. Az utóbb nevezett szerző egyébként a faj zsákmányszerzésével kapcsolatban erősen túlzó állításokat is megfogalmaz, amelyek inkább a mesék birodalmába utalandók: „Társaival egyesülten néha egy-egy özgidát, a nyájtól elmaradó juhot, vagy elbetegült lovat, marhát megtámad. A magával jöhetőellen lábasjóságot mindig többen egyesülten támadják meg – ha hozzáférhetnek s erőt véve rajta, a még élő szegény állatot valósággal ellepik, csapatostól helyezkedve el testén s körülről, s igen rövid idő alatt teljesen felfalják”. Egészen valószínűtlen módon LAKATOS (1910) a faj táplálkozása kapcsán azt is elmondja, hogy ez a madár tudomása szerint gyermekeket is rabol. A szerző állítja, hogy maga is többször hallott ilyen esetekről Székelyföldön és Szlavóniában, és látta azt is, hogy a mezei munkások „kis gyermekeiket fákhöz kötötték, nehogy a keselyű esetleg elragadjja” őket. Szintén a faj táplálkozási magatartását taglalva DOMBROWSKI (1912) saját megfigyelései alapján arról is beszámol, hogy amikor a fészkelő és állandó tartózkodási helyükről ezek a madarak felkerekednek, sokszor csak egy-két nap múlva térnek oda vissza és gyakran ilyen csapatostól szállnak be a szokásos pihenőhelyeikre is. A nevezett szerző még azt is elmondja, hogy a barátkeselyűk gyakran és sokat isznak is.

A faj szaporodásával kapcsolatban LAKATOS (1883) BURGER Gusztáv Magyarország nappali orvmadarai című könyvére hivatkozva azt közli, hogy ennek a dögevőnek február–márciusra esik a tojásrakási időszaka, s 32 napig tart maga a költés, azonban a fiókák néha még augusztusban is a fészkekben ülhetnek. A szaporodási időszak kialakulásával kapcsolatban érdekes megállapítást tesz BAUMGART (1974a), aki arra hívja fel a figyelmet, hogy mivel a barátkeselyű számára a télutó és a tavasz kínálja a legtöbb táplálékot a hidegtől és az éhségtől elhullott házi és vadállatok képében, ezért esik erre az időszakra a szaporodása és a fiókák felnevelése is. KORNIS (1930) úgy véli, hogy ennél a fajnál 52–54 nap kotlási idővel számolhatunk, s a szerző szerint a költésben mindkét szülő részt vesz. Az említett író azt

állítja, hogy a költési időben délkörül van a váltás a két szülő között, ám éjszaka mindig a tojó kotlik. KORNIS (1930) szerint a keselyűpár élelemkereső tagja reptében dobja oda fészken ülő társának a táplálékot. HARASZTHY (1998c) a faj szaporodásával kapcsolatban elmondja, hogy az Dél-Európában március elejétől költ és egy pár mindig csak egy tojást rak. A szerző szerint a kotlási idő 52–55 nap, s mindkét szülő részt vesz mind a kotlásban, mind a fióka etetésében. DOMBROWSKI (1912), aki számos barátkeselyű fészket megvizsgált szintén azt állítja, hogy csak egyszer talált egy fészkelő két tojást, illetve ugyanez a szerző hivatkozik SINTENIS adataira, aki 369 fészkek vizsgálata során szintén alig talált egyszerre két tojást egy helyen. HARASZTHY (1998c), MAKATSCH (1974) adataira utalva azt is közli, hogy a fiókák négy hónapos korukban repülnek ki, de még másfél hónapig a fészkek közelében maradnak.

Részletes adatokat szolgáltat a faj fogságban való szaporodásával kapcsolatban MINNEMANN & BUSSE (1984), akik elsősorban a Berlini Állatkert eredményeit ismertetik. A nevezett szerzők általánosságban a barátkeselyű fogságban való gyér tenyésztési eredményeit az alábbi okokra vezetik vissza:

- Hiányzik az állatkertekben a kimért, életmódhoz alkalmazkodó táplálás. Korábban úgy vélték, hogy ezek a madarak csak csontos húst (ló, marha) fogyasztanak, de ma már tudjuk, hogy maguk zsákmányolta teknősöket, kismamákot, más madarak fiókáit stb. is elfogyasztják, ám az aktív zsákmányolás főleg a költési időszakra jellemző.
- Méretük ellenére ezek a legérzékenyebb keselyűk, hiszen csoportos tartás esetén egy állandó rangsorbeli stressz hat rájuk, ami a természetben csak a táplálkozásnál jelentkezik. Adott esetben ehhez társulhat a látogatók zavarása is.
- A röpdékben a faj másként viselkedik, mint a szabad természetben. A szaporodást illetően a legfőbb probléma az, hogy a kotlás során a hím erőszakkal kiszorítja a tojót fészkekből, s ennek során a tojás többnyire idő előtt tönkremegy.

MINNEMANN & BUSSE (1984) a faj szaporodásával kapcsolatos tapasztalataikat 15 éves, költési ciklusokból származó feljegyzéseikre és 268 órnyi, részben videóval rögzített célirányos magatartási megfigyeléseikre alapozzák. 1965-től a Berlini Állatkertben három barátkeselyűt 16 más ragadozó madárral tartottak együtt egy nagy röpdében, de az állandó konfliktusok miatt a barátkeselyűk tojásai mindig összetörték, vagy eltűntek. 1972-ben kettő, majd egy évvel később egy újabb példánnyal egészült ki a tenyészállomány. Idővel a keselyűk között két pár alakul ki, amelyeket egy 1200 m²-es volierbe helyeztek el, azonban így is állandó területi harcok folytak a madarak között és az állatok a fészkelőhelyeiket is állandóan változtatták. A két pár egyike azután egy önálló tenyészröpdébe került. A nagy ketrechben maradt

9. ábra: Barátkeselyű tojó (Fotó: BAGOSI Zoltán) – Female cinereous vulture with its egg (Photo: Zoltán BAGOSI)

madaraknál 1980. május 4-én kelt ki az első fióka, míg a következő két évben a három pár fészekaljai a látogatók zavarásai miatt tönkrementek. Ez volt az első esett, hogy a fogságban a szülők felnevelték fiókájukat, habár 1981-ben Le Vaut (Svájc) állatkertjében, majd 1982-ben Antwerpenben is sikerrel jártak a gondozók a szaporítás terén.

Az említett szaporodás során MINNEMANN & BUSSE (1984) tapasztalatait az alábbiakban összegezhetjük. Bár a programban résztvevő madarak egészen más helyről származtak, ám ennek ellenére a szaporodási időszakuk nem a születési helyükön szokásos időpontra esett, hanem a helyi klimatikus viszonyok szerint alakult. A fogságban a madaraknak nem nyílt módja a nászrepülésre, amelynek szerepe elsősorban a pár megtalálásban és összetartásában van, azonban a rituáléhoz számos olyan elem tartozik hozzá, ami a szilárd párképzéshez és a partnerek viselkedésének szinkronizációjához vezethet. A magatartás szinkronizációjának a következő elemeit lehetett megfigyelni Berlinben:

- Körbefutás a talajon. Az egyik madár fut elől, míg a másik követi, s közben az egyik a szárnyainak rövid lebegtetésével paskolja a másikat.
- Közös megsejmelélik a különböző potenciális fészkelőhelyeket.
- A partnerek fészekanyagot szállítanak a csőrükben, illetve testkontaktussal járó közös pihenések voltak megfigyelhetők a fészkelőhelyen.
- A madarak lökészerű ugrásokat tesznek enyhén lelógó szárnyakkal és bólogatnak egymás előtt.
- A fej pehelytollainak, a nyakfodornak és a csőrszögletnek a kölcsönös csipkedése, „rágcsálása”.
- A fészekanyag közös keresése és beszerzése, és végül a fészkepítés mindkét szülő részvételével.

MINNEMANN & BUSSE (1984) felhívja a figyelmet arra is, hogy a barátkeselyű a szabad természetben fákon és sziklákon egyaránt fészkel, s míg a Berlini Állatkertben az egyik pár a földre, addig a másik sziklára rakta a fészket. A mesterségesen épített fészkekemlényt sosem fogadták el a madarak. Csoportos tartás esetén a fészket a többi ragadozó madártól lehetőleg távol építik, s intenzíven védik is azt. A látogatók, ha nem közvetlenül zaklatták a párt, akkor nem jelentettek zavarást az állatoknak, s bár a gondozók többször megpróbálták távolabb vinni a nézőktől ezt az „alkotmányt”, a keselyűk mindig újjáépítették azt az eredeti helyén. A fészkek átmérője 2–2,5 m, míg a magassága 30–45 cm volt. Az építmény anyaga dorongokból, ágakból, szalmából és gyapjúból tevődött össze, s az elkészítése 10–14 nappal a tojásrakás előtt fejeződött be. A bekészített fészekanyag-ról a madarak csak egy-két nap után vettek tudomást, mert minden tárggyal szemben nagyon bizalmatlanok voltak.

A nevezett szerzők adatai szerint a populáció a tojásrakás előtt 20–30 nappal kezdődik, s a párzási időszak első kétharmadában napi egy-két párzás figyelhető meg, míg az utolsó szakaszban ez a szám napi három-négy alkalomra emelkedett. A tojásrakás előtti negyedik napon megszűnt a nemi aktivitás. A tojásrakás minden esetben február 27. és április 5. közé esett, s a párok mindig csak egy tojást raktak, ám a költés kétharmadig terjedő időszakban történő zavarásnál újabb tojás lerakására került sor. A legkisebb tojás 89,9 × 64,9 mm méretű, súlyát tekintve pedig 197 g tömegű volt, míg a legnagyobb 104 × 64 mm-esnek, és 227 g-osnak találták.

A tojó a tojásrakás előtt egy-két nappal már állandóan a fészken ül, majd tojásrakás után a hím általában csak napi egyszer váltja fel a párját, de ennek gyakorisága később nőhet. A hím sokszor a fészek szélére telepszik, s általában ő viszi oda a táplálékot is a tojóhoz. A kikelésnél nehézséget jelentett, hogy a fiókára rátapadt a tojáshártya, amit a gondozóknak kellett eltávolítani, s a madarat ezután a tojáshéj egyik felében visszatették a fészekbe, ahol a tojó probléma nélkül elfogadta az újszülöttet. A kicsit először csak a tojó etette, majd 16 nap után már a hím is. A fióka egy hónapos korában kezdett el kitollasodni, 45 napon fogott hozzá csapkodni a szárnyaival, majd három hónaposan tollasodott ki teljesen és ekkor már kisebb szakaszokat repülni is tudott.

MINNEMANN & BUSSE (1984) tapasztalataik alapján a következőkben látják a jobb tenyészeredmények elérésének lehetőségét:

- Páronkénti tartás legalább 35 m²-es, zaklatásmentes röpdékben, ahol a költési időszakban minden zavarást, takarítást mellőzni kell.
- Változatos táplálás. Csontos hús (ló, marha, ürü) 60%-ban és egész táplálék annak zsigereivel (csirke, patkány, tengeri malac, nyúl) 40%-ban. A költés kezdetétől a fióka nevelésének végéig vitamin, nyomelem és kalcium adagolása 14 naponként.
- Az első tojás elvétele 10 napon belül és annak mesterséges keltetése. Az elvett tojást röviddel a kelés előtt vissza kell helyezni a fészekbe a második tojáshoz, s hagyni, hogy lehetőleg a szülők neveljék fel a fiókákat.

A faj fogságban való szaporodás kapcsán meg kell még emlékeznünk egy érdekes híradásról a XX. század első feléből. V. M. (1926) beszámolójából tudjuk, hogy 1920-ban a hallei állatkertben egy fakó keselyű hím és egy barátkeselyű tojó a közös tartás során párzott, amit fészekrakás is követett. A főleg a nőstény által épített fészekből azonban a tojások hamarosan eltűntek, de a tojásrakás egy hónappal később megismétlődött, s az inkább a fakó keselyűre hasonlító tojásokon főleg tojó ült, ám rövidesen ezt is összetörve találták az ápolók. Ekkor derült ki, hogy a tojás termékeny volt. Ezt követően

1921-ben és 1924-ben már sikeresen szaporodott a két állat, de csak az utóbbi esetben sikerült a fiókát fel is nevelni, azonban sajnos a fiatal madár külső megjelenéséről és további sorsáról már nem szól a szerző.

Visszatérve a természetben tett megfigyelésekhez a faj viselkedésével kapcsolatban elmondhatjuk, hogy DOBAY (1932) szerint a barátkeselyű a társaságkedvelő madarak közé tartozik, s ezért általában két-három példányt lehet egyszerre együtt látni, de szívesen alkot csapatot a fakó keselyűkkel együtt is. LOVASSY (1927) ezzel kapcsolatban még megjegyzi, hogy a kialakult párok egész évben együtt maradnak. Ezzel szemben HABSBURG (1890) megfigyelése szerint a barátkeselyű és a szirti sas (*Aquila chrysaetos*) olykor ellenségesen viselkednek egymással, hiszen a szerző szemtanúja volt a Fruska Gorában, amikor egy szirti sas megtámadta egy barátkeselyű pár hímjét. A két madár a keselyűfészkekben szállt le, de ott is folytatták a levegőben elkezdett verekedést, míg a tojó testével védte a fészkek tartalmát. Végül a hím a harc közben kiesett a fészkekből, amit a trónörökös meg is lött, míg a tojó és a sas megijedt a lövés hangjától és elmenekültek a helyszínről.

DOBAY (1932) úgy véli, hogy éjszakára a barátkeselyű kútgémekeket, magas fákat, vagy meredek szakadékok széleit választja pihenőhelyül.

A faj viselkedésével kapcsolatban néhány egészen érdekes adatról is beszámolnak a szakírók. Így például ilyen etológiai megfigyelésekről tájékoztat THURN-RUMBACH (1929) is, aki 1926-ban vadászott erre a madárra a Radnai-havasokban (Munții Rodnei), s amikor a négy példány közül sikerült egyet a szerzőnek meglőnie, akkor az egy igen éles kb. két másodperces elnyújtott füttyöt hallatott vészkiáltásként, amely a beszámoló szerint egy „igen éles, a jelző sípok hangjára emlékeztető” hang volt. ZEYK (1920) eközben arról is beszámol, hogy ha egy barátkeselyű teleette magát, akkor akár bottal is leüthető, és béketűrő magatartására utal az a tény is, hogy a szerző szerint gyakran látható udvarokban megszelídítve. Ezzel összhangban RAINER (1939) a barátkeselyű szelídiségével kapcsolatban arról tájékoztat, hogy Baragan mellett Lehlin település állomásfőnökének volt egy barátkeselyű tojója, amely szabadon járt-kelt a környéken, s ha éppen az állomáson tartózkodott, a gazdáját mindig elkísérte a vonatok indításához és érkeztetéséhez. Az állat költésre utaló magatartást soha nem mutatott. Hosszú évek után a madár egy nap nem tért vissza az állomásra, így vélhetően megmérgezték, vagy lelőtték valahol. Hasonló esetről számol be egészen röviden GENGLER (1920) is, aki a századfordulós balkáni utazása során Macedóniában látott egy fogságban tartott barátkeselyűt. A szerző arról számolt be, hogy egy Szkopjébe (Skopje) érkező kórházvonat egyik ápolója

vezetgetett pórázon egy barátkeselyűt, amelyet korábban megszárnaztak. A barátkeselyű fogságban való viselkedéséről bővebben is közöl adatokat PAȘCOVSKI (1937), aki a Háromszéki havasok (Munții Vrancei) lábánál (Vârful Goru) Râmnicului Sărat-tól 16 km-re, a Poiana Mărului környékéről kapott 1936 márciusában egy madarat, amit ugyanazon év januárjában félig megfagyva találtak a gyerekek a nevezett helyen. A szerző a keselyűt egy ideig fogságban tartotta, s először egy szobában helyezte el, de az ijedt állat mindent összetört, így a helyi paphoz került át, ahol a kertben lakott. Mikor azonban PAȘCOVSKI megtudta, hogy a pap ki akarta tömetni az állatot, elkobozta a keselyűt és ott-hon a récékkel és baromfikkal tartotta együtt, amikkel a madár jól kijött, s később annyira megszelídült, hogy az udvaron szabadon járhatott, az ételt kézből is elvette, s akár evés közben is meg lehetett simogatni ezt a nagytermetű dögevőt. A szerző úgy tapasztalta, hogy a keselyű lábai olyan gyengék voltak, hogy ha erősebben próbálta meg tépni az elévetett húst, akkor az kicsúszott a karmai közül. Az állat szeretett fürdeni, és esőben széttárt szárnyakkal élvezte az esőcseppeket, de szívesen napozott is, s ilyen esetben hassal a földre feküdt és a fejét is földre tette. A madár a macskákat és a madarakat nem bántotta, de a kutyáktól félt. Végül a szerző többhetes távolléte után a keselyű PAȘCOVSKIVAL szemben is olyan féltékeny és agresszív vált, hogy nemsokára Bukarest-be vitték, ahol 1937 nyarán a preparátor asztalára került. Dombrowski (1912) is azt tapasztalta, hogy mind a fogságban, mind a szabad életben ezek a madarak szívesen fürdenek, majd utána rendszeresen kiterjesztett szárnyakkal szárítkoznak a napon, míg LOVASSY (1927) arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a madár igen gyorsan képes futni is a földön, ha üldözik.

A faj élettartamával kapcsolatban GRUMMT & SCHIFTER (2006) hivatkozik BREHM közlebről meg nem határozott adatára, miszerint a barátkeselyű akár több mint 42 évet is élhet fogságban. Az említett szerzők a kérdéssel kapcsolatban hivatkoznak FLOWER (1938) munkájára is, miszerint Lord LILFORD tulajdonában 39 éven keresztül volt egy tojó, azonban az esettel kapcsolatban nem áll rendelkezésre egyetlen bizonyíték sem. Ezzel szemben GRUMMT & SCHIFTER (2006), HOUWALD nem pontosított adataira utalva azt közlik, hogy a fogságban legtovább életben tartott példány 1945. április 9-én került nyilvántartásba a Bázeli Állatkertben, ahol 1979. február 19-ig élt. Némi ellentmondás is található azonban GRUMMT & SCHIFTER (2006) munkájában, akik azt közlik, hogy a kérdéses egyed 30 év 10 hónap és 10 napot töltött az említett állatkertben, azonban az adatokat átszámolva ez az intervallum 33 év 10 hónap és 10 napra jön ki.

10. ábra: Az Al-Duna a századfordulón – *The Lower Danube at the turn of the century*

A faj észlelései Magyarországon

A hazai elterjedés általános jellemzése

LAKATOS (1892b) szerint a barátkeselyű a Székelyföldön (Ținutul Secuiesc) majdnem közönségesnek számít, míg ANONYMUS (1899d) arról tájékoztat, hogy hazánk legnagyobb ragadozó madara a barátkeselyű, amely a déli megyékben fordul elő, de már ott is ritka, míg a fakó keselyű ennél még mindig gyakrabban látható. Az utóbbi szerző szerint ezt igazolja az a tény is, hogy LENDL Adolf preparátor műhelyébe akkoriban jóval több fakó keselyű érkezett, mint barátkeselyű. ANONYMUS (1910a) ezzel kapcsolatban már azt jelzi, hogy a Kazán-szorosban (Cazane) és a Szerémségben (Srem) egykor oly gyakori barát- és fakó keselyű, már úgy megritkult, hogy csak egy-egy példányuk jön át a Balkánról az Alföldre. A közlő azt is jelenti, hogy LENDL Adolf preparatóriumába 1909-ben a két fajból összesen már csak négy darabot vittek be a vadászok kitévés végett. BUDA (1906) úgy gondolja, hogy a barátkeselyű Réa (Reea) vidékén a Sztrigy (Strei) folyó völgyében főképp a dúvadak mérgezése miatt ritkult meg, s már eltelik egy év is mire egy-egy madarat látni a környéken. MADARÁSZ

(1899–1903) szerint a faj a Szerémségben (Srem), az Al-Dunánál, Herkulesfürdő (Baile Herculane) környékén és az erdélyi havasokban fordul elő, míg a Mehádia (Mehadia) környékén és a Radnai-havasokban (Munții Rodnei) fészkel is. CHERNEL (1899a) a faj hazai fészkelőhelyeiként csak Erdélyt és a Fruska Gorát nevezi meg. Ezzel kapcsolatban LOVASSY (1928) is elmondja, hogy a barátkeselyű régen egyebek mellett az Al-Duna-menti, az erdélyi déli hegyláncok és a szerémségi Fruska Gora erdeinek öreg fái fészkel. Az utóbbi említett szakíró egy korábbi munkájában (1927) azt is elmondja, hogy a barátkeselyű a Déli-Kárpátok jellemző madara, amely az Al-Duna mentén, a Kazán-szorosban (Cazane), a Szerémség (Srem) hegyvidékén és a Fruska Gorában az 1890-es évekig szép számmal fészkel, de ma már csak tavasszal és ősszel látni ezeken a helyeken is ezt a madarat. A fentiekkel szemben DOBAY (1932) úgy vélte, hogy az ő idejében a faj Erdélyben a Gyergyói- és a Gyalui-havasokban (Munții Giurgeu és Masivul-Gilău), illetve a Retezátón (Munții Retezat) még mindig költött.

LOVASSY (1927) úgy nyilatkozik, hogy az Alföldön egyesével vagy párban látni ezt a dögevőt, de ritkán eljut a Felvidék előhegyeibe is. Az említett szerző egy későbbi munkájában (1928) azt is megállapítja, hogy bár ez a madár régebben az Alföldön gyakori volt, de ma már

sem ott, sem a Trianon előtti ország déli fészkelőhelyein nem látni. Habár minden hivatkozás nélkül, de DUDÁS (2004) is hasonlóan nyilatkozik a témáról, aki arról ír, hogy míg a XIX. század elején a Hortobágyon a barátkeselyű volt a leggyakoribb, addig a XX. századra már fakó keselyűvel lehetett a régióban a legtöbbször találkozni a két faj közül, s ez ma sincsen másképp.

Egy sor információt közöl a faj hazai előfordulásáról SCHENK (1918) is, azonban ezek az adatok, időpontok és források megjelölése nélkül kerültek felsorolásra. Így itt azokat a lokációkat vesszük át, amelyekre a részletes ismertetésben nem lesz utalás: Gödöllő, Debrecen, Szent-andrás (Sântandrei), Tiszaroff, Székesfehérvár, Szentmihály (talán Rákosszentmihály = Budapest), Archiduc dominium (nem azonosítható), Bélye (Bilje), Hidegkút, Mosonbánfalva (Apetlon), Tápszentmiklós, Sárosd, Seregélyes (nem azonosítható), Szlanicz (Slanická Osa-da), Uzapanyt (Uzovská Panica), Banka, Dragomérfalva (Dragomirești), Perény (Perín), Calzuna forrás (nem azonosítható), Visteamare, Hátszeg (Hațeg), Görgény-szentimre (Gurghiu), Gyeke (Gaeca), Mezőzáh (Zau de Câmpie), Nagydísznód (Cisnădie), Galacz (Galați), Paczalka (Pețelca), Zernest (Zărnești), Deliblát (Delib-lato), Orsova (Orșova), Beresztóc (Banatski Brestovac), Pancsova (Pančevo), Jelenec-hegy (nem azonosítható), Dupláj (nem azonosítható), Herkulesfürdő (Băile Herculanene), Mehádia (Mehadia), Zsittin (nem azonosítható), Vukovár (Vukovar), Kupinovo, Papuk, Javorovicza, Jakova, Neštin, Čerevič, Kučane, Ruma, Boljevci, Obrež, Brod, Zengg (Senj). Nevezett szerző ezen kívül az alábbi fészkelőhelyeket nevezi meg a jelzett munkájában: Zsina (Jina), Sugág (Șugag), Radnai-havasok (Munții Rodnei), Fogarasi-havasok (Masivul Făgărașului), Retyezát (Munții Retezat), Negoj (Negoiu), Cserna-patak (Cerna) völgye.

A faj előfordulásainak részletes ismertetése előtt utalunk kell HARASZTHY (1998c) munkájára is, aki úgy véli, hogy a barátkeselyű a szerző dolgozatának megjelenéséig csupán hat alkalommal volt igazolható a mai Magyarország területén, ezzel szemben viszont az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2008) tájékoztatása szerint 1871-től csupán négy előfordulása ismert a fajnak hazánkban.

Az egyes észlelések részletes ismertetése

Mai Magyarország

1.) 1830 előtt: FRIVALDSZKY (1891) beszámolója szerint Pilis környékén (csak annyit tudni, hogy Pest megyében) FÖLDVÁRY Miklós fogott egy barátkeselyű tojót, amely 1830-ig élt a Pilisben (feltehetően a név a Pilis-hegységet takarja) BELEZNAV János birtokán. Az eset-

ről említést tesz PETÉNYI (1904) is. *Túl kevés adat áll rendelkezésre ahhoz, hogy a madár faji hovatartozása elbírálható legyen. Kérdéses adat. (1)*

2.) 1850–1860-as évek: BREHM (é. n.) RÓMER Flórisra hivatkozva közli, hogy a faj a Bakonyban a kérdéses időpontban még előfordult, s az előbb nevezett szerző elképzelhetőnek tartja azt is, hogy ez a dögevő ott ekkor még fészkelhetett is. RÓMER (1971) „A Bakony” című könyvében említést tesz egy esetről, amikor jelzett időpontban, a Balatonfüred közelében fekvő Savanyúvíz környékén egy vendéglősnél egy élő barna keselyűt látott fogságban, amely madarat maga a vendéglős szárnyazta valahol a Bakonyban. A tulajdonos 30 forintot kért az állatért, de RÓMER pénz hiányában nem tudta megvenni múzeuma számára a madarat. *Bár Rómer valóban említést tesz egy madárról, amit a Bakonyban fogtak és bár ezt „barna keselyű” néven említi meg útleírásában, azonban semmilyen más adat nem támasztja alá, hogy a madár valóban a nevezett fajhoz tartozott volna. Kérdéses adat. (1)*

3.) 1850–1870-es évek: LAKATOS (1883) – aki BURGER Gusztáv „Magyarország nappali orvmadarai” című könyvét vette át szinte szó szerint – arról tájékoztat, hogy a jelzett időben („néhány évtizeddel ezelőtt”) a hódmezővásárhelyi pusztán igen gyakran mutatkozott ez a faj, olykor csoportosan is. Az esetre egyebek mellett utal SCHENK (1918) is. *A közlő csak egy általános megállapítást tesz, és nem egy konkrét megfigyelésről beszél, így nehezen értékelhető a híradása is. Kérdéses adat. (4)*

4.) 1860-as évek: CHERNEL (1898) arról tájékoztat, hogy Léka (Lockenhaus) és Kőszeg között a jelzett évek valamelyikében egy pásztorfiú a botjával agyonvert egy barátkeselyűt, amely annyira jól volt lakva, hogy nem tudott elmenekülni a támadója elől. Az esetet SCHENK (1918) és FROMM (1927–29) is megemlíti. *Ugyan egy neves ornitológusnak köszönhető az eredeti híradás, azonban az adatokból nem derül ki, hogy a nevezett madár bizonyíthatóan a mondott fajhoz tartozott-e. Kérdéses adat. (1)*

5.) 1870: HARASZTHY (1998c) SŐREGI (1959) adataira hivatkozva szükségesül annyit közöl, hogy a nevezett év júliusában a Hortobágyon egy barátkeselyűt észleltek. *A közlés túl kevés adatot tartalmaz ahhoz, hogy a megfigyelés minősíthető legyen. Kérdéses adat. (1)*

6.) 1871: HARASZTHY (1998c) KEVE (1984) adataira hivatkozva röviden annyit közöl, hogy a nevezett év-júniusában a Hortobágyon barátkeselyűt észleltek. Ennél sokkal bővebben tájékoztat az esetről NAGY (1943b), aki elmondja, hogy a kérdéses madár terí-

tékre került, majd a Debreceni Református Kollégium gyűjteményében lett elhelyezve. *NAGY adatai alapján egyértelmű a meghatározás helyessége, hiszen a neves zoológus is a kérdéses kollégium munkatársa volt, így bizonyára maga is ismerte az említett példányt. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

7.) 1875: HARASZTHY (1998c) SŐREGI (1959) adataira hivatkozva annyit mond, hogy a nevezett év júniusában a Hortobágyon barátkeselyűt észleltek. Az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2008) is beszámol az esetről, amelynek során azt is közlik, hogy a bizonyító példány sorsa ismeretlen. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is helyben hagyta az észlelést, így egyértelműnek tekinthető a madár meghatározása. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

8.) 1876 előtt: LOVASSY (1876) arról tájékoztat minden bővebb hivatkozás vagy adat nélkül, hogy a fajt észlelték már a Jászságban is. *A közlemény túl szűkszavú ahhoz, hogy az észlelés helyességét el lehessen dönteni. Kérdéses adat. (1)*

9.) 1876 előtt: LOVASSY (1976) arról tájékoztat minden bővebb információ vagy hivatkozás nélkül, hogy a fajt észlelték már Buda közelében is. Az esetre utal ezen kívül munkájában SCHENK (1918) is. *A közlés túl kevés adatot tartalmaz ahhoz, hogy a megfigyelés elbírálható legyen. Kérdéses adat. (1)*

10.) 1882: HARASZTHY (1998c) hivatkozások nélkül annyit közöl, hogy a nevezett év májusában a fejér megyei Kiscsérpusztán (Polgárdi) egy barátkeselyűt észleltek. Az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2008) is beszámol az esetről, amelynek során azt is közlik, hogy a bizonyító példány sorsa ismeretlen, s adat-közülként PROCOPIUS P.-t nevezik meg. FRIVALDSZKY (1891) is tájékoztat a megfigyelésről, és annyiban bővíti az ismereteinket, hogy ebben az esetben egy hím madárról volt szó, és PROCOPIUS Pál volt az észlelő, azonban az író a helyszín megyéjét tévesen nem Fejér megyének, hanem Fehér-megyének írja. Az esetet megemlíti SCHENK (1918) is. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is helyben hagyta az észlelést, így a számunkra is egyértelmű a madár meghatározása. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

11.) 1898: ANONYMUS (1898b) arról tudósít, hogy a folyó év során LENDL Adolf preparátor műhelyébe egy barátkeselyűt vittek be, amely Sátoraljaújhely környékén esett. LAKATOS (1910) is beszámol az esetről, aki VADÁSZ Antal számtartó levélbeli közlésére hivatkozva jelenti, hogy az egyik kerülő akkor lőtte meg a madarat, amikor az egy 5–6 éves forma gyereket akart elrabolni a kerülő házában, s a szerző azt is megem-

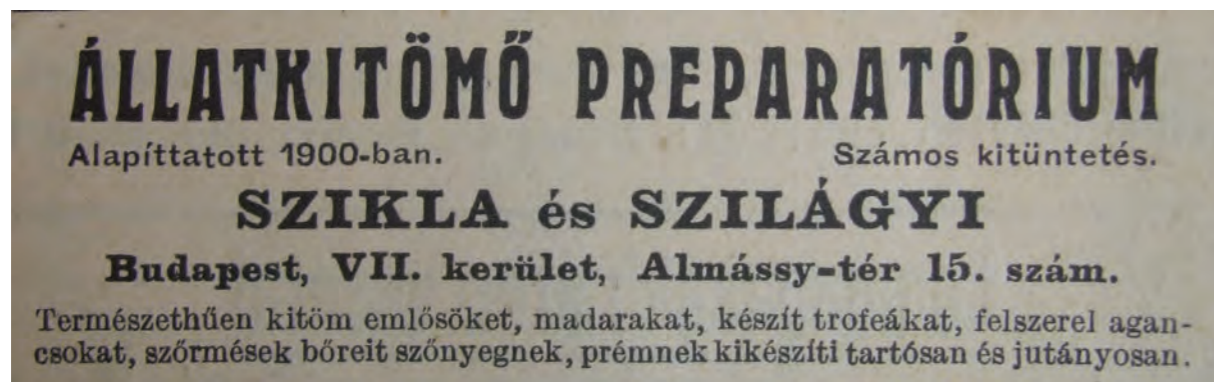
líti, hogy a történetet „A Természet” című folyóirat 1898. évi egyik száma is hozza. ANONYMUS (1898f) valóban be is számol az esetről az említett lap hasábján a fentiekkel összecsengő módon (azzal a különbséggel, hogy a közlő nevét VADÁSZYNAK írta VADÁSZ helyett) azzal kiegészítéssel, miszerint a nevezett madár szokatlan viselkedése „örültség” vagy „roppan éhség” miatt következhetett be. *Bár az elejtett példány LENDL Adolf preparátor műhelyébe került, az elejtés körülményei valamelyest kérdésessé teszik a madár identitását. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

12.) 1902: ANONYMUS (1902b) arról számol be, hogy ez a dögevő nálunk már csak kóborlóként tűnik fel, ám ennek ellenére LENDL Adolf budai preparatóriumába július hónapban két példányt is bevitték, amelyből az egyik a Somogy megyei Belezsnán került terítékre (a másik példány elejtésének helyszíne nem ismert). Sós (szem. közl.) tájékoztatása szerint az esetet az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is megtárgyalta, és nem találta azt egyértelműen hitelesnek. *Bár a kérdéses egyed egy neves preparátor kezén is átment, ám mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG nem hitelesítette az adatot, így magunk is csak valószínűsíthetjük a híradás helyességét. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

13.) 1903: THÓBIÁS (1935–38) beszámolója szerint folyó év májusában az Abaúj megyei Gagybátor községben két fakó és három barátkeselyűt figyeltek meg. A közlés és a megfigyelés ideje közötti nagy időkülönbség okán azonban elképzelhető, hogy a kérdéses észlelés nem 1903-ban, hanem talán 1930-ban történt, vagy az 1930-as évek valamelyikében. *Egyrészt a megfigyelés idejének meghatározása bizonytalan, másrészt viszont a beszámoló túlzottan szűkszavú is, habár a két faj együttes megfigyelése megszokott jelenség ezeknél a madaraknál. Kérdéses adat. (3)*

14.) 1908: ANONYMUS (1908b) írása szerint folyó év júniusában a bácskai Kisszálláson egy alkalommal hat, egy másik alkalommal pedig három csuklyáskeselyűt láttak, amelyek közül az uradalmi erdőör egyet el is ejtett. *Kevés adat áll rendelkezésre a bírálathoz. Kérdéses adat. (9)*

15.) 1908: W. GY. (1908) beszámolója szerint a baranyai Szentegát környékén május hó folyamán br. BIEDERMANN Rezső uradalmának egyik gazdaságában tíz, a másikban ugyanakkor 13 keselyűt láttak, amelyeknek a nagyobb része barátkeselyű, míg a kisebbik része fakó keselyű volt. A szerző a tízes csapatból egy, míg a vadászuk három példányt lőtt meg, amelyek közül három fakó-, míg egy egyed barátkeselyűnek bizonyult. A maradék hat madár még két napig helyben maradt, míg a 13 példányból álló csapatot a helyi vadőr lövései elriasztották. Az elejtett keselyűket Budapesten

11. ábra: A SZIKLA & SZILÁGYI preparatórium hirdetése – Advertisement for the SZIKLA & SZILÁGYI taxidermy studio

a SZIKLA ÉS SZILÁGYI állatkitömő preparatóriumban készítették ki. Bár a megfigyelők valószínűleg meg tudták különböztetni a két fajt egymástól, azonban a perdöntő az ügyben mégis az a tény, hogy a madarak az ország egyik leghíresebb preparatóriumában lettek kidolgozva, ahol valószínűleg kiderült volna egy téves meghatározás. Valószínűleg helyes meghatározás. (1); Kérdéses adat. (11)

16.) 1909: SZOMJAS (1910) beszámolója szerint a jelzett évben Nyíregyházán és környékén nagyszámú keselyű jelent meg, s május 21-én hat madarat (vegyesen fakó- és barátkeselyűket) figyeltek meg HIBIÁN Ferenc tanyájánál, amelyek közül egy barátkeselyűt meg is lőttek. A beszámoló nagyon szűkszavú, habár úgy tűnik, hogy a megfigyelő meg tudta különböztetni a két fajt egymástól. Kérdéses adat. (1)

17.) 1920: Folyó év szeptemberében Szentés környékén egy pár barátkeselyűből a hímét meglőtték, aminek a szárnyfesztávja 260 cm-re rúgott (ANONYMUS 1920b). A szűkszavú beszámoló nem elegendő a megfigyelés hitelességének alátámasztására. Kérdéses adat. (2)

18.) 1922: DUDÁS (2002, 2004) NAGY J. közelebbről meg nem határozott adataira hivatkozva közli, hogy a jelzett évben a Hortobágyon egy lódögön 45 fakó keselyű mellett hat barátkeselyűt is megfigyeltek. Az adatot megtaláljuk NAGY (1943b) könyvében is, aki viszont úgy írja, hogy 40–50 főnyi keselyűcsapat gyűlt össze, amiből 5–6 példány volt barátkeselyű, a többi pedig fakó. Mivel a beszámolók szerint NAGY Jenő csak egyedül látta a madarakat, ezért a helyes ítéletét magunk is csupán valószínűsíthetjük. Valószínűleg helyes meghatározás. (5)

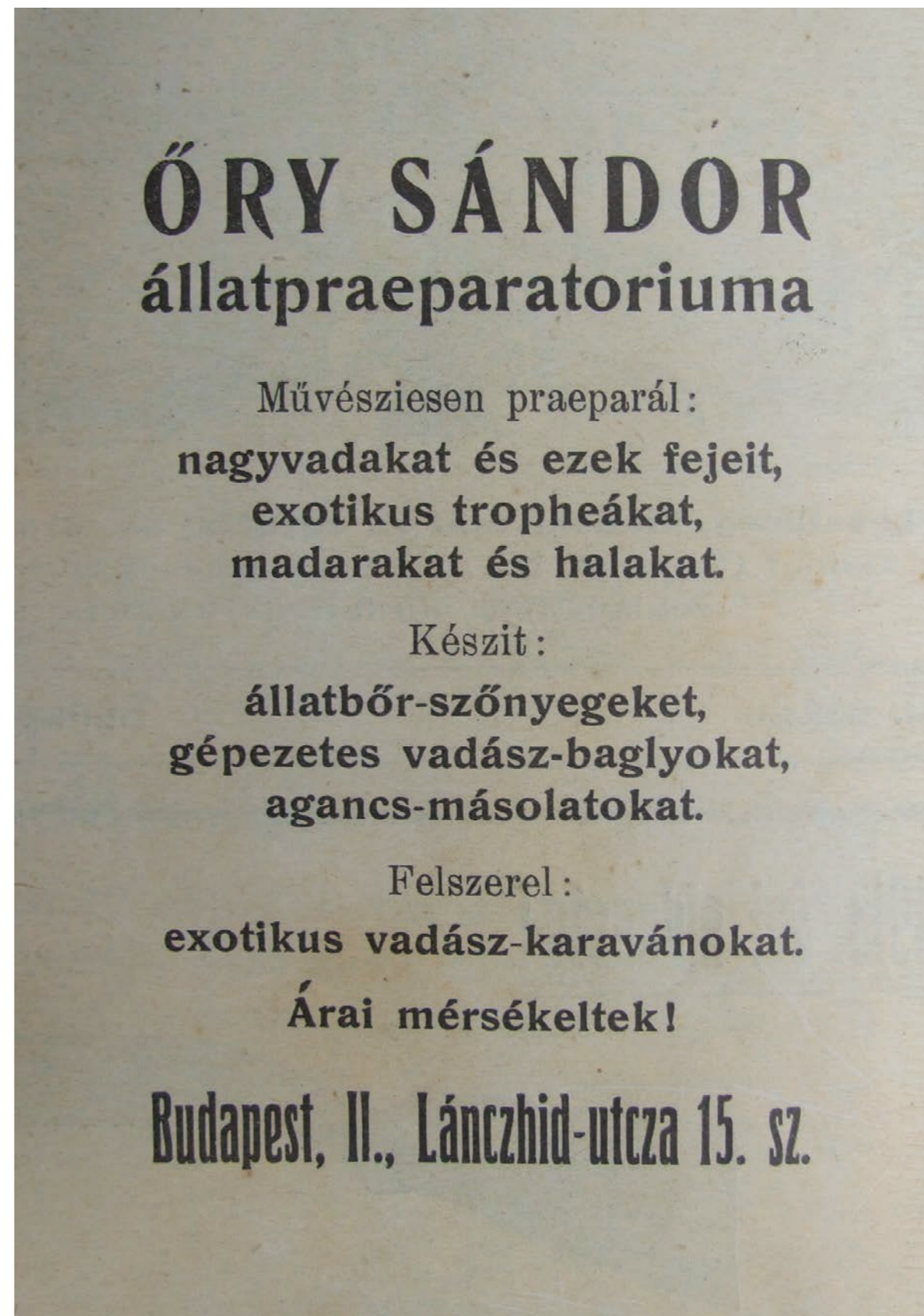
19.) 1923: HARASZTHY (1998c) hivatkozások nélkül annyit közöl, hogy a nevezett év májusában Császárszálláson (Nagykálló) barátkeselyűt észleltek. Az

MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2008) is beszámol az esetről, amelynek során azt is közlik, hogy a bizonyító példány sorsa ismeretlen, ám az adatszolgáltatót név szerint is megnevezik: MÓCZA J. Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is elfogadta az észlelést, így egyértelmű a madár meghatározása. Biztosan helyes meghatározás. (1)

20.) 1932: A jelzett évben a Zala megyei Alsóerdőben (Komáromváros mellett) SCHMIDT (1932) vadászterületén az egyik erdőőr egy szarvasbika teteméről felszálló barna keselyűt lőtt. A beszámoló nem tartalmaz elegendő adatot ahhoz, hogy a madár faji azonosságát ki lehessen deríteni. Kérdéses adat. (1)

21.) 1932: GRESCHICK (1932) beszámolója szerint a jelzett év májusában Heves megyében egy közelebbről meg nem határozott helyen egy hím barátkeselyűt lőttek, amely két fakó keselyűvel volt egy társaságban. A madár begye és gyomra üres volt. Méretei: hossza 1010 mm, szárnyfesztávja 2720 mm, súlya 5840 g. A közlő tájékoztatása szerint a madár más keselyűkkel együtt valamelyik nagyhírű budapesti preparátorhoz (ŐRY, PUDLEINER vagy FÁBA) került, azonban az a szövegből nem derült ki, hogy melyik madár melyik preparatóriumban lett kikészítve. Az esetről említést tesz HARASZTHY (1998c) is, aki KEVE (1984) munkájára utal az eseménnyel kapcsolatban. Az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2008) is beszámol az esetről GRESCHICK (1932) dolgozatára hivatkozva, amelynek során azt is közlik, hogy bár a bizonyító példány sorsa ismeretlen, a madárról megállapítják, hogy egy adult hímről volt szó. Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is helyben hagyta az észlelést, így egyértelmű a madár meghatározása. Biztosan helyes meghatározás. (1)

22.) 1935: A jelzett év augusztusában Detek és Ináncs (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) között egy gazda két

12. ábra: ÖRY Sándor preparátor műhelyének hirdetése – Advertisement for Sándor ÖRY's taxidermy studio

barátkeselyűt látott a tarlón, s a madarakat a szerző gazdaságának ispánja (HORNYCH Vencel) ismerte fel (THÓBIÁS 1943). Valószínűleg ugyanerre az esetre utal JÁNOSY (1976) is, aki azonban 1936-ra teszi az észlelés időpontját. *Az esetről nincs elegendő információ ahhoz, hogy a megfigyelés hitelességét meg lehessen alapítani. Kérdéses adat. (2)*

23.) 1948: DUDÁS (1998a, 2004) NAGY J. nem pontosított adataira hivatkozva közli, hogy az említett évben a hortobágyi Máta-pusztán, a Juhosháti erdőnél öt barátkeselyűt figyeltek meg. *Nem áll rendelkezésre elegendő információ az adat érdemi bírálatához. Kérdéses adat. (5)*

24.) 1997: BUDAI M. közelebről nem pontosított adatai szerint folyó év során egy fiatal barátkeselyűt láttak a hortobágyi déli pusztán, a Pentezugban (DUDÁS 1998a, 2004). *Túlzottan szűkszavú a közlés ahhoz, hogy azt érdemben értékelni lehessen. Kérdéses adat. (1)*

25.) 2008: HADARICS (2008a) azt jelenti, hogy 2008 májusában egy szubadult barátkeselyűt figyeltek meg többször is a tömörkényi Csaj-tó közelében és a közeli Büdös-széki-pusztán, majd az állatot egy hétig a Geszt melletti Begécsi-víztárolónál látták. A madár gyűrűt vagy jelölést nem viselt. A szerző arról is tájékoztat, hogy a keselyű evező- és farktollai igen kopottak voltak, ami arra utalhat, hogy vagy fogságból szabadult, vagy gyakran ugrált, illetve gyalogolt a földön, ám nem találtak adatokat a faj példányának valamelyik hazai gyűjteményből való szökéséről. Sós (szem. közl.), valamint SIMAY (szem. közl.) tájékoztatása alapján az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁGA is hitelesítette a kérdéses adatot, habár a bizottság szerint fennáll a lehetősége annak, hogy a madár fogságból szökött meg. Az utóbb nevezett közlő arról is beszámol, hogy a szubadult madarat május 1–11. között Tömörkény, Lyukashalmi-pusztta és Pusztaszter, Büdös-széki-pusztta környékén látta TÖLGYESI Cs., ÁRON K. és mások, míg május 16–23. között Geszt, Begécsi-víztároló közelében HORVÁTH G., PORKOLÁB M. és társaik észlelték. *Az adatokból úgy tűnik, hogy a megfigyelők alaposan szemrevételezték a madarat, amely hosszabb ideig tartózkodott a környéken, s mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is hitelesítette a megfigyelést, így nem lehet kérdéses a besorolás sem. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

Felvidék

26.) 1832: PETÉNYI (1904) röviden arról tesz említést, hogy a Losonc (Lučenec) melletti Kis-Szalatna (Slatinka) kollégiumában van egy barátkeselyű preparátum,

amely a jelzett évben esett, azonban azt csak vélelmezni lehet, hogy a madár valahol Losonc környékén került terítékre. Az esetről említést tesz FRIVALDSZKY (1891) is. *Mivel feltehetően Petényi maga is látta a kérdéses példányt, így valószínűleg helyes annak a faji meghatározása, csupán a pontos helyszín tekintetében van némi bizonytalanság. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

27.) 1851: JÁNOSY (1976), valamint MURAY (1978) hivatkozás nélkül azt közli, hogy a jelzett évben a faj még fészkel a Magas Tátrában. *Túl kevés információ áll rendelkezésre az eset elbírálásához, hiszen az sem tudható, hogy az adat a hegység egykori magyar vagy lengyel oldalára vonatkozik-e. Kérdéses adat. (1)*

28.) 1876: KOCZYAN (1889) uradalmi alerdész közlése szerint Árvaváralja község mellett (Oravský Podzámok), az árvai várban őriznek egy barátkeselyű preparátumot. A madár a nevezett év júliusában érkezett Oravicza (Oravice) környékére a párjával együtt a tavaszi vándorlásaik során. A párból a tojó került terítékre. Az esetet megemlíti SCHENK (1918) is. *Mivel a meglőtt madár egy nem túl ismert gyűjteményben lett elhelyezve, így nem tudhatunk semmi közelebbit az ott tárolt példány meghatározásával kapcsolatban. Kérdéses adat. (2)*

29.) 1896: SZLOBODA Incze erdővédő a jelzett év során az olcsvári erdőben (Košické Olšany) egy „barna keselyűt” lőtt, amelynek a hossza 125 cm, míg a szárnyainak a fesztávolsága 250 cm volt (ANONYMUS 1896). *A beszámoló alapján nem bírálható el érdemben a madár faji hovatartozása. Kérdéses adat. (1)*

30.) 1911: ANONYMUS (1911b) beszámolója szerint AJTICS HORVÁT Dezső országgyűlési képviselő vágvecsei (Veča) birtokán egy barátkeselyűt lőtt, amit a varjak (*Corvus* sp.) kergettek. A szerző szerint a faj Nyitra megyében eddig ismeretlen volt. Az elejtett madár méretei a következők voltak: szárnyfesztáv 237 cm, súly 8,5 kg. *Túl kevés információ áll rendelkezésre az eset elbírálásához. Kérdéses adat. (2)*

Burgenland

31.) 1904: A vas-megyei Sentelek (Stegersbach) határában öt keselyű jelent meg, amelyek június 3–4. körül feltűntek KOTULINSZKY gróf brauni erdejében is, ahol az erdőőrök közülük egy barát- és egy fakó keselyűt kaptak puskavégre (CHERNEL 1907). A szerző szerint a madarak igen fáradtak és soványak voltak, s dög híján a begyüket békákkal tömték meg. ANONYMUS (1904a) szerint a barátkeselyű hossza 1 m, míg a szárnyainak

fesztávolsága 272 cm volt. *Habár CHERNEL az ország egyik legjelesebb ornitológusa volt, ám a szövegből nem derül ki, hogy látta-e az említett madarakat, így mi sem tudjuk érdemben elbírálni a közlés hitelességét, illetve nem ismerjük az öt madár faji megoszlását sem. Kérdéses adat. (1)*

Erdély

32.) 1845 ELŐTT: SALMEN (1980) utal STETTER (1845) munkájára, aki szerint a Hunyad megyéhez tartozó Marosnémeti (Mintia) közelében egy paraszt élve elfogott egy barátkeselyűt, amely annyira teleette magát, hogy nem tudott elrepülni. Az esetet megemlíti SCHENK (1918) is. *Az adatokból nem állapítható meg, hogy a kérdéses példány valóban barátkeselyű volt-e. Kérdéses adat. (1)*

33.) 1847 ELŐTT: PETÉNYI (1904) beszámol egy 3 éves madárról, amelyet a pesti állatseregletben tartottak fogva, s Brassóból (Braşov) hozták fel a városba. A szerző azt mondja, hogy a madár 1847 márciusában rakott tojást, s PETÉNYI a tojás pontos leírását is közli. Az eset szépséghibája, hogy a dátum valószínűleg elírás eredménye, mivel a Fővárosi Állat- és Növénykert csak 1866-ban nyitotta meg először kapuit. *Habár a madár talán a nevezett fajhoz tartozott és ugyan elképzelhető, hogy valóban az állatkert állományába is került, azonban a rendelkezésre álló adatok ezt nem erősítik meg, vagy nem valószínűsítik kellőképpen. Kérdéses adat. (1)*

34.) 1854: TÖRÖK (szem. közl.) tájékoztatása szerint a nagyenyedi múzeum (Aiud) ornitológiai gyűjteményében a ZEYK Miklós kollekciónak részeként ma is fellelhető egy barátkeselyű tojó, amely a jelzett év októberében Nagyenyeden került terítékre. *Mivel az említett dögevő ma is egy ismert közgyűjteményben lelhető fel, így annak meghatározását mi is elfogadjuk. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

35.) 1855: BREHM (é. n.) beszámol róla, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) gyűjteményében van egy barátkeselyű tojás, amely Óradnáról (Rodna) származik augusztusi keltezéssel, amely adat valószínűleg az ajándékozás időpontja. Megjegyzendő, hogy FRIVALDSZKY (1891) is a faj fészkelőhelyei között említi a kérdéses helyszínt. *Bár az említett tojás legkésőbb az 1956-os események során biztosan elpusztult, azonban ha azt a nevezett intézményben barátkeselyűnek határozták meg, úgy nem férhet kétség az adat helyességéhez. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

36.) 1862: Január hónapban az Arad megyei Csermő (Cermei) táján báró BÁNHIDY Béla észlelt barátkeselyűt (FRIVALDSZKY 1891). Az esetet megemlíti SCHENK (1918) is. *Túl kevés információ áll rendelkezésre az eset elbírálásához. Kérdéses adat. (1)*

37.) 1863: LAKATOS (1885, 1910), gróf LÁZÁR Kálmánra hivatkozva azt közli, hogy Székelyföldön (Ținutul Secuiesc) egy közelebről meg nem nevezett helyen egy barátkeselyűt élve fogtak el, amikor az éppen egy gyermeket támadott meg. LÁZÁR (1866) maga is említést tesz az esetről, aki úgy fogalmaz, hogy „biztos kút-főből” értesült a történetekről. *A barátkeselyű gyermek elleni támadása valószínűtlen, s a helyszín vagy egyéb részletek sem találhatók meg az esetről egyik közleményben sem, így az esemény valódiságát nem lehet megítélni. Kérdéses adat. (1)*

38.) 1863–64 tele: STETTER (1864) beszámol róla, hogy a jelzett időben igen szigorú tél volt Nagyszeben (Sibiu) környékén, amikor több ragadozó is megjelent a környéken, amelyek közül a közlő egy nagyon szép barátkeselyűt kapott (SALMEN 1980). *Bár sajnós a beszámolóból nem derül ki, hogy az illető madár élő vagy holt állapotban került-e STETTER tulajdonába, de az bizonyos, hogy az ismert zoológus meg tudta határozni a fajt. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

39.) 1864: IONUȚ TĂUȘAN (szem. közl.) arról tájékoztatta a jelen sorok íróit, hogy a Nagyszebeni (Sibiu) Természettudományi Múzeum (Brukenthal Nemzeti Múzeum) gyűjteményében van egy adult hím barátkeselyű, amelyet BUDA Ádám gyűjtött 1864 májusában a Retezat (Munții Retezat) lábánál fekvő Nuksora (Nucșoara) környékén. *Mivel a madár egy neves múzeum gyűjteményébe került, s ott még ma is fellelhető, így a téves meghatározást kizárhatjuk. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

40.) 1867: Folyó év áprilisában a Szeben megyei Péterfalváról (Petrești) jelentett CSATÓ János egy hím barátkeselyűt (FRIVALDSZKY 1891). *CSATÓ a faj jó ismerőjének számított, így valószínű, hogy helyesen határozta meg az említett madarat. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

41.) 1870-es évek: DANFORD (1875) egy alkalommal a Maros (Mureș) völgyében, Marosludas (Luduș) közelében beleütközött 12 barátkeselyűbe, amelyek egy elásott ló tetemére gyűltek össze, amit a román juhászok kikapartak a földből (SALMEN 1980). Az esetet megemlíti SCHENK (1918) is. *DANFORD nagynevű zoológusként minden bizonnyal távolról is meg tudta*

határozni a különböző keselyűket, így a beszámolóját mi is valószínűnek tekinthetjük. **Valószínűleg helyes meghatározás. (12)**

- 42.) 1872: HAUSMANN (1879) tájékoztatása szerint a brassói (Braşov) Fellegvár-hegy (Strajă) környékén áprilisban egy barátkeselyű jelent meg, amit a helybeli katonák elejtettek (SALMEN 1980). *A beszámoló alapján nem dönthető el, hogy az adatokat valaki hitelesítette-e. Kérdéses adat. (1)*
- 43.) 1873 előtt: CSATÓ (1871/73) a Sztrigy (Strei) folyó völgyében azt tapasztalta, hogy a faj a nevezett területen csak átvonulni szokott, mivel a madarak nem mernek leszállni a sűrűn egymás mellett fekvő falvak között, míg a hegyekben Lunkány (Luncani) és Ponor (Ponor) között a barátkeselyű gyakrabban mutatkozik (SALMEN 1980). Az esetet megemlíti SCHENK (1918) is. *CSATÓ neves ornitológusként jól ismerte a fajt, így a megfigyelései valószínűleg hitelesnek tekinthetők. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*
- 44.) 1876: LOVASSY (1876) beszámolója szerint a Dobra-patak (Dobra) völgyében egy bükkfán fészkelte egy pár barátkeselyű, s a helyiek ki akarták dönteni a fát, hogy a fiatalokat megkaparintassák. A jelentés szerint a puszkalövés miatt az öregek kirepültek a fészkekből, majd később visszajöttek, és a fiókákat a karmaikba fogva kimenekítették szorult helyzetükből. A történetbe egy kis ellentmondás is vegyül, amikor a szerző egy 1862-ben megjelent cikkre hivatkozva közli a történetet, aminek a lefolyását 1876-ra datálja. Ezzel szemben LÁZÁR (1866) is beszámol az esetről, amely a Verein für Naturwissenschaften 1862/3 füzetében jelent meg, s ebben a szerző szerint egy szavahihető ember számolt be a fentebb elmondott történetről, azonban itt az események lefolyását 1860-ra teszik. *Az eset számos bizonytalanságot tartalmaz, mint például a történet időpontja, a szülők fajra nem jellemző fiókamentési magatartása, s emellett még néven nevezhető, hiteles szemtanú sem áll rendelkezésre, aki az információkat igazolná. Kérdéses adat. (4)*
- 45.) 1876: Wilhelm HAUSMANN (1880) 1876 novemberében a Brassóban (Braşov) fekvő Golgota-hegy (Galgenberg, Dealul Furcilor) környékén látott egy viszonylag kis területen hat fakó és 10–12 barátkeselyűt, amelyek valószínűleg a kitett dögökre gyűltek össze (SALMEN 1980). *HAUSMANN a faj jó ismerője közé tartozott, így a megfigyelései valószínűleg hitelesnek tekinthetők. Valószínűleg helyes meghatározás. (10)*
- 46.) 1880-as évek: BUDA (1906) munkájában a Sztrigyfolyó (Strei) völgyében, szűkebben pedig Réa (Reea) vidékén 1856 óta tett madártani megfigyeléseit teszi közzé, amelyben a szerző leszögezi, hogy 20–25 évvel korábban szinte minden nap lehetett a környéken egy-két barátkeselyűt látni, ám egy-egy dögön olykor 20–25 példány is összegyűlt. *BUDA a kor egyik legnevesebb hazai ornitológusa volt, akinek a gyűjteményében Erdély valamennyi madár- és emlősfaja megtalálható volt, így joggal valószínűsíthető a közlés hitelessége. Valószínűleg helyes meghatározás. (20)*
- 47.) 1884: SALMEN (1980) citálva TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1887) munkáját arról tájékoztat, hogy CZYNK Ede a nevezett év januárjában hat példányát látta a fajnag Fogarasi-havasok (Masivul Făgăraşului) lábánál Nagysink (Cincu) környékén egy dombon ülni. Az esetet megemlíti SCHENK (1918) is. *A megfigyelő szakmai jártasságához nem férhet kétség, s így a meghatározásainak helyessége is valószínűnek tekinthető. Valószínűleg helyes meghatározás. (6)*
- 48.) 1884: SALMEN (1980) idézve TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1887) munkáját arról számol be, hogy CZYNK Ede 1884 márciusában a Fogaras (Făgăraş) környékén fekvő Glatzer Bergen (nem azonosítható) két barátkeselyűt figyelt meg. Az esetet megemlíti SCHENK (1918) is. *CZYNK korának legjobb ornitológusai közé tartozott, így a terepi meghatározása valószínűnek minősíthető. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*
- 49.) 1884: SALMEN (1980) hivatkozva TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1888) munkájára arról tájékoztat, hogy HÖNIG szerint 1884-ben egy barátkeselyű tartózkodott Kolozsvár (Cluj-Napoca) közvetlen közelében. *A megfigyelő szakmai jártasságát nem ismerjük, ezért nem tudjuk elbírálni az említett adat helyességét sem. Kérdéses adat. (1)*
- 50.) 1884: FRIVALDSZKY (1891) tájékoztatása szerint március hónapban a Bihar megyei Nagy-Báród (Borod) környékén JUNG Ignác észlelt egy barátkeselyűt. *Túl kevés információ áll rendelkezésre az eset elbírálásához. Kérdéses adat. (1)*
- 51.) 1885 előtt: SALMEN (1980) átveszi CSATÓ (1885) adatait, miszerint CSATÓ arról mesél, hogy ő maga egy alkalommal a Retyezát-hegységben (Munții Retezat) látott egy 20 példányból álló barátkeselyű csapatot, a hegygerincek fölött keringeni. *A megfigyelő ornitológiai jártasságához nem férhet kétség, s így a meghatározásai is valószínűleg helyesek. Valószínűleg helyes meghatározás. (20)*
- 52.) 1885 körül: SALMEN (1980) idézi TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1888) beszámolóját, amelyben HÖNIG arról számol be, hogy egy vadászkirándulás alkalmával egy szép októberi napon több barátkeselyűt látott a Petroscheni irányába elhúzni a Páreng (Munții Parangului) gerince fölött kb. 2500 m-es magasságban. *Az adatok alapján nem dönthető el, hogy a megfigyelés hitelesnek tekinthető-e. Kérdéses adat. (2)*
- 53.) 1885: SALMEN (1980) utal TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1888) beszámolójára miszerint HÖNIG 1885 őszén közvetlenül Kolozs (Cojocna) város vasútvonala mellett öt fakó és egy barátkeselyűt látott egy dögön. Az esetet megemlíti SCHENK (1918) is. *Az adatok alapján nem dönthető el, hogy a megfigyelő adatai hitelesnek tekinthetők-e. Kérdéses adat. (1)*
- 54.) 1886: Folyó év áprilisában Új-Moldova (Moldova Nouă) környékén Krassó-Szörény megyében KUBÁNYI András találkozott barátkeselyűvel (FRIVALDSZKY 1891). *Túl kevés adat áll rendelkezésre az eset elbírálásához. Kérdéses adat. (1)*
- 55.) 1886: Wilhelm HAUSMANN (é. n.) beszámol róla, hogy a nevezett évben a Brassói-havasokban (Munții Brasovului) fekvő Garcsin-hegyen (Gârcinului) bivalyok és tehének százai hullottak el, amire számos ragadozó madár között nagy számban érkeztek fakó és barátkeselyűk is (SALMEN 1980). *Az esetről megemlíti SCHENK (1918) is. Az adatokból nem derül ki, hogy hozzáértő szakember látta-e a madarakat, így más információk híján a beszámoló sem bírálható el érdemben. Kérdéses adat. (4)*
- 56.) 1886: SALMEN (1980) utal CSATÓ (1892) munkájára, amiben a jeles ornitológus elmeséli, hogy 1886 januárjában Drassó (Draşov) környékén egy sztrichninnel mérgezett ló tetemére egymás után tíz barátkeselyű érkezett. A madarak egymás után hullottak el a dögön, amíg végül minden egyed elpusztult. A tetemekből két példány CSATÓ János gyűjteményébe került. Az esetet megemlíti SCHENK (1918) is. *A beszámoló hitelességét az a tény szavatolja, hogy az elhullott madarak CSATÓ gyűjteményébe kerültek, tehát az állatok a neves ornitológus kezei között is megfordultak. Biztosan helyes meghatározás. (2); Valószínűleg helyes meghatározás. (8)*
- 57.) 1887: SALMEN (1980) citálva TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1889) munkáját arról tájékoztat, hogy CZYNK Ede október havában két barátkeselyűt látott elhúzni Fogaras megyében a Kaltbrunner Berge (nem azonosítható) környékén. Megemlíti az esetet TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN & DALLA-TORRE (1889) is, azonban a helyszínt Kalborer Berge néven említik. *A megfigyelő ornitológiai jártassága miatt feltehető a terepi meghatározás helyessége. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*
- 58.) 1887: SALMEN (1980) hivatkozva TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1887) munkájára arról tájékoztat, hogy CZYNK Ede a nevezett év augusztusában a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgăraşului) a Negoiu (Negoiu) csúcs környékén egy hat példányból álló barátkeselyű csapattal találkozott. Az esetet megemlíti TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN & DALLA-TORRE (1889), valamint SCHENK (1918) is. *CZYNK a keselyűk legjobb ismerőinek egyike volt a maga korában, Erdélyben, így a madarak helyes diagnózisa is feltételezhető. Valószínűleg helyes meghatározás. (6)*
- 59.) 1887: TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN & DALLA-TORRE (1889) CSATÓ megfigyeléseire hivatkozva szűkszavúan azt közli, hogy augusztus hónapban a Retyezát-hegységben (Munții Retezat) több barátkeselyű is megjelent. *Mivel a megfigyelő jól ismerte a fajt, így feltehetjük, hogy ez esetben sem tévedett. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*
- 60.) 1888 körül: BIELZ (1888) egyrészt maga is találkozott barátkeselyűvel a nevezett időszakban a Szebeni-havasokban (Munții Cibinului), másrészt utal KIMAKOVICZ megfigyeléseire, aki télen a szebeni völgyekben Bongárd (Bungard), Kiscsúr (Şura Mică), és Oroszcsúr (Rusciori) települések közelében látta a fajt, amikor az a magas fákon éjszakázott (SALMEN 1980). *BIELZ mindenképpen korának legnevesebb zoológusai közé tartozott, így feltehető, hogy a meghatározásai helyesek. Valószínűleg helyes meghatározás. (1); Kérdéses adat. (1)*
- 61.) 1888 körül: BIELZ (1888) találkozott a fajjal a jelzett időben mind a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgăraşului), mind az Olt-folyó völgyében és mellékvölgyében (SALMEN 1980). *BIELZ számára vélhetően nem okozott gondot a faj felismerése. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*
- 62.) 1890 előtt: RUZICKA (1890) szerint a Torda-Aranyos megyében található Járavize (Valea Ierii) uradalom területén a „korábbi időkben” öt-hat helyen fészkelte barátkeselyű, de a madarak azután egy sztrichnines mérgezés áldozatául estek (SALMEN 1980). *A beszámolóból nem deríthető ki, hogy az adatok helytállóak-e. Kérdéses adat. (5)*
- 63.) 1890 körül: Nagyszeben (Hermannstadt, ma Sibiu) környékén, a Dobra-patak (Dobra) völgyében SPIESS (1890a, 1890b) a „tavasz derekán” talált egy barátkeselyű fészket, amely egy villámsújtotta bükkfán ált mintegy 7 m-es magasságban. A beszámoló szerint a fészek átmérője mintegy 1–1,5 m-re rúgott. A szerző meglátta mindkét szülőt, majd a fiókát is megszerezték a fészkekből, ám az nem sokkal később elpusztult

a fogságban, és az utóbbit a neves vadász kitömte magának. Valószínűleg ugyanerre az esetre vonatkoznak Ionuț TĂUȘAN (szem. közl.) adatai is, miszerint a jelzett év májusában ugyanazon a napon és a fentebb jelzett helyen gyűjtött két példányt a fajból August Roland VON SPIESS, amelyek jelenleg is a Nagyszebeni (Sibiu) Természettudományi Múzeum (Brukenthal Nemzeti Múzeum) gyűjteményének részét képezik. A közlésből még az is kiderül, hogy a kipreparált két madár egyike egy fiatal egyed. Az esetet megemlíti SALMEN (1980) is. *SPIESS élete során több tucat különböző fajú keselyűt lőtt, s ráadásul az említett egyedekből kettő ma is fellelhető egy neves közgyűjteményben, így tehát nem lehet kétséges a faj meghatározásának helyessége. Biztosan helyes meghatározás. (3)*

64.) 1890: CZYŃK (1896) azt közli, hogy az említett év során egy alkalommal megfigyelt hét barátkeselyűt az Olt-folyó mentén elhelyezkedő dombokon (SALMEN 1980). *A megfigyelő ornitológiai jártassága okán feltehető az adatok helyessége. Valószínűleg helyes meghatározás. (7)*

65.) 1891 előtt: FRIVALDSZKY (1891) pontosabb időpont és hivatkozás megnevezése nélkül közli, hogy a Besztercze-Naszód megyei Óradna (Rodna) vidékén a faj fészkel. *Sajnos a beszámoló nem tartalmaz olyan értékelhető adatokat, amelyek alapján a közlés valóságát elbírálni lehetne. Kérdéses adat. (1)*

66.) 1891: SALMEN (1980) beszámolója szerint CZYŃK (1894) augusztus hó folyamán látott barátkeselyűt a Bráza-hegységben (Breaza) a Trăsnița és a Cașavei között. CZYŃK a keselyűk rendszeres megfigyelői közé tartozott, így a tájékoztatása vélhetően hiteles. *Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

67.) 1891: KOCs Irén, a sepsiszentgyörgyi (Sfântu Gheorghe) Székely Nemzeti Múzeum természettudományi részlegének munkatársa szerint az említett gyűjteményben ma is megtalálható egy barátkeselyű, amely a felirat tanúsága szerint a jelzett évben Zabolá (Zăbala) határában esett, s amely madár Bécsben lett kipreparálva. *Mivel a madár egy neves múzeumba került, az ott érvényes besorolását magunk is elfogadjuk. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

68.) 1892: Folyó év júniusában WILDBURG (1892) Bihar-Ilye (Ciomeghiu) környékén lőtt egy keselyűt, amit a szerző „fakó keselyű (*Vultur monachus*)” néven említi, azonban a magyar és a latin név két különböző fajt jelez. Az elejtő csupán annyit közöl a madárról, hogy „tolla barnás fekete volt” és a szárnyfesztávja 282 cm. *Bár a nagy szárnyfesztáv és a szín inkább barátkeselyűre enged következtetni, azonban a számos*

bizonytalanság miatt nem bírálható el korrektül az eset. Kérdéses adat. (1)

69.) 1892: CZYŃK (1894) tájékoztatása szerint augusztus hónapban ő maga CSATÓ Jánossal együtt látott egy barátkeselyűt a Bráza-hegységben (Breaza) a Trăsnița és a Cașavei között. SALMEN (1980) ezzel kapcsolatban CZYŃK fentebb említett munkájára hivatkozva azt is közli, hogy DEZSŐ főerdész volt a harmadik megfigyelő, s a jelzett madár mellett fakó és saskeselyűket is megfigyeltek a jelzett időpontban és helyen. *Habár a két megfigyelő jeles ornitológus volt, azonban egy harmadik szakértő megfigyelő hiányában a meghatározás helyességét csak valószínűsíthetjük. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

70.) 1894: SPIESS (1902) közli, hogy a nevezett év augusztusában a Nagyszeben (Sibiu) környéki Árpás-havason (Munții Arpaș) egy zergedögön vegyesen látott mintegy 20 fakó- és barátkeselyűt. *A szerző a keselyűk egyik legjobb ismerőjének számított a Monarchiában, így a meghatározásának helyességét mi is valószínűsíthetjük. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

71.) 1897: SALMEN (1980) utalva SPIESS (1898) cikkére arról tájékoztat, hogy 1897. augusztus 8-án a neves vadász a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului), a Negoii (Negoiu) vidékén egy dögön két nagy barátkeselyűt látott. *A megfigyelő talán a keselyűk legjobb ismerője volt a maga korában Erdélyben, így a diagnózisai vélhetően helyesek. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

72.) 1897: SPIESS (1897) jelenti, hogy folyó év augusztus 30-án a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului), az Árpás-patak (Pârâul Arpașul) völgyében vadászott szakállas saskeselyűre, s ekközben több barátkeselyűt is látott a nevezett területen. Valószínűleg ugyanerről az esetről számol be a szerző egy későbbi munkájában (1902) is, amikor azt mondja, hogy a fentebb említett időpontban az Árpás-havason (Munții Arpaș) szakállas saskeselyű vadászata közben egyebek mellett több barátkeselyűt is látott, majd augusztus 31-én a kitett dög-re a várt madár helyett mintegy 40 fakó, dög-, és barátkeselyű érkezett vegyesen. *SPIESS az évek során több tucat különböző fajú keselyűt lőtt, így vélhetően helyesen határozta meg a kérdéses példányokat. Valószínűleg helyes meghatározás. (3)*

73.) 1897: SPIESS (1897) cikkében elmesél egy történetet, amely szerint a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului) BERGER kapitány egy zergét lőtt, s a vad zsigerelese közben kilenc keselyű jelent meg a helyszínen, amelyek közül egy óvatlan barátkeselyűt BERGER le

is lőtt (SALMEN 1980). *BERGER az ornitológiai érdeklődésű vadászok közé tartozott, s több alkalommal lőtt és figyelt meg keselyűket is, így feltehetően nem okozott neki gondot az elejtett példány azonosítása. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

74.) 1897: BÉCZY (1971) felsorolásszerűen annyit közöl, hogy 1897 márciusában ismeretlen gyűjtő a faj egy tojását gyűjtötte a Gyergyói-havasokban (Munții Giurgeului), amely a Nagyváradi Múzeumban (Oradea) került elhelyezésre. *Mivel a tojás egy neves múzeumban lett meghatározva és leltárba véve, így nem lehet szó tévedésről. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

75.) 1899: Ionuț TĂUȘAN (szem. közl.) híradása szerint 1899 januárjában Dr. Paul THEIL a Nagyszeben (Sibiu) közelében fekvő Vesztény (Veștem) tájékán egy hím barátkeselyűt gyűjtött. A tájékoztatás szerint az egyed ma is fellelhető a Nagyszebeni (Sibiu) Természettudományi Múzeum (Brukenthal Nemzeti Múzeum) gyűjteményében. Az esetről említést tesz SCHENK (1918) is. *Mivel a madár ma is megtalálható egy neves természettudományi múzeumban, így az adat hitelesnek nevezhető. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

76.) 1899: LINTIA (1916) arról számol be, hogy a Kazán-szorosban ebben az évben fészkel utoljára a barátkeselyű, mégpedig már a szerb oldalon a Nagy-Strbec (Veliki Štrbac) sziklán. A pár tojóját állítólag a lentebb is említett Tobler nevű osztrák szerencsevadász hozta terítékre – feltehetően az egykori magyar (ma román) oldalon. LINTIA szerint a dunatölgyesi (Dubova) öreg halászok később is jól emlékeztek erre az utolsó párra. *LINTIA a faj legjobb ismerői közé tartozott a maga idejében, így a híradásának helyessége valószínűleg helytálló. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

77.) 1900 után: DUDÁS (2002, 2004) hivatkozás és pontosabb adatok nélkül azt közli, hogy a faj 1900 után is rendszeresen költött a Radnai-havasokban (Munții Rodnei). *Túl kevés adat áll rendelkezésre a jelentés értékeléséhez. Kérdéses adat. (1)*

78.) 1901 előtt: LINTIA (1907) azt közli, hogy a Kazán-szorosban (Cazane) 8–10 évvel korábban a fakó keselyűk mellett barátkeselyűk is szép számmal fészkeltek, de 1901 óta már csak kóborlóként jelennek meg a környéken. A faj eltűnésének az oka egy TOBLER nevű osztrák polgár tevékenységére vezethető vissza, aki a bécsi preparátorok megbízásából lőtte agyon a madarakat, de a környéken a fészkekből a fiókákat és a tojásokat is mind összeszedte. TOBLER megjelenése előtt egyszer egy lőtetemen 25–30 fakó- és barátkeselyű gyűlt össze, amelyek közül egy juhász egyet

bottal ütött agyon. *LINTIA a faj legjobb ismerői közé tartozott a maga idejében, így a híradásának helyessége valószínűleg helytálló. Valószínűleg helyes meghatározás. (4)*

79.) 1902: ANONYMUS (1902b) arról számol be, hogy ez a dögevő nálunk már csak kóborlóként tűnik fel, ám ennek ellenére LENDL Adolf budai preparatóriumába július hónapban két példányt is bevitték, amelyből az egyik a Kolozs megyei Apahidán (Apahida) esett. *LENDL az ország legjobb zoológusainak egyike volt, aki bizonyára felismerte volna, ha téves meghatározásról lett volna szó, azonban a közlés még így sem tekinthető teljesen hitelesnek, hiszen az nem a neves preparátortól, hanem egy anonim személytől származik. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

80.) 1902: BÉCZY (1971) szűkszavúan arról tájékoztat, hogy a jelzett év márciusában ismeretlen gyűjtő a faj egy tojását gyűjtötte a Gyergyói-havasokban (Munții Giurgeului), amely a Nagyváradi Múzeumban (Oradea) került elhelyezésre. *Mivel a tojás egy múzeumban lett meghatározva és elhelyezve, így minden bizonnyal helyes volt annak az azonosítása is. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

81.) 1903: FÜHRER (1904) több barátkeselyűt figyelt meg a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului) a Negoii (Negoiu) környékén fekvő Vinătoarea 2500 m-es csúcsa felett (SALMEN 1980). *A szűkszavú beszámoló alapján nem lehet dönteni a megfigyelés helyességéről. Kérdéses adat. (2)*

82.) 1904 körül: Október utolsó napjaiban SPIESS (1904) az Al-Dunán vadászott egyebek mellett keselyűkre is, s egy közelebről meg nem nevezett helyen a szerző egy barátkeselyűt elhibázott, míg egy fakó keselyűt le is lőtt, habár a közlő több példányát is látta a környéken mindkét fajnak. A neves vadász fényképeket is közöl a zsákmányáról. *Habár a mellékelt képek alkalmatlanok az elejtett példányok meghatározására, azonban a szerző éveken át tucatszámra lőtt sasokat és keselyűket, így feltehetően megbízhatóak a meghatározásai is. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

83.) 1904: NADRA (1972), valamint KISS (szem. közl.) közléséből tudjuk, hogy a Temesvári Bánát Múzeum (Timișoara) gyűjteményében van egy barátkeselyű preparátum, amit LINTIA Dénes gyűjtött Dognácska (Dognecea) környékén a jelzett év májusában. *Mivel a madár ma is egy múzeum gyűjteményében van elhelyezve, így egyértelmű, hogy helyes meghatározásról van szó. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

13. ábra: 1905-ben a Kolozsvár melletti Katona környékén elejtett barátkeselyű (LOGOTHETTI 1905 nyomán)
Cinereous vulture shot in 1905 in the surroundings of Katona near Kolozsvár (from LOGOTHETTI 1905)

84.) 1905: Folyó év júliusában a Kolozsvár (Cluj-Napoca) melletti Katona (Cătina) környékén egy barátkeselyűt lőttek, s amelyről fényképet (13. ábra) is közöl az elejtő, habár korábban még sosem látták ezt a fajt az említett vidéken (LOGOTHETTI 1905). A nevezett szerző szerint a terítékre hozott példány méretei a következők voltak: hosszúság 100 cm, szárnyfesztáv 272 cm, súly 6,5 kg. ANONYMUS (1905a) is megemlékezik róla, hogy a jelzett helyen LOGOTHETTI Aristid gróf a faj egy példányát meglőtte. *Az elejtett madár fényképes dokumentálása egyértelművé teszi annak faji hovatartozását. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

85.) 1906 körül: VASVÁRI (1931–34) azt jelenti, hogy amikor 1929-ben az erdélyi Magyarfenesen (Vlaha) járt, akkor TASZLER Rezső, gróf ANDRÁSSY Sándor jószágigazgatója elmondta neki, hogy a jelzett időpontban a Torda-Aranyos megyei Járavize (Valea Ierii) környékén barátkeselyű fészkel. TASZLER egy fészekből kiszedett anyányi fiatal madár fényképét be is mutatta a szerzőnek, aki úgy véli, hogy ez az egyetlen adata a

fajnak Erdély belsejében való fészkeléséről. Az esetről megemlékezik SALMEN (1980), valamint DUDÁS (2004) is. *Mivel VASVÁRI szakmai felkészültségéhez nem férhet kétség, s mivel maga is látta a kiszedett madár fényképét, így egy téves meghatározás kizárható. Biztosan helyes meghatározás. (3)*

86.) 1907: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum (Budapest) számára a Hazai Zoológiai Preparatórium egy barátkeselyű párt tömött ki, s a madarak 1907 novemberében kerültek puskavégre Temes megyében egy közelebről meg nem jelölt helyen (i. 1908). A közlő fényképet (86. ábra) is mellékel a kitömött madarakról, amit egy későbbi fejezetben mutatunk be. *Mivel a kitömött madarakról fénykép is rendelkezésre áll, így a tévedés kizárható. Biztosan helyes meghatározás. (2)*

87.) 1907: BARTHOS (2002) a Retyezátban (Munții Retezat) elejtett különlegesebb állatfajokat bemutató löjegyzekeiben arról számol be, hogy folyó év augusztusában a Zenoga-tó (Lacul Zănoaga) mellett egy juh-

dögön egy barátkeselyűt hozott terítékre. *Tekintettel arra, hogy a szerző a keselyűk jó ismerőjének számított, így a téves meghatározás kizárható. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

88.) 1908: B. (1909) beszámolója szerint folyó év júniusa és szeptembere között a szerző, br. BORNEMISSZA Gyula és R. B. LODGE társaságában 30 napot szentelt annak a Retyezátban (Munții Retezat), hogy szakállas saskeselyűt figyeljenek meg, ám a vállalkozásuk eredménytelen maradt. Ennek ellenére azonban a kilenc marha, több ló és juh tetemére nagyszámú fakó- és barátkeselyű jelent meg a helyszínen. Az esetről részletesen beszámol BARTHOS (2002) is, aki szintén részt vett a vadászaton, így minden bizonnyal azonos az elsőnek nevezett szerzővel. *LODGE többször is fényképezett keselyűket a Déli-Kárpátokban, s BORNEMISSZA valamint BARTHOS is a felkészült vadászok közé tartozott, így a tévedés kizárható. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

89.) 1908: POPP (1908) beszámolója szerint augusztus hónap folyamán Faustin VON KRASUSKI lovag a bukovinai Kárpátokban (ezt inkább ma Máramaros-i-havasoknak neveznénk, ami románul Munții Maramureșului) a Zsupánya Keresztálló környékén (Dzumaleu, ma Jupanía), amely egyben Bukovina legmagasabb pontja (1853 m) egy barátkeselyűt lőtt. A madár szárnyfesztávja 3 m, míg a súlya 12 kg volt. *Sem a közlő, sem az elejtő neve nem biztosíték a faj helyes meghatározására, s más adat sem igazolja egyértelműen a beszámoló hitelességét. Kérdéses adat. (1)*

90.) 1910: TÖRÖK (szem. közl.) tájékoztatása szerint a nagyenyedi múzeum (Aiud) ornitológiai gyűjteményében a ZEYK Miklós-féle kollekciónak részeként ma is fellelhető egy hím barátkeselyű, amit márciusban gyűjtöttek valahol a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului). *Mivel a madár ma is egy neves múzeum gyűjteményét gazdagítja, így az ott végzett meghatározást mi is elfogadjuk. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

91.) 1910: Folyó év júniusában a Háromszék-megyei Zágónban (Zagon) SERA József földmunkás a Szentkereszty féle réten árkot ásott, amibe félig benne állt, amikor hirtelen egy barátkeselyű csapott le rá és lehasította a karmaival a férfiről a mellényt (ANONYMUS 1910b). A közlő tájékoztatása szerint SERA végül az ásójával agyonütötte a madarat, s a helyi tanító az állatot beküldte Sepsiszentgyörgyre (Sfântu Gheorghe) a Mikó Kollégium gyűjteménye számára. *A leírt viselkedés nem jellemző a fajra, s arról sincsen hír, hogy a Mikó Kollégiumban hogyan határozták meg a madarat. Kérdéses adat. (1)*

92.) 1910: TÖRÖK (szem. közl.) tájékoztatása szerint a nagyenyedi múzeum (Aiud) ornitológiai gyűjteményében a ZEYK Miklós-féle kollekciónak részeként ma is fellelhető egy hím barátkeselyű, amely júniusban került terítékre Petele (Petetelea) környékén. *Közgyűjteményi elhelyezés esetén az ott végzett meghatározások eredményét mi is helyesnek fogadjuk el. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

93.) 1912: SPIESS (1913) a jelzett évben Nagyszében (Sibiu) környékén egy paraszttól vett egy éhségtől elkínzott barátkeselyűt, amely állítólag megtámadta a nyáját, miközben a kutyák és a pásztorok elfogták. *Bár a paraszt beszámolója nem vág egybe a barátkeselyű ismertetésével, ám mivel SPIESS vette meg a madarat, így nem lehet kétséges a meghatározás helyessége. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

94.) 1912: TÖRÖK (szem. közl.) tájékoztatása szerint a nagyenyedi múzeum (Aiud) ornitológiai gyűjteményében a ZEYK Miklós-féle kollekciónak részeként ma is fellelhető egy hím barátkeselyű, amely áprilisban kerül terítékre a Szászsebes (Sebeș) környéki hegyekben. *Múzeumi elhelyezésről lévén szó, az ott végzett meghatározások helyességében mi sem kételkedhetünk. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

95.) 1914: SCHIEFER (1914) erdőkerülő Petrozsényből (Petroscheni, ma Petroșani) arról számol be, hogy augusztus 11-én a fia egy barátkeselyűt lőtt le hat lépés távolságból röptében, s a szerző szerint az elejtett madár nagyon erős példány volt, hiszen 10 kg-ot nyomott (SALMEN 1980). *A beszámoló alapján nem dönthető el, hogy a meglőtt madár melyik fajhoz tarthatott. Kérdéses adat. (1)*

96.) 1916: BARTHOS (2002) közre adja a Retyezátban (Munții Retezat) általa elejtett érdekesebb állatfajok löjegyzekeket, amelynek során arról is beszámol, hogy a nevezett év augusztusában a Gropita környékén 2100 m magasságban terítékre hozott egy fiatal barátkeselyűt. Az állat 8,5 kg-ot nyomott, míg a szárnyainak fesztávolsága elérte 276 cm-t. A szerző az esetet röviden megemlíti egy korábbi (1917a) munkájában is. *Mivel az elejtő a faj legjobb ismerőjé közé tartozott, és mivel kézbe is vehette a madarat, így a meghatározása megbízhatónak tekinthető. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

97.) 1917: KAMNER (1922/24) beszámol Ernst HAUSMANN közléséről, amely szerint 1917-ben Romániából sok birkát tereltek fel a Bucsecs (Munții Bucegi) és a Tótpálavasok (nem azonosítható) hegyei közé, s ekkor a járványban elhullott állatok miatt a barátkeselyű is gyakori vendégnek számított a környéken (SAL-

14. ábra: Barátkeselyű B. H. HODGSON Nepál madarait bemutató, kiadatlan munkájához (XIX. század közepe) – Cinereous vulture from B. H. Hodgson's unpublished work about the birds of Nepal (mid-19th century)

MEN 1980). Mivel HAUSMANN maga is szemtanúja volt az eseményeknek, így a keselyűk helyes meghatározását mi is valószínűsíthetjük. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)

Délvidék

98.) 1844: BREHM (é. n.) arról tájékoztat, hogy a Nemzeti Múzeumban (Budapest) őrzik a faj tojását Újlakról (Ilok), a Fruska Gorából, amelyet a jelzett évben gyűjtöttek. FRIVALDSZKY (1891) is a faj fészkelőhelyeként tartja számon a kérdéses vidéket. Mivel a Nemzeti Múzeumban határozták meg az említett tojást, így kizárható a téves diagnózis lehetősége. Biztosan helyes meghatározás. (1)

99.) 1856: FRIVALDSZKY (1891) jelentése szerint a jelzett év októberében MOLNÁR GÁBOR, a Bács-Bodrog megyei Palánkán (Bačka Palanka) figyelt meg barátkeselyűt. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. Túl kevés az információ az eset korrek elbírálásához. Kérdéses adat. (1)

100.) 1867: A Zágrábi Természettudományi Múzeum (Zagreb) Goran SUŠIĆ tájékoztatása szerint rendelkezik egy, a jelzett évből származó barátkeselyűvel, amely Sziszek (Sisak) környékén került terítékre. A kérdéses preparátumról említést tesz GRBAC & KRALJ (2008) is, akik elmondják, hogy J. PANIAN volt a madár gyűjtője. Valószínűleg ugyanerről az esetről beszél RÖSSLER (1902) is, aki azonban 1869-re teszi az elejtés időpontját. Mivel a madarat az említett intézményben határozták meg, és ott az ma is megtalálható, így a horvát szakemberek diagnózisát mi is helyesnek fogadhatjuk el. Biztosan helyes meghatározás. (1)

101.) 1873: HERMAN (1915) közli egy levelét, amit lovag TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN Viktornak írt. Ebben a szerző megemlíti, hogy 1873. június 12-én Baziás (Bazias) környékén, az Al-Dunán, a határ közelében, de már a szerb oldalon egy dög maradványai fölött egy időben három dögkeselyűt, öt fakó keselyűt, és 11 barátkeselyűt látott körözni. Bár a szerző szakmai felkészültsége nem hagy kétséget a madarak felismerését illetően, azonban mivel más szakértők nem voltak jelen az esetben, így mi is csak feltételezhetjük az adatok helyességét. Valószínűleg helyes meghatározás. (11)

102.) 1878 előtt: HABSBERG (1890) beszámolója szerint, az ő 1878-as vadászkirándulása előtt HOHENLOHE herceg is lőtt legalább egy barátkeselyűt a Fruska Gorában a helyi erdész elbeszélése szerint. A beszámoló nem

tartalmaz értékelhető adatokat az esettel kapcsolatban. Kérdéses adat. (1)

103.) 1878 előtt: HABSBERG (1890) adatai szerint CHO-TEK gróf pár évvel 1878 előtt a Fruska Gorában a fészken lőtt egy barátkeselyűt. A szerző sajnós alig nyújt valami támpontot a munkájában a kérdéses esetről, csupán annyit tudhatunk róla, hogy az elejtője a terület birtokosa volt, aki rendszeresen vadászott ezekre a nagy madarakra, és aki a trónörökös is elkísérte a keselyű-vadászatain a Fruska Gorában, így biztosan most sem tévedett az elejtett példány faji hovatartozását illetően. Biztosan helyes meghatározás. (1)

104.) 1878: HABSBERG (1883b) beszámol róla, hogy vadásztársaival együtt a jelzett év április–májusának fordulóján a Fruska Gorában öt nap alatt a fészkeiknél hét barátkeselyűt (három áprilisban, négyet májusban) hozott terítékre. RUDOLF trónörökös beszámolóját LOVASSY (1928) is megerősítette, s erről BREHM (é. n.) is említést tett. HABSBERG (1890) viszont később már sokkal bővebben is beszámol a 15 napos vadász-kirándulásról, amelynek öt napos Fruska Gora-i vadászatán a szerzőn kívül HODEK bécsi preparátor, HOMEYER, BREHM, CHOTEK gróf, valamint LIPÓT bajor herceg is részt vett. A vadászat során a résztvevők legalább még 42 barátkeselyűt (18-at áprilisban és 24-et májusban) meg is figyeltek. A trónörökös, valamint kísérei a kor ismert vadászai és ornitológusai voltak, akik életük során nagyszámú keselyűt is elejtettek, így jól ismerték a kérdéses madarak határozóbélyegeit is. Biztosan helyes meghatározás. (7); Valószínűleg helyes meghatározás. (42)

105.) 1880: A Dunán hajózva a jelzett év novemberében a szlavón partoknál – kevéssel a Fruska Gora előtt – HABSBERG (1883a) több barátkeselyűt is látott. A trónörökös a faj kiváló ismerői közé tartozott, így a tévedése valószínűleg kizárható. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)

106.) 1880: HABSBERG (1883b) a Fruska Gorában a jelzett év novemberében egy délelőtt négy barátkeselyűt látott, amelyek közül a szerző egyet meglőtt és egyet megsebesített. Ugyanaznap délutánján ismét a faj több példányra került szem elé. RUDOLF trónörökös kitűnően ismerte a keselyűket, így az elejtett madár esetében a meghatározás helyessége nem vitatható. Biztosan helyes meghatározás. (1); Valószínűleg helyes meghatározás. (5)

107.) 1880: HABSBERG (1883a) arról számol be, hogy a jelzett évben LIPÓT bajor herceg a Fruska Gorában egy barátkeselyűt elhibázott. Mivel a korábbi években

az elejtő már számos barátkeselyűt látott és lőtt is, így valószínűleg meg is tudta határozni a kérdéses fajt. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

108.) 1881: RÖSSLER (1902) tájékoztatása szerint a Zágrábi (Zagreb) Zoológiai Nemzeti Múzeumban (ma Természettudományi Múzeum) őriznek egy barátkeselyű példányt, amit Ógradiska (Stara Gradiška) közelében lőtt F. EISCHER 1881. október 25-én. GRBAC & KRALJ (2008) munkája, illetve Goran SUŠIĆ helyszíni tájékozódása alapján tudjuk, hogy az említett madár ma is az intézmény tulajdonát képezi. Az esetről említést tesz SCHENK (1918) is. Mivel a madár múzeumi gyűjteménybe került, így egyértelmű annak meghatározása is. Biztosan helyes meghatározás. (1)

109.) 1884: RÖSSLER (1902) adatai szerint a Zágrábi (Zagreb) Zoológiai Nemzeti Múzeum (ma Természettudományi Múzeum) gyűjteményében található két barátkeselyű, amit I. MUZLER adományozott az intézménynek. A felnőtt tojót valamint egy másik fiatal tojót 1884. június 2-án Árpataroló (Ruma) közelében gyűjtötték. Az adatot megemlíti SCHENK (1918), MATVEJEV (1950a), GAROVNIKOV (1981), GRBAC & KRALJ (2008), illetve GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, valamint Goran SUŠIĆ helyszíni tájékozódása szerint a preparátumok még ma is fellelhetőek az intézményben. Mivel a madarak múzeumi gyűjteménybe kerültek, így a meghatározásuk is vitán felül áll. Biztosan helyes meghatározás. (2)

110.) 1884: MOJSISOVIC (1897) azt jelenti, hogy a jelzett évben a Fruska Gorában három példányt is megfigyelt az említett fajból. A megfigyelő zoológiai jártassága miatt az adat valószínűleg hitelesnek tekinthető. Valószínűleg helyes meghatározás. (3)

111.) 1887: TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN & DALLA-TORRE (1890) adatai szerint a jelzett év áprilisában Felice POLLICH egy barátkeselyűt figyelt meg Portoré (Kraljevica) területén, amint a madár a világitótorony kupoláján üldögélt. Az esetről említést tesz SCHENK (1918) is. Mivel az észlelő a maga korában az ismert madártani megfigyelők közé tartozott, így feltehető, hogy meg tudta határozni a kérdéses fajt is. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

112.) 1891 előtt: VASAS József a szerémségi Újlak (Ilok) környékén egy közelebből meg nem határozott időpontban fogott egy hím barátkeselyűt, amely hosszú fogság után a Magyar Nemzeti Múzeumba (Budapest) került (FRIVALDSZKY 1891). Az esetről említést tesz PETÉNYI (1904) is. Mivel a példány a Magyar Nemzeti Múzeum birtokába jutott, így bizonyára kiderült volna,

ha téves meghatározásról lett volna szó. Biztosan helyes meghatározás. (1)

113.) 1894: A Zágrábi Természettudományi Múzeum (Zagreb) gyűjteményében Goran SUŠIĆ helyszíni tájékozódása szerint a napjainkban is fellelhető egy barátkeselyű, amely február hónapban esett Száva-szentdemeter (Sremska Mitrovica, Srijemska Mitrovica) közelében. A preparátumról megemlékezik SCHENK (1918), illetve GRBAC & KRALJ (2008) is. Mivel az állat ma is fellelhető a nevezett intézményben, ahol azt barátkeselyűként tartják számon, így a számmunkra is egyértelmű a példány a faji hovatartozása. Biztosan helyes meghatározás. (1)

114.) 1895: RÖSSLER (1902) tájékoztatása szerint a Zágrábi (Zagreb) Zoológiai Nemzeti Múzeumban (ma Természettudományi Múzeum) egy barátkeselyű tojó lelhető fel Rajevo selo környékéről, amit a jelzett év január 8-án hoztak terítékre. A madár I. Ivić szívességéből került a gyűjteménybe, ahol Goran SUŠIĆ személyes látogatása során megerősítést nyert, hogy az állat ma is rendelkezésre áll. Mivel a madár múzeumi kollekciónba került, így a meghatározása sem lehet kétséges. Biztosan helyes meghatározás. (1)

115.) 1896: RÖSSLER (1902) beszámolója szerint a Zágrábi (Zagreb) Zoológiai Nemzeti Múzeum (ma Természettudományi Múzeum) gyűjteményében őriznek egy barátkeselyűt, amit 1896. augusztus 3-án ejtettek el Otok (feltehetően ma is Otok) közelében. A példányt megemlíti GRBAC & KRALJ (2008) is, akik szerint az elejtő OPĆINA volt, illetve Goran SUŠIĆ helyszíni tájékozódása alapján azt is tudjuk, hogy a kérdéses egyed ma is rendelkezésre áll a gyűjteményben. Az esetről említést tesz SCHENK (1918) is. Mivel a példány muzeológusok kezében is megfordult és múzeumi gyűjteményben lett elhelyezve, ahol ma is fellelhető, ezért annak faji identitása sem kétséges. Biztosan helyes meghatározás. (1)

116.) 1898: Goran SUŠIĆ helyszíni kiszállásából tudjuk, hogy a Zágrábi Természettudományi Múzeumban (Zagreb) a gyűjtemény részét képezi ma is egy barátkeselyű, amit júliusban gyűjtöttek Németi vagy Nemce (Nijemci) körzetében. GRBAC & KRALJ (2008) a madárral kapcsolatban azt is megemlíti, hogy azt L. KRIŽ gyűjtötte. Mivel az említett dögevő ma is megtalálható a neves intézményben, így egyértelmű annak faji hovatartozása. Biztosan helyes meghatározás. (1)

117.) 1904: A Zágrábi Természettudományi Múzeumban (Zagreb) tett látogatása alkalmával Goran SUŠIĆ igazolta, hogy az intézmény tulajdonát képezi ma is a

15. ábra: A barátkeselyű régies ábrázolása SAVIGNY (± 1820) nyomán – Old representation of a cinereous vulture from SAVIGNY (± 1820)

faj egy példánya, amely júniusban esett Ličko Petrovo selo környékén. A madárról említést tesz továbbá GRBAC & KRALJ (2008) is, akik azt is megemlítik, hogy a gyűjtő M. KRŽANIC volt. *Mivel a madarat ma is barátkeselyűként tartják nyilván az említett gyűjteményben, így az ott végzett meghatározás eredményét mi is érvényesnek tekintjük. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

118.) 1905: A Zágrábi Természettudományi Múzeumban (Zagreb) tett látogatása során Goran SUŠIĆ a helyszínen tájékozódott róla, hogy a kollekciónak részét képezi ma is egy hím barátkeselyű, ami a jelzett év júliusában került terítékre Pozsega (Požega) környékén. A madarat megemlíti ezen kívül GRBAC & KRALJ (2008) is. *Mivel a madár ma is része a nevezett múzeum gyűjteményének, ahol azt barátkeselyűként határozták meg, így ezt a diagnózist magunk is érvényesnek tekintjük. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

119.) 1907 körül: ANONYMUS (1907) közlése szerint Horvátországban, Zisegrand (nem azonosítható) környékén az erdőörnek egy dögön egy dögkeselyű mellett két barátkeselyűt is sikerült mérgeznie. A legnagyobb példány igen jól fejlett volt, mert a szárnyainak a fesztávolsága elérte a 291 cm-t. *Az igen nagy szárnyfesztáv valószínűsíti, hogy a kérdéses példány valóban a jelzett fajhoz tartozott, ám az adat hitelessége még így is bizonytalan. Kérdéses adat. (2)*

120.) 1907: MATVEJEV (1950a), illetve GAROVNIKOV (1989) tájékoztatása szerint június hónap folyamán Zimony (Zemun) környékén hoztak terítékre egy barátkeselyűt, amely a Zágrábi Természettudományi Múzeumban (Zagreb) lett elhelyezve. Ezen kívül GRBAC & KRALJ (2008) az esettel kapcsolatban azt is megemlíti, hogy a madarat D. WEISS gyűjtötte. Goran SUŠIĆ helyszíni tájékozódása szerint az említett madár ma is a múzeum tulajdonát képezi. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Mivel a madár egy neves közgyűjteményben barátkeselyűként lett meghatározva, így az adat helyességéhez nem férhet kétség. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

Okkupált tartományok

121.) 1873: REISER (1888a, 1888b), valamint OBRATIL (1971) adatai szerint 1873 áprilisában egy barátkeselyű tojó került terítékre Bosanska Gradiška közelében. A madár a Bosznia-Hercegovinai Tartományi Múzeumban (Sarajevo) került leltárba, és ott is lett meghatározva. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Mivel a madarat egy ismert múzeumban hatá-*

rozták meg és helyezték el, így a példány faji hovatartozására vonatkozó diagnózist mi is elfogadhatjuk. Biztosan helyes meghatározás. (1)

122.) 1882: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) röviden említést tesz róla, hogy Banjaluka (Banja Luka) közelében észlelték a fajt a jelzett időben. *Bővebb tájékoztatás hiányában nem deríthető ki, hogy az adat hiteles-e. Kérdéses adat. (1)*

123.) 1882: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) röviden említést tesz róla, hogy a Bosanski Brod közelében fekvő Vrelo környékén 1882-ben észlelték a fajt. *Bővebb tájékoztatás hiányában nem deríthető ki, hogy az adat hiteles-e. Kérdéses adat. (1)*

124.) 1882: OBRATIL (1971) arról tájékoztat, hogy a megjelölt év novemberében egy barátkeselyűt gyűjtöttek Derventa közelében, amely példány a Bosznia-Hercegovinai Tartományi Múzeum (Sarajevo) tulajdonába került. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Mivel az állat múzeumi gyűjteménybe került, így annak meghatározását mi is elfogadhatjuk. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

125.) 1887: REISER adatai alapján OBRATIL (1971) azt közli, hogy 1887 májusában Livno közelében egy barátkeselyűt lőttek, amit a sarajevói múzeum (Sarajevo) gyűjteménye számára engedtek át. *Tekintettel arra, hogy az említett példány múzeumban lett elhelyezve, így annak faji meghatározása is egyértelmű. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

126.) 1887: Szeptemberben REISER adatai szerint Szarajevó környékén (Sarajevo) egy barátkeselyűt hoztak terítékre, ami a Bosznia-Hercegovinai Tartományi Múzeumba (Sarajevo) került (OBRATIL 1971). *Múzeumi elhelyezés esetén az ott végzett meghatározásokat magunk is helyesnek ismerjük el. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

127.) 1888: OBRATIL (1971) hivatkozva DOMBROWSKI közlésére arról számol be, hogy májusban Banjaluka (Banja Luka) környékén két fiatal barátkeselyűt került terítékre. *Mivel DOMBROWSKI maga is látta a begyűjtött példányokat, így a meghatározását mi is helyesnek fogadhatjuk el. Biztosan helyes meghatározás. (2)*

128.) 1888: REISER (1891), a sarajevói múzeum (Sarajevo) ornitológusa arról tájékoztat, hogy a gyűjteményükben egyebek mellett van egy hím barátkeselyű is, amit FOLLPRECHT 1888 januárjában hozott terítékre Gradačac mellett. Az esetről megemlékezik OBRATIL (1971), illetve GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is.

Mivel a lelőtt példány múzeumi gyűjteménybe került, így nem lehet kétséges a madár meghatározásának helyessége sem. Biztosan helyes meghatározás. (1)

129.) 1888: REISER (1939) beszámol róla, hogy októberben Stolac környékén fogságban tartva látott egy barátkeselyűt, ami a környékről származott. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. REISER a keselyűk kiváló ismerőjeként, könnyen azonosítani tudta a fajt, így a meghatározásait mi is elfogadhatjuk. **Biztosan helyes meghatározás. (1)**

130.) 1888: Reiser adataira hivatkozva OBRATIL (1971) azt közli, hogy november hónapban Szarajevó környékén (Sarajevo) egy barátkeselyű került puska végre, ami azután a Bosznia-Hercegovinai Tartományi Múzeumban (Sarajevo) került elhelyezésre. *Mivel az állat múzeumi gyűjteménybe került, így annak meghatározását mi is elfogadhatjuk. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

131.) 1889: Februárban REISER (1939) az Ugar-szurdokban Jajce közelében három barátkeselyűt figyelt meg, amelyek közül az egyik egy hatalmas fekete fenyőre (*Pinus nigra*) szállt le. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A megfigyelő a keselyűk egyik legjobb ismerőjeként valószínűleg jól meg tudta határozni az elé került példányokat. Valószínűleg helyes meghatározás. (3)*

132.) 1889: A Crni vrh (a Gola Jahorina előhegye) alatt egy magányos erdőirtáson REISER (1939) megfigyelései szerint júniusban egy elhullott marha teteme fölött hozzávetőleg 20 fakó keselyű körözött egy barátkeselyűvel együtt. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *REISER korának egyik jeles ornitológusaként volt ismert, így a terepi megfigyeléseit magunk is valószínűleg fogadhatjuk el. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

133.) 1890: REISER (1939) egy márciusi napon egy barátkeselyűt észlelt Džepa közelében, amint a madár Glavatičevo irányába húzott tovább, amely a szerző szerint a faj fészkelőhelyei közé tartozott. *A megfigyelő közismert szakmai jártassága valószínűsíti az adatok hitelességét. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

134.) 1890: A jelzett év tavaszán, egy sztrichnines csalátkan egy keselyű hullott el Korična közelében, majd a következő év szeptemberében az erdészházban REISER (1939) előtt bemutatták az elhullott példány szárnyait, amiben ő a barátkeselyűt ismerte fel. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik azonban Korično néven említik a helyszínt, amely Glamoč közelében fekszik. *Mivel REISER maga azonosította a*

preparált szárnyakat, ezért a meghatározás autentikusnak mondható. Biztosan helyes meghatározás. (1)

135.) 1891: A szarajevói (Sarajevo) Bosznia-Hercegovinai Tartományi Múzeum gyűjteményében REISER (1891) tájékoztatása szerint fellelhető egy barátkeselyű tojó, amit Kuril hozott terítékre Ilidže (Ilidža) környékén 1891 áprilisában. Az esetet megemlíti OBRATIL (1971) is. *Múzeumi példányról lévén szó, nem lehet kétséges annak faji hovatartozása. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

136.) 1891: REISER (1939) beszámolója szerint márciusban a Gradac-völgyben (Gradina) Glavatičevo közelében látható volt egy barátkeselyű, amint a madár nagy magasságban elhúzott a vidék fölött. A szerzőt egy helyi pásztor biztosította róla, hogy a közelben egy fészek is található. REISER a közeli Buna állomás előjárójánál azt is látta, amint egy barátkeselyűt láncon tartottak fogva (amit feltehetően a közelben fogtak), s amely barátságos viszonyban volt egy szintén lánca vert fakó keselyűvel. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A beszámoló alapján REISER adatait biztosan és valószínűleg helyesként vehetjük figyelembe, míg a pásztor információja csak a kérdéses jelzöt kaphatja. Biztosan helyes meghatározás. (1); Valószínűleg helyes meghatározás. (1); Kérdéses adat. (1)*

137.) 1891: Júniusban a Mostarsko blato környékén REISER (1939) egy napon egy nagy csapat dögkeselyű között egy barátkeselyűt is látott. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A fentebb már részletezett okokból REISER megfigyelései feltételesen hitelt érdemlőnek minősülnek. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

138.) 1891: REISER (1939) Glavatičevo-ban kapott egy SAVO nevű fogadóstól egy szép és kifogástalan állapotú barátkeselyű tojást, amit 1891 áprilisában gyűjtöttek a környéken. *Mivel a tojás REISER tulajdonába került, ezért hiteles annak diagnózisa is. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

139.) 1893: Januárban Konjic környékén egy hím példány került terítékre a fajból, ami a szarajevói (Sarajevo) Bosznia-Hercegovinai Tartományi Múzeum gyűjteményében lett elhelyezve (OBRATIL 1971). Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Múzeumi adat esetén az ott tett faji meghatározásokat mi is helyesnek fogadjuk el. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

140.) 1894: OBRATIL (1971) beszámolója szerint a Podvelež-hegységben (valószínűleg Mostar közelében) 1894 júliusában egy hím barátkeselyűt ejtettek el, amit

a szarajevói múzeumban (Sarajevo) leltároztak be. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Mivel az állat egy múzeumi gyűjtemény részévé vált, így a kérdéses példány faji hovatartozása nem kétséges. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

141.) 1896: Erős bóra idején egy novemberi napon Kotorac fölött látott REISER (1939) egy barátkeselyűt hímálódzni a szélben a Sarajevsko poljében. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A megfigyelő adatai annak ornitológiai jártassága miatt valószínűleg megbízhatóak. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

142.) 1898: REISER (1939) megfigyelt egy barátkeselyűt a Lelija csúcsánál közelében (Zelen gora) 1898 augusztusában. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Az információk REISER szakmai ismeretei miatt feltételesen elfogadhatóak. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

143.) 1898: Augusztus hónapban OBRATIL (1971) szerint egy hím barátkeselyű került terítékre a Trebevič-hegységben, ami a szarajevói múzeum (Sarajevo) gyűjteményébe került. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Múzeumi elhelyezés esetében az ott tett megállapításokat mi is helyesnek fogadjuk el. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

144.) 1900 körül: ANONYMUS (1905b) tájékoztatása szerint Tuzlában egy százados hat hét alatt néhány sas mellett három fakó és hat barátkeselyűt is lőtt. *Bár a közlemény alapján feltételezhető, hogy a kérdéses százados el tudta különíteni a sasokat, valamint a fakó- és a barátkeselyűt is egymástól, azonban ez még kevés az adatok hitelesítéséhez. Kérdéses adat. (6)*

145.) 1900: REISER (1939) szűkszavúan csupán annyit közöl, hogy Vojno (nem azonosítható) közelében 1900 májusában egy barátkeselyűt észlelt. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A fentebb már bemutatott okok miatt a megfigyelő szakmai jártassága feltehetően garantálja a diagnózis helyességét. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

146.) 1900: A Tornik átjáró közelében a Ljubovija potok oldalvölgyében, ahol a sziklacsoportok fölött néhány elérhetetlen feketefenyő (*Pinus nigra*) áll, REISER (1939) októberben látott egy példányt felszállni a völgy aljából. Valószínűleg ugyanerről az esetről beszél REISER (adatok nélkül) információira hivatkozva LINTIA (1916) is. *A megfigyelő szakmai múltja feljogosít minket arra, hogy a megfigyeléseit valószínűleg hitelesként kezeljük. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

147.) 1900: PONEBŠEK (1917) szerint márciusban a Majevice-hegységben egy hím barátkeselyűt ejtettek el. *A beszámoló nem tartalmaz olyan adatot, amely az eset valódiságát igazolná. Kérdéses adat. (1)*

148.) 1902: OBRATIL (1971) tájékoztatása szerint az említett év májusában egy fiatal hím barátkeselyű került terítékre a Majevice-hegységben, amely madarat később a Bosznia-Hercegovinai Tartományi Múzeum (Sarajevo) gyűjteményében helyezték el. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik azt is megemlíti, hogy Maoča közelében esett a kérdéses madár. *Mivel az említett dögevő neves múzeumba került, így az ott eszközölt meghatározást mi is elfogadhatjuk. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

149.) 1905 előtt: LASKA (1905) munkájában közöl egy fényképet (85. ábra), amelyen SCHILLING erdőmester látható a zsákmányaival, amiket a Szarajevó (Sarajevo) melletti Trebevič környékén hozott terítékre. A zsákmány egy szakállas saskeselyűből, egy barátkeselyűből és egy fakó keselyűből áll. *A fénykép igazolja az adatok hitelességét. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

150.) 1906 előtt: PICHLER (1906) sajnos pontos évszám nélkül annyit mond, hogy többször találkozott barátkeselyűvel a Veleš-Planina (Velež-hegység, valószínűleg Mostar közelében) nyugati lejtőjén. *Mivel a szerző a kor ismert ornitológusai közé tartozott, így valószínűleg a megfigyelései is helyesek. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

151.) 1906 előtt: PICHLER (1906) időpont megjelölése nélkül arról tájékoztat, hogy egy alkalommal az Utovo Blato (Deransko Blato) egyik szigetén látott barátkeselyűt több fakó keselyű és feltehetően dögkeselyű (Weisschwänzen = fehér farkú) társaságában, amelyek egy elhullott ló tetemére gyűltek össze. *Mivel a szerző a kor ismert ornitológusai közé tartozott, így joggal feltehető, hogy a megfigyelései is helyesek. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

152.) 1906 előtt: PICHLER (1906) időbeli meghatározás nélkül jelenti, hogy a Mostari Főgimnázium (Mostar) szertárában van egy példány ebből a dögevőből, amely a Bijelo Polje közelében került terítékre. *Mivel a szerző személyesen is látta a madarat, így a meghatározást mi is helyesnek fogadjuk el. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

153.) 1906: REISER (1939) májusban a Čubrin csúcsánál, Han Ploča közelében közlőről látott egy barátkeselyűt. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is,

6. táblázat: A történelmi és jelenkori Magyarországon tett barátkeselyű észlelési esetek összegzése 1800–2010 között (a táblázat egyes rubrikáiban lévő zárójeles számok azt jelzik, hogy az előtte feltüntetett észlelési számból hány eset vonatkozott barátkeselyűk fészkelésére) – *Cinereous vultures recorded in historical and present-day Hungary between 1800–2010 (Numbers in parentheses refer to documented nesting events)*

Ország-rész	Kérdéses adat	Valószínűleg helyes meghatározás	Biztosan helyes meghatározás	Összesen megtárgyalt adat
Mai Magyarország	16(1)	5	6	27
Felvidék	4(1)	1	–	5
Burgenland	1	–	–	1
Erdély	21(4)	26(1)	21(5)	68
Délvidék	3	7(2)	15(3)	25
Okkupált tartományok	5(1)	13(2)	19(1)	37

ám a közlők szerint az említett helyszín Kiseljak közelében terül el. *A szűkszavú híradás ellenére a szerző szakmai tapasztalata alapján feltételelesen elfogadható az említett madár faji hovatartozása. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

154.) 1909: Augusztusban a Treskavica planina magasán fekvő részén REISER (1939) két barátkeselyűt látott, amelyek a szerző szerint könnyen felismerhetőek voltak. Az esetről említést tesz GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Az adatok hitelességét a közlő szakmai jártassága okán valószínűleg helyesnek fogadjuk el. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

155.) 1918: A Bosanski Brod közelében október hónapban OBRATIL (1971) adatai szerint egy tojó barátkeselyűt zsákmányoltak, ami a sarajevói (Sarajevo) Bosznia-Hercegovinai Tartományi Múzeum gyűjteményében lett elhelyezve. *Múzeumi adat esetén az ott tett meghatározások helyesként foghatók fel. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

Összegzések, következtetések

A fentebb bemutatott adatok összesen mintegy 155 barátkeselyű észlelést ölelnek fel, amelyek táblázatokban (6–11. táblázat) és térképeken (2–10. térkép) is bemutatásra kerülnek. A táblázatok egyes országrészekre vonatkozó összesített adatait nem célszerű összehasonlítani egymással és azokból messzemenő következtetéseket levonni, hiszen ezek nem feltétlenül azt igazolják, hogy a mai Magyarországon voltak a fajnak az egyik

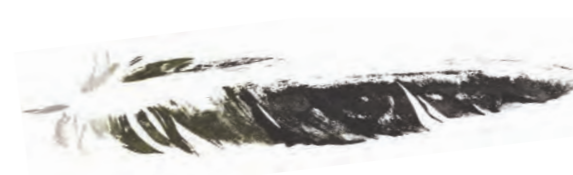
legerősebb populációi, hanem csupán azt mutatják, hogy ebből a régióból rendelkezünk a legtöbb észlelési adattal, amely egyebek mellett a faj térségbeli kuriozitásával is összefügghet. A térképekkel kapcsolatban utalnunk kell arra is, hogy néhány esetben az adott észlelési pontok nem pontosan a megfigyelés helyén lettek megjelenítve, ami az egyes lokációk gyakori említésével és az ebből adódó „észlelési zsúfoltsággal” áll összefüggésben.

Az Erdélyben és Délvidéken tapasztalható viszonylagosan nagyobb észlelt egyedszám nem csak a faj gyakori előfordulásával magyarázható, hanem az egyes megfigyelők és megfigyelések esetében látott nagy példányszámmal is (pl. Erdélyben HAUSMANN, CSATÓ, BUDA stb. észlelései, míg a Délvidéken RUDOLF trónörökös adatai).

A valószínű és biztos adatok havonkénti megoszlásának tekintetében érdekes, hogy a mai Magyarországon az észlelések mindegyike május–június hónapokra esett, májusi csúcscsal, Erdélyben januári, augusztusi és novemberi kiugró egyedszám adódott, míg a Délvidéken a kimagasló adatok április–június hónapokra tehetőek. Bosznia-Hercegovinában az észlelt egyedszám havonkénti megoszlása meglehetősen egyöntetű képet mutat, ami minden bizonnyal a faj állandó jelenlétével állhat kapcsolatban a térségben. Mivel hazánk a faj számára régen is jószerivel csak táplálkozó-területet jelenthetett, így feltehetően a fiókaneveléssel összefüggő fokozott táplálékigény állhat az itthoni időszakos megjelenések hátterében, míg az erdélyi adatok tekintetében az augusztusi és novemberi kiugróan magas megfigyelt egyedszám vélhetően a kirepülő fiókák területkereső magatartásával állhat összefüggésben. Ezzel szemben a délvidéki kiemelkedő tavaszi megfigyelési szám feltehetően RUDOLF trónörökös munkájára vezethető vissza, akinek nagyszámú megfigyelése erősen torzította az összképet az említett időszakban.

7. táblázat: Az adatok alapján a valószínűleg helyes (V) és biztosan helyes (B) meghatározás alá eső minimálisan kalkulált barátkeselyű egyedszám időszakokra és tájegységekre bontva – *Numbers of probably correct (V) and definitely correct (B) identifications of cinereous vultures according to decades and geographic regions*

	Mai Magyarország		Felvidék		Erdély		Délvidék		Okkupált tartományok	
	V	B	V	B	V	B	V	B	V	B
1800–1810										
1811–1820										
1821–1830										
1831–1840			1							
1841–1850								1		
1851–1860										
1861–1870					1	2				
1871–1880					23			61	9	
1881–1890				1	75	5	4	4	5	9
1891–1900	1				15	6		4	6	6
1901–1910	2				3	12		3	6	3
1911–1920					2	3				1
1921–1930	5	1								
1931–1940		1								
1941–1950										
1951–1960										
1961–1970										
1971–1980										
1981–1990										
1991–2000										
2001–2010										
Összesen	8	6	1	0	119	30	65	22	17	20

8. táblázat: A barátkeselyűnek a mai Magyarország területén ismertté vált „valószínű” és „biztos” észlelései havonkénti megoszlásban és minimálisan kalkulált egyedszáma megadva – *Probably correct and definitely correct identifications of cinereous vultures in present-day Hungary according to their monthly distributions and the number of reported individuals*

	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Valószínű	–	–	–	–	1	–	1	–	–	–	–	–
Biztos	–	–	–	–	4	2	–	–	–	–	–	–
Összesen	0	0	0	0	5	2	1	0	0	0	0	0

9. táblázat: A barátkeselyűnek Erdély területén ismertté vált „valószínű” és „biztos” észlelései havonkénti megoszlásban és minimálisan kalkulált egyedszáma megadva – *Probably correct and definitely correct identifications of cinereous vultures in Transylvania according to their monthly distributions and the number of reported individuals*

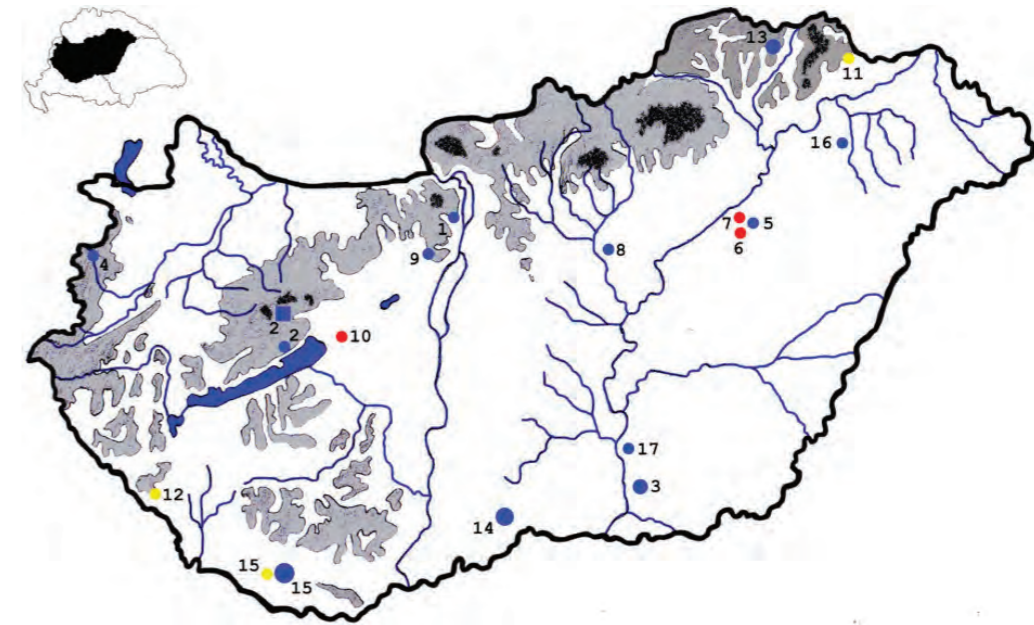
	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Valószínű	14	–	1	1	–	–	1	16	–	4	4	–
Biztos	3	–	3	1	5	1	1	3	–	1	2	–
Összesen	17	0	4	2	5	1	2	19	0	5	6	0

10. táblázat: A barátkeselyűnek a Délvidék területén ismertté vált „valószínű” és „biztos” észlelései havonkénti megoszlásban és minimálisan kalkulált egyedszáma megadva – *Probably correct and definitely correct identifications of cinereous vultures in the Southland (current Vojvodina) according to their monthly distributions and the number of reported individuals*

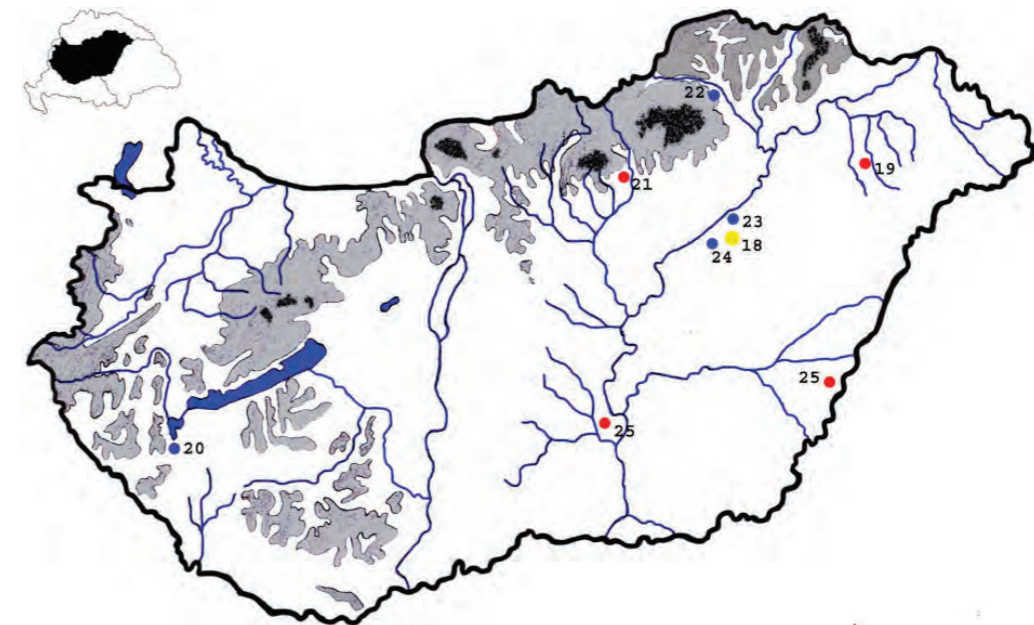
	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Valószínű	–	–	–	19	24	11	–	–	–	–	7	–
Biztos	1	1	–	3	4	4	2	2	–	1	1	–
Összesen	1	1	0	22	28	15	2	2	0	1	8	0

11. táblázat: A barátkeselyűnek Bosznia-Hercegovina területén ismertté vált „valószínű” és „biztos” észlelései havonkénti megoszlásban és minimálisan kalkulált egyedszáma megadva – *Probably correct and definitely correct identifications of cinereous vultures in Bosnia and Herzegovina according to their monthly distributions and the number of reported individuals*

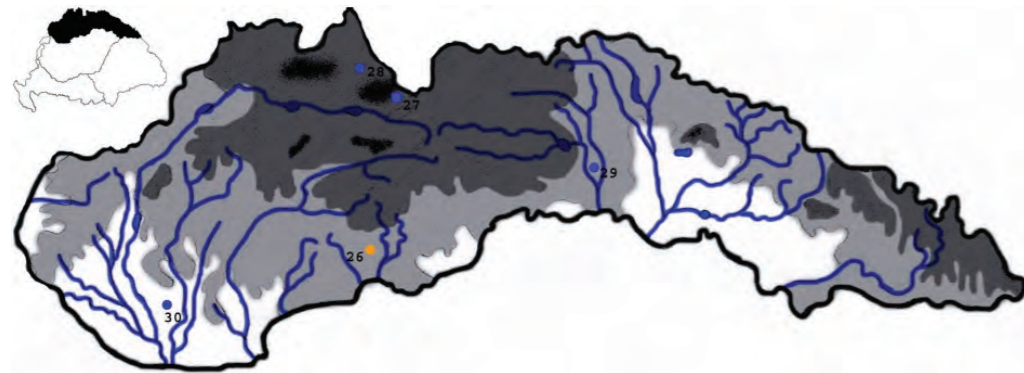
	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Valószínű	–	3	2	–	2	2	–	3	–	1	1	–
Biztos	2	–	–	3	4	–	1	1	1	2	2	–
Összesen	2	3	2	3	6	2	1	4	1	3	3	0

2. térkép: A mai Magyarországon 1800–1920 között tett barátkeselyű észlelések térképi ábrázolása; Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat
A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.
Cartographic representation of cinereous vulture records in present-day Hungary between 1800–1920; Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

3. térkép: A mai Magyarországon 1921–2010 között tett barátkeselyű észlelések térképi ábrázolása; Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat
A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.
Cartographic representation of cinereous vulture records in present-day Hungary between 1800–1920; Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

4. térkép: Az egykori Felvidéken 1800–1920 között tett barátkeselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of cinereous vulture records in former Upper Hungary between 1800–1920; Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

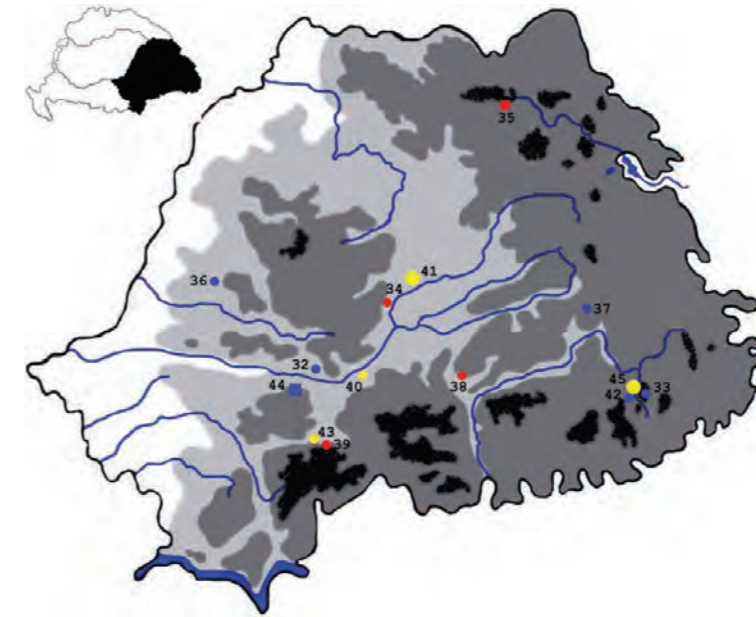

5. térkép: Burgenland területén 1800–1920 között tett barátkeselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of cinereous vulture records in Burgenland between 1800–1920; Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

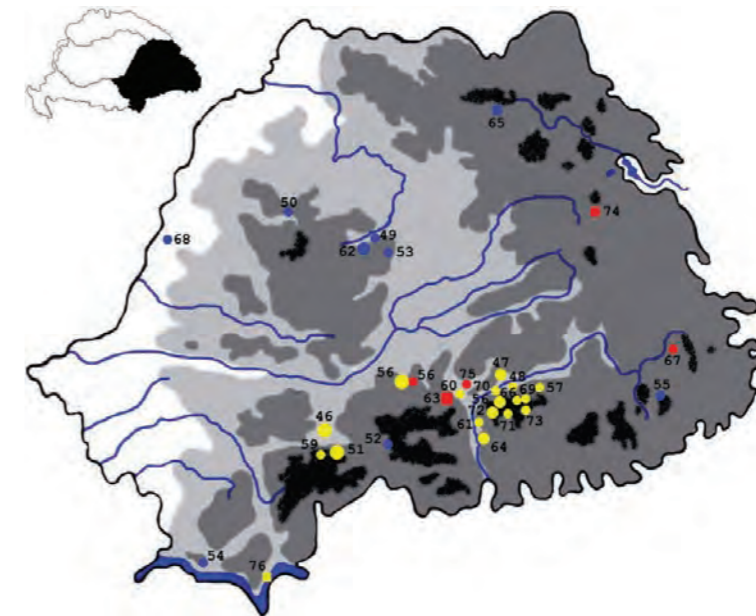

6. térkép: Erdély területén 1800–1880 között tett barátkeselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of cinereous vulture records in Transylvania between 1800–1880; Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

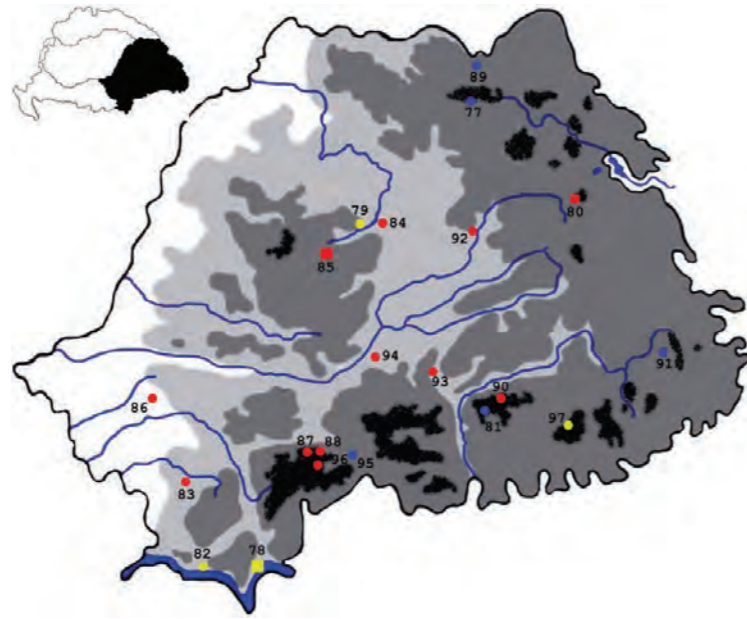

7. térkép: Erdély területén 1881–1900 között tett barátkeselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of cinereous vulture records in Transylvania between 1881–1900; Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

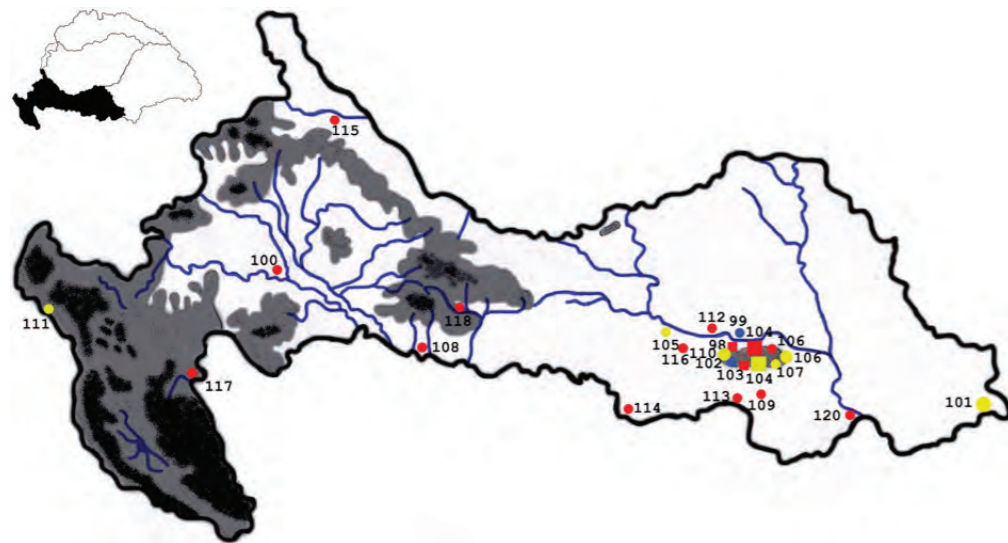
8. térkép: Erdély területén 1901–1920 között tett barátkeselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of cinereous vulture records in Transylvania between 1901–1920; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

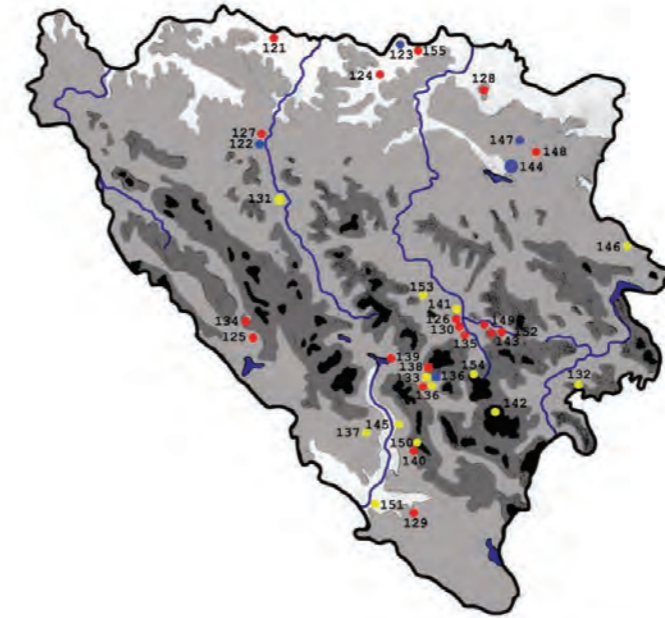
9. térkép: A Délvidék területén 1800–1920 között tett barátkeselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of cinereous vulture records in the Southland between 1800–1920; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

10. térkép: A Bosznia-Hercegovina területén 1800–1920 között tett barátkeselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of cinereous vulture records in Bosnia and Herzegovina between 1800–1920; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

A térképi adatok elemzése során feltűnő, hogy míg hazánkban 1920-ig az egész ország területéről vannak barátkeselyű megfigyeléseink, addig ezen időpont után a Dunántúlon gyakorlatilag megszűntek az észlelések. Ezzel kapcsolatban feltételezzük, hogy mivel a fajnak az említett régióhoz legközelebb eső fészkelőhelyei a Fruska Gorában voltak, így vélhetően innen érkeztek a Dunántúlra a madarak. Azonban ahogy fentebb utaltunk rá, ezeken a szaporodóhelyeken már 1921-ben nem fészkeltek a barátkeselyű, s így talán ezért maradtak el ezeknek a nagy dőgevéknek is a dunántúli látogatásai 1920 után. Ezzel szemben a Duna-Tisza-közébe és a Tiszántúlra talán inkább az erdélyi populáció egyedei vetődhetek el, hiszen az utóbb említett két országrészben később is feltűntek még a faj képviselői, mint ahogy a romániai fészkelő állományai 1921 után is léteztek.

Egészen más következtetések adódnak az erdélyi észlelések térképi ábrázolásából kiindulva. A barátkeselyű minden időszakban előfordult az egész régióban, ám csupán az 1881–1900 közötti időszakban találhatunk nagyobb számú megfigyelést egy viszonylag kisebb területen (Fogarasi-havasok). Ez a súlyponteltolódás azonban minden bizonnyal az említett régióban működő számos keselyűvadász és ornitológus tevékenységéből is adódik, amely némileg torzíthatja a képet. Ezen túlmenően figyelemre méltó még az is, hogy Erdélyben az 1900–1920 közötti időszakban a biztos észlelések aránya is jelentősen megnőtt. A bosznia-hercegovinai ponttérkép viszont jól rávilágít arra, hogy a barátkeselyű a régió délkeleti részén volt a leggyakoribb, azaz a hegyvidéki területekről származik a faj legtöbb megfigyelési adata az okkupált tartományokból.

16. ábra: A dögkeselyű régies ábrázolása PÖPPIG (1848) nyomán – Old representation of Egyptian vultures from PÖPPIG (1802)

Dögkeselyű (*Neophron percnopterus*)

Népies elnevezések

Holló keselyű (ZEYK 1920), kis holló keselyű (LAKATOS 1910) török keselyű (ZEYK 1920), feketeszárnyú dögkeselyű (LAKATOS 1883, 1910), fehér dögkeselyű (BREHM é. n.), fekete repű kórács (FÖLDES 1891), kis vagy tarajos keselyű (LAKATOS 1893), egyiptomi keselyű (BREHM é. n.), és fáraók tyúkjá (BREHM 1904).

A madarak és tojásaik meghatározása

A dögkeselyű a hollónál (*Corvus corax*) valamivel nagyobb madár (LOVASSY 1927). Hossza kb. 75 cm (MADARÁSZ 1899–1903), míg CHERNEL (1899a), és LAKATOS (1910) szerint 62–65 cm, PÁTKAI (1947) pedig 59–70 cm-ben adja meg a faj hosszát. Az utóbbi szerző két munkájában (1947, 1958) is a dögkeselyű súlyát 2–2,4 kg-ban határozta meg, amihez nagyon hasonló adatokat (2–2,5 kg) közöl FODOR (1967) is. Az utóbbi szerző a faj szárnyfesztávolságát 1,5 m-nek mondja.

BREHM (1904) munkája alapján a dögkeselyű (18–19. ábra) további határozóbélyegei a következők szerint írhatók le: A faj tollazata dús, egyes tollai nagyok és hosszúak, és a harmadik evezőtolla a leghosszabb. Az öreg madarak tarkóját hegyesedő, keskeny tollakból álló bóbíta díszíti. A madarak alapszíne piszkosfehér, amely a nyakon és a mellkas elején sötétsárgás, míg az elsőrendű evezők feketék és a válltollak szürkésék. A szemek vörösesbarnák, vagy világossárgák. A csőr narancssárga, a hegye szarukék, a fej és a torok csupasz. A fiatalok válla, felső szárnyfedői, a mellük alján és a hasuk közepén húzódó sáv, valamint a farkcsíkjuk, a farkuk és evezőik hegye acélszürke. A nyakuk eleje és hátsó része, a mellük, a hasuk oldalai, és az evezők feketésbarnák, a nyakuk oldala barna, míg a combtollaik szürkésfeketén tarkáztak. A bóbíta és a farktollak, valamint a fej szürke, míg a csőr fekete.

A dögkeselyű általában piszkosfehér alapon rozsdaszínű és vörösbarna foltokkal márványozott tojást rak, amely a halászsasokéra (*Pandion haliaetus*) emlékeztet, ám azoktól jól megkülönbözteti a tojáshej narancssárga belső felszíne (LOVASSY 1927).

A faj európai elterjedése

A dögkeselyű Európában a Földközi-tenger vidékén fordul elő, az Alpok déli lejtőire, valamint az Al-Duna és a Kaszpi-tó szélességéig (LOVASSY 1927). Ezen kívül megtalálható még Afrika nagy területein, egészen Dél-Afrikáig, Ázsiában pedig a Himalájáig és Indiáig honos (LOVASSY 1927). VASVÁRI (1930) felhívja a figyelmet arra is, hogy a faj olykor távoli tájakon is felbukkanhat kóborlóként, ahogy 1919-ben két alkalommal észlelték már Németországban is. ANTONIUS (1930) több ízben megfigyelte a fajt az I. világháború során a közel-keleti Tabor-hegy lábánál, valamint Nablus és Beirut közelében is, azonban ez nem meglepő, hiszen ez a dögevő a Közel-Kelet egyes területein teljesen közönségesnek számít. HARASZTHY (1998a) szerint a faj fészkelő állományai Európában a Pireneusi-félszigeten, Dél-Olaszországban, a Balkán-félsziget déli részén, a Baleár-szigeteken és Szicílián vannak. HARASZTHY (1998a) a faj teljes európai állományát kevesebb, mint 3000 párra teszi, míg DUDÁS (2009a) kontinensünkön már 3500–3600 párról beszél.

Albánia és Jugoszlávia utódállamai

Albániával kapcsolatban NOZDROVICZKY (1908) számos bizonytalansággal tarkított cikkében arról tesz említést, hogy valamikor a századfordulón a „dalmát-albán” hegyekben egy Czrna Sztokra (nem azonosítható) nevezetű helyen keselyűkre vadászott. A lokációt illetően az egyetlen biztos támpontot az jelenti, hogy a leshelyről látni lehetett már Korfu (Kerkyra) szigetét is. A szerző a nevezett helyen egy samárdögöt tett ki, amelyre két barátkeselyű mellett öt „dögkeselyű” is bejött, ám mivel NOZDROVICZKY sajnos elég következtetlően használja a dögkeselyű kifejezést, így nem lehet tudni, hogy az adott esetben milyen fajról is lehetett szó. Annyi azonban bizonyos, hogy ebből az állítólagos „dögkeselyűből” két példány is terítékre került a vadászat során. További adatok adódnak Albániából a NÉMETH Márton-féle gyűjtemény kapcsán, amelynek részeként egy dögkeselyű tojás is van a Mátra Múzeum (Gyöngyös) gyűjteményében, amit a Gribe-hegységben gyűjtött 1916. március 8-án W. M. CONGREVE (SOLTI 2010). DUDÁS (2002, 2004) a közelmúltbeli albán populációkkal kapcsolatban

17. ábra: A dögkeselyű ábrázolása BERTUCH (1802) nyomán – Representation of an Egyptian vulture from BERTUCH (1802)

12. táblázat: A Zágrábi Természettudományi Múzeumban fellelhető dögkeselyűk adatai (RÖSSLER 1902 nyomán)
Egyptian vultures in the collection of the Natural History Museum in Zagreb (from RÖSSLER 1902)

Elejtés ideje	Elejtés helye	A példány neme	Gyűjtő neve
1879.06.24.	Blato (nem azonosítható)	–	I. ŠURIĆ
1883.04.09.	Spljet	–	I. ŠURIĆ
1900.05.25.	Kotor	Adult ♂	GROSSMAN

azonban azt jelenti, hogy az országban mintegy 50–100 dögkeselyű élhet.

Horvátországot illetően tudjuk, hogy PETÉNYI (1904) a nevezett fajjal kapcsolatban arról tájékoztat, hogy az Horvátországban és Dalmáciában meglehetősen gyakori. Ezzel összefüggésben KOLOMBATOVIĆ megfigyeléseire hivatkozva TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN & DALLA-TORRE (1889) azt közli, hogy az 1887. évben Spalato (Split) környékén április 17. és augusztus 3. között voltak láthatóak a faj példányai. Spljet (Split) környékéről rendelkezik egy preparátummal a Horvát Természettudományi Múzeum (Zagreb) is, amit L. ŠURIĆ hozott terítékre 1883 áprilisában az említett helyen (GRBAC & KRALJ 2008). REISER (1939) 1899 májusában és júniusában megtalálta ezt a dögkeselyűt Djerdap, Kladovo, Tupižnica, Svrljiška klisura, és Jelašnička klisura környékén. Tudjuk továbbá azt is, hogy 1905-ben a dalmáciai Nin közelében is terítékre került egy dögkeselyű, amely példány azután MAŠTROVIĆ magángyűjteményébe került, aki egyébként a II. világháború után egyben a zágrábi Madártani Intézet (Zagreb) első igazgatója volt (MAŠTROVIĆ 1931). Ezen kívül GRBAC & KRALJ (2008) arról tájékoztat, hogy a Horvát Természettudományi Múzeumban (Zagreb) fellelhető egy adult hím is Vrbnik környékéről, amit 1927 augusztusában M. ZORIČIĆ hozott terítékre. Valamivel később DATHE (1934) maga is megfigyelte, amint egy öreg dögkeselyű 1933 szeptemberében Rab szigetén, Rab város házai fölött körözött. Ugyanez a szerző GRIMPE észlelésére hivatkozva közli, hogy a megfigyelő Šolta szigete fölött is látott egy példányt szintén 1933 szeptemberében. MATVEJEV (1950a) 1947–1949 között a következő helyekről jelzi a dögkeselyű megfigyelését a régióban: Jelašnička klisura (1947), Svrljiška klisura (1948), Sićevačka klisura (1948), Zlotska klisura (1948), és Rugovska klisura (1949). LUKAČ & BALTIĆ (2001) ezen kívül arról tájékoztat, hogy a raguzai múzeum (Dubrovnik) tulajdonában van ma is egy hím dögkeselyű, amely ismeretlen időpontban került terítékre Gruž (Dubrovnik mellett) közelében. A régióhoz kapcsolódóan BAUMGART (1974a) utalva RUCNER (1967) munkájára úgy tudja, hogy a faj a Velebit-hegységben még az 1960-as évek végén is költött.

Ezen kívül RÖSSLER (1902) közöl még adatokat (12. táblázat) a dögkeselyűk előfordulásáról 1900-ig a horvát területeken, amikor bemutatja a Zágrábi (Zagreb) Zoológiai Nemzeti Múzeumban (ma Természettudományi Múzeum) fellelhető preparátumok listáját.

GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) utalva VASIĆ és mtsai (1982) dolgozatára arról számol be, hogy a dögkeselyűt csupán két párban figyelték meg Bosznia-Hercegovinában a II. világháború és az 1982 közötti időszakban. Ugyanezek a szerzők utalva GRUBAČ (1989) munkájára azt is jelentik, hogy 1982-ig ugyan csak két párról lehetett tudni Hercegovina területén, s azóta bár megbízható frissebb adatok nem kerültek napvilágra, de az írók szerint mégis feltételezhető, hogy talán egy van még Hercegovina területén Trebinje és a Neretva vidékén.

Szerbiával kapcsolatban MATVEJEV (1950a) megemlíti, hogy a Belgrádi Természettudományi Múzeumban (Belgrad) van egy hím példány ebből a fajból, amelyet 1904 áprilisában Pirot környékén, Čumina česma közelében gyűjtöttek. Az esetet megemlíti PUZOVIĆ (szem. közl.), illetve STOJICÉVIĆ (1904) is, amely utóbbi azt is elmondja, hogy a kérdéses madár a piroti gimnáziumból került a Szerbiai Országos Múzeumba (Belgrad), majd minden bizonnyal innen egyenesen a fent említett intézet birtokába jutott. GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) a szerbiai viszonyokkal kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy a faj a XIX. század végétől az 1950–60-as évekig Dél-, Délnyugat-, Délkelet-, valamint Kelet-Szerbiában költött. A nevezettek úgy vélik, hogy a múltban 32–38 territórium/pár volt ismert Szerbiában, ám az 1960–70-es években hirtelen teljesen eltűnt a faj a régióból. Az utolsó két párt az 1999–2001 közötti periódusban figyelték meg a Suva Planina környékén, amelyek közül az egyik pár 2000-ben sikeresen szaporodott is, illetve egyes egyedeket és párokat is észleltek még DK- és DNY-Szerbiában, amelyek szaporodására azonban nincsen bizonyíték (GRUBAČ & PUZOVIĆ é. n.). A nevezettek szerint Szerbia teljes területén 2–4 pár létezhet napjainkban is a fajból. Az említett szerzők mások munkáira (REISER 1939, MATVEJEV 1950, GRUBAČ 1999) hivatkozva az alábbi helyeken említik a megfigyelését, szaporodását, illetve valószínű szaporodását a fajnak:

13. táblázat: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozva REISER (1939), MATVEJEV (1950) és GRUBAČ (1999) munkáira a dögkeselyűk alább bemutatott becslött létszámát közli Szerbiából – *Number of the Egyptian vultures in Serbia, as presented by GRUBAČ & PUZOVIĆ (undated), based on the works of REISER (1939), MATVEJEV (1950) and GRUBAČ (1999)*

Időszak	Párok becslött száma
1850–1899	50–100
1900–1949	32–38
1950–1979	10–20
1980–1999	2–4
2000–2002	2

- Djerdap: 2 pár (1912)
- Kladovo, Dunapart: 1 egyed (1899)
- Zlotska-szurdok: 1 egyed (1948)
- Zaječar környéke: 1 egyed (1899)
- Timok-völgy és a Tupižnica: 1 pár (1889)
- Janošica-hegység: 1 pár (1899)
- Orešac, Knjaževac mellett: 1 adult egyed (1889)
- Svrlijska-szurdok: 1 pár (1948)
- Svrlijska-szurdok: 1 pár (kb. 1970-ig)
- Sićevočka-szurdok: 2–4 pár (az 1970-es években)
- Jelašnička-szurdok: 1 pár (1899, 1947, utoljára 1969)
- Pirot környéke: 1 egyed (1904)
- Visočica-szurdok: 1 pár (kb. 1958-ig)
- Vidlič: 1 pár (kb. 1961-ig)
- Stara planina hegy: 1–2 pár (kb. 1960-as évekig)
- Prisjanska folyó: 1 pár (kb. az 1980-as évekig)
- Jerma-szurdok: 1 pár (1972–73-ig)
- Lužnica-szurdok: 1 pár (1965–1969-ig)
- Južna Morava-szurdok, Vladičin Han mellett: 1 egyed (1959)
- Trešnjica-szurdok: 1 pár (1978)
- Uvac-szurdok: 1 pár (1971–1978)
- Veljušnica-szurdok: 1 pár (1971–1981)
- Rugovska-szurdok: 1 egyed (1949)
- Beli Drim-szurdok: 1 pár (1976–77)
- Prizrenka Bistrica-szurdok: 1 pár (kb. az 1950-es évekig)
- Kačanik mellett: 1 pár (1939)
- Zvijezda, Fundin mellett: fészkek fiókával (1894)
- Roge: fészkek fiókával (1895)
- Mužura, Ulcinj mellett: 1 pár (1895)
- Crna Planina: 1 egyed.

GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) a fentebb bemutatott adatokon kívül táblázatos formában ismerteti a dögkeselyű becslött állományait is Szerbiában, az 1850–2002 közötti időszakban, amit magunk a 13. táblázatban adunk közre.

Montenegróval kapcsolatban GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozva REISER & FUHRER (1896) munkájára úgy nyilatkozik, hogy az említett régióban a faj a XIX.

század végén igen közönségesnek számított. Egy ugyaninnen származó információ szerint négy kolóniája volt ismeretes a dögkeselyűnek a területen, amelyekbe nagyszámú párba állt egyed is tartozott. A beszámoló szerint az említett kolóniák a következők voltak: Mala Rijeka szurdok Lijeva Rijeka mellett, Gredas Bar mellett, Piperska Rock és Krstac Njeguš közelében. Ezen kívül DUDA (1911) arról tesz említést, hogy 1910 körül pontosabb időmeghatározás nélkül a Cattaro (Kotor) melletti Peštingrad környékén egyebek mellett a dögkeselyű is a fészkelő fajok közé tartozott. GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) a faj montenegrói előfordulásával kapcsolatban BOSWALL & DAWSON (1975), illetve VASIĆ (1977, 1979, 1980) munkáira hivatkozva az alábbi észleléseket adja meg a régióban:

- Šas-tó: 1967 áprilisában 3 egyed; 1 egyed 1972–74 minden májusában
- Skutari-tó: 1 egyed 1867 májusában
- Petrovac környékén: 1 egyed 1967 májusában
- Brca, Sutomore mellett: 1 egyed 1967 májusában.

GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) szerint néhány pár dögkeselyűt megfigyeltek még Montenegró déli részén 1975–1982 között is, míg az utolsó pár 1995-ben költött a Cijevna-kanyonban. Ezen kívül csak szórványos észlelésekről tesznek említést a nevezett szerzők az országban.

A faj macedóniai állományával kapcsolatban GENGLER (1920) azt állítja, hogy ebben az országban lehet a leggyakrabban találkozni a Balkánon a dögkeselyűvel, habár télire elvonulnak innen ezek a madarak. A szerző szerint Üszkü (Skopje) környékén igen sok példányát lehet látni a fajnak, ami arra vezethető vissza, hogy a helyiek az elhullott állataikat a legközelebbi árokba dobják, így a dögevek itt mindig terített asztalt találnak. Macedóniában GENGLER (1920) találkozott még egyegy dögkeselyűvel Ramanovci, és Agino Selo környékén, továbbá megfigyelt három egyedet Ajvatovac mellett is. Ugyanez a szerző azt is elmondja, hogy tapasztalatai szerint ezt a fajt augusztusban és szeptemberben Gradsko környékén lehet látni a leggyakrabban. Ezen kívül MAT-

18. ábra: Dögkeselyű (Fotó: BAGOSI Zoltán) – *Egyptian vulture* (Photo: Zoltán BAGOSI)

VEJEV (1950b) arról tesz említést, hogy az 1948-ban Strugában tett látogatása során, a „Dr. Nikola Nežlobinski” Természettudományi Múzeumban egyebek mellett három dögkeselyű preparátumot is talált, amelyeknek bár nem közli az adatait, ám azok feltehetően a régióból származnak.

Macedóniából három tojása is fellelhető a fajnak a Mátra Múzeum (Gyöngyös) gyűjteményében a NÉMETH-féle tojásgyűjtemény részeként (SOLTI 2010). A közlő beszámolója szerint az első kettőt Belső-Babuna területének nyugati részén gyűjtötte NÉMETH Márton KALABÉR László jelenlétében 1970. április 18-án. Az adatok

tanúsága szerint a tojások egy 80 m magas sziklafal üregében kialakított és állati szőrrel, bőrrel és mohával bélelt fészkekből kerültek elő. A harmadik tojást 1973. május 1-jén CSERESNYÉS Szilárd gyűjtötte ugyanabban az üregben, ahonnan az előző kettő is származott (SOLTI 2010). Ezzel összhangban BAUMGART (1974a) DANKO és mtsai (1971) adataira támaszkodva azt közli, hogy a dögkeselyűvel még rendszeresen lehetett találkozni az 1970-es évek elején is Macedóniában. DUDÁS (2004) viszont az újabb időkből csupán arról tudósít, hogy Macedóniában a faj létszáma csökkenő tendenciát mutat.

Ausztria és Svájc

LAKATOS (1893) MOJSISOVICS véleményére hivatkozva közli, hogy a dögkeselyű Stájerországban rendszeresen fészkel, míg BREHM (1904) azt jelzi, hogy a faj legészakabbi fészkelőhelyei a svájci Alpokban vannak. BAUER & ROKITANSKY (1951) úgy tudja, hogy Karintiában az 1800-as évek végén két dögkeselyűt hoztak terítékre, illetve 1888-ban az alsó-ausztriai Mistelbach környékén is esett egy példány. MOJSISOVICS (1897) időpont megjelölése nélkül közli, hogy maga kétszer látta a fajt Stájerországban és egyszer Salzburgban. A nevezett zoológus ezen kívül azt is elmondja, hogy a dögkeselyű a Karni Alpokban minden évben megjelenik, illetve Svájcban a Genfi-tó környékén rendszeresen költ is. Ezen kívül TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN & DALLA-TORRE (1889) közöl 1887-ből adatokat KELLER észleléseire hivatkozva, miszerint a karintiai Zollner környékén július hónap folyamán három dögkeselyűt sikerült megfigyelni egy dögön. Úgy tűnik azonban, hogy a faj időközben kipsztult mindkét országból, ahol ma már legfeljebb csak kóborló példányai tűnhetnek fel.

Bulgária

GENGLER (1920) a dögkeselyűvel kapcsolatos bulgáriai tapasztalatairól úgy számol be, hogy ő maga a század elején Nevscha környékén tíz napon át 11 dögkeselyűt figyelt meg, amelyek a közeli sziklákon ütötték fel a tanyájukat. Az említett madarak mind felnőtt példányok voltak. BAUMGART (1970) valamikor az 1950–60-as években egy nem pontosított időpontban a kavarnai kikötő fölötti krétahegyen figyelt meg egy fészkelő dögkeselyű párt, valamint Tsuk-liman és Kamen brjag környékén is látott egyes kóbor példányokat, amelyek azonban nem tartoztak a terület állandó lakói közé. KÖNIGSTEDT & ROBEL (1977) több éven át tettek látogatásokat Bulgáriába, amelyek során számos dögkeselyűt is megfigyeltek. Nyilvántartásuk szerint 1972 júniusában Kavarnától északra láttak egy adult példányt, valamint ugyanebben az időszakban a Provadija-völgyben Koszovó (város) és Nevsza között (két napon át), illetve a Kardzsali-víztározó környékén két-két egyed. Ugyanezek a szerzők azután 1973. júniusában Szandanszkitól délre is láttak egy-egy adult madarat. BAUMGART (1974a) saját nyomtatásban lévő munkájára hivatkozva úgy nyilatkozik, hogy az országban még több mint 50 pár él a fajtól, amelyek elsősorban a Lom- és a Provadija-völgyben mutatkoznak, azonban HOYER(1975) csak három pár jelen-

létéről tudott 1972-ben a Rusze közelében fekvő Lom-völgyben, amelyek azonban évek óta a területen éltek. HÜBNER (1975) ellenben 1973-ban tett utazása során Bulgária északi tengerpartján egy felnőtt madarat több napon át figyelt meg Kavarna település közelében a Csirakman-csúcs sziklái fölött. 1974-ben SCHUBERT & SCHUBERT (1982) látott egy újabb dögkeselyűt a dél-bulgáriai Kardzsali megyében, illetve megfigyeltek egy további párt is, amely a Lom-völgyében fészkel mintegy 60 m magasságban egy szikla-üregben.

PETRESCU (2000) ezzel kapcsolatban úgy véli, hogy a dögkeselyű elterjedésének északi határát napjainkban Bulgária képezi, ahol ma még kb. 150 pár élhet, míg HARASZTHY (1998a) 100–150 párba becsüli az országban élő populáció méretét. DUDÁS (2002, 2004) ezzel szemben azonban csupán mintegy 100–150 egyedről beszél az országban.

Franciaország

BREHM (1904) szerint ez a madár az ország déli részén nem fészkel, de kóborlóként gyakran előfordul itt. Ezzel szemben RIBBECK (1911) azt állítja, hogy a faj legészakabbi fészkelőhelyei Franciaország déli területein vannak, ahol a Genfi-tó partján Salève (La Salève) sziklás területein költ is. Habár JÁNOSSY (1976) úgy véli, hogy ebből a dögéből mintegy 50 pár élhet az ország déli területein, azonban DUDÁS (2004) a francia dögkeselyű állományokkal kapcsolatban már arról tájékoztat, hogy a faj létszáma csökkenő tendenciát mutat, s mintegy 60–70 egyedről beszél az egész országban.

Görögország

Érdekes adatot közöl BREHM (1904) a dögkeselyű előfordulásával kapcsolatban az országból, miszerint a faj egyes példányai a Kikládok néhány szigetén szoktak áttelelni. HARASZTHY (1998a) egyébként ennek a dögéből a létszámát 150–200 párba teszi az országban, míg DUDÁS (2002, 2004) csak ugyanennyi egyedről beszél.

Nagy-Britannia

RIBBECK (1911) röviden arról tájékoztat, hogy a dögkeselyűből a nevezett országban a cikk írásának időpontjáig két példányt is terítékre hoztak, amelyek minden bizonytalanság nélkül során vetődtek el a Brit-szigeteken.

Olaszország

BREHM (1904) szerint a faj az Argentaro előhegységben és Nizza (Nice) környékén tanyázik, míg Szardínián (Sardegna) nem fordul elő. DUDÁS (2002, 2004) napjaink állományméretével kapcsolatban úgy véli, hogy az olasz populáció nagysága mintegy 20–30 egyedre becsülhető.

Románia és a Moldovai Köztársaság

ALMÁSY (1898) a román Dobrudzsában tett tanulmányútja alkalmával Cernavodă környékén észlelte a fajt, s habár a nevezett szerző azt állítja, hogy a dögkeselyű az említett terület északkeleti részén ritkaságnak számít, ám azt is megemlíti, hogy állítólag Jurilofkánál (Jurilovca) hébe-hóba elő szokott fordulni. A fentebbi állítással jól egybevág DOMBROWSKI (1912) kijelentése is, aki úgy tapasztalta, hogy a dögkeselyű a legkritkább faj a keselyűk közül Romániában, s csupán Dobrudzsában költ, mégpedig legfeljebb 10–12 párban. Ezzel kapcsolatban Ionuț TĂUȘAN (szem. közl.) közlése alapján úgy tudjuk, hogy a Nagyszebeni (Sibiu) Természettudományi Múzeum (Brukenthal Nemzeti Múzeum) gyűjteményében is van egy dögkeselyű példány a fentebb már említett Cernavodă környékéről, amelyet ismeretlenek gyűjtöttek 1902 júliusában. RIBBECK (1911) ezen túlmenően azt is tudni véli, hogy a fajnak Bukovina területén van az egyik legészakabbi fészkelőhelye, bár a szerző pontosabb adatokkal sajnos nem szolgál. Ezzel szemben TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN & DALLA-TORRE (1889) KRANABETER megfigyeléseit citálva azt mondja, hogy a dögkeselyű Bukovinában Szolka (Solca) körzetében a ritka vonulók közé tartozik. RAINER (1939) beszámol még ennek a dögéből a regionális előfordulásával kapcsolatban arról is, hogy 1902-ben Dobrudzsában Giuregea település közelében, a bolgár határhoz közel a sziklákon fészkel egy pár dögkeselyű. A tanulmány szerint ezek a madarak 1906-ig költöttek a területen, amikor az erdőirtások során befogták őket. DOMBROWSKI (1912) 1899 októberében Enigea közelében, illetve 1906 márciusában Mejidia környékén is látott dögkeselyűt. Nadra (1972), valamint KISS (szem. közl.) tájékoztatása szerint van egy példány a fajnak a XX. század első feléből a Temesvári Bánát Múzeumban (Timișoara) is, amelyet 1930 augusztusában gyűjtött Plavișevita környékén Mârșiu ENACHE.

A dögkeselyű erdélyi területeken való fészkelésével kapcsolatban némi ellentmondásba keveredik SALMEN (1980), aki azt állítja, hogy a faj sosem fészkel Erdélyben, míg néhány sorral korábban nem cáfolja annak az adatnak a hitelességét, miszerint az 1850-es évek elején a Hátszeg (Hațeg) környéki hegyekben két fiókat szedtek ki a fészkekből és neveltek fel fogságban (bővebben

lásd lejjebb). Az itt említett és a későbbiekben bemutatott adatokból azonban úgy tűnik, hogy a faj szórványos fészkelőként is előfordult valaha Erdélyben. Egy helyen még NAGY (1943b) is utal VASVÁRI egyik nem pontosított közlésére, miszerint VASVÁRI 1936 júliusában látott még dögkeselyűt a Kazán-szorosban (Cazane) is, ahol az valamikor szintén fészkel.

Az újabbkori romániai elterjedéssel kapcsolatban KISS (2000, 2001) közli, hogy a dögkeselyű körülbelül 1975-ig fészkel a román Dorudzsában, míg KISS (1999) egy korábbi munkájában azt mondja, hogy a Duna-deltából 30 évvel korábban, azaz 1970 táján tűnt el a faj. Ezzel szemben viszont PETRESCU (2000) úgy fogalmazott, hogy a faj Dobrudzsában az „utolsó évtizedekig” fészkel. Némiképp összecseng az utóbbi beszámolóval DUDÁS (2009a) állítása is, aki úgy véli, hogy még az 1990-es évek elején is voltak a dögkeselyűnek alkalmi fészkelései az említett tartományban. PETRESCU fentebb idézett dolgozatában arról is beszámol, hogy 1997–98-ban több magányos példányt és párokat is láttak a Duna-deltában, illetve a Mačin-hegységben. Az utóbbi idézett szerző a munkájában arról is említést tesz, hogy 1999. május 8-án a Mačin-hegységben, míg ugyanezen év május 18-án Mačin település környékén látott egy pár dögkeselyűt (lehet, hogy ugyanarról a párról volt szó mindkét esetben), amelyek a második alkalommal észak felé húztak tovább. Ugyanez az író a már említett munkájában azt is jelenti, hogy 1999. június 21-én a Mačin-hegység lábánál holland természetjárókkal együtt egy fiatal dögkeselyűt vett észre, amit 25–30 m-re meg is közelítettek és le is fényképeztek. PETRESCU (2000) szakirodalmi adatokra hivatkozva úgy látja, hogy lehet, hogy a bulgáriai és a jóval kisebb moldvai populációk Dobrudzsán keresztül érintkeznek egymással, amely így egy tranzitállomásként működhet, és talán éppen ennek a vándorlásnak a során próbálják meg a madarak visszaszerezni egykori fészkelőterületeiket Dobrudzsában.

Zárójelben még megemlíteném, hogy a Babeș-Bolyai Egyetem Állattani Múzeumának gyűjteményében két felnőtt és egy fiatal dögkeselyű lelhető fel ma is, azonban sajnos az állatokhoz semmilyen adat sem tartozik, csupán vélelmezhető, hogy azok valamikor Románia területén kerültek terítékre (CEUCA szem. közl.).

DUDÁS (2002, 2004) napjaink romániai dögkeselyű állományaival kapcsolatban azonban úgy véli, hogy Moldovában csupán mintegy 1–3 példány élhet a fajnak.

Spanyolország

BREHM (1904) beszámolója szerint a faj nem gyakori Spanyolországban ám mindenfelé előfordul, s a szerző a téli hónapokban is találkozott ezzel a madárral Andalúziában és Toledóban, tehát itt néha egyes példányok

◀ 19. ábra: Dögkeselyű (Fotó: BAGOSI Zoltán) – *Egyptian vulture* (Photo: Zoltán BAGOSI)

20. ábra: Dögkeselyűk Lord LILFORD „Coloured Figures of the Birds of the British Islands” című munkájából (1885–1897) – *Egyptian vultures from Lord LILFORD’s work entitled “Coloured Figures of the Birds of the British Islands” (1885–1897)*

valószínűleg át is teletnek. Érdekes beszámolót nyújt a fajnak a Kanári-szigeteken (Islas Canarias) történetéről vadászatról RIBBECK (1911), amelynek során egy nem pontosított időpontban egy „caldögön” egy tojót hoztak terítékre. A szerző arról is beszámol, hogy a dögkeselyű költ is a szigeteken. Megemlítendő továbbá, hogy a Mátra Múzeum (Gyöngyös) gyűjteményében a NÉMETH-féle tojásgyűjtemény részeként a fajnak három tojását is őrzik Spanyolországból (SOLTI 2010). A nevezett közlő említett munkája szerint az első tojás a Rio Alagón környékéről a Ceclavin-tól északra fekvő területekről származik, ahol azt Volker BRÄUER gyűjtötte be 1962. május 3-án. A gyűjtő a tojást egy patakpart szikláján más ragadozók által készített fészekben találta, mintegy 11 m-re a víz szintje fölött. A kollekciónak másik két darabját szintén az előző gyűjtő szedte Rio Tiétar lokációval 1974. május 7-én (SOLTI 2010).

HARASZTHY (1990) a spanyol országos állomány létszámát mintegy 1000 párra becsüli, míg ugyanez a szerző egy későbbi munkájában (1998a) a faj populációját 1300 párra teszi az országban. DUDÁS (2004) az újabb időkből a spanyolországi dögkeselyű állományokkal kapcsolatban arról tájékoztat, hogy ennek a dögevőnek a létszáma csökkenő tendenciát mutat, s a faj létszámát az országban mintegy 1300 példányban adja meg, míg a portugál populációt 30–60 egyedre taksálja.

Törökország

Habár nem tudható, hogy a következő beszámoló adatai erre a fajra vonatkoznak-e, azonban ezek a közlések mégis annyira figyelemre méltóak, hogy az alábbiakban legalább megemlítsük őket, mivel ezekből úgy tűnik, hogy a XVI. században Konstantinápoly volt a kontinens „keselyű-fővárosa”. Eszerint TARDY (1977) közli DERN SCHWAM János naplóját, aki 1553-ban járt a Fényes Portán, ahol a követet a következő tapasztalatokról számolt be: „1553. augusztus 28-án indult el a császár Konstantinápolyból a KAZIL basa ellen, augusztus 29-én magunk láttuk, ahogy egy nagy csapat dögkeselyű reggeltől délig a császár mögött vonult, magasan, mint ahogy más madarak szoktak vonulni. A város ebben az egész évben tele volt keselyűvel, s amikor július 11-én egy mecset elé mentem, a templom előtt húst dobtak fel a magasba, amit a keselyűk a levegőben elkaptak; több százat láttam így belőlük. Azt mondták nekem, hogy ez kurban, ami annyit jelent, hogy a lelki üdvösségükért. Mert amikor egy gazdag törököt temetnek, és SZELIM császár mecsetje vagy temploma elé viszik s leteszik a holttestét, és a templomban imádkoznak, énekelnek érte, akkor a madaraknak is alamizsnát adnak és húst dobnak fel a levegőbe. – Mi is a szállásunkon naponta kidobtuk a birkák belét és erre naponta egy raj keselyű

gyűlt össze. És a keselyűk most, 1554. augusztus közepe óta hirtelen mind úgy eltűntek, hogy egyet sem láttunk itt belőlük, ami különben szokatlan errefelé. Ez talán annak a jele, hogy a császárt a KAZIL megölte, és hogy a keselyűknek is «kurban»-ban lesz részük mindazon törököktől, akiket el kell takarítaniuk és a begyükben kell hazahozniuk.” DERN SCHWAM máshol ugyanennek az évről az eseményeiről így ír: „És ezután, szeptember 18-án délelőtt számtalan fekete tyúkkeselyűből álló sereg vonult a császár után Ázsiába, mintha csak vadmadarak húznának. A városban és a város körül több a keselyű, mint bárhol másutt.”

PETÉNYI (1904) FRIVALDSZKY János időben be nem határolt megfigyeléseire hivatkozva közli, hogy a dögkeselyű Brüsszában (Bursa) évről-évre gyakran fészkel a sziklapárkányokon és a hasadékokban, azonban a fiókáikat többnyire elszedik a görögök, akik a fiatal, zsíros keselyűket „nyalánkságként eszik”. FRIVALDSZKY az említett helyről hozott is magával tojásokat, azonban ezek további sorsa sajnos ma már ismeretlen. PETÉNYI (1904) szintén FRIVALDSZKY János megfigyeléseire hivatkozva azt is közli, hogy ez a faj Konstantinápoly (Isztambul) körül is valószínűleg költ, mert ott mindig nagy számban látni ezt a madarat. BREHM (1904) viszont ALLÉON évszám nélküli adataira hivatkozva már azt is közli, hogy az utóbbi városban csak a törökök lakta Stambulban (Istanbul) fészkel ez a dögevő, míg az idegenek által lakott Perában nem, ám az adatszolgáltató a városban kirepülő fiókák számát évente mintegy 1000 példányra becsülte. Ebben az értelemben nyilatkozik RIBBECK (1911) is, aki szerint a faj a legközönségesebb madarak közé tartozik Törökország ázsiai területein. Ez utóbbi állítást támasztja alá ZERGÉNYI (1927) is, aki egy alkalommal Anatóliában az Arslan-Dagh környékén lódögön más keselyűk mellett három dögkeselyűt is megfigyelt, amelyek közül egyet el is ejtett.

Ukrajna és Oroszország

BREHM (1904) szerint a dögkeselyű Dél-Oroszországban, valamint a Krím-félszigeten is a fészkelő madarak közé tartozik. RIBBECK (1911) azt is tudni véli, hogy a fajnak Bukovina (Bucovina) területén van az egyik legészakabbi költőhelye, bár a szerző nem pontosítja, hogy a nevezett terület romániai, vagy ukrán részre gondolt. Ugyanez a közlő arról is beszámol, hogy a dögkeselyű másik legészakabbi fészkelőhelyei Podolszk kormányzóság területein vannak, amely annál is inkább meglepő, mert Podolszk városa, már nem messze fekszik Moszkvától. DUDÁS (2002, 2004) viszont a mai állapotokról úgy tájékoztat, hogy míg Ukrajnában mindössze 1–2 dögkeselyű élhet, addig Oroszországban kb. 40–60 példány található.

Élőhely, fészkelőhely

DOMBROWSKI (1912) hivatkozva NAUMANN nem pontosított közlésére úgy véli, hogy a dögkeselyű csak a sziklák hasadékaiban és üregeiben fészkel, azonban a fákon sosem, míg LOVASSY (1927) szerint ez a madár a sziklás biotópokon kívül a vizek mellett a síkságokon is megtelepszik. HARASZTHY (1998a) szerint a dögkeselyű a sziklás területeken gyakran ugyanazonokon a sziklafalakon váltófészket is épít, s mivel a madarak ezt az alkotmányt akár évekig is használhatják és bővíthetik, így az olykor igen nagyméretűvé is válhat.

A faj fészkelésével kapcsolatban érdekes PÁTKAI (1947) közlése is, aki arról számol be, hogy bár ez a madár a fészket általában sziklára rakja, azonban Egyiptomban a piramisokon is költ. BREHM (1904) és FODOR (1967) is beszámol az utóbbi szokatlan fészkelési szokásról, de ezt még azzal is megtoldják, hogy Egyiptomban a faj fán való költését is megállapították már. PETÉNYI (1904) NAUMANN közelebről meg nem határozott megfigyeléseire hivatkozva közli, hogy ez a madár a pusztákon és a köves vidékeken a földön is fészkelhet. BREHM (1904) ALLÉON évszám nélküli adataira támaszkodva azt is tudni véli, hogy a faj Konstantinápolyban (Istanbul) imaházakon és ciprusokon is költ, míg BREHM (1904) HARTMANN szintén nem pontosított információira hivatkozva arról is beszámol, hogy a dögkeselyű Indiában egyebek mellett a nagy épületeken, pagodákon, imaházakon, síremlékeken és fákban is fészkelhet.

Az említett alkotmány felépítésével és belső kialakításával kapcsolatban BREHM (1904) saját tapasztalatai alapján így számol be: „A fészkek mélyedése utálatos képet tárt elém: csupa rothadó anyag, számtalan féregtől föltúrva. Orrfincsorító búz áradt ki e piszkos madár lakásából.” Ugyanez a szerző REZSŐ trónörökös közelebről nem pontosított adataira hivatkozva a következőket közli a madár építményével kapcsolatban: „A fészkek csészéje nagy, burkolata nagyon laza; pár egymásra halmozott ágból, tollból, juh-, kecske-, és disznószőrrel s mindenféle állati maradványból pl. csontokból, bőrdarabokból, száradt tehéntrágyából épül ez a ronda, fölötté bűzös tanya.”

A költési idő Európában március vége és április eleje között kezdődik (HARASZTHY 1998a). LOVASSY (1927) szerint a dögkeselyű általában két tojást rak, míg HARASZTHY (1998a) úgy gondolja, hogy a fészkelő 1–3 tojásból is állhat (azonban általában kettőt tojik), amelyek 42 nap után kelnek ki, s mindkét szülő részt vesz mind a fészkepítésben, mind a kotlásban. Hasonlóan vélekedik a hímnek a tojás keltetésében való szerepéről PÁTKAI (1947) is, aki úgy gondolja, hogy a fiókák kb. 60 napos korukban repülnek ki, míg HARASZTHY (1998a) szerint csak kb. 12 hetesen válnak röpképesé. A fiókákat a szülők eleinte gyíkokkal, bogarakkal (ganajtúrók) és döghússal táplálják, amíg azok önállókká nem válnak (PÁTKAI 1947).

A faj élőhelyválasztási szokásai kapcsán érdemes egy tipikus fészkelőhely (a Turnu Severin közelében fekvő Kazán-szoros) néhány átlagos időjárási tényezőjét (havi átlagos középhőmérséklet és csapadék) is szemügyre venni, amit az alábbi táblázat (14. táblázat) mutat be PÉCZELY (1986) munkája nyomán.

Életmód és viselkedés

Ahogy a faj nevéből is adódik ez a madár előszeretettel táplálkozik döggel és más hulladékokkal, azonban ahogy LOVASSY (1927) is felhívja rá a figyelmet, ez a keselyű az emlőshullákat nem tudja egyedül felbontani, hanem azt előbb nagyobb állatoknak kell megkezdeniük és így ez a madár inkább a más dögevők asztaláról lehulló falatokat szedegeti fel. HARASZTHY (1998a) is úgy véli, hogy ahol a dögkeselyű nagyobb keselyűkkel él együtt, ott a dögből csak azok maradékaihoz jut hozzá (bőrdarabok, alvadt vér stb.). A nevezett madár azonban nem csak hulladékokkal, döggel él, hanem aktív vadász is, hiszen megfogja a hullóket, feltöri és kiissza a madártojásokat, és ügyesen vadászik sáskákra is (LOVASSY 1927). LAKATOS (1885) szerint is ez a faj a döggel mellett sok kígyót, békát és gyíkot is felfal, míg RIBBECK (1911) úgy fogalmaz, hogy tetemek hiányában ez a dögevő a békákat, és a ganajtúró bogarakat elkapja, ám a Kanári-szigetek lakossága szerint a csirkéket, valamint a tojásokat is el-

14. táblázat: Turnu Severin környékének meteorológiai viszonyai, amely a dögkeselyű egyik biztos fészkelőhelyének közelében fekszik (PÉCZELY 1986 nyomán) – Meteorological data of the surroundings of Turnu Severin, known to be the nesting site of Egyptian vultures (from PÉCZELY 1986)

Turnu Severin	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Hőmérséklet (°C)	-0,9	0,9	6,0	11,8	17,1	20,8	23,1	22,7	18,6	12,5	6,2	1,4
Csapadék (mm)	49	43	43	54	73	72	46	45	45	66	69	57

21. ábra: A dögkeselyű ábrázolása FITZINGER (1864) nyomán – *Depiction of an Egyptian vulture from FITZINGER (1864)*

lopja. FUISZ (1997) azt is megemlíti, hogy a tanulékony dögkeselyűk a tojásokat úgy törik fel, hogy a sziklákhöz csapják őket, vagy a madarak követ vesznek a csőrükbe, és azzal törik fel a tojást, illetve a követ a levegőből a tojásra ejtik. VASVÁRI (1943) 1943. február 5-én tartott előadásában konkrét vizsgálatok eredményeit is közzéteszi a dögkeselyűk táplálkozási szokásaival kapcsolatban. Ezek szerint Dobrudzsában a fészkekben gyűjtött táplálékmaradványok alapján ki lehetett mutatni, hogy a faj hullók és kétéltűek mellett rágcsálókra is vadászik, amelyek között különösen érdekesnek bizonyultak két földikutya (*Spalax* sp.) maradványai. BREHM (1904) arról is beszámol, hogy a dögkeselyű gyakran felkeresi a nagyobb folyamok és tengerek partjait is, az ott fellelhető dögök miatt, amiket előszeretettel elfogyaszt, de ügyesen fog patkányokat, egereket és apróbb madarakat is. FODOR (1967) ezen kívül még arról is beszámol, hogy a dögkeselyű a trópusokon a vágóhidak környékén tömegesen fordul elő, ahol egész közelre is bevárja az embert. Ez a dögevő BAUMGART (1974a) szerint Európában elsősorban a hullókban gazdag sziklafalakon, valamint a sziklákon költő madárkolóniák (pl. galambok, sarlós fecskék, csókák), valamint ragadozó madarak és az uhu (*Bubo bubo*) fészkei közelében üti fel a tanyáját. Mindez természetesen a táplálékforrásokkal áll összefüggésben, s mivel a nevezett szerző szerint a nyár terített asztalt kínál ennek a madárnak, így ezért esik erre az időszakra a faj költése és fiókanevelése is.

PÁTKAI (1947, 1958) azonban madarunk táplálkozásával kapcsolatban azt is jelenti, hogy az haldögökkel és emberi ürülékkel is előszeretettel táplálkozik, amely utóbbi állítást BREHM (1904) és HARASZTHY (1998a) is megerősítette. BREHM (1904) ezzel kapcsolatban azt is elmondja, hogy ez a madár Dél-Spanyolországban előszeretettel keresi fel a nyitott illemhelyeket is, ahol a búbos bankával (*Upupa epops*) együtt előszeretettel fogyasztja az emberi ürüléket, s a táplálkozása közben ügyet sem vet az emberi jelenlétre. S. E. (1984) ezzel kapcsolatban egy meg nem nevezett ismerőse történetét is elmondja, aki az 1930-as években Kis-Ázsiában járt: „Egy ízben megfigyelte, amint az e célra rendszeresített bódé híján, a szabadban leguggoló férfi mögött alig egy méternyire csendben leereszkedett egy dögkeselyű. Láthatóan pontosan tisztában volt vele, hogy mi fog történni, mert türelmesen várakozott...” A témával kapcsolatban érdekes HANF (1892) közlése is, aki gróf Casimír WODZICKI (1853) munkájára hivatkozva közli, hogy a törökök és más népek tisztelettel tekintenek a dögkeselyűkre (feltehetően egyébként ez a megállapítás minden más keselyűfajra is vonatkozik), de nem babonából, hanem a köztisztaságban betöltött hasznos szerepük miatt. Ahogy erről S. E. (1984) is beszámol a keselyűk eltakarítják a tetemeket, s ezzel a különböző járványok kialakulását gátolják. Ezt igazolja LAKATOS (1885) is, aki szintén megemlíti, hogy keleten a táplálkozási

szokásainak hasznossága miatt kímélik ezt a madarat, s Dél-Spanyolországban is BREHM (1904) szerint jóakaróknak tartják az emberek a dögkeselyűket az emberi ürülék fogyasztásával járó köztisztasági szerepük miatt.

Érdekes a keselyűfajokat illetően Sz. P. (1988) beszámolója is, miszerint ezeknek a dögevőknek is szüksége van kalciumra és ásványi sókra, ők azonban a saskeselyű kivételével nem tudják a nagy csontokat összetörni, s így a hiénák által összetört csontok törmelékét veszik fel. A szerző állítása szerint egy dél-afrikai vizsgálat kimutatta, hogy ahol a keselyűk a hiénákkal együtt élnek, ott a madarak egészségesek maradnak, ahol viszont nincsenek hiénák, ott kalciumhiányosak. Ez az állítás bár látványosan logikusnak tűnik, azonban megjegyzendő, hogy egyebek mellett Európában sem élnek hiénák, vagy ahhoz hasonló ragadozók, illetve olyan dögevők, amelyek a csontokat előkészítik a kisebb keselyűknek, s mégis minden bizonnyal ennek ellenére is egészséges állományok élnek ezeken a területeken is.

DOMBROWSKI (1912) arra is felhívja a figyelmet, hogy a dögkeselyű még a barátkeselyűnél is sokkal jobban szereti a vizet, s a szerző nem csak a vízben való fürdését figyelte meg a fajnak, hanem azt is látta, amikor egy madár porfürdőt vett.

A dögkeselyű Európában a költöző madarak közé tartozik, s ez a faj LOVASSY (1927) szerint nálunk áprilisban érkezik és szeptemberben távozik, illetve a négy kárpát-medencei keselyűfaj közül az említett szerző ezt tartja a hidegre legérzékenyebbnek. Ezzel nagyjából egyetért MADARÁSZ (1899–1903) is, aki szerint ez a madár április–májusban érkezik hozzánk, míg HARASZTHY (1998a) azt is megemlíti, hogy az európai állomány Afrikába vonul teletni. Egyebek mellett LINTIA (1907) is említést tesz róla, hogy a dögkeselyű költöző madár, s a szerző véleménye szerint ez az egyik oka annak, hogy még nem pusztult ki hazánkban, mert így megmenekül a téli mérgezésektől. DOMBROWSKI (1912) is felhívja a figyelmet arra, hogy a dögkeselyű Romániában is a költöző madarak közé tartozik, s a legkorábbi érkezését 1906. március 17-én figyelte meg Mejidia közelében, míg a legtovább tartózkodó példányt 1899. október 7-én észlelte Enigea környékén. A faj vonulásával kapcsolatban viszont RIBBECK (1911) arról tájékoztat, hogy míg a Földközi-tengertől északra fekvő populációk költözők, addig az afrikai állományok egész évben helyben maradnak. Ez utóbbi állítást pontosítja DUDÁS (2009a), aki úgy véli, hogy az európai populáció vonuló példányai a Gibraltári-szoroson, a Boszporuszon és Szicílián át érik el a Szaharától délre eső telető területeiket, míg HARASZTHY (1998a) szerint ez a madár nem koncentrált vonulóúton, hanem egy széles sávban halad déli teletőhelyei felé. Az utóbb nevezett szerző idézett munkájában azonban úgy véli, hogy ez a madár nálunk csak őszi, téli és korai nyári kóborlóként fordul elő, ami némiképp ellentmond annak az állításának miszerint a faj a telet Afrikában

tölti. KLOBUSICZKY (1891b) arról is említést tesz, hogy a dögkeselyű a tavaszi vándorlásai során Poroszorszáig is eljuthat, ahol ALTUM pontosabban meg nem nevezett adata szerint az 1880-as években lőttek is egyet.

DOBAY (1932) a faj röptével kapcsolatban úgy véli, hogy az a fehér gólyához (*Ciconia ciconia*) hasonló, de ez a madár a gólyával ellentétben a nyakát nagyon behúzza repülés közben. Az említett szerző arról is beszámol, hogy a dögkeselyűt körözni sosem látta, hanem azok az öreg madarak, amelyeket megfigyelt, azok mintegy 70–80 m magasan az utak és a völgyek fölött repültek és közben a fejüket forgatva kerestek táplálékot. Ennek ellenére a jelen munka szerzői le kívánják szögezni, hogy ennél a fajnál is megfigyelhető a termelés és a levegőben való körözés, ahogyan az más keselyű-fajok táplálékszerzési stratégiájának is a része, legfeljebb csak rossz idő esetén nem képesek a madarak ezt a zsákmánykeresési magatartást mutatni.

A faj nagyon érdekes viselkedéséről számol be RAINER (1939), akinek 1906-ban elvitték Dobrudzsából, Giuregea település közeléből, a bolgár határhoz közeli a sziklákon fészkelő dögkeselyű pár tojóját, amely az erdőirtások kapcsán került fogságba. A madár kisebb sérüléseket szerzett csak a befogás során, és a ketrecében a felkínált táplálékot nem akarta elfogadni. Ekkor a szerző tyúkokat tett mellé társnak és a madár a csipegető tyúkokkal együtt maga is enni kezdte a felkínált húscscafátokat. A tanulmány szerint este a keselyű felült az alvórudra és azt is megengedte a melléje települő tyúkoknak, hogy a szárnya alá bújjanak melegedni, illetve, hogy alkalmanként a hátára üljenek lakótársai. Érdekes fejlemény volt, hogy a tojó fogságba esése után mintegy két héttel megkerült a hím madár is, amit valószínűleg a tojó megismert, mert örömmel repült a párja elé. A két madár rövid idő alatt teljesen megszeliődött, majd eladták őket HAGENBECKÉKNEK Stellingbenbe.

Hasonló esetről számol be a faj viselkedésével kapcsolatban PICHLER (1906) is, aki Mostarban látta, hogy a városi kertésznek van egy szelíd dögkeselyűje, amely szabadon élt a férfi háza körül és szívesen tartózkodott a baromfiudvar lakóinak társaságában. Amikor a tyúkok kimentek a trágyadombra keresgélni, ez a dögevő is követte őket, s eltanulta a csirkéktől a kapirgálást és örömmel fogyasztotta az így napvilágra került kukacokat. Amikor azonban a közelében keresgélő baromfiok találtak valamit, a dögkeselyű néhány csőrívágással elkergette a házi szárnyasokat és elragadta tőlük a zsákmányt. A madár egyébként gazdája hívásra odajött és hagyta, hogy a férfi a fejét simogassa.

BREHM (1904) az állat szelídségével kapcsolatban így ír: „A fiatalon fogott dögkeselyűk nagyon megszeliődnek s idővel kutya módjára követik gazdájukat s örömiáltással üdvözlrik őt, mihelyt megpillantják. Még a vén korukban fogságba kerültek is hamarosan megszoknak, s éveken át állják a rabságot. Hercegovinában magam

22. ábra: A dögkeselyű régies ábrázolása PÖPPIG (1848) nyomán – Old depiction of Egyptian vultures from PÖPPIG (1802)

is láttam egy fogva tartott dögkeselyűt. Lábához kötött madzagon vezetgették a gyermekek, játszottak vele s ő békén tűrte e nem éppen kellemes bánásmódot. Nem ellenkezett, hanem türelmes, kezes magaviseletet mutatott”.

A faj maximális élettartamával kapcsolatban GRUMMT & SCHIFTER (2006) úgy véli, hogy a leghosszabb életkorról szóló híradás FITZINGER (1853) munkájában lelhető fel, habár az itt megadott koradat a mai tudásunk szerint bizonyosan tévedésen alapszik. Az utóbb nevezett szerző úgy tudja, hogy 1698-tól tartottak egy dögkeselyűt a bécsi Hof-Burgban, amely 1752-ben átkerült a Schönbrunni Állatkertbe, s a madár itt is hullott el 1799-ben, 101 évnyi fogság után. Ezzel szemben SCHIFTER (1995) szerint az igazoltan leghosszabb ideig élt dögkeselyűt 1952. december 16-án vették nyilvántartásba a Schönbrunni Állatkertben, ahol az említett példány 1992. szeptember 19-ig élt, s így az igazolt élettartama 39 évre, 9 hónapra és 3 napra rúgott.

A faj észlelései Magyarországon

A hazai elterjedés általános jellemzése

Viszonylag közismert volt a dögkeselyűnek az erdélyi Déli-Kárpátokban való előfordulása (pl. SPIESS 1891), ám LOVASSY (1876), valamint LAKATOS (1910) úgy véli, hogy a faj még az Al-Dunán és Erdélyben is fészkel. LAKATOS (1883) egy másik munkájában azt jelenti, hogy a dögkeselyű Délkelet-Magyarországon fordul elő, hiszen a Temesi bánóságban, Orsova (Orșova) környékén többször is észlelték, míg a Duna alsó, sziklás vidékén és Erdélyben fészkel is. A nevezett szerző egy későbbi munkájában (1893) valamivel pontosabban határozza meg ennek a dögevőnek a hazai elterjedését, amikor azt mondja, hogy a dögkeselyű a Temesi bánóságban, Krassó-Szörény megyében és a Bihar-hegységben fordul elő, míg Mehádia (Mehadia), Dunatölgyes (Dubova) és Hátszeg (Hațeg) környékén olykor költ is. Ezzel nagyrészt összecseng FRIVALDSZKY (1891) megállapítása is, aki azt mondja, hogy a fajt eddig egyebek mellett Krassó-Szörény, Hunyad, és Bihar megyében figyelték meg. CHERNEL (1899a) ezt annyival toldja meg, hogy a dögkeselyű hazánkban a legritkább a négy keselyűfaj között, ám ő is úgy tudja, hogy a Mehádián (Mehadia) költ is. PETÉNYI (1904) szerint viszont a dögkeselyű Magyarország délkeleti részén nem olyan ritka, mint ahogy azt egyesek gondolják, hiszen a bánági határ mentén és Erdély Romániával határos részein fészkel is. BREHM (1904) is azt közli RIESENTHAL cikkére évszám nélkül hivatkozva, hogy egy-egy pár ebből a fajból a Mehádia (Mehadia) környékén még bizonyo-

san költ, ám a Tátrában a híresztelésekkel ellentétben nem fészkel. LINTIA (1907), aki korának egyik legjobb keselyűszakértőjének számított úgy véli, hogy ebből a fajból minden évben látható még néhány példány az Al-Duna vidékén. Különösen figyelemre méltó DUDÁS (2004) azon megjegyzése miszerint a dögkeselyű a fakó keselyűvel közös fészkelő kolóniákat alkotott egykoron a Kazán-szorosban (Cazane). Hasonlóan nyilatkozik MADARÁSZ (1899–1903) is, aki szerint ez a madár az Al-Duna sziklás hegységeiben csak látogatóként fordul elő, bár a nevezett szerző azt is közli pontosabb adatok nélkül, hogy a madár állítólag Herkulesfürdő (Băile Herculane) meredek szikláin még költ. SZEMERE (1913) azonban már felhívja a figyelmet arra is, hogy telefonon olyan információt kapott az ogradinai (Ogradena = Asz-szonyrét) erdőgondnokságtól, hogy a Kazán-szorosban (Cazane) ugyan fészkel még a dögkeselyű, ám egy ottani bérlő, dögkunyhóból vadászik a külföldi preparátorok számára a szoros környékén előforduló sasokra és keselyűkre. Az utóbbi közlést LAKATOS (1910) is megemlítette. A faj hazai elterjedését illetően DOBAY (1932) már azt írja, hogy a dögkeselyű állítólag a Mehádia (Mehadia) és a Retyezát (Munții Retezat) környékén valaha költött, de a szerző szerint erre nincsen adat. A nevezett író azt is megemlíti, hogy a faj Erdélyben nagyon ritka, és csak a legforróbb nyarakon lehet látni, s ez utóbbi megállapításával ZEYK (1920) is egyetért. PETÉNYI (1904) BIELZ adataira hivatkozva arról számol be, hogy Déva (Deva) környékén gyakran észlelik ezt a madarat. LOVASSY (1927) általánosságban annyit mond a faj hazai elterjedéséről, hogy az Al-Duna mellékén és a Déli-Kárpátokban figyelhető meg, s a Kazán-szoros (Cazane) szikláin fészkel is, ám PÁTKAI (1947, 1958) a Kazán-szorosban való fészkelésről már csak múlt időben emlékezik meg. LINTIA (1907) szerint egyébként a dögkeselyű a régi Magyarország területén egyebek mellett azért menekült meg a kipusztulástól, mert csak a leg-hozzáférhetőbb sziklákon fészkel. SCHENK (1918) a faj előfordulásáról azt írja, hogy az a Bihari-hegységben (Munții Bihorului), Barczánfalván (Bârsana), Negoiu (Negoiu), az Árpási-havasokban (Munții Arpaș), Vistea marén (Viștea Mare), Sztrigyplopon (Plopi), Russon (Ruși), Pojána mörulon, Herkulesfürdő (Băile Herculane), Fehértemplomon (Bela Crkva), Újmoldován (Moldova Nouă), Delibláton (Deliblato), Szakaláron (Socolari), Mehádián (Mehadia), Dunatölgyesen (Dubova), Farkasdon (Farkașdin), Ruszkabányán (Rusca Montană), a Kazán-szorosban (Cazane), Mraconyan, Baziáson (Baziaș), Orsován (Orșova), Palánkán (nem azonosítható), a Fruska Gorában, Verhovcén (nem azonosítható) és Vukováron (Vukovar) fordult elő. Az említett szerző a faj fészkelőhelyeiként a Retyezátot (Munții Retezat), Mehádiát (Mehadia), Dunatölgyest (Dubova), a Kazán-szoros (Cazane) és a Pojána Rakellit adja meg.

A faj egykori hazai elterjedésével kapcsolatban említést kell tenni DUDÁS (2004) munkájáról is, amelyben a szerző így írt: „A Déli-Kárpátokban (Fogarasi-havasok, Retyezát, Mehádiai-hegység, Kudzsiri-havasok stb.) a fakó keselyű, a barátkeselyű, a szakállas saskeselyű és a dögkeselyű (*Neophron percnopterus*) egyaránt fészkel”. Ez a megfogalmazás azonban ebben a formában értelmezhetetlen, hiszen a Déli-Kárpátok hegyláncai mintegy 300 km hosszan folytatódnak és így nem mindegy, hogy melyik faj a hegység mely részén fészkel.

A faj bosznia-hercegovinai előfordulásával kapcsolatban LAKATOS (1893) azt mondja, hogy az ott majdnem olyan gyakori, mint az ölyvek.

Figyelemre méltó DUDÁS (2004) azon megállapítása is, hogy a trianoni határváltozások után a Duna-Tiszaközén és a Tiszántúlon mindhárom keselyűfaj előfordult, míg a Dunántúlon inkább csak a fakó keselyű jelentkezett. Az említett szakíró egy későbbi cikkében (2009a), valamint HADARICS & ZALAI (2008) még azt is megemlíti, hogy 1936-tól a dögkeselyűt 14 alkalommal igazolták Magyarországon, amelynek során alkalmanként 1–5 madár megfigyeléséről volt szó.

Az egyes észlelések részletes ismertetése

Mai Magyarország

- 1.) 1800-as évek: NAGY (1943b) beszámol róla, hogy a Debreceni Kollégium gyűjteményében van egy öreg dögkeselyű példány, amely valahol az Alföldön került terítékre. *Sajnos sem az elejtés pontos helyét, sem az idejét nem ismerjük, mivel azonban egykoron NAGY is az említett kollégiumban tanított, joggal tételezhetjük fel, hogy személyesen is látta a kérdéses madarat. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 2.) 1930: MUSKÓ (1930), aki erdőőrként dolgozott Szeged határában az átokházi járásban a Klauzál erdő részben egy dögkeselyűt lőtt, amely egy magas fára gallyazott fel éjszakára. Az elejtő az állatot kitömésre a Magyar Királyi Erdőőri és Vadőri Iskolának ajándékozta tanulmányi célokra. *A szerző rendkívül szűkszavúan tájékoztat az esetről így nem áll kellő információ ahhoz rendelkezésre, hogy az elejtett példány faji hovatartozását érdemben el lehessen bírálni. Kérdéses adat. (1)*
- 3.) 1936: ANNÓK-SZABÓ (1935–38) adatai szerint folyó év júniusában öt darab dögkeselyűt figyeltek meg Bugacon, amelyek közül három példányt le is lőttek, míg a maradék két madár még augusztus 31-én is a környéken tartózkodott. A három elejtett egyedből

egy a Magyar Madártani Intézetbe (Budapest) került. Az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2000) jelentése szerint a bizonyítópéldányok 1945-ben megsemmisültek. Az esetet megemlíti NAGY (1943b) is. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is elfogadja a madarak meghatározását mind az öt példány esetében, így az egyedek faji hovatartozása számunkra sem lehet kérdéses. Biztosan helyes meghatározás. (5)*

- 4.) 1937: ANNÓK-SZABÓ (1935–38) arról számol be, hogy június 10-én Bugacon két dögkeselyűt figyelt meg, amelyek közül az egyik fiatal, míg a másik egy adult madár volt. A megfigyelésről az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2000), valamint NAGY (1943b) is említést tett. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is elfogadja az adat hitelességét, így a meghatározás igazoltnak tekintendő. Biztosan helyes meghatározás. (2)*
- 5.) 1963: KOVÁCS (1964–65) folyó év novemberében Bélmegyer-Fápuszta környékén egy birkalegelőn egy napok óta ott tartózkodó dögkeselyűt hozott terítékre. A madár kitömött állapotban a fápusztai erdészet tulajdonába került. Az esetről megemlékezik HARASZTHY (1998a), valamint az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2000) is, amely utóbbi azt is jelzi, hogy a bizonyító példány sorsa ismeretlen. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is megalapozottnak tartja a madár meghatározását, így az adatot magunk is biztosnak vehetjük. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 6.) 1970: HARASZTHY (1998a) saját korábbi munkájára (1988) hivatkozva közli, hogy folyó év júniusában Kiskunmajsán lőttek egy dögkeselyűt. *Bár idézett szerző ismert ornitológus, azonban sajnos nem közöl semmilyen értékelhető adatot az esettel kapcsolatban. Kérdéses adat. (1)*
- 7.) 1972: STERBETZ (1971–72) beszámolója szerint Dévaványa határában DARVAS Zsigmond vadőr egy sérült, öreg tollazatú dögkeselyűt talált, amit a Magyar Madártani Intézet (Budapest) gyűjteményébe küldött be. Az esetről megemlékezik JÁNOSSY (1976), HARASZTHY (1998a) és az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2000) is, amely utóbbi május hónapra teszi az esemény időpontját. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is elfogadja a madár meghatározását, így a meghatározás egyértelműnek tekinthető. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 8.) 1985: DUDÁS (1998a, 2004) VILÁGOSI J. adataira hivatkozva azt jelenti, hogy a Hortobágyon, Máta-puszta környékén a kérdéses év júliusában egy dögkeselyűt láttak. Az esetről említést tesz az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2000) is, s ez utóbbi munkában a

megfigyelők között FINTHA I. nevét is megemlíti. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is elfogadja az egyed identitását, így a meghatározás szabatosnak nevezhető. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

9.) 1985: HARASZTHY (1998a) RÉKÁSI & VANESCURA (1985) munkájára hivatkozva közli, hogy az említett év januárjában a gemenci Dunán két dögkeselyűt figyeltek meg. Ez az eset megtalálható az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2000) jelentésében is azzal a kiegészítéssel, hogy a kérdéses madarakat Baja mellett, a Koppány-szigeten látták. Ez utóbbi munka szerzői megemlíti azt is, hogy a megfigyelők RICHNOVSZKY A., RÉKÁSI J. és társaik voltak. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is elfogadja a példányok meghatározását, így a megfigyelés helyessége nem lehet kérdéses. Biztosan helyes meghatározás. (2)*

10.) 1987: GYÖRÖSY és mtsai (1989) arról számoltak be, hogy 1987 júniusában a Bükk-hegységben, a Pes-kő déli oldalán kb. 250 m távolságból egy öreg dögkeselyűt figyeltek meg egy parlagi sas (*Aquila heliaca*) társaságában. Az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2000) azt is megemlíti, hogy a megfigyelők EMRI T.,

23–24. ábra: A Dunaharasztnál elhullott dögkeselyű maradványai (BAGYURA 1999 nyomán) – Remains of an Egyptian vulture found dead at Dunaharaszti (from BAGYURA 1999)

GYÖRÖSY T. és ZEKE T. voltak. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is elfogadja a madár faji hovatarozását, így a meghatározás igazoltnak tekinthető. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

11.) 1998: BAGYURA (1999) és DUDÁS (2004) röviden említést tesznek róla, hogy JAKAB Árpád hivatásos vadász a jelzett év januárjában Dunaharasztnál egy feltehetően éhen pusztult dögkeselyű maradványait fedezte fel, amely valószínűleg nem fogságból szabadult példány volt. Az elsőnek nevezett szerző fényképeket (23–24. ábra) is közöl az állat maradványairól. A tetem a Magyar Természettudományi Múzeum (Budapest) madárgyűjteményébe került. Az elsőnek nevezett szerző szerint ez volt a faj hatodik igazolt előfordulása hazánkban. Az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2000) említést tesz arról is, hogy a megfigyelők JAKAB Á., HORVÁTH Z. és BAGYURA J. voltak. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is elfogadja a példány identitását, így a meghatározás egyértelműnek tekintendő. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

12.) 2000: DUDÁS (2004) ARADI Csaba adataira hivatkozva azt közli, hogy a hortobágyi Kékes-pusztán az említett évben egy dögkeselyűt láttak. *Az eredeti közlő ismert ornitológus, azonban nem tudható, hogy valóban ARADI tette-e a megfigyelést, vagy csak másodkézből értesült az esetről. Kérdéses adat. (1)*

13.) 2000: HADARICS (2000) tudósítása szerint folyó év júniusában Hajóson, a Duna-völgyi-főcsatorna közelében egy legyengült dögkeselyűt találtak, ami a feltevések szerint fogságból szökhetett meg. Az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2008) szerint a gyűrűzött madarat STEFÁN J., SZALCZER A. és SZALCZER B. találta meg. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is elfogadja a faj meghatározást, így az adat helyesnek fogható fel. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

14.) 2003: Az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2008) jelentése szerint folyó év májusában a Hortobágyon, Borsós és Kónya térségében ECSEDI Z. és társai egy szabadult dögkeselyűt észleltek. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is elfogadja a faj megfigyelését és meghatározását, így az adat hitelessége nem lehet kérdéses. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

15.) 2004: Az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2008) arról számol be, hogy Nagykanizsán, a Miklósfalvi-halastavak környékén március hónap folyamán FARAGÓ Á. és GÁL Sz. két dögkeselyűt figyelt meg. Az említett esetről HADARICS (2005a) is beszámolt. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is elfogadja a példányok megfigyelését, így a meghatározás igazoltnak tekintendő. Biztosan helyes meghatározás. (2)*

16.) 2004: HADARICS (2005a) jelentése szerint folyó év márciusában Szentendre mellett is két dögkeselyűt észleltek. A szerző szerint az utóbbi két eset elfogadása esetén ez lenne a faj 11. és 12. észlelése Magyarországon, ám végül az író (2005b) egy későbbi megfigyelést nevez a faj 11. észlelésének hazánkban. *Mivel az előző észlelést az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2008) is elfogadta, míg a jelen megfigyelésről nem tesz említést, így nem lehet tudni, hogy ez az adat hitelesnek tekinthető-e. Kérdéses adat. (2)*

17.) 2004: TARJÁN & HORVÁTH (2005) 2004 márciusában Piliscsaba határában a Cseresnyés-hegy környékén két öreg tollruhás dögkeselyűt látott, amelyek keletről nyugat felé húztak. Az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2000) jelentése szerint az eset pontosabban Pilisvörösvár és Piliscsaba között történt. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is hitelesnek fogadja el a faj megfigyelését a nevezett helyszínen, így a meghatározás bizonyítottan mondható. Biztosan helyes meghatározás. (2)*

18.) 2004: KOZMA (2004) jelentette, hogy október hónapban Kapuvár környékén többedmagával meleg időjárás mellett egy dögkeselyűt látott. Ebben az időszakban az említett régióban intenzív ragadozómadár-nyúlás zajlott, amelyben egerészölyvek (*Buteo buteo*) és barna rétihéják (*Circus aeruginosus*) mellett egy halászsas (*Pandion haliaëtus*) is részt vett. Az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2000) szerint az előbb nevezett szerző mellett MIHÁLY R. és KOVÁCS M. is a megfigyelők közé tartoztak, valamint HADARICS (2005a) is megemlékezik az esetről. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is hitelesnek tekinti az adatot, így azt mi is hasonlóképpen értékelhetjük. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

19.) 2005: HADARICS (2005b) arról számol be, hogy májusban egy dögkeselyűt figyeltek meg Kunszentmiklós környékén. A szerző szerint ez a faj 11. előfordulási adata Magyarországról. Az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2000) szerint az észlelés az úgynevezett Nagy-rét környékén történt, amelynél a megfigyelők LÓRÁNT M. és társai voltak. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is helyesnek fogadja el az észlelést, így a meghatározás nem lehet kérdéses. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

Erdély

20.) 1823: ZEYK (1920) arról számol be, hogy a kérdéses év nyarán maga látott egy felnőtt dögkeselyűt valahol Hunyad megyében egy dögön, azonban a madár anynyira éber volt, hogy azt nem lehetett elejteni. A szer-

ző legalább öt percen át figyelhette meg a madarat, s kezeskedik a faj helyes meghatározásáról. Az esetet megemlíti SALMEN (1980) is. *A megfigyelő a gyakorlott ornitológusaink közé tartozott, ezért a megfigyeléseit mi is valószínűsíthetjük. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

21.) 1843: FRIVALDSZKY (1891) beszámolója szerint Mehádián (Mehadia) gyűjtöttek néhányat a faj tojásából, amelyek közül egy pár Temesváron (Timișoara) kikelt, ám a fiatalok egy idő után elpusztultak. Valószínűleg ugyanerre utal PETÉNYI (1904) is, amikor arról beszél, hogy ebben az évben Mehádia (Mehadia) környékén költött a faj. *Egyik közlés sem tartalmaz olyan adatokat, aminek alapján az információt el lehetne bírálni. Kérdéses adat. (4)*

22.) 1846: MADARÁSZ (1899–1903) CSATÓ (1873) munkájára hivatkozva közli, hogy BUDA Elek a Hunyad megyei Russon (Ruși) észlelt dögkeselyűt. CSATÓ (1885) annyiban pontosít, hogy a kifejlett hímek egy kertben látták, egy elhullott birka teteménél. A kérdéses adatról BREHM (1904), LAKATOS (1910), valamint SALMEN (1980) is említést tesz. *Sajnos CSATÓ eredeti munkája nem volt elérhető, csak egy későbbi írása, amelyben csupán egyetlen mondatban emlékezik meg az esetről. Azonban tekintettel arra, hogy BUDA Elek jeles ornitológusaink egyike volt, így valószínűleg nem tévedhetett a madár meghatározásánál. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

23.) 1847: ZEYK (1920) megemlíti, hogy szeptemberben Enyeden (Aiud) láttak két dögkeselyűt, azonban ezt nem ő, hanem a segédje figyelte meg, aki azonban csak könyvből, képről ismerte ezt a fajt. Az esetről megemlékezik SALMEN (1980) is, aki nagyon valószínűnek tartja, hogy a megfigyelő a meghatározást illetően nem tévedett. *A közlő csak másodkézből számol be az említett észlelésről a megfigyelt madár pontosabb diagnózisa nélkül, s ZEYK maga is azt írja, hogy nem kezeskedhet az adat hitelességeért, tehát mi sem tehetünk másképp. Kérdéses adat. (2)*

24.) 1847: BREHM (é. n.) közli, hogy BALDAMUS megtalálta a faj fészket a Kazán-szoros (Cazane) vidékén, vagy Mehádia (Mehadia) környékén. Sajnos a felsorolás szerű leírásból nem derül ki pontosabban, hogy az egymás közelében elterülő két terület közül melyikre vonatkozik a fészkelési adat. *Az adatok részben hiányosak, részben pedig pontatlanok az eset valóság-tartalmának elbírálásához. Kérdéses adat. (1)*

25.) 1847: PETÉNYI (1904) arról számol be, hogy BUDA Elek állítása szerint ebben az évben a Sztrigy-völgyében (Strei) lőttek egy dögkeselyűt. *Habár BUDA Elek*

kiváló ornitológus volt, azonban a leírásból nem derül ki, hogy ő maga, vagy más hiteles személy látta-e a meglőtt madarat. **Kérdésem adat. (1)**

26.) 1850-es évek eleje: BUDA (1906) Réa (Reea) vidékének, azaz a Strigy-folyó (Strei) völgyének ornitológiai adatait teszi közzé, amelyben elmondja, hogy a kérdéses időpontban egy paraszt két dögkeselyű fiókát hozott le a környező havasokból, tehát ekkoriban ez a faj itt még fészkel. A madarak WÄGNER Károly hátszegi (Hațeg) gyógyszerészhez kerültek, s a szerző maga is látta itt a fiatal dögkeselyűket. Ezzel szemben viszont CSATÓ (1885), valamint BREHM (1904) azt állítja, hogy az eset az 1840-es években történt, s az előbbi szerző szerint erre az adatra vezethető vissza, hogy LÁZÁR: Erdély madarainak jegyzéke és BUDA: Hunyad megye területén előforduló madarak jegyzéke című írásaiba is felvették ezt a fajt. CSATÓ szerint BUDA Ádám az említett jegyzékében azt állította, hogy a dögkeselyűt Hátszeg (Hațeg) környékén korábban is látta már. LAKATOS (1883, 1910) ifj. LOVASSY közelebről meg nem nevezett adataira hivatkozva valószínűleg ugyanerre az esetre gondol, amikor azt írja, hogy Hátszeg

környékén pelyhes fiatalokat szedtek. A kérdéses forrás valószínűleg LOVASSY (1876) munkája lehetett, ahol a szerző valóban említést tesz a Hátszeg környékén szedett pelyhes fiókákról. Az esetet egyebek mellett megemlíti FRIVALDSZKY (1891) és SALMEN (1980) is. BUDA, aki maga is közlő látta az említett fiókákat, korának ismert ornitológusa volt, így a faj meghatározása biztosan helyes, legfeljebb az esemény pontos időpontját illetően vannak bizonytalanságok. **Biztosan helyes meghatározás. (4)**

27.) 1860-as évek: MADARÁSZ (1899–1903) röviden említést tesz róla, hogy BUDA Ádám Strigy-Plop (Plopi) környékén dögkeselyűt észlelt, amiről BREHM (1904) és LAKATOS (1910) is beszámol. CSATÓ szerint BUDA fentebb említett munkájában (Hunyad megye területén előforduló madarak jegyzéke) azt állította, hogy a dögkeselyűt Hátszeg (Hațeg) környékén korábban is látta már. CHERNEL (1889) az esemény időpontját 1860-ra teszi. BUDA, aki látta az említett madarat, korának ismert ornitológusa volt, így a faj meghatározása feltehetően helyes volt, legfeljebb az esemény pontos helyszínét illetően vannak bizonyta-

lanságok, ám ez a kb. 5–10 km-es távolság a jelen munka szempontjából elhanyagolható. **Valószínűleg helyes meghatározás. (1)**

28.) 1866: CHERNEL (1889), BREHM (1904) valamint LAKATOS (1910) beszámoló szerint az említett évben Bihar-megyéből egy dögkeselyű került a Budapesti Állatkertbe. Az esetről említést tesz FRIVALDSZKY (1891) is. Mivel az állat a Fővárosi Állat- és Növénykert kiállításába került, így valószínűleg kiderült volna, ha tévesen határozták volna meg a madarat. **Valószínűleg helyes meghatározás. (1)**

29.) 1877: BREHM (é. n.) közli, hogy HODEK megfigyelte a faj négy fészkelő párját is a Kazán-szoros (Cazane) vidékén és/vagy Mehádia (Mehadia) környékén. Sajnos a felsoroló jellegű leírásból nem derül ki pontosabban, hogy az egymás közelében fekvő két terület közül melyikre vonatkoznak az adatok. A Monarchia talán legjelesebb preparátor családjának számító HODEK család tagjainak megfigyelései valószínűleg helyesek, csak a pontos lokáció maradt kérdéses. **Valószínűleg helyes meghatározás. (8)**

30.) 1880 vagy korábban: GAÁL (1913) ismerteti a legrégibben gyűjtött magyarországi közgyűjteményben fellelhető dögkeselyűt, amely a Dévai Főreáliskola (Deva) kollekcijában lett elhelyezve, s amely 1880-ban került az iskola tulajdonába. Az állat néhai gróf LÁZÁR Kálmán tulajdonát képezte, s mivel a LÁZÁR-gyűjtemény szinte minden darabja Hunyad megyéből származik, így feltehető, hogy ez a madár is itt került terítékre. A szerző felhívja a figyelmet arra is, hogy a nevezett preparátum régebbi, mint a Nemzeti Múzeumban (Budapest) őrzött két példány, amelyeket 1888-ban lőttek. Az esetet ismerteti SALMEN (1980) is, aki szintén nem biztos a példány lelőhelyét illetően. LÁZÁR bizonyosan helyesen határozta meg a fajt, azonban a lelőhelyi bizonytalanság miatt nem egyértelmű az adat. **Valószínűleg helyes meghatározás. (1)**

31.) 1880-as évek közepe: SALMEN (1980) hivatkozik Andreas BERGER (1914) megfigyeléseire, miszerint a nevezett szerző 3–4 éven át megtalálta a dögkeselyűt a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului) a Negoii (Negoiu) vidékén. A megfigyelő ornitológiai jártassága a maga korában közismert volt, így az észlelésének helyességét mi is valószínűnek tekinthetjük. **Valószínűleg helyes meghatározás. (3)**

32.) 1888 körül: RÓNA (1913), aki CHERNEL (1899a) munkáját is figyelembe véve úgy vélte, hogy 1912-ig öt dögkeselyű került hazánk területén terítékre, az első példány elejtéséről csak egész röviden tesz említést, amely madár a szerző szerint Herkulesfürdőn (Bäile

Herculane) esett. Valószínűleg ugyanerről az esetről tesz említést BREHM (1904), LINTIA (1907) és LAKATOS (1910) is. CHERNEL (1889) beszámol arról is, hogy a kérdéses madár a Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) gyűjteményébe került. Minden bizonnyal ugyanerről a példányról tesz említést FRIVALDSZKY (1891) is, aki szerint 1888 májusában DERCSÉNYI zsákmányolta az említett egyedet (a szerző szerint Mehádián, ami ma Mehadia), amely a Nemzeti Múzeumhoz került. Mivel a madár a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonát képezte, és ott dögkeselyűként tartották számon, így egy téves meghatározás valószínűtlen, ráadásul a két lokáció körülbelül fedi is egymást. **Biztosan helyes meghatározás. (1)**

33.) 1888 előtt: BIELZ (1888) arról tájékoztat, hogy Andreas BERGER Segesvár (Sighișoara) közelében, a Nagy-Küküllő völgyében (Târnava Mare) is megfigyelte a fajt (SALMEN 1980). A megfigyelő ornitológiai jártassága miatt valószínűleg helyesnek tekinthető a megfigyelés. **Valószínűleg helyes meghatározás. (1)**

34.) 1888: RÓNA (1913), aki CHERNEL (1899a) munkáját is figyelembe véve úgy vélte, hogy 1912-ig öt dögkeselyű került hazánk területén terítékre, s másodikként egy Új-Moldva (Moldova Nouă) környékén elejtett madarat említ. Erre az adatra BREHM (1904) és LAKATOS (1910) is hivatkozik, míg CHERNEL (1889) említést tesz arról is, hogy a kérdéses példány a Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) gyűjteményébe került. Valószínűleg ugyanerre az esetre vonatkozik FRIVALDSZKY (1891) közlése is, miszerint 1888 áprilisában Moldovabányán (Baia) KUBÁNYI András zsákmányolt egy dögkeselyűt, ami a Nemzeti Múzeumba került. Az esetről említést tesz LINTIA (1907) is. Mivel a madár a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményét gazdagította, és ott dögkeselyűként tartották számon, így egy téves meghatározás valószínűtlen, ráadásul Új-Moldva és Moldovabánya ma egyaránt Moldava település magyar megfelelőjeként van számon tartva, tehát a két lokáció fedi egymást. **Biztosan helyes meghatározás. (1)**

35.) 1889: CHERNEL (1889), BREHM (1904) és LAKATOS (1910) közelebről meg nem nevezett irodalmi adatokra hivatkozva közli, hogy az említett évben BERGER kapitány a Negoii (Negoiu) környékén 2536 méteres magasságban egy dögkeselyűt hozott terítékre. BREHM (1904) leírása azonban annyiban eltér a másik két szerző közlésétől, hogy szerinte BERGER nem lőtte meg, hanem csak látta a madarat. A különböző szerzők leírásaiban bizonyos ellentmondások mutatkoznak, azonban BERGER megállapításait a fentebb már tárgyalt okokból magunk is vélhetően helyesnek fogadjuk el. **Valószínűleg helyes meghatározás. (1)**

Telefon 32—140. Alapítva 1865-ben.

Hodek testvérek, praeparatorok, Wien, VII/2. Schrankgasse 8.

Műterem dermo-plastikai kivitelre emlősök és madarak minden fajtájára. Természet-
hű és molybiztos kidolgozása mindennemű e szakmába vágó munkáknak.

Montirozása bármily fajta agancsok és szarvaknak, a gazdag választékban állandóan raktáron levő tabletták és fapajzsokra.

Kivitele bármely agancs vagy szarv utáni másolatnak, mely az eredeti-
től meg nem különböztethető, könnyű és olcsó.

Elrendezése és dekorálása vadásztrofeáknak vadász-kastélyokban és laká-
sokban, mesteri és művészi kivitelben; egyes dekoráló dara-
bokat vadász-, nappali szobák és ebédlők díszítésére is szállítunk.

Vadász-utazásokra British-Kelet-Afrikába közléseket és információkat
nyújt bebizonyított megbízható vezetésre műtermünk
VII/2. Schrankgasse 8. szám — díjtalanul, a hol felvilágosítás is nyújtatik az ilyen
utazások alatt ejtett vad trofeáinak konzerválására.

Dürgő fajdkakas prep. 45 K., **fej és ernyő** felírással és tablettával 25 K. **Dürgő nyir-
fajdkakas** prep. 24 K. **Nyirfajdkakas** fej és ernyő felírás és tablettával 15 K. **Ólyv**
331. prep. 12 K. **Sas** 60 K.

25. ábra: A bécsi HODEK testvérek preparáló üzletének hirdetése
Advertisement for the taxidermy store of the HODEK brothers in Vienna

ROSONOWSKY FRIGYES

cs. és kir. udvari praeparator

Budapest, II., Pasaréti-ut 83.

(Budagyöngye mellett.)

**A bécsi vadászati kiállítás magyar pavillonjában,
a nagy dioráma és biológiai csoportoknak a ké-
szítője, diszoklevéllel kitüntetve.**

Az arany érdemkereszt, számos kiállítási arany-, ezüst-
érem és kitüntető oklevelek tulajdonosa. Az 1900. évi
párisi világkiállításon nagy ezüstéremmel kitüntetve.

Igen mérsékelt árak mellett
tisztelettel ajánlkozik:

szárnyas és szőrmés vadak
**csinos, természetű és tar-
tós praeparálására.**

Vadászati tropheák, kisebb vagy nagyobb biológiai csoportok, függő vad tablettákon mint szobadisz, emlősfejek, madarak mint falidiszek, kitömött állatok dusan dekorált vagy egyszerűbben kiállított állványokon és minden egyéb praeparatori munkálatok művészi gondos elkészítésére vállalkozik.

246 (18—18)

26. ábra: A ROSONOWSKY-féle praeparatórium korabeli hirdetése – Advertisement of Rosonowsky's taxidermy studio

36.) 1892: CZYNK (1892) a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgăraşului) a Negoii (Negoiu) környékén látott a nevezett évben egy pár dögkeselyűt, amelyek a szerző szerint Romániából vetődtek el a Déli-Kárpátokba, azonban az ismert ornitológus nem tudta meglőni a madarakat (SALMEN 1980). Mivel a közlő a faj legjobb ismerői közé tartozott, így a meghatározása feltehetően helyes. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)

37.) 1895: RÓNA (1913), aki CHERNEL (1899a) munkáját is figyelembe véve úgy vélte, hogy 1912-ig öt dögkeselyű került hazánk területén terítékre, a sorban harmadikként egy Fehértemplom (Bela Crkva) környékén zsákmányolt madarat említ, amely folyó év május 20-án került ROSONOWSKY Frigyes budapesti udvari praeparatóriumába. Az állat elejtésekor harmadmagával szállt a kített dögre. Ugyanerre az esetre utal LINTIA (1907), valamint LAKATOS (1910) is a munkájában. Tekintettel rá, hogy a nevezett nagyírú praeparator készítette ki a madarat, s annak meghatározását helyben hagyta, így feltehetően nem lehet kétséges a meglőtt madár faji identitása, míg a másik két egyed esetében semmilyen támponttal sem rendelkezünk. Valószínűleg helyes meghatározás. (1); Kérdéses adat. (2)

38.) 1897: SPIESS (1902), a kor egyik legnevesebb vadászja augusztus 31. és szeptember 2. között az Árpás-havason (Munții Arpaş) kített dögon próbált meg szakállas saskeselyűt lőni, amire azonban a várt madár helyett már az első napon mintegy 40 fakó-, csuklyás- és dögkeselyű érkezett. Sajnos a szerző nem beszél róla, hogy melyik fajból hány példányt tudott megfigyelni a kérdéses időben. A nevezett szerző nem csak a kor egyik leghíresebb németajkú vadásza volt, hanem számos keselyű elejtője is, hiszen volt olyan év, amikor egymaga 13 keselyűt, illetve sast hozott terítékre (SPIESS 1891), így feltehetően jól határozta meg a kérdéses fajt is. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

39.) 1898: GRBAC & KRALJ (2008) tájékoztatása szerint május hóban Orsova (Orşova) környékén egy adult tojó esett, amely a mai napig fellelhető a zágrábi Horvát Természettudományi Múzeum (Zagreb) gyűjteményében. Múzeumi preparátumról lévén szó, nem lehet kérdéses az említett madár faji hovatartozása. Biztosan helyes meghatározás. (1)

40.) 1899 előtt: CHERNEL (1899a), BREHM (1904) és LAKATOS (1910) sajnos pontosabb időpont és helymeghatározás nélkül közli, hogy CZYNK Ede egy pár dögkeselyűt látott a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgăraşului). A megfigyelő a keselyűk jó ismerőjének számított, így a félrehatározásnak kevés az esélye. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)

41.) 1899 előtt: CHERNEL (1899a), BREHM (1904) és LAKATOS (1910) sajnos pontosabb időpont, helymeghatározás és a megfigyelő nevének említése nélkül közli, hogy a fajt megfigyelték Krassó-Szörény megyében a Pojana-Mörulon. A rendelkezésre álló adatok elégtelenek az eset pontosabb elbírálásához. Kérdéses adat. (1)

42.) 1906: LINTIA (1906, 1907) a kor egyik jeles ornitológusa május 26-án egy dögkeselyű hímét lőtt Szakaláron (Socolari), amit ő tévesen Szokolár néven említ. NADRA (1972), valamint KISS (szem. közl.) közlése szerint a madár ma is megtalálható a Temesvári Bánát Múzeum (Timișoara) gyűjteményében. A közlő és egyben elejtő a faj jó ismerőjének számított, s mivel a madár egy múzeum gyűjteményében még ma is fellelhető, így a téves meghatározás kizárható. Biztosan helyes meghatározás. (1)

43.) 1907: LINTIA (1907, 1916) augusztus 12-én lőtt egy pár dögkeselyűt Dunatölgyesen (Dubova). A terítékre hozott madarak egy csalinak kített bagolyra jöttek be, s minden bizonnyal a Kazán-szoros (Cazane) szikláin fészkelő párt alkottak. NADRA (1972), valamint KISS (szem. közl.) tájékoztatása szerint a madarak még mostanság is fellelhetőek a Temesvári Bánát Múzeum (Timișoara) gyűjteményében. Az esetet megemlíti röviden NAGY (1943b) is. A közlő és egyben elejtő a faj jó ismerőjének számított, s mivel a madarak egy múzeum gyűjteményében még ma is megtalálhatóak, így egy téves meghatározás lehetősége elvethető. Biztosan helyes meghatározás. (2)

44.) 1911: ANONYMUS (1912a) a nagyszabenyi (Sibiu) vadásztársaság 1911. évi vadállományának állapotát mutatja be. Ebben a cikkben a szerző azt állítja, hogy többek között a dögkeselyű is a nyár folyamán állandó vendégnek számított a környéken és a kített dögnél könnyű volt ezt a madarat lőni. A közlő anonimitása és az adatok elégtelensége nem teszi lehetővé azok korrekt bírálatát. Kérdéses adat. (1)

45.) 1912: HÓTAJ (1912), állami igazgatótanító azt jelenti, hogy október 24-én Szászabányán (Sasca Montană) a gyógyszerész az udvarának a kerítésére egy sztrichninnel mérgezett csirkét tett ki, hogy egy a birtokára bejáró kóbor kutyát megmérgezzon vele. Helyette azonban egy dögkeselyű ette meg a csalt, és a helyszínen el is hullott. A környéken ismeretlen volt korábban ez a madár, és feltételezték, hogy csak a 9 km-re Szenesfaluban (Cărbunari) fellépő sertésveszben elhullott és az erdőbe kidobott tetemekre jött be az említett példány is. RÓNA (1913) is említést tesz az esetről, aki szerint az állatot szeptember 12-én mérgezték, s a szerző arról is beszámol, hogy a madár a

Pécsi Múzeumba került. Az író úgy véli, hogy 1912-ig ez a példány valószínűleg az ötödik dögkeselyű, amit hazánkban ejtettek el és tömtek ki. *Tekintettel arra a tényre, hogy a kérdéses madár egy múzeumi gyűjteménybe került, minden bizonnyal ott el tudták bírálni az állat faji hovatartozását. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

46.) 1912: A jelzett évben LINTIA (1916) dr. WEIGOLD társaságában két pár dögkeselyűt figyelt meg Dunatölgyes (Dubova) környékén, amelyek a megfigyelők szerint látszólag egy költőpárt alkottak. *Mivel LINTIA korának kiemelkedő ornitológusai közé tartozott, ezért valószínűleg a megfigyelései is helytállóak. Valószínűleg helyes meghatározás. (4)*

47.) 1913: SZEMERE (1913) arról számol be, hogy Dr. SZLÁVY Tiborral együtt nyolc napra leutaztak Herkulesfürdőre (Bäile Herculane) és Mehádiára (Mehadia), hogy egyebek mellett a dögkeselyű ottani fészkeléséről adatokhoz jussanak. Április 22-én a nevezettek a Cserna (Cerna) mentén, Parembu (nem azonosítható) mellett két adult hímjét, valamint egy szubadult példányát látták a fajnak, amelyek a Petra galbina vagy a Petra felenita hegyek (nem azonosítható) felől jöttek és Damogled (Domogled) felé tartottak. A szerző kérésére az erdőgondnokság vállalkozott rá, hogy a dögkeselyűket kímélni fogják a környéken, s feltételezték, hogy ezt a kezdeményezést minden bizonnyal gr. KARÁTSONYI Jenő, vadászatra jogosult is támogatni fogja. Az esetről egyébként BREHM (é. n.) is beszámolt. *Tekintettel arra, hogy az elsőnek hivatkozott szerző korábban már több dögkeselyűt is terítékre hozott, így a félrehatározás valószínűleg kizárható. Valószínűleg helyes meghatározás. (3)*

48.) 1913: SZEMERE (1913) megemlíti, hogy folyó év július 27-én GRUBER Rezső Csernabesenyő (Pecinișca) mellett egy hím példányt ejtett el, amelynek a hossza mintegy 70 cm volt, s a szerző közli a madár több méretét is. A közlő arról is beszámol, hogy GRUBER úr a madarat átengedte a gyűjteménye számára. *Mivel SZEMERE az évek során egyebek mellett igazolhatóan dögkeselyűt is gyűjtött, így bizonyosan feltűnt volna neki, ha az említett egyed nem ehhez a fajhoz tartozott volna, amikor azt a gyűjteménye számára átvette. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

49.) 1913: BREHM (é. n.) közli, hogy SZEMERE László gyűjtött egy dögkeselyűt a Kazán-szorosban (Cazane), amely a Magyar Királyi Madártani Intézetbe (Budapest) került, azonban BREHM semmilyen közelebbi adattal sem szolgál az esetről. Ettől függetlenül NAGY (1943b) is biztos adatként utal az eseményre azzal a kiegészítéssel, hogy a faj a jelzett évben még bizonyo-

san fészkelte a Kazán-szorosban. *A bizonytalanságok ellenére is az adat hitelt érdemlőnek minősíthető, mivel a dögkeselyű a Madártani Intézet gyűjteményébe került, s mert a gyűjtő is a faj jó ismerőjének számított a maga korában. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

50.) 1913: SZEMERE (1913) beszámol róla, hogy értesítést kapott arról, miszerint folyó év október 17-én ORMÓS Zsigmond főerdőgondnok és négy további személy Herkulesfürdő (Băile Herculane) belterületén egy dögkeselyűt figyeltek meg, amit 50 méterre meg is közelítettek. *A több személy és köztük az erdőgondnok jelenléte valószínűsíti a faj helyes felismerését. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

51.) 1916 előtt: LINTIA (1916), aki maga is sokat járt és gyűjtött a Kazán-szorosban (Cazane), azt állítja, hogy néhány évvel a cikke megjelenése előtt a dögkeselyű a gyakori fajok közé tartozott az említett vidéken, illetve az ugyanitt, de már szerb oldalon fekvő Gornja és Dolnja Klisura tájékán. A szerző szerint a megnövekedett hajóforgalom lehetett az egyik oka annak, hogy ez a dögkevény eltűnt a térségből. *Mivel a közlő jól ismerte a fajt, és többször vadászott is rá, így minden valószínűség szerint helyesek a megállapításai. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

52.) 1932 előtt: DOBAY (1932) jelzi, hogy a fajt kétszer látta korábban, egy meg nem nevezett időpontban Dicsőszentmárton (Tárnăveni) határában dögterek környékén. *Bár DOBAY jól ismerte a keselyűket, azonban a közlésből nem állapítható meg, hogy az említett észlelések a jelen munka szempontjából értékelhető időpontban, azaz 1920 előtt történtek-e. Kérdéses adat. (2)*

53.) 1932 előtt: DOBAY (1932) jelzi, hogy a fajt egyszer látta korábban, egy meg nem nevezett időpontban Pócsfalva (Pociovești) határában a dögterek környékén. *Habár a szerző, ornitológiai képzettsége miatt valószínűleg meg tudta határozni az említett példányt, azonban sajnos a közleményből nem derül ki, hogy a megfigyelés időpontjában a terület még Magyarországhoz tartozott-e. Kérdéses adat. (1)*

Délvidék

54.) 1873: HERMAN (1915) közli egy levelét, amit lovag TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN Viktornak írt. Ebben a szerző megemlíti, hogy 1873. június 12-én Bázias (Bazias) környékén az Al-Dunán a határ közelében, de már a szerb oldalon egy dög maradványai fölött egy időben három dögkeselyűt, öt fakó keselyűt, és 11 barátkeselyűt látott körözni. *A szerző szakmai*

27. ábra: Dögkeselyűk John GOULD angol ornitológus „The Birds of Great Britain” című munkájából (1862–1873)
Egyptian vultures from “The Birds of Great Britain” (1862–1873) by English ornithologist John GOULD

felkészültsége valószínűsíti a megfigyeléseinek a hitelességét, amit a határ közelsége miatt vettünk figyelembe. **Valószínűleg helyes meghatározás. (3)**

55.) 1879: GRBAC & KRALJ (2008) beszámol róla, hogy a zágrábi Horvát Természettudományi Múzeum gyűjteményében rendelkezésre áll egy dögkeselyű, amit L. ŠURIĆ gyűjtött Blato környékén a jelzett évben. *Múzeumi példányról lévén szó, az ott elvégzett faji meghatározás eredményét mi is elfogadjuk. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

56.) 1884: MOJSISOVIC (1897) beszámol róla, hogy az említett évben a Szerémségben (Srem), a Potorány-völgyben (nem azonosítható) egy dögkeselyűt látott egy öreg fán. Az esetet megemlíti egyebek mellett CHERNEL (1889), BREHM (1904) valamint LAKATOS (1910) is. *MOJSISOVIC korának egyik legismertebb zoológusa volt, aki jól ismerte a kérdéses területek faunáját, így egy téves meghatározás lehetősége valószínűleg kizárható. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

57.) 1887–91 között: KLOBUSICZKY (1891b) arról számol be, hogy a szlavóniai verhovcei (nem azonosítható) várronnál lőtt egy dögkeselyűt. Ugyanerről az esetről tesz említést CHERNEL (1889), BREHM (1904) és LAKATOS (1910) is, akik azonban a kérdéses esemény időpontját egyértelműen az 1880-as évek végére teszik. *A szerző az idézett cikkében több valószínűtlen eseményt is valósnak jelzett, ezért ezt az adatát is fenntartással kell fogadnunk. Kérdéses adat. (1)*

58.) 1890 körül: FÖLDES (1891) cikkében Palánka (Bačka Palanka) környékének vadászterületét ismerteti, amelyben megemlíti, hogy maga is látott dögkeselyűt a környéken. *A rendelkezésre álló adatok elégtelenek a megfigyelés helyességének elbírálásához. Kérdéses adat. (1)*

59.) 1895: RÓNA (1913), aki CHERNEL (1899a) munkáját is figyelembe véve úgy vélte, hogy 1912-ig öt dögkeselyű került hazánk területén terítékre, negyediknek egy ALMÁSY Gy. által folyó év június 6-án a Deliblátón (Deliblato) elejtett madarat említ. Az esetről BREHM (1904), LINTIA (1907) és LAKATOS (1910) is beszámol. CHERNEL (1899a), aki maga is részt vett a vadászaton elmondja, hogy összesen három dögkeselyű jelent meg a kadáveren, amelyek közül egyetlen példány került terítékre. Az elejtett madár a Magyar Ornitológiai Központban (Budapest) lett kiállítva. BREHM (é. n.) szerint azonban a két vadász itt két dögkeselyűt ejtett el, amelyek mindketten a Madártani Intézetbe (Budapest) kerültek. *Ugyan eltérés mutatkozik abban az*

idézett szerzők között, hogy egy vagy két madár került-e terítékre a kérdéses időben, de ahhoz nem fér kétség, hogy az adott időben valóban lőttek a nevezett helyen legalább egy dögkeselyűt. Biztosan helyes meghatározás. (1); Valószínűleg helyes meghatározás. (2)

60.) 1900: GRBAC & KRALJ (2008) adatai szerint a Horvát Természettudományi Múzeum (Zagreb) gyűjteménye ma is rendelkezik egy adult hím dögkeselyűvel, amit május hónapban E. GROSSMANN hozott terítékre Kotar (valószínűleg ma Gorski Kotar) környékén. *Mivel a madarat múzeumban határozták meg, így az ott megállapított faji hovatartozást mi is elfogadjuk. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

61.) 1904: LOWIESER (1908) három dögkeselyűt figyelt meg májusban a Torontál megyei Farkasd (Farkaždin) községnél. *A rendelkezésre álló információk elégtelenek az adat meghatározásának elbírálásához. Kérdéses adat. (3)*

62.) 1907 körül: ANONYMUS (1907) közlése szerint Horvátországban Zisegrad (nem azonosítható) környékén az erdőörnek egy dögön egyebek mellett egy dögkeselyűt is sikerült mérgeznie. *A rendelkezésre álló adatok elégtelenek a faj meghatározásának elbírálásához. Kérdéses adat. (1)*

63.) 1909: SCHWEPPEBURG (1915) beszámol róla, hogy a nővére 1909 nyarán Vukovár (Vukovar) környékén egy öreg dögkeselyűt lőtt, habár a faj a Szerémségben (Srem) igazán ritkának számít. *A beszámoló túl kevés adatot tartalmaz az eset érdemi értékeléshez. Kérdéses adat. (1)*

Okkupált területek

64.) 1879: REISER (1891) tájékoztatása szerint a sarajevói múzeum (Sarajevo) gyűjteményében fellelhető egy dögkeselyű tojó, amit a híres bécsi preparátor, HODEK gyűjtött 1879 májusában Gornja Tuzla környékén. *Mivel a madár egy neves közgyűjteménybe került, s ráadásul egy neves preparátor gyűjtötte azt, így nem lehet kérdéses a meghatározás helyessége. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

65.) 1880–90-es évek: KLOBUSICZKY (1891b) pontos évszám nélkül közli, hogy Banjaluka (Banja Luka) környékén a trappisták kolostoránál megfigyelt egy dögkeselyűt. *Mivel a szerző idézett cikkében több valószínűtlen eseményt is valósnak jelzett, így a faj meghatározását illetően is fenntartással kell fogadnunk a megállapításait. Kérdéses adat. (1)*

66.) 1882: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) szerint a fajt megfigyelték a jelzett évben Banjaluka (Banja Luka) környékén is, azonban a szerzők nem utalnak pontosabban az adat eredetére. *A rendelkezésre álló információk szűkössége miatt az eset hitelessége nem igazolható. Kérdéses adat. (1)*

67.) 1882: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) nem pontosított adatai szerint az említett évben a Sitnica-hegységben, Ključ közelében megfigyelhető volt a dögkeselyű. *Az információk elégtelensége miatt a történetet kétkedéssel kell fogadnunk. Kérdéses adat. (1)*

68.) 1888: REISER (1939) a jelzett időpontban látott egy pár dögkeselyűt Stolac közelében, s a madarak a város közvetlen környékén fészkeltek is. *Valószínűleg ugyanerre az esetre utal GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. Mivel a megfigyelő a faj legjobb ismerői közé tartozott, így a meghatározásai feltehetően megbízhatónak tekinthetők. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

69.) 1889: REISER (1939) bővebb információk nélkül annyit közöl, hogy a jelzett év májusában egy pár dögkeselyűt észlelt a Buna forrásánál. *Valószínűleg ugyanerre az adatra utal GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. A megfigyelő a faj jó ismerőjének számított ezért a meghatározásai is valószínűleg helytállóak. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

70.) 1889: A sarajevói (Sarajevo) Bosznia-Hercegovinai Tartományi Múzeum nyilvántartása szerint egy dögkeselyű tojó is megtalálható a nevezett gyűjteményben, amit A. SONNEWEND gyűjtött 1889 márciusában Stolac (Popovo polje) környékén (REISER 1891). *Mivel a madár múzeumi gyűjteménybe került, így bizonyosan helyes volt annak faji azonosítása. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

71.) 1891: REISER (1939) röviden annyit közöl, hogy egy példányt észlelt 1891 júniusában a Radobolje forrásával szemben lévő szikláknál. *Valószínűleg ugyanerre az adatra utal GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik azonban a faj fészkelőhelyei között említik a helyszínt. Bár a beszámoló sajnos nagyon szűkszavú, azonban REISER ornitológiai jártasságához nem férhet kétség, így a megfigyeléseit mi is valószínűleg helyesnek fogadjhatjuk el. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

72.) 1891: REISER (1939) júniusban a Bunica forrásának sziklafalain talált egy dögkeselyű fészket, azonban csak egy madarat tudott ott megfigyelni, mert egy földrengés miatt gyorsan el kellett hagynia a helyszínt. *Valószínűleg ugyanerre az adatra utal GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. A megfigyelő kiváló ornitológus volt,*

ezért a híradásai feltehetően hitelesnek tekinthetők. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

73.) 1891: REISER (1939) a jelzett év júniusában Mostar környékén, illetve a város fölött legalább négy dögkeselyűt figyelt meg, ráadásul egy részüket más keselyűk társaságában. *Valószínűleg ugyanerre az adatra utal GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik azonban a faj fészkelőhelyeként említik az adott régiót. A megfigyelő személye valószínűsíti az adatok helyességét. Valószínűleg helyes meghatározás. (4)*

74.) 1893: A Hergut alatt a jelzett év áprilisában a Stolac és Dabar polje közötti út közelében REISER (1939) két pihenő példányát figyelt meg a fajnak. *Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik azonban Hrgud néven említik a helyszínt. A megfigyelő szakmai jártassága okán az adatok minden bizonnyal hitelt érdemlőek. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

75.) 1893: REISER (1939) áprilisban Stolica közelében a Bileća körzetben 1893 áprilisában egy dögkeselyűt látott. *Az esetről megemlékezik GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. A híradás nagyon rövid, de a megfigyelő adatai feltehetően hitelesnek foghatóak fel. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

76.) 1893: Szintén áprilisban, Trebinje körzetében a Grančarevo szikláinak felső részén REISER (1939) egy pár dögkeselyűt figyelt meg. *Valószínűleg ugyanerre az adatra utal GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik azonban úgy tudják, hogy a faj 1886–1893 között volt jelen a régióban, pontosabban Grančarevo környékén a Trebišnjica-szurdokban. Az első szerző szakmai jártassága miatt alig férhet kétség a madarak faji hovatartozásának helyességéhez. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

77.) 1893: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) nem pontosított adatai szerint a dögkeselyűt az említett évben megfigyelték Sarajevó (Sarajevo) környékén. *Az információk hiányossága miatt a beszámolót kétkedéssel kell fogadnunk. Kérdéses adat. (1)*

78.) 1896: PICHLER (1906) a jelzett év tavaszán megsebzett egy dögkeselyűt a Mostar melletti Bišće Polje környékén, azonban a madár sajnos a sebes folyású Narenta-folyóba esett és onnan nem is került elő többet. *Mivel a vadász maga is megfelelő ornitológiai tapasztalattal rendelkezett, így az adatai minden valószínűség szerint helyesek. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

79.) 1896: PICHLER (1906) beszámol róla, hogy egy vadór 1896-ban ismeretlen helyen elejtett egy dögkeselyűt,

28. ábra: Dögkeselyű William YARRELL „A History of British Birds” című munkájából (1843)
Egyptian vulture from “A History of British Birds” (1843) by William YARRELL

aminek a szárnyait trófea gyanánt a vadászházában kiállította. A szerző maga is látta az említett példány szárnyait. Mivel PICHLER is látta a dögkeselyű szárnyait, így a meghatározást mi is elfogadhatjuk. Biztosan helyes meghatározás. (1)

80.) 1896: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) közelebről meg nem nevezett forrásokra hivatkozva azt közli, hogy az Ivan-hegységben, Raštelica környékén az említett

évben megfigyelték a fajt. Tekintettel a bírálathoz szükséges adatok szűkösségére, az eset valóságtartalma lényegében nem értékelhető. Kérdéses adat. (1)

81.) 1899: A jelzett évben GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) bizonytalanul hivatkozva mások munkáira arról tájékoztat, hogy Čapljina közelében fészkel a dögkeselyű. Az információk elégtelensége miatt a jelentést kétkedéssel kell fogadnunk. Kérdéses adat. (1)

82.) 1900: A Blidinje-tó (1100 m fölött) közelében, a fátlan szubalpin régióban REISER (1939) augusztusban a fakó keselyűk között egy dögkeselyűt is látott. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. Bár a beszámoló nagyon szűkszavú, de a közlő a szakmai jártassága okán valószínűleg hitelesnek tekinthetőek REISER megállapításai. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

83.) 1901: PICHLER (1906) áprilisban megfigyelt egy pár dögkeselyűt a Blagaj mellett fekvő Buna forrása fölött. A madarak egy megközelíthetetlen barlangban fészkeltek, s a fiókájukat sikeresen fel is nevelték, amit a szerző megfigyelhetett, mind a fészkek környékén, mind Hodbina közelében a szülők társaságában. Valószínűleg ugyanerre az adatra utal GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. Mivel az író a kor kiemelkedő ornitológusai közé tartozott, így feltehető, hogy ebben az esetben sem tévedett a faj meghatározásában. Valószínűleg helyes meghatározás. (3)

84.) 1903: PICHLER (1906) az egész őszi folyamán minden vadászkirándulása alkalmával látott egy világos tollazatú példányt a Mostarsko Blato környékén, amely madarat még 1904 és 1905 őszi is a nevezett helyen lehetett látni. Mivel az író a madarak jó ismerőjének számított a maga korában, ezért a megfigyeléseit feltételelesen mi is elfogadjuk. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

85.) 1907: REISER (1939) úgy tudja, hogy az angol dr. STEWARD május hónap során a Bregava-szakadéknál egy dögkeselyű-fészkekből két szépen színezett, friss tojást gyűjtött. A helyszínt a faj fészkelőhelyei között említi egyébként GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. A rendelkezésre álló információkból nem állapítható meg egyértelműen az adatok hitelessége. Kérdéses adat. (1)

86.) 1907: Blagaj közelében a jelzett év júliusában REISER (1939) észlelt egy dögkeselyű példányt. Valószínűleg ugyanerre az adatra utal GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik azonban a helyszínt a dögkeselyű fészkelőhelyei között tartják nyilván. Bár a beszámoló nagyon szűkszavú, a szerző kiváló ornitológusként feltehetően nem tévedett a madár meghatározásában. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

87.) 1908: REISER (1939) májusban nem messze Čapljina-tól egy pár dögkeselyűt figyelt meg. Az ismert ornitológus megfigyelései valószínűleg helytállóknak tekinthetők. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)

88.) 1918: REISER (1939) Tasovčić és Domanović között látott körözni egy dögkeselyűt áprilisban, s a szerző azt is biztosra veszi, hogy a közeli Bregava-szakadék

ban volt az állat fészke. A helyszínt a faj fészkelőhelyei között említi GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. REISER ismert ornitológusként számtalan keselyűt látott már, így alig lehet kétséges, hogy biztonsággal meg tudta határozni az említett madarat is. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

89.) 1918: A nevezett év áprilisában REISER (1939) megfigyelt egy dögkeselyűt, amint az Ravno fölött keríngett, s az említett példány a szerző szerint talán a Kotezi-Veličani környékén élő párok közül vetődött el az említett helyre. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik viszont úgy vélik, hogy 1899–1918 között ezen a területen előfordult a dögkeselyű. Az adatok hitelessége a megfigyelő szakmai jártasságának ismeretében alig lehet kétséges. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

90.) 1919 előtt: MAJTÉNYI (1919) két évig szolgált Boszniában Kotor-Voros környékén a Bória-hegység tövében, ahol többek között „csaldögnél” keselyűkre is vadászott. Egy alkalommal 14 különböző fajú keselyű gyűlt össze egy dögön, amelyek közül két egyed dögkeselyű volt. A rendelkezésre álló adatok nem elegendőek az eset elbírálásához. Kérdéses adat. (2)

Összegzések, következtetések

A fentebb bemutatott adatok összesen mintegy 90 megtárgyalt dögkeselyű észlelést ölelnek fel, amelyek az alábbi táblázatokban (15–21. táblázat) és térképeken (11–15. térkép) is bemutatásra kerülnek. A táblázatok egyes országrészekre vonatkozó összesített adatait nem célszerű összehasonlítani egymással és azokból messze-messzebb következtetéseket levonni, hiszen ezek nem feltétlenül azt igazolják, hogy a mai Magyarországon voltak a fajnak a legerősebb populációi, hanem csupán azt mutatják, hogy ebből a régióból rendelkezünk a legtöbb észlelési adattal, amely egyebek mellett a faj térségbeli kuriozitásával is összefügg. A térképekkel kapcsolatban utalnunk kell arra, hogy néhány esetben az adott észlelési pontok nem pontosan a megfigyelés helyén lettek megjelenítve, amely az egyes lokációk gyakori említésével és az ebből adódó „észlelési zsúfoltsággal” áll összefüggésben.

Mint korábban már beszéltünk róla, a dögkeselyű a vonuló madarak közé tartozik, amely április–májusban érkezik Európába és általában szeptemberben vonul déli telelőhelyeire. Ezzel nagyjából jól összecseng a megfigyelések havonkénti megoszlásának elemzése is, miszerint Erdélyben április–májusban és augusztus-

15. táblázat: A történelmi és jelenkori Magyarországon tett dögkeselyű észlelési esetek összegzése 1800–2010 között (a táblázat egyes rubrikáiban lévő zárójeles számok azt jelzik, hogy az előtte feltüntetett észlelési számból hány eset vonatkozott dögkeselyűk fészkelésére) – *Egyptian vultures recorded in historical and present-day Hungary between 1800–2010 (Numbers in parentheses refer to documented nesting events)*

Ország rész	Kérdéses adat	Valószínűleg helyes meghatározás	Biztosan helyes meghatározás	Összesen megtárgyalt adat
Mai Magyarország	4	–	15	19
Erdély	9(2)	17(2)	9(3)	35
Délvidék	5	3	3	11
Okkupált tartományok	8(2)	16(7)	3	27

16. táblázat: Az adatok alapján a valószínűleg helyes (V) és biztosan helyes (B) meghatározás alá eső minimálisan kalkulált dögkeselyű egyedszám időszakokra és tájegységekre bontva – *Numbers of probably correct (V) and definitely correct (B) identifications of Egyptian vultures according to decades and geographic regions*

	Mai Magyarország		Erdély		Délvidék		Okkupált tartományok	
	V	B	V	B	V	B	V	B
1800–1810								
1811–1820								
1821–1830			1					
1831–1840								
1841–1850			1					
1851–1860	1			4				
1861–1870			2					
1871–1880			9		3	1		1
1881–1890			5	2	1		4	1
1891–1900			6	1	2	1	12	1
1901–1910				3		1	8	
1911–1920			10	3			2	
1921–1930								
1931–1940		7						
1941–1950								
1951–1960								
1961–1970	1							
1971–1980	1							
1981–1990	4							
1991–2000	1							
2001–2010	8							
Összesen	0	23	34	13	6	3	26	3

17. táblázat: A dögkeselyűnek a mai Magyarország területén ismertté vált „valószínű” és „biztos” észlelései havonkénti megoszlásban és minimálisan kalkulált egyedszámra megadva – *Probably correct and definitely correct identifications of Egyptian vultures in present-day Hungary according to their monthly distributions and the number of reported individuals*

	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Valószínű	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Biztos	3	–	4	–	3	9	1	–	–	1	1	–
Összesen	3	0	4	0	3	9	1	0	0	1	1	0

18. táblázat: A dögkeselyűnek Erdély területén ismertté vált „valószínű” és „biztos” észlelései havonkénti megoszlásban és minimálisan kalkulált egyedszámra megadva – *Probably correct and definitely correct identifications of Egyptian vultures in Transylvania according to their monthly distributions and the number of reported individuals*

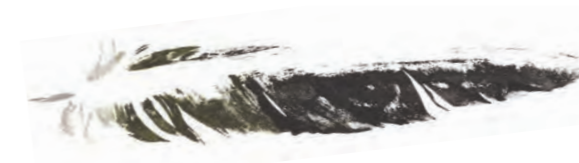
	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Valószínű	–	–	–	4	–	–	–	–	–	1	–	–
Biztos	–	–	–	1	3	–	1	3	–	1	–	–
Összesen	0	0	0	5	3	0	1	3	0	2	0	0

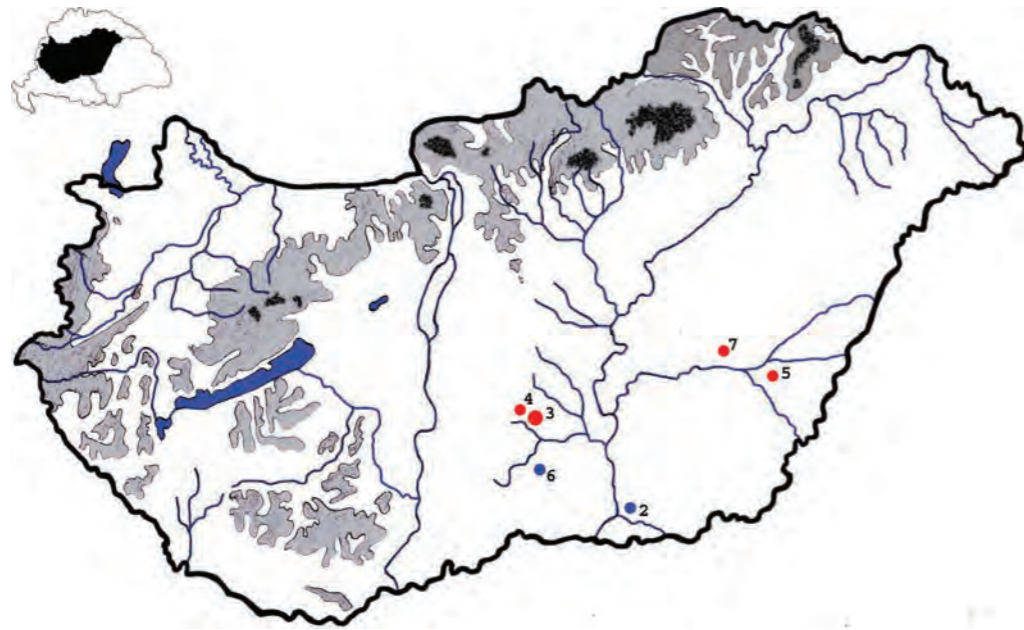
19. táblázat: A dögkeselyűnek a Délvidék területén ismertté vált „valószínű” és „biztos” észlelései havonkénti megoszlásban és minimálisan kalkulált egyedszámra megadva – *Probably correct and definitely correct identifications of Egyptian vultures in the Southland (current Vojvodina) according to their monthly distributions and the number of reported individuals*

	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Valószínű	–	–	–	–	–	5	–	–	–	–	–	–
Biztos	–	–	–	–	1	1	–	–	–	–	–	–
Összesen	0	0	0	0	1	6	0	0	0	0	0	0

20. táblázat: A dögkeselyűnek Bosznia-Hercegovina területén ismertté vált „valószínű” és „biztos” észlelései havonkénti megoszlásban és minimálisan kalkulált egyedszámra megadva – *Probably correct and definitely correct identifications of Egyptian vultures in Bosnia and Herzegovina according to their monthly distributions and the number of reported individuals*

	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Valószínű	–	–	–	10	4	6	1	1	–	–	–	–
Biztos	–	–	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Összesen	0	0	1	10	5	6	1	1	0	0	0	0

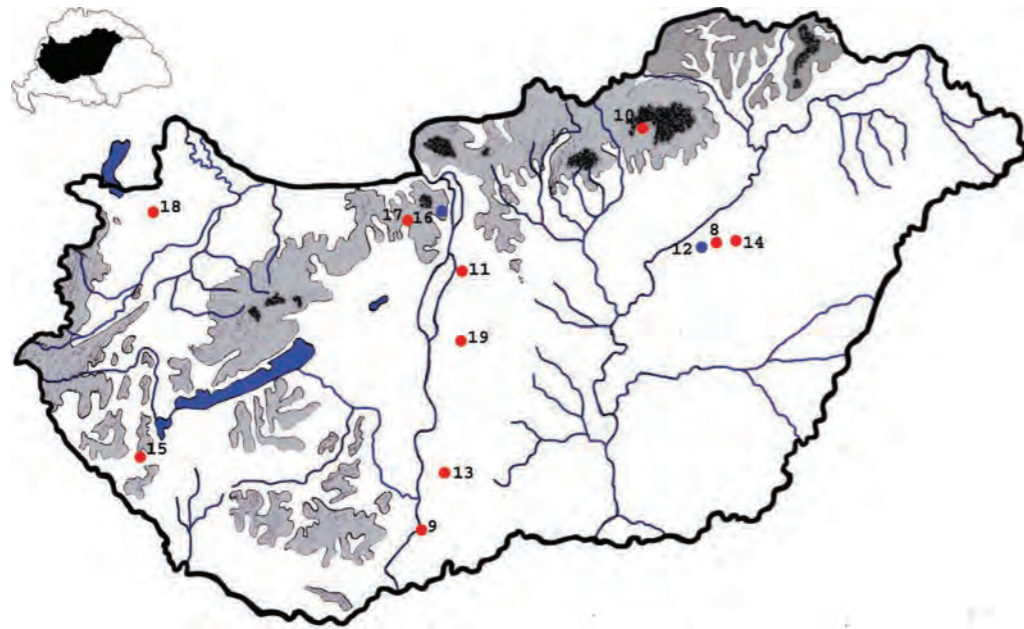

11. térkép: A mai Magyarországon 1800–1920 között tett dögkeselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of Egyptian vulture records in present-day Hungary between 1800–1920; Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

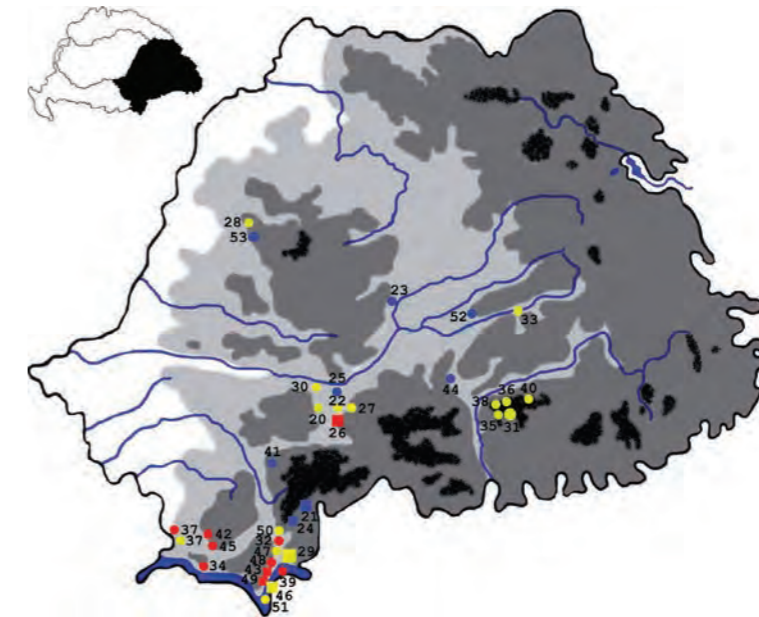

12. térkép: A mai Magyarországon 1921–2010 között tett dögkeselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of Egyptian vulture records in present-day Hungary between 1800–1920; Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

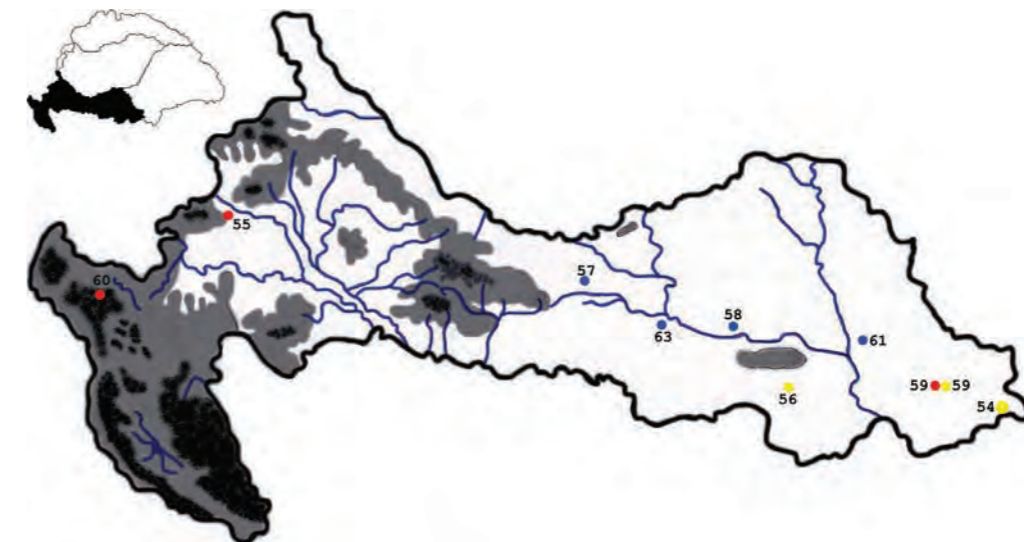

13. térkép: Erdély területén 1800–1920 között tett dögkeselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of Egyptian vulture records in Transylvania between 1800–1920; Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

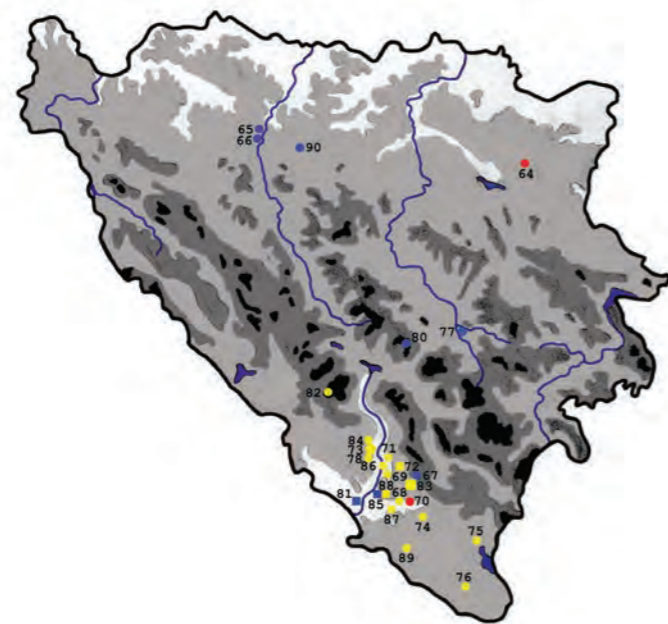

14. térkép: A Délvidék területén 1800–1920 között tett dögkeselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of Egyptian vulture records in the Southland between 1800–1920; Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

15. térkép: A Bosznia-Hercegovina területén 1800–1920 között tett dögkeselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of Egyptian vulture records in Bosnia and Herzegovina between 1800–1920; Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

ban, a Délvidéken júniusban, míg az okkupált tartományokban április–június hónapokban figyelték meg a faj legtöbb példányát. Ezzel szemben hazánkban szinte az év minden szakából vannak megfigyeléseink (egy júniusi csúccsal), amely némi ellentmondásban áll a vándorlás fentebb bemutatott ütemével.

A hazai észlelésekkel kapcsolatban figyelemre méltó, hogy 1930 előtt csupán egyetlen adatát találtuk meg a faj jelenlétének Magyarország mai határain belül, ami azonban feltehetően nem jelenti azt, hogy csak ezen idő-

pont után volt rendszeres a dögkeselyű itthoni megjelenése, hanem inkább azt sugallja, hogy a faj vadászok számára érdektelen volt. Feltűnő továbbá az is, hogy a magyar adatok között kiemelkedően magas a biztos észlelések aránya.

A térképi analízis során szembeszökő, hogy a hazai megfigyelések jelentős része a nagy folyóink környékére tehető, valamint említésre méltó még az is, hogy Erdélyben és az okkupált tartományokban az észlelések zöme a déli régiókban történt.

Fakó keselyű (*Gyps fulvus*)

Népies elnevezések

Dögésmadár (BERETZK 1936), fakó dögönc (LÁPOSI 1942), fehérfejű keselyű (LAKATOS 1885, 1892b, 1893, CHERNEL 1899a, BREHM é. n., 1904), fehérnyakú keselyű (LAKATOS 1892b, 1893, 1910, CHERNEL 1899a, BREHM 1904, ZEYK 1920), griffmadár (CHERNEL 1899a, BREHM é. n.), gyapjasfejű keselyű (LAKATOS 1892b, 1893), gyapjasnyakú keselyű (CHERNEL 1899a, BREHM 1904), kopaszfejű keselyű (CHERNEL 1899a, BREHM 1904), kopasznyakú keselyű (BREHM é. n., 1904), meztelennyakú keselyű (CHERNEL 1899a, BREHM é. n., 1904), pelyheskeselyű (LAKATOS 1883), pelyhesnyakú keselyű (CHERNEL 1899a, BREHM 1904), szőke keselyű (CHERNEL 1899a, BREHM é. n., 1904).

A madarak és tojásaik meghatározása

A fakó keselyű valamivel kisebb, mint a barátkeselyű, (BREHM 1904). A kifejlett madár testhossza 102–108 cm (CHERNEL 1899a, BREHM 1904, LAKATOS 1910), míg BREHM (é. n.) és PÁTKAI (1947) szerint 112–113 cm, ám MADARÁSZ (1899–1903) még nagyobb méretről, mintegy 120 cm-es nagyságról beszél. A felnőtt példányok kiterjesztett szárnyának fesztávolságát BREHM (é. n.) 256 cm-ben adja meg, míg PÁTKAI (1947, 1958) szerint a fakó keselyű súlya kb. 6,5–7 kg. DOMBROWSKI (1912), aki az évek során 182 fakó keselyűt gyűjtött, valamint nyolc példányt fogságban is tartott 30 felnőtt hím és 31 tojó adatai alapján a következő méret- és súlybeli minimumokat és maximumokat találta: a hosszúság a hímeknél 102–112 cm, tojóknál 105–115 cm, a szárnyfesztávolság a hímeknél 256–285 cm, míg a tojóknál 259–293 cm. Ezen kívül a felmérés szerint a hímek súlya 7,5–10,5 kg, míg a tojóké 8–11 kg volt. A modernebb időkben LINDNER és mtsai (2008) szolgálnak adatokkal a faj méreteit illetően, miszerint a madarak szárnyfesztávja 250–280 cm, míg a súlyuk 7–12 kg-ra rúg.

BREHM (1904) meghatározásait összefoglalva a fakó keselyű (31–32., 37., 47. ábra) az alábbiak szerint írható le: A faj uralkodó színei a fakó rozsdabarna és helyenként a rozsdásszürke, ám az állat színezete alul sötétebb, mint felül. Minden egyes tollán egy világosabb folt található, míg a nagy szárnyfedők fehéres szegélye harántcsíkban folyik egybe a szárnyakon. Az elsőrendű evezők és a farktollak feketék, míg a másodrendű evezők

szürkésbarnák, s a külső zászlójuk széles fakó szegélyű. A nyaktövet hátul gyapjas, rövid, fehértollú gallér szegélyezi. A szem ezüstszürke, a lábak szürkék, a csőr sárgásszürke, a hegye felé sötétedő színű. A fiatalok tollazata sötétebb mint az öregeké, a tollgallér hosszú, barna és hátrafelé omló, míg a szem világosbarna. A csőr szürkés az öregek sárgás színével szemben, és a nagy szárnyfedők hegye sem világos.

LOVASSY (1927) a tojások külső megjelenésével kapcsolatban elmondja, hogy azok többnyire egyszínű fehérek, ritkán kevés halvány rozsdaszínű pettyezéssel, míg a tojásbelsője zöldes. A tojások színe BREHM (1904) szerint is fehér (illetve a szennyeződésektől egyöntetűen barnás vagy sárgás lehet), ám nagyritkán foltos héjúak is előkerülhetnek.

A faj európai elterjedése

BREHM (1904), valamint LOVASSY (1927) tájékoztatása szerint ennek a madárnak az elterjedési területe felöleli a Dél-Európától és Észak-Afrikától kezdődően az Ural-folyó déli szakaszának a vonaláig (beleértve a Krímfélszigetet is), s keletre a Himalájáig elnyúló térséget. Az I. világháború során ANTONIUS (1930) megfigyelte a faj öt példányát Názáret közelében is, ami igazolja azt a közismert tény, hogy ez a madár a Közel-Keleten nem tekinthető ritkaságnak. A fakó keselyű Európában a leggyakrabban a Balkánon, Szardínián, Szicílián és Spanyolországban fordul elő, ám voltak valaha állományai Erdélyben, Ausztriában és Szlovéniában is, sőt kóborlóként Németországba és Angliába is eljutott (CHERNEL 1899a, BREHM 1904, LAKATOS 1910). DUDÁS (2002, 2004) hivatkozás nélkül közli, hogy madarunk legészakabbi fészkelését a Magas-Tátra lengyel oldalán figyelték meg.

A faj kóborló természete mellett érvel VASVÁRI (1930) is, aki arról is beszámol, hogy a fakó keselyűt korábban észlelték már Finnországban, míg 1917-ben Hamburg táján is megfigyelték. A németországi előfordulásokkal kapcsolatban BAUMGART (1974a) azt közli, hogy a keselyűk Albertus MAGNUS munkája szerint a XIII. században még Worms és Trier között költöttek is, s az említett példányok valószínűleg az itt tárgyalt fajhoz tartoztak. Szintén BAUMGART (1974a) közli SCHÜTZ (1955) munkájára támaszkodva azt is, hogy a fakó keselyű a XVIII. században még fészkel a Sváb Alb (Schwabische Alb) területén is. Ezzel nagyban összecseng LINDNER és mtsai

29. ábra: Fakó keselyű ábrázolás a századvégről (ANONYMUS 1893b nyomán) – *Fin de siècle depiction of a griffon vulture (from ANONYMUS 1893b)*

(2008) véleménye is, akik szerint a középkorban az Alpok északi részén is rendszeresen költött a faj. DUDÁS (2004) a faj kóborlásai kapcsán sajnos pontosabb hivatkozási alap nélkül megemlíti, hogy 2001. július 3-án holland madarászok egy 18 példányból álló fakó keselyű csoportot figyeltek meg országuk felett.

HARASZTHY (1998) TUCKER & HEATH (1994) munkájára hivatkozva a faj jelenlegi európai létszámát 9–10 000 párra teszi, míg DUDÁS (2009) a kontinens állományát 19–21 000 példányban adja meg. Ezzel szemben LINDNER és mtsai (2008) úgy vélik, hogy földrészünkön a fakó keselyűk létszáma már mintegy 19–20 000 költőpárra tehető.

Albánia és Jugoszlávia utódállamai

Albániából sajnos alig van adatunk a fakó keselyűkről, csupán DUDÁS (2002, 2004) jelentésére támaszkodhatunk, aki szerint az országban mintegy 50–200 egyed élhet napjainkban is a fajból.

30. ábra: Fakó keselyű ábrázolás a századfordulóról (LOVASSY 1927) – *Depiction of a griffon vulture from the turn of the century (from LOVASSY 1927)*

21. táblázat: A Zágrábi Természettudományi Múzeumban fellelhető fakó keselyűk adatai (RÖSSLER 1902 nyomán) *Griffon vultures in the collection of the Natural History Museum in Zagreb (from RÖSSLER 1902)*

Elejtés ideje	Elejtés helye	A példány neme	Gyűjtő neve
1876.11.07.	Klis (Split mellett)	–	I. ŠURIĆ
1888.05.14.	Cres sziget	♀	M. BARAČ
1890.06.05.	Cres sziget	–	M. BARAČ
1898.03.19.	Prvić sziget	–	SPIESS és BRACCIOFORTE
1899.03.08.	Krk sziget	–	Josip FERDINAND
XIX. század	Kotor	♂	Fra. I. MALIĆ
1929.09.08.	Senj	♀	A. KANDERS
1985.04.26.	Cres sziget	♂	M. KULJANIĆ

Az egykori Jugoszlávia területét illetően sokkal több információval rendelkezünk, mint sok más országról. Így például GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) a keselyűk történelem előtti előfordulásával kapcsolatban megemlíti, hogy a Duna völgyében, Padina környékén (Djerdap Nemzeti Park) az *Aegyptius monachus*, a *Gypaetus barbatus* és a *Gyps fulvus* kb. Kr. e. 5000-ból származó maradványait is megtalálták.

Szlovéniát illetően REISER (1925) a Marburg (Maribor) környéki ornitofauna bemutatásakor azt közli, hogy a nevezett hely környékén az 1850-es években egy, az 1870-es években kettő, 1882-ben egy, 1883-ban kettő, 1892-ben egy, 1894-ben három és végül 1913-ban ismét egy példányt figyeltek meg a fajból. Az említett 11 fakó keselyűből a helyiek négyet hoztak terítékre. SCHULTZ (1894, 1895) arról számol be, hogy Franz LAZARINI báró 1893 szeptemberében a krajnai síkságon a Flödnig romjain (Smlednik) éjszakázni kívánó két fakó keselyűből meglőtt egy tojót (mérétei csőrétől a fark végéig 117 cm, szárnyfesztáv 259 cm), habár korábban ezt a fajt sosem látták még ezen a síkságon. Az esetről megemlékezik egyébként TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1895) is. A fenti kijelentésnek némileg ellentmond POCK (1896) beszámolója, miszerint a közlés évének májusában szintén a Ljubljana mellett Log környékén (Log) a helyi vadőr egy fakó keselyűt lőtt (mérétei: hossz 1,56 m, szárnyfesztáv 2,88 m, súly 15,5 font = kb. 8 kg). Ezen kívül TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1894b) is közöl egy esetet, miszerint 1893 augusztusában J. GORIČAR lőtt egy fakó keselyűt a Prassbergi Alpokban elterülő Blanisek (nem azonosítható) fölött, amelynek a szárnyfesz-

távja 250 cm volt. F. S. (1886) pedig azt jelzi, hogy míg Románia sík vidékein a fakó keselyűk a hideg beállta előtt délre vonulnak, addig a szerző nagyon gyakran látta ezeket a madarakat a szigorú és havas teleken Krajna sík vidékein, különösen Ljubljana mocsaraiban, ahonnan viszont az enyhe idő beköszöntekor mindig eltűntek.

A horvát területeken ez a dögevő egyaránt előfordul a szigeteken és a szárazföldön is. A szárazföldi állományokkal kapcsolatban közöl adatokat KLOBUSICZKY (1891a) is, aki elmondja, hogy 1888-ban a verhovcei várrom (nem azonosítható) környékén THURN-TAXIS herceg erdőmérnökével öt közelebről meg nem határozott keselyűt látott, de azok a később kitett dögre nem jöttek vissza. KLOBUSICZKY (1891a) többször is látott keselyűket Szlavóniában a Papuk-hegységben és a Javorovicán (Javorovica, 911 m Psunj-hegység), amikor azok a Fruska Gorából a boszniai hegyekbe tartottak, ám sajnos arról a szerző nem számol be, hogy a madarak melyik fajhoz tartoztak. LAKATOS (1892b) viszont pont fordítva írja: szerinte a Szlavóniában észlelt keselyűk többnyire a boszniai hegyekből érkező kóborlók. Ezzel szemben TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN & DALLA-TORRE (1889) KOSIĆ megfigyelésére hivatkozva arról tájékoztat, hogy Ragusa (Dubrovnik) környékére Hercegovinából (ahol egyébként állandó a faj jelenléte) olykor átrándulnak ezek a madarak, különösen akkor, ha dögöt is találnak a környéken. Így egyebek mellett 1887 augusztusában két példány jelent a város északkeleti részén a Monte Sergio fölött, míg novemberben egy további egyed volt látható az Omblától délre fekvő hegycsúcsok közelében. Szintén Ragusa környékéről közöl adatokat

► 31. ábra: Fakó keselyű (Fotó: BAGOSI Zoltán) – *Griffon vulture (Photo: Zoltán BAGOSI)*

32. ábra: Plavnik szigetén költő fakó keselyű (Fotó: FEKETE Gabriella) – Griffon vulture breeding on Plavnik Island (Photo: Gabriella FEKETE)

TUTMAN (1952), valamint LUKAČ & BALTIC (2001) is, akik azt írják, hogy a város közelében fekvő Slano környékén 1894 januárjában egy tojó került terítékre, amely a Dubrovnik Természettudományi Múzeumban nyert elhelyezést. Az elsőnek nevezett a szerző évszám nélkül azt is közli, hogy az említett intézmény rendelkezik egy fakó keselyű tojással is, amit Smokovljani körzetében gyűjtöttek. A környékről a Spliti Természettudományi Múzeum is rendelkezik egy Dugopolje közelében gyűjtött példánnyal, aminek faji hovatartozását Goran SUŠIĆ igazolta, azonban a gyűjtés ideje nem ismert. A szigetekre vonatkozóan egyebek mellett HAUER (1887, 1888), illetve LIBURNAU (1892) közöl információkat, amikor arról tájékoztatnak, hogy 1886-ban maga RUDOLF trónörökös lőtt egy hím fakó keselyűt a fészkenél Plavnik szigetén. Az elejtő az említett madarat az Osztrák Természettudományi Múzeumnak ajándékozta Bécsben (Wien). Ezen kívül TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1894a) jelenti egy 1892-ben megjelent, de ismeretlen szerzőjű közleményre hivatkozva, hogy nem sokkal korábban Cres szigetén is lőtt valaki egy példányt, aminek a szárnyfesztávja elérte a 250 cm-t.

RÖSSLER (1902), illetve GRBAC & KRALJ (2008) közöl még adatokat a fakó keselyűk előfordulásáról a horvát területeken, s ennek kapcsán bemutatja a Zágrábi Természettudományi Múzeumban (Zagreb) fellelhető preparátumok listáját is, amelyek közül a 21. táblázatban csak azokat a példányokat mutatjuk be, amelyek nem a magyar korona alá tartozó területeken estek.

A horvát szigeteken élő fakó keselyűkkel kapcsolatban utalnunk kell Camillo MORGAN vadászati szakíró Arbe szigetén (Rab) tett látogatására, aminek célja az volt, hogy a nevezett vadász az ottani sasok és keselyűk előfordulását tanulmányozza (ANONYMUS 1908a). Az esetről bővebben beszámol maga MORGAN (1908a, 1908b) is, aki egyebek mellett részletesen beszámol az Arbe (Rab) szigetén és a környező sziklákon élő nagyszámú fakó keselyűről is, amelyek közül a neves vadász 1899-ben hat példányt ejtett el (34–35. ábra). 1912 augusztusában SCHIEBEL (1914) látott egy fakó keselyűt, amit egy helybeli öt társa közül szárnyazott meg a régióban, majd az állatot kikötve mutogatta a kíváncsi turistáknak, s eközben rendszeresen gyötörte a szerencsétlen madarat. 1906-ban a szomszédos Krk szigetén VELNIC (1966) adatai szerint szintén fogtak egy élő példányt a fajból, amelynek azonban a további sorsa sajnos ismeretlen. Ezen kívül SCHIEBEL (1907) Hvar szigetén 1907 májusában három alkalommal is megfigyelt egy-egy fakó keselyűt, valamint ugyanez a szerző egy későbbi munkájában (1914) azt is megemlíti, hogy 1912 augusztusában Krk sziget keleti partján látott három egyedet. Nem sokkal az előző eset után RÖSSLER (1915) Lastovón is látott egy példányt a fajból 1915 áprilisában. Ezen kívül PONEBŠEK (1917) munkájára kell még utalnunk, amely szerint 1840-ben az Učka hegységben gyűjtöttek egy fiókát,

33. ábra: A Rab szigetén 1937-ben elejtett négy fakó és egy dögkeselyű (LEGAC 1937 nyomán)
Four griffon vultures and an Egyptian vulture shot in 1937 on the island of Rab (from LEGAC 1937)

amely azután egy bizonyos SCHIAVUZZI birtokába került, valamint WETTSTEIN (1914) adatait kell még megemlítenünk a régióból, aki 1911 júniusában figyelt meg öt fakó keselyűt a Monte Maggiore (Učka) csúcsa alatt. Említésre méltó továbbá az is, hogy HIRTZ (1914) tudomása szerint a faj Horvátországban a Fruska Gora erdeiben fészkel, míg a partvidéken a nevezett professzor véleménye szerint nem költ. Ennek ellenére az utóbbi író azt mondja, hogy a szigeteken Prvić, Goli és Sveti Grgur, illetve Pag szigetén nagy számban látni a faj képviselőit, s azt is megemlíti, hogy a Jaskában (Jastrebarsko) lévő ERDŐDY-kastélyban több kitémött példánya is megtalálható ennek a dögevőnek, amiket gr. ERDŐDY István hozott terítékre a horvát partvidéken.

1933 szeptemberében DATHE (1934) is megfigyelt két felnőtt és egy fiatal példányt a fajból Sušak szigetétől délre. Ugyanez a szerző az említett év szeptemberében a Cetina-vízesés fölött egy alkalommal összesen öt fakó keselyűt látott, majd néhány nappal később ugyanitt hat, illetve a Cetina völgyében további két példányt figyelt meg. Ezen kívül DATHE (1934) MÜLLER megfigyelésére hivatkozva közli azt is, hogy 1933 szeptemberében Makarska házai fölött is lehetett látni egy példányt, illetve saját megfigyeléseit közre adva arról is tájékoztat,

hogy Mosor-hegység megmászása során hat madarat, majd a Mosori-havasokban még egyet, az erdőőr házánál pedig éjszakánként további ötöt láttak. NAGY (1943b) ezzel kapcsolatban arról is beszámol, hogy az 1930-as években Krk és Cres szigetén maga is megfigyelte a faj fészkelését, s azt is megemlíti, hogy Cres fölött az égbolton a fakó keselyűnek olykor 8–10 példányát is látta keringeni egy időben. A régióból Goran SUŠIĆ rendelkezik egy fényképpel is, amely egy Plavnik szigetéről származó fakó keselyűt ábrázol 1936-ból, amely madár megszelídítve éveken át élt egy családnál a szomszédos Krk szigetén (52. ábra). Az említettek kivül LEGAC (1937) közöl adatot a szigetvilágból, amit fényképpel is igazol. Ezek szerint 1937-ben Rab szigetén rendeztek egy keselyű vadászatot, amelynek során négy fakó keselyű és egy dögkeselyű került terítékre, s a meglőtt madarakkal szívesen pózoltak az elejtők a kamerák előtt is (33. ábra).

A régióban Horvátországban van ma is a legjelentősebb fakó keselyű populáció, amely meglehetősen hullámzás mellett mintegy 50–100 párra tehető (HARASZTHY 1998b), míg mások szerint 100–150 példányról beszélhetünk az egész országban (DUDÁS 2002, 2004). Ezzel kapcsolatban SZABON (2008b) arról tájékoztat, hogy mintegy 90 pár fakó keselyű él Horvátországban, ám

34. ábra: A San Gregorio (Sveti Grgur) szigetén fogott fiatal fakó keselyű (MORGAN 1908a nyomán)
Young griffon vulture caught on the island of San Gregorio (Sveti Grgur) (from MORGAN 1908a)

35. ábra: A Rab szigetén Camillo MORGAN által elejtett fakó keselyűk egyike (MORGAN 1908b nyomán) – *One of the griffon vultures shot by Camillo MORGAN on Rab Island (from MORGAN 1908b)*

ebből kb. 70 pár lakik Cres szigetén és a környező szigetvilágban, s mintegy 15 év alatt sikerült az ott élő állományt 25 párról 72-re gyarapítani. Ez az eredmény a szigeten dolgozó természetvédelmi munkát igazolja, amit a keselyűk védelmével foglalkozó Eco-Centar irányít, s amelynek fő tevékenységi körét az idézett szerző szerint a madarak etetése, természetvédelmi őrzőszervezése, a legyengült és vízbe esett madarak mentése, a lakosság szemléletformálása, valamint a keselyűkutatás teszi ki. Az író felhívja a figyelmet arra is, hogy egyebek mellett a Fővárosi Állat- és Növénykert is részt vesz a szigeten folyó természetvédelmi munkában. SZABON (2008a) arról is említést tesz, hogy az Alpokban mintegy 40–50 kóborló fakó keselyű él, amelyek feltehetően legalább részben Cres szigetéről származnak, s így vélhető, hogy a cresi állományok kötik össze jelenleg a kelet- és nyugat-európai populációkat. Ehhez kapcsolódóan meg kívánjuk jegyezni, hogy az Alpokban élő keselyűk zöme az etetőhelyeihez kötődik (pl. Észak-Olaszország, Salzburg stb.), s csak az állományoknak egy töredéke kóborol el onnan távolabb.

A bosznia-hercegovinai populációval kapcsolatban DATHE (1934) elmondja, hogy 1933 szeptemberében Poljica közelében öt, míg Mostar előtt két fakó keselyűt tudott megfigyelni. Ezen kívül BÖMCHES (1943) beszámol

molója áll rendelkezésre, aki egy meg nem határozott időpontban Višegrádtól a Drina felső folyása felé haladva szintén két fakó keselyűt látott, illetve GRBAC & KRALJ (2008) arról tájékoztat, hogy 1941 novemberében F. POŽUN zsákmányolt egy hím fakó keselyűt, ami még napjainkban is megtalálható a zágrábi (Zagreb) Horvát Természettudományi Múzeumban. GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) szerint a háborús cselekmények miatt az 1992–2002 között időszakból nincsenek adatok a fakó keselyűről a régióban, azonban a szerzők utalnak MARINKOVIĆ (1997) munkájára, aki szerint három kolónia létezett nyolc helyszínen az országban: Blagaj kolónia (Blagaj, Vujin Potok, Žitomilsići), Stolac kolónia (Bregava, Radimlja, Orlošedine) és Popovo polje kolónia (Dubijani, Dračevo). Ezekben a kolóniákban több madár volt télen mint nyáron, s közöttük néhány költőpár is akadt, ám a háborús tevékenység és a gyakori mérgezések jelentősen csökkentették az állományokat. Bár 1998-ban több spanyol párt hoztak be a területre, ám GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) nem rendelkezik pontosabb adatokkal az említett kolóniákról.

Számos észlelést közöl a századfordulás Szerbiából REISER (1939), aki 1899 májusában látott fakó keselyűt a Niš és Pirot közötti vasútvonalon, majd pár nappal később néhány újabb példányt figyelt meg a Jelašnica Klissura fölött keringeni. Ugyanez a szerző 1899 júniusának elején a Niš közelében fekvő Sičevo Klissura szikláin látott fakó keselyűket gubbasztani, majd egy riasztólövés hatására mintegy 20 példány emelkedett a magasba és menekült el a helyszínről. Ugyanezen a helyen REISER (1939) 1900 szeptemberében is számos madarat észlelt. Szintén ebből az időszakból közöl adatokat STOJICÉVIĆ (1904) és LINTIA (1916) is, akik a Szerbiai Országos Múzeum (Belgrad) gyűjteményének adatait közlik, amely szerint a nevezett helyen két példány lehethet fel a fajnak Szerbiából. Az egyik madár Ljubostinja (Valjevo) környékén esett 1879 áprilisában (gyűjtő: M. MIHAILOVIĆ), míg a másik a Sičevačka klisura közelében került terítékre ismeretlen év júliusában, amely példány vásárlás útján került az intézménybe.

REISER (1939) beszámol egy olyan esetről is, amikor 1900 októberében a szerbiai Kragujevac körzetben fekvő Ljuljevac környékén egy molnárnak az elhullott kancájára néhány óra alatt több fakó keselyű is összegyűlt, habár az író szerint a madarak lakhelye igen távol esett az említett helyszíntől. Ugyanebben a hónapban a nevezett szerző Valjevo közelében a Jablanica-patak fölötti kopár sziklákon ismét látott három példányt leereszkedni, majd REISER (1939) említést tesz még egy madárról, amely ismeretlen helyen került terítékre 1900-ban, s amely példány végül a kragujevaci fiúiskola szer-tárában lett elhelyezve. VASIĆ & OBRATIL (1990) is említést tesz egy 1901-ben Ljubovija közelében elejtett hím fakó keselyűről, amely ma is a Bosznia-Hercegovinai Szerb Nemzeti Múzeum gyűjteményében lelhető fel.

22. táblázat: MATVEJEV (1950a) által közölt Jugoszláviában terítékre került fakó keselyűk, amely adatok mindegyike a szerző állítása szerint bizonyító példányokon alapul – *Griffon vultures killed in Yugoslavia; according to MATVEJEV 1950a, all records are verified by voucher specimens*

Elejtés ideje	Elejtés helye	A példány neme
1901.02.01.	Ljubovija	♂
1904.06.12.	Niš	♂
1907.02.10.	Kučevište	♂
1939.10.14.	Kragujevac, Dobrača	♀

Ebből az időszakból közöl még adatokat a faj előfordulására vonatkozóan MATVEJEV (1950a) is, aki bővebb információk nélkül azt mondja, hogy a fenti táblázatba (22. táblázat) foglalt adatok mindegyike bizonyító példányokon nyugszik. Ezzel kapcsolatban PUZOVIĆ (szem. közl.) azt állítja, hogy az említett jegyzékben szereplő példányok jelenleg is a Szerb Természettudományi Múzeum (Belgrad) tulajdonában vannak.

MATVEJEV (1950a) a megfigyelők és az időpont közlése nélkül arról is tájékoztat, hogy Szerbiában a következő helyeken figyelték meg a fakó keselyű költését:

- Djerdap (DOMBROVSKI 1890, MATVEJEV 1948)
- Prosjek, Zvornik (DOMBROVSKI 1895)
- Laza, Krupanjtól délre (DOMBROVSKI 1895)
- Stara planina, Orlov Kamen (REISER 1905, 1939)
- Sičevačka klisura (REISER 1905, 1939, MATVEJEV 1950a)
- Suva Planina (REISER 1905, 1939, MATVEJEV 1950a)
- Kopaonik (REISER 1905, 1939, MATVEJEV 1950a)
- Kremna, Užice (REISER 1905, 1939)
- Divčibare-Maljen (MATVEJEV 1950a)
- Pirot környéke (MATVEJEV 1950a)
- Vidličke Planine (MATVEJEV 1950a)
- Stara planina (MATVEJEV 1950a)
- Kosovo Polje (MATVEJEV 1950a)
- Rugovska klisura (MATVEJEV 1950a).

GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozások nélkül viszont az alábbi felsorolást adja közre a fakó keselyű fészkeléseiről Szerbiában, amely lista részben egyezik a fentebb bemutatott jegyzékkel:

- Sokolske-hegység, Ljubovija közelében (1965-ig)
- Prosjek, Zvornik közelében (a XIX. század végén)
- Sičevačka-szurdok (az 1950-es évekig)
- Vidlič (az 1960-as évekig)
- Djerdapska-szurdok (kb. az 1950-es évekig)
- Rugovska-szurdok (az 1960-as évekig).

Egy kérdőíves felmérés szerint az alábbi helyeken is léteztek korábban fakó keselyű kolóniák (GRUBAČ & PUZOVIĆ é. n.):

- Lim-szurdok, Brodarevo közelében (1960-ig)
- Jerma-szurdok (az 1960-as évekig)

- Pčinja-szurdok? (kb. az 1950-es évekig)
- Prizrenka Bistrica-szurdok (a II. világháború utánig)

Resavska-szurdok (a II. világháború utánig)

Beljanica (a II. világháború utánig)

Crnica-szurdok (a II. világháború utánig).

GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) úgy véli, hogy Szerbia nagy részén a faj megirtulásáért és eltűnéséért az 1947–1978 közötti periódusban lezajlott nagyszabású farkas-mérgezés volt a felelős, ahogyan az a XIX. század végén és a XX. század elején a Vajdaságban is megtörtént. Szerbiából egy érdekes esetet közöl GUELMINO (1991) is, aki röviden arról tesz említést, hogy 1947 júniusában egy fakó keselyű repült be a zentai (Senta) városháza ablakán, s a madarat a helyiek be is fogták. A példány további sorsa azonban sajnos ismeretlen. GAROVNIKOV (1988) ezen kívül azt jelenti, hogy nem sokkal az előző eset után, 1949 júniusában Dimitrijević BAŠKA zsákmányolt egy példányt ebből a dögéből a vajdasági (Vojvodina) Bácskeresztúr (Krstur, ma Ruski Krstur) környékén, amely az újvidéki múzeumba (Novi Sad) került. A faj szerbiai előfordulásával kapcsolatban GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) azt állítja, hogy a II. világháború kezdetéig még három fakó keselyű kolónia létezett az országban. Ezzel szemben figyelemre méltó ANONYMUS (1993b) beszámolója is, amelyben a közlő arról számol be, hogy Szerbiában már csak a fakó keselyű az egyetlen fészkelő keselyűféle, ám ez a madár is végveszélybe került az országban, mert míg az 1950-es években még elég gyakorinak számított, addig az utolsó öt évben állományai a felükre csökkentek az élőhelyek beszűkülése és az ismétlődő mérgezések miatt. A szerző szerint jelenleg már csak két költőhelye ismert ennek a dögőnek Szerbiában: a Trešnjica és az Uvac-folyó szurdokai. Ezzel szemben GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) úgy véli, hogy a legközelebbi múltban három ismert fészkelő állomány létezett az országban: Trešnjica-szurdok (2002-ben 28 egyed, min. négy fiatal; 2003 januárjában 10 pár), Uvac-szurdok (2002-ben 90–100 egyed, kb. 45 pár és 35 fiatal), és a Mileševka-szurdok (2002-ben kb. 30 egyed, 12–13 pár és min. tíz fiatal). A szerzők szerint 1992–

23. táblázat: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) a fakó keselyűk alább bemutatott becslött létszámát közli Szerbiából
Estimated population size of griffon vultures in Serbia according to GRUBAČ & PUZOVIĆ (undated)

Időszak	Párok becslött száma
1850–1899	200–300 (?)
1900–1949	100–150
1950–1979	30–40
1980–1999	30–45
2000–2002	60–75

2002 között jelentősen nőtt a sikeresen felnevelt fiókák száma, hiszen ez a mennyiség tízről ötvenre emelkedett az említett tíz év alatt, s különösen a két elsőnek említett helyszínen igaz ez, ahol fokozottan védik az állományokat, és ahol megszervezték a dögök kihelyezését is a madarak táplálására. Nem szaporodó csoportokat figyeltek meg azonban az utóbbi években Šar Planina környékén (1997-ben 33 egyed), a Koritnik, a Prokletije, a Stara Planina és a Svrlijske-hegység térségében, illetve más helyszíneken is az 1990-es években. GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) emellett táblázatos (23. táblázat) formában közlik a faj becslött állományait 1850–2002 között Szerbiában.

GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozva REISER & FUHRER (1896) munkáira a faj montenegrói előfordulásával kapcsolatban felsorol néhány helyszínt, ahol a fakó keselyű egykoron fészkelő kolóniákat alkotott:

- Krstac, a Kotori-öböl fölött
- Ostroška greda
- Rumija lejtői, Stari Bar fölött
- Mala Rijeka kanyon, Bratonožići közelében
- Cijevna-szurdok.

GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) a fentiekén kívül megad még néhány észlelési pontot (Kučki Kom, Crvena greda a Durmitor-on) a régióban, amelyek azonban valószínűleg nem voltak fészkelő kolóniák. DUDA (1911) eközben viszont azt jelenti, hogy Cattaro (Kotor) mellett, Peštigrad környékén a dögkeselyű mellett a fakó keselyű is fészkel, míg SCHADE (1909) egy fényképet közöl egy 1909-ben Rilke hadnagy által elejtett példányról ugyancsak Cattaro (Kotor) környékéről (36. ábra). DATHE (1934) 1933 szeptemberében a közeli Lovčen környékén egy adult példányt látott alacsonyan elhúzni, majd a szerző Kotorban később még további kilenc példányt tudott megfigyelni.

GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) szerint valószínűleg az utolsó fészkelő kolónia 1970-ig létezett az országban a Bobija környékén a Rijeka Crnojevića közelében, amely a mérgezések miatt szűnt meg, amely akciók az írók szerint egyben az egész faj eltűnésért is felelősek Mon-

tenegróban. A szerzők szerint a modern időkből ugyan nincsenek fészkelési adatok a régióból, de egyes egyedeket napjainkban is meg lehet figyelni a Prokletije és a Morača-kanyon környékén, valamint nyáron rendszeresen feltűnnek ezek a madarak Durmitor környékén is. Az említett dögövek rendszeresen megfigyelhetőek az észak-montenegrói (Bijelo Polje és Pljevlje) területeken is, ahová a szerb régióból látogatnak át a keselyűk élelemkeresés közben. Elképzelhető azonban az is, hogy néhány pár esetleg megtelepedett a Tara-kanyonban vagy Montenegró északi részének más szurdokaiban is, habár erre bizonyíték nincsen (GRUBAČ & PUZOVIĆ é. n.).

GENGLER (1920) beszámol róla, hogy századfordulós utazása során Macedóniában három fakó keselyűt is látott Hadzarlar környékén, míg egy további egyedét Slupcane tájékán figyelt meg. Ezen túlmenően a nevezett szerző Üszkü (Szkopje) környékén terítékre is hozott egy fakó keselyűt. MATVEJEV (1950b) viszont arról tesz említést, hogy az 1948-ban Strugában tett látogatása során a „Dr. Nikola Nežlobinski” Természettudományi Múzeumban egyebek mellett egy fakó keselyű preparátumot is talált, amelyeknek bár nem közli az adatait, ám azok feltehetően a régióból származnak. A macedóniai állomány helyzetével kapcsolatban DUDÁS (2002, 2004) azt jelenti, hogy az ottani populáció egyedszáma napjainkban csökkenő tendenciát mutat.

Macedóniából két tojása is van a fajnak a Mátra Múzeum (Gyöngyös) birtokában, amelyek a NÉMETH Márton-féle tojásgyűjtemény megvásárlásakor kerültek az intézményhez (SOLTI 2010). SOLTI nevezett munkája szerint az egyik tojást 1971. március 1-jén CSERESNYÉS Szilárd gyűjtötte NÉMETH Márton jelenlétében Titov-Veles környékén, a Belső-Babuna területén egy északkeletre néző sziklafal párkányánál 4,5 m mélyen lévő kb. 50 × 50 cm-es száraz fűből készült fészkekben. A fészkek alatt mintegy 130–150 m mély szakadék tátongott. A másik tojást 1972. március 6-án szintén CSERESNYÉS Szilárd gyűjtötte az előbbi helyen, egy 240 m-es sziklafal közepében lévő nyílt üregben, ahol azonban fészkek nem volt, csak kevés fű.

36. ábra: Cattaro (Kotor) környékén 1909 táján RILKE hadnagy által elejtett fakó keselyű (SCHADE 1909 nyomán)
Griffon vulture shot by lieutenant RILKE around 1909 in the vicinity of Cattaro (from SCHADE 1909)

Végül még ide kívánczik LINDNER és mtsai (2008) adata is, miszerint a 2004-es becslések alapján úgy gondolják, hogy a faj állománya az egész Balkán-félszigeten mintegy 350–500 költőpárra rúghat.

Ausztria

TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN & DALLA-TORRE (1889) hivatkozva KARLSBERGER közlésére azt jelenti, hogy Felső-Ausztriában 1884 októberében látták az utolsó fakó keselyűt, a Linz közelében fekvő Papping környékén. Ugyanezek a szerzők KELLER adataira hivatkozva azt is közlik, hogy Karintiában, Mauthen környékén 1887 augusztusában láttak egy példányt a fajból, illetve SCHULZ (1895) adatai szerint 1891 júniusában a stájerországi Dornegg közelében egy hím fakó keselyűt terítékre is hoztak. St (1895) ezzel szemben viszont már arról számol be, hogy 1895 májusában gróf KÁROLYI egyik vadásza Pöllagraben környékén egy fakó keselyű tojót lőtt. MOJSISOVICS (1897) ezen kívül azt közli, hogy az újabb időkben Krajnában, Karintiában és Stájerország-

ban is ismételen kerültek terítékre fakó keselyűk, míg a Salzburg körzetében fekvő Fusch környékén állítása szerint nagy csapatokat is megfigyeltek a fajból, amelyek létszáma olykor elérte az 50 egyedet is. Ezen kívül TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1911a) megemlíti azt is, hogy az alsó-ausztriai Weissenbach környékén Triesteig közelében (Baden körzet) 1910 májusában PICHLER vadász négy nagy madárra lett figyelmes, amelyek egy sziklán ültek. Bár a fakó keselyűk felrebbentek, egyet sikerült mégis terítékre hozni közülük, amelynek a szárnyfesztávja 270 cm-re rúgott. Ugyanez a szerző beszámol egy további esetről az említett év júniusából is, amikor a salzkammerguti Attnang közelében egy 263 cm-es szárnyfesztávolságú fakó keselyűt hozott terítékre PACHER százados. A II. világháború után a magyar határhoz közel 1948 júniusában a Fertő-tó (Neusiedler See) partján, Nezsider (Neusiedl am See) járásban a helyi erdész egy jobb szárnyán sérült fakó keselyűt fogott, amely később a Schönbrunni Állatkertbe került (K. K. 1948). Valószínűleg ugyanerről az esetről számolnak be BAUER és mtsai (1955), amikor azt mondják, hogy 1948 táján a Fertő-tó (Neusiedler See) közelében fekvő Josnál

37. ábra: Fakó keselyű (*Gyps flavus*) (Fotó: BAGOSI Zoltán) – Griffon vulture (*Gyps flavus*) (Photo: Zoltán BAGOSI)

egy paraszt egy fakó keselyűt fogott úgy, hogy arra egy takarót borított. A szerzők szerint az állat még 1955-ben is megvolt a Schönbrunni Állatkertben. Szintén BAUER és mtsai (1955) számolnak be arról is, hogy 1954-ben az előző tájékon Oslip közelében két fakókeselyűt lőttek, amelyek a Burgenlandi Tartományi Múzeumban (Eisenstadt) lettek elhelyezve. Olykor-olykor a Salzburg közelében elterülő hegyekben is megjelentek az 1950-es években a keselyűk hiszen, ahogy TRATZ (1951) fényképpel is igazolta 1951. január 22-én terítékre került egy a régióba téli vendégként érkező példány (38. ábra) is. DUDÁS (2004, 2009b), aki részletesen ismerteti az európai keselyű-visszatelepítési programokat elmondja, hogy az utóbbi években a Hohe Tauern környékén ismét megjelentek a fakó keselyűk, amelyek vagy a Cres szigeti populációból vagy a Salzburgi Állatkertből kiszabadult példányok közül származnak, habár LACCHINI (1982) a nevezett állatkert keselyűtartási gyakorlatát ismertette szándékosan kiengedett példányokról beszél. Az elsőnek nevezett szerző ezzel kapcsolatban azt is megemlíti, hogy a Salzburgi Zoóból származó egyedek egy közeli sziklafalon sikeresen költeni kezdtek, bár ezzel kapcsolatban némileg pontosít LACCHINI (1982), aki részletesen is ismerteti a történetet. Eszerint ugyan már 1967-ben

megfigyelték a faj fészkelési kísérleteit az állatkert melletti 100 m magas sziklafalon, de ezek a próbálkozások mindig eredménytelenek maradtak. Az első szaporulatot a környéken 1980-ban sikerült megfigyelni, ám akkor nem az előbb említett helyen költöttek a keselyűk, hanem a kb. 5 km távolságra fekvő Unterbergen. Szintén DUDÁS (2002, 2004) tesz említést a munkáiban arról is – sajnos hivatkozás nélkül – hogy 2001 júniusában egy 34 db-ból álló fakó keselyű csapat átvonulását figyelték meg Bécs felett, s ugyanez a szakíró 0–5 példányra becsüli a faj létszámát az országban. LINDNER és mtsai (2008) ezzel szemben azt állítják, hogy a Magas-Tauern területén nyári vendégként évente egy legfeljebb 100 egyedre rúgó fakó keselyű csapat tartózkodik, ám a szerzők arra is felhívják a figyelmet, hogy valószínűleg a zord klíma miatt a faj sosem költött a keleti és a középső Alpokban.

Bulgária

SPIESS (1904) arról számol be, hogy egy 1904 körül tett kirándulás alkalmával eljutott a bolgár határon fekvő Silistra környékére, s itt a szerző a kísérőivel együtt egy fakó keselyű kolóniát is meglátogatott, ahol a madarak

38. ábra: Az 1951 januárjában Salzburg környékén terítékre került fakó keselyű (TRATZ 1951 nyomán) Griffon vulture shot in January 1951 in the vicinity of Salzburg (from TRATZ 1951)

39. ábra: A bolgár határhoz közeli Silistra környéki fakó keselyű kolónia fészkelőhelye (SPIESS 1904 nyomán).
Nesting sites of griffon vultures in the vicinity of Silistra, close to the Bulgarian border (from SPIESS 1904)

egy sziklafalon költöttek (39. ábra), ám a rossz idő miatt a vadászok csak a fészkeket láthatták, de a madarakat nem. Hasonló kolóniáról számol be GENGLER (1920) is, aki a századforduló tájékán Nevsza környékén azt figyelte meg, hogy több mint 25 fakó keselyű lakott a nevezett település közelében lévő sziklaüregekben. Ugyanez a szerző Galabovó környékén is észlelte egy példányát a fajnak, illetve említést tesz egy 1917 januárjában Kaszpicsan környékén lőtt fiatal bizonyító példányról is. Ezzel szemben JÁNOSSY (1976) már úgy tudja, hogy 1955 óta nincsenek fészkelő párok a fajtól az országban. BAUMGART (1970) MÜLLER (1927) adataira hivatkozva beszámol róla, hogy Bulgária tengerpartjának északi részén, az úgynevezett „Ezüstparton” 1926-ban még szép számmal meg lehetett találni a fakó keselyűt, s mindennapos látványnak számított, ha 15–20 példányt láttak a levegőben körözni a Kavarna közelében fekvő Kaliakra-fok környékén. Az említett helyen a közlő egy alkalommal 30 példányt is meg tudott figyelni, amelyek a környéken költöttek is, ám az állatorvosi szolgálat fejlődésével eltűntek a vidékről a birkatetemek, majd ezt követően a keselyűk is. BAUMGART (1970) információi szerint az utolsó évtizedben (1960–1970) már csak alkalmilag tűnt fel a környéken néhány kóborló példány, de maga a szerző egyetlen fakó keselyűt sem tudott már

megfigyelni a térségben. ANONYMUS (1986) pontosabb időbeli meghatározás nélkül közli, hogy, amikor azt hitték már, hogy ez a faj végleg kipusztult az országban, akkor a Bolgár Tudományos Akadémia munkatársai egy 28 példányból álló kolóniát találtak a Rodope-hegység keleti részén. HARASZTHY (1998b) ezzel kapcsolatban arról számol be, hogy az országban a faj a XX. század folyamán kipusztult, ám időközben néhány pár visszatelepített a területre, míg DUDÁS (2002, 2004) úgy tudja, hogy számszerűleg 2–10 egyed található a napjainkban Bulgáriában.

Csehország

TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1894b) beszámol róla, hogy 1893 szeptemberében F. URINOVSKY kerületi vadász Morvaországban elejtett egy példányt ebből a fajtól a Leipnik (Lipník nad Bečvou) közelében fekvő Helfenstein vár romjainál. A madár szárnyfesztávja 280 cm-re rúgott. TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1895) négy közlemény alapján beszámol arról is, hogy 1894 márciusában Leitmeritz (ma Litoměřice) környékén több héten át látható volt egy fakó keselyű, amit aztán a vadőrnek sikerült elejtenie Triebsch (ma Třebušín) közelében. Az elejtett madár szárnyainak a fesztávolsága a beszámoló szerint 3 m volt. WADAS (1909) ezzel túlmenően azt jelenti, hogy folyó év szeptemberében Morvaországban Engelswald településen (Mošnov) a szerző udvarában egy nyárfán leszállt egy fakó keselyű, ami terítékre is került (méretei: hossza 110 cm, szárnyfesztáv 250 cm, súly 6,5 kg). TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1911a) azt közli, hogy 1910 júliusában Leipa (Česká Lípa) környékén egy tanár egy 250 cm-es szárnyfesztávolságú fakó keselyűt hozott terítékre. Ugyanez a szerző megemlíti, hogy 1910 májusában Pöltenberg (Hradiste) környékén MÜLLER erdőőr lőtt egy fakókeselyűt teljesen üres gyomorral, amelynek a szárnyfesztávolsága 260 cm volt, illetve ebben az évben Schattau (Šatov) közelében is láttak négy fakó keselyűnek vélt ragadozó madarat, amelyek kb. 1000 m magasságban köröztek egy fiát vezető pulykatozó fölött.

Franciaország

DUDÁS (2004, 2009b) beszámolója szerint a fakó keselyűk száma az intenzív védelemnek és a visszatelepítési programoknak köszönhetően lassan emelkedik az országban. A szerző elmondja, hogy 1945 körül tűntek el ezek a madarak a Francia-középhegységéből, majd 1981-ben indult egy visszatelepítési program, melynek során 87 példányt engedtek szabadon, s az állomány létszáma 1991-ben kb. 100 egyedre rúgott. DUDÁS (1998b) munkájában viszont arról is beszámol, hogy Francia-

40. ábra: Fakókeselyű ábrázolása FITZINGER (1864) nyomán –Depiction of a griffon vulture from FITZINGER (1864)

országban már 1970 táján is indult egy visszatelepítési program a fakó keselyűk számára, azonban az eredménytelen maradt. Az idézett szerző későbbi munkáiban (2002, 2004) az országban élő fakó keselyűk számát napjainkban 216–219 egyedben adja meg, amely adat rendkívül pontosnak tűnik! Ezzel szemben LINDNER és mtsai (2008) 2004-es adatokra hivatkozva úgy tudják, hogy az országban kb. 1000 költőpár él a fajból.

Görögország, Ciprus

HARASZTHY (1998b) arról számol be, hogy Görögországban csökkenő állományok mellett mintegy 400–500 pár él a fajból, míg Dudás (2002, 2004) 400–450 egyedről tud. Az utóbbi szerző a ciprusi állományt 10–20 egyedre becsüli.

Lengyelország

JÁNOSY (1976), valamint DUDÁS (2002, 2004) sajnos pontosabb irodalmi hivatkozások nélkül azt közli, hogy a fajnak az irodalmi adatok szerinti legészakabbi fészkelése kontinensünkön a Magas-Tátra lengyel oldalán volt, ám a nevezett szerzők semmilyen bővebb információval sem szolgálnak ezzel az állítással kapcsolatban. Hasonlóan nyilatkozik GLUTZ és mtsai (1971) munkájára utalva BAUMGART (1974a) is, aki szerint a fakó keselyű még a XX. században is költött Lengyelország déli részén, míg LINDNER és mtsai (2008) szerint csak a XIX. század végéig fészkeltek itt ez a nagy dögevő. Ezen kívül TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1911a) tájékoztatása szerint Lodygowice környékén 1910 májusában terítékre hoztak egy fakó keselyűt, aminek a szárnyfesztávolsága 234 cm-re rúgott. NAGY (1943b) is látott egy kitömött példányt a Varsói Zoológiai Múzeumban, amit DOMANIEVSKY szerint 1931-ben gyűjtöttek a Pennini-hegységben, azaz a Kárpátok északi oldalán.

Németország

LINDNER és mtsai (2008) arról tájékoztatnak, hogy a fakó keselyű a XVIII. században is költött Dél-Németországban, a Rajna-vidéken.

Olaszország

JÁNOSY (1976) röviden arról tesz említést, hogy az országban a XIX. század végéig fészkeltek ez a dögevő. HARASZTHY (1998b) tájékoztatása szerint az országban a fakó keselyű populációinak létszáma csökken, ám DUDÁS (2009b) már arról számol be, hogy az Olasz-

országban folyó visszatelepítési program sikeresnek mondható, s ugyanez a szerző (2002, 2004) itt 20–30 fős állományról tud.

Sokkal részletesebb tájékoztatást nyújtanak a kérdésben LINDNER és mtsai (2008), akik szerint nincsen biztos adat arról, hogy a fakó keselyű valaha költött volna az országban, kivéve Szardíniát és Szicíliát. Mivel azonban sok megfigyelési adata van a fajnak Olaszországból, ezért nem zárható ki teljesen, hogy ez a madár valaha fészkelhetett az Appennineken is. A szerzők szerint Szicílián 1965-ben egy nagy dúvadmérgezési akció során az ott élő teljes populációt kiirtották, de az újratelepítések hatására ma már mintegy 50 példány él a szigeten, amelyek közül 2008-ban nyolc pár már költött is. Még drámaibb folyamat zajlott le Szardínia szigetén, ahol LINDNER és mtsai (2008) szerint a XX. század közepéig 1000–1400 fakó keselyű élt, de mérgezések és a vadászat miatt az 1980-as évekre már csak mintegy 100 példány maradt életben a fajból a sziget északnyugati peremén. A visszatelepítési akciók ellenére sem emelkedett mind a mai napig ez a szám (kb. 100 példány, amelyből mintegy 20 pár költ) a máig tartó mérgezési akcióknak köszönhetően. A szerzők szerint a betelepítési programok miatt további 20 költőpár él a Karni Alpok területén is, illetve 60–70 költőpár Olaszország egyéb vidékein. LINDNER és mtsai (2008) azonban más helyen úgy fogalmaznak, hogy Tagliamento környékét kb. 70 fakó keselyű lakja, amelyek évente mintegy tíz fiókát nevelnek.

Románia

F. S. (1886) általánosságban azt tapasztalta, hogy az ország sík vidékein minden évben késő ősszel tűnnek fel más keselyűkkel együtt a fakó keselyűk is, de ezek a madarak a hideg beállta előtt mindig elvonulnak. A szerző szerint ezek a dögevők ilyenkor északról dél felé húznak. DOBAY (1932) szerint a faj Radnai-havasokban (Munții Rodnei) való költésére nincsen adat, s valószínűleg az erről szóló beszámolók csak szájhagyomány útján terjedő mesék. Ezzel kapcsolatban SALMEN (1980) úgy véli, hogy nincsen megbízható adat a fajnak Kárpátok erdélyi láncain való költésére.

SALMEN (1980) utal MANNBERG nem pontosított munkájára, miszerint 1922. július 6-án és 12-én a Radnai-havasokhoz (Munții Rodnei) tartozó Valea Vinului illetve az Ünőkő (Ineu) közelében egy-egy fakó keselyű került terítékre. Azonban nagyon érdekes, hogy 1923. július 18-án DOBAY (1932) a Retyezáthoz (Munții Retezat) tartozó Boresco-havas (Munții Borescu) tetején hat-hét villámtól agyonsújtott és teljesen lekopaszított ökor teteme mellett mintegy 200 napon sütkérező keselyűt figyelt meg, amelyek javarészt fakó keselyűk voltak, néhány barátkeselyű társaságában. A szerző szerint még legalább ugyanennyi példány volt a levegőben is, mint a földön, amelyek egyébként Orsova (Orșova) és Mehádia

41. ábra: A Barladi Múzeum gyűjteményének 1920-ból származó fakó keselyűje (Fotó: SZÉKELY Levente) – Griffon vulture collected in 1920 in the Barlad Museum (Photo: Levente SZÉKELY)

(Mehadia) irányába jöttek-mentek. SALMEN (1980) MANNBERG meg nem határozott munkájára utalva azt is közli, hogy a Radnai-havasokhoz tartozó Korongyos (Corongișu) 1996 m-es csúcsa közelében egy elhullott marha teteménél 16 fakó és két barátkeselyűt lehetett megfigyelni 1926 júliusában is. Szintén egy óriási méretű keselyűinvázióra utal KISS (2000, 2001) is, aki LINTIA közelebről meg nem határozott munkájára hivatkozva közli, hogy 1927 augusztusában a Retyezáton (Munții Retezat) egy Slăvete nevű helyen, amikor a marhák között betegség dühöngött, az elhullott állatok tetemein mintegy 700–800 fakó keselyű gyűlt össze, amelyek eltűntették a dögöket.

LINTIA (1929–30), NADRA (1972), valamint KISS (szem. közl.) arról számol be, hogy 1928 májusában a Temes megyei Bánlakon (Banloc) lóttek egy fakó keselyű hím, amely előbb a közlőhöz, majd pedig a Temesvári Bánát Múzeumba (Timișoara) került. SALMEN (1980) utal CONGREVE (1929) munkájára, miszerint 1928-ban a Retyezáton lóttek egy fakó keselyűt, ami preparált állapotban gróf KENDEFFY tulajdonában volt. Talán ezzel az utóbb említett madárral lehet azonos az a példány, amit ma is a Déva Múzeumban (Deva) őriznek, s amely az intézmény tájékoztatása szerint 1928 augusztusában került terítékre a Retyezát-hegységben (Munții Retezat), a Zenoga-tó (Lacul Zănoaga) környékén. LINTIA a fentebb már említett munkájában azt is közli, hogy 1929 októberében a Torontál megyei Ótelek (Otelec) közelében is esett egy tojó, míg NADRA (1972), valamint KISS (szem. közl.) szerint a szóban forgó eset a szomszédos Öregfalu (Pustiniș) környékén történt. LINTIA (1929–30) egyébként egyebek mellett említést tesz arról is,

42. ábra: Fakó keselyű és rétisaszákmány a Duna-deltából (SPIESS 1905b nyomán) – Griffon vulture and white-tailed eagle shot in the Danube Delta (from SPIESS 1905b)

hogy az utóbbi években nagyon megritkult ez a madárfaj Erdélyben. 1948 júliusában Margitta (Marghita) és Biharszéplak (valószínűleg azonos a közeli Berettyószéplakkal, amit ma Suplacu de Barcău néven ismernek) környékén két fakó keselyű csapott le a juhokra, amelyek közül az egyik egy sűrű bozótosba keveredett és elfogták (KOHL 1944–47). KOHL (1944–47) közlésére hivatkozva KOVÁCS (1966) is megemlékezik az esetről, aki dolgozatában Hajdú-Bihar megye madártani viszonyait ismerteti, s amely munka szerint ez volt a faj utolsó előfordulása az Alföldön, mégpedig a Biharszéplak melletti Feketeerdőnél. Kérdéseket vet fel azonban az eset hitelességével kapcsolatban az a tény, hogy általában a fakó keselyűk nem támadnak élő juhokra.

LOVASSY (1927) úgy véli, hogy míg madarunk az erdélyi hegyvidékről télen délre költözik, addig „Oláhországban” állandó, azonban Dobrudzsában és a dunai ártéri erdőkben költ is. Ezzel kapcsolatban DOMBROWSKI (1912) úgy vélekedik, hogy a fakó keselyű Romániában állandó madárnak tekinthető, amelynek a költőhelyei Dobrudzsában, és a Kárpátokban vannak, de néhány pár még a Duna mentén is fészkel. ALMÁSY (1898) viszont a dobрудzsai madártani megfigyeléseinek közlése kapcsán azt is megemlíti, hogy a fakó keselyű a Dolajmen-fok szikláin fészkel, de egyébként a faj mindenhol gyakorinak mondható a környéken, s még a barátkeselyűnél is többet látni itt ebből a fajból. DOMBROWSKI (1912) megfigyelései szerint a faj olyan gyakori Dobrudzsában, hogy egy alkalommal a szerző Ghiuvegea település közelében legalább 300 éjszakázó keselyűt számolt össze. Így nem is meglepő, hogy a Kelet-Moldvában fekvő Tutova környékéről van egy fakó keselyű

43. ábra: A Constanțai Ovidius Egyetem tulajdonában lévő viharvert keselyű preparátum (Fotó: SZÉKELY Levente)
Weathered mount of a griffon vulture at the Ovidius University of Constanța (Photo: Levente SZÉKELY)

24. táblázat: A romániai közgyűjteményekben fellelhető és adatokkal nem rendelkező fakó keselyűk
Griffon vultures lacking locality data preserved at various public collections in Romania

Múzeum	Darabszám	Megjegyzés
Babeş-Bolyai Egyetem Állattani Múzeuma	2	–
Iași Múzeum	2	don. F. BELL, 1840
Constanțai Ovidius Egyetem	1	–
Erdészeti Egyetem múzeuma, Kolozsvár	2	–

a Barladi Múzeum gyűjteményében, amely 1920-ban került terítékre a nevezett helyen (41. ábra). Ezen kívül a Nagyszebeni (Sibiu) Természettudományi Múzeumban (Brukenthal Nemzeti Múzeum) is van két fakó keselyű, amelyeket August Roland VON SPIESS lőtt 1926 augusztusában a dobрудzsai Ezüst-parton (Coasta de argint).

A sepsiszentgyörgyi (Sfântu Gheorghe) Székely Nemzeti Múzeum természettudományi részlegének nyilvánításában ma is szerepel egy fakó keselyű, amely 1931 áprilisában került terítékre a Kovászna megyei Komandó (Comandău) környékén. A madarat a múzeum a kézdivásárhelyi (Târgu Secuiesc) BRÓSZ Emiltől vásárolta meg egy évvel az elejtés után. Ugyanez az intézmény rendelkezik még egy öreg tojóval is a fajból, amit Vintilă Vodă környékén hozott terítékre ŰTŐ Barabás főerdőmérnök ismeretlen időpontban. A preparátumot az elejtő özvegye ajándékozta a múzeumnak 1933-ban. BERETZK (1936) arról is tájékoztat, hogy amikor 1933-ban a Retezátón (Munții Retezat) vadászott, a helyiek szerint a fakó keselyű már nem fészkelte ebben a hegységben. Egy sok bizonytalansággal tarkított beszámolót nyújt BÖMCHES (1943) is, aki a Görgényi-havasokban (Munții Gurghiu), a Petrisului-csúcs közelében 2000 m-es magasságban öt fakó keselyűt látott, amelyek közül a leírás szerint két egyednek kávébarna volt a színe, míg a másik kettő fehér volt fekete sávokkal, valamint egy példány sárgásszürke tollruhát viselt. A madarak közül az utóbbit meglőtték, amely a szerző szerint idős állat volt, s szárnyainak fesztávolsága elérte a 2,6 métert.

KISS (2000, 2001) szerint Romániában az utolsó hivatalosan számon tartott fakó keselyűt 1954-ben lőtték. A szerző szerint azonban, miképpen más országban, úgy Romániában is meg-megjelenik időnként még ma is ez a dögevő, mint ahogyan 1988 szeptemberében a Tulcea megyei Ciucorova mellett találtak egy 2–3 éves korúnak becsült elhullott példányt. Hasonlóképpen SZÉKELY Levente (szem. közl.) közlése alapján tudjuk azt is, hogy a nevezett szakember 1994 júniusában a Bucsecs-hegységben (Munții Bucegi) a Caraiman menedékház és Babale közötti szakaszon, mintegy 2000 m-es magasságban egy sziklán ülő fakó keselyűt figyelt meg. Ezekkel egybevé-

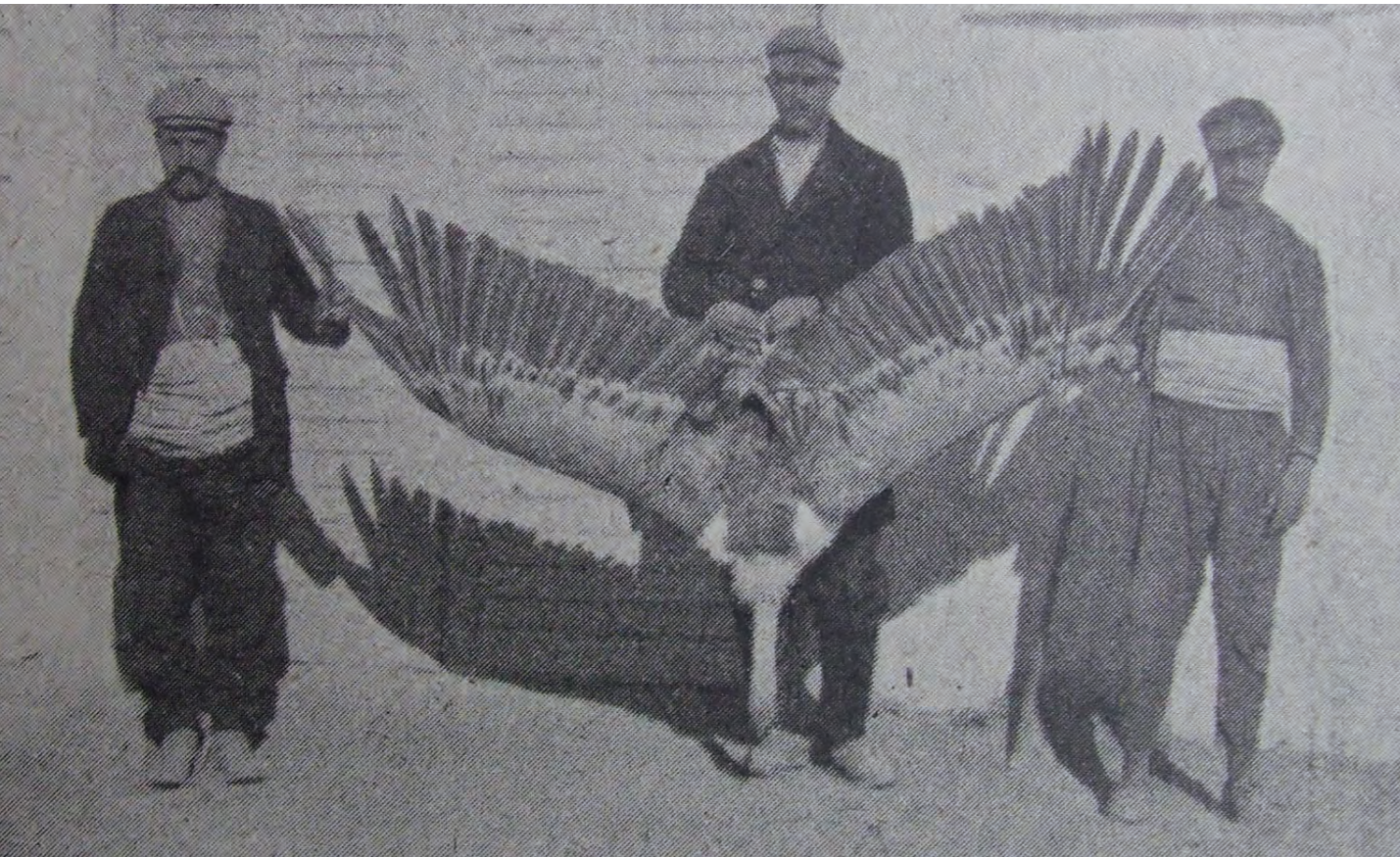
TÖRÖK (szem. közl.) közlése is, amely alapján ismeretes, hogy a legújabb időkben, 2009 júniusában fényképfelvétel készült a faj egy példányáról Temeskenéz (Satchinez) és Baracháza (Băraț) között.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy számos olyan fakó keselyű preparátum áll még rendelkezésre a mai napig a romániai közgyűjteményekben, amelyek alig vagy gyakran egyáltalán nem rendelkeznek adatokkal, de feltehetően Románia területén kerültek terítékre. A fenti táblázatban (24. táblázat) ezeket foglaltuk össze.

Spanyolország, Portugália

Két tojása is megtalálható a fajnak a régióból a Mátra Múzeum (Gyöngyös) gyűjteményében, amely eredetileg a NÉMETH Márton-féle tojásgyűjtemény részét képezte (SOLTI 2010). Az említett szerző munkája szerint az első tojást 1974. március 4. dátummal Volker BRÄUER gyűjtötte a Río Alagón környékén, míg a másodikat ugyanez a személy 1975. március 5-én a Río Tiétar közelében szedte.

SCH. (1975) Claus KÖNIG (1974) a spanyolországi keselyűállományokról szóló cikkét ismerteti. Ebben a munkában a szerző beszámol egy tipikus esetről, amikor 1970-ben egy számárhulla felett mintegy 20 fakó keselyű jelent meg az első napon, de egy madár sem szállt le a dőghöz, míg a második nap már hozzávetőleg 110 példány tette tiszteletét a helyszínen, és ekkor a madarak már fogyasztottak is a tetemből. HARASZTHY (1990) a faj állományainak létszámát mintegy 2500 párra teszi az országban, azonban meglepő módon ugyanez a szerző egy későbbi munkájában (1998b) a spanyol állományok létszámát már 8000 párban adja meg. Ezzel kapcsolatban DUDÁS (2002, 2004) úgy véli, hogy a spanyol populációk nagysága mintegy 8000 egyedre tehető, s a faj állományai emelkedő tendenciát mutatnak az országban, míg Portugáliában a szerző szerint 100–150 fakó keselyű élhet. DUDÁS (2009b) viszont a fiatalok vonulásával kapcsolatban – amelyek a telet Észak-Afrikában töltik – azt is jelzi, hogy a legerősebb

44. ábra: ZERGÉNYI (1927) által Anatóliában elejtett fakó keselyű – Griffon vulture shot by ZERGÉNYI (1927) in Anatolia

európai vonulás Gibraltárnál zajlik. 2004-es becslési adatokra hivatkozva viszont LINDNER és mtsai (2008) úgy vélik, hogy az egész Ibériai-félszigeten már mintegy 17 500–18 300 költőpár él a fajból, amelyek a szerzők szerint az európai állomány 80%-át adják. A nevezett szakemberek szerint 1989–1999 között a faj spanyolországi állománya megháromszorozódott, ám 2002-ben a helyi hatóságok szigorú szabályozást léptettek életbe a marhák szivacsos agyvelőgyulladásának (BSE) visszaszorítása érdekében, s ezért a hullák jórészt ma már elégetik. A szerzők szerint ennek az intézkedésnek köszönhetően a faj populációinak növekedése lelassult az országban, amiben szerepet játszhatnak még a dűvadmérgezők, az áramütések okozta elhullások, illetve a szélturbinákkal történt ütközések is.

Törökország

ZERGÉNYI (1927) egy anatóliai vadászat részletes leírását adja, amely során a szerző az Arslan Dagh környékén próbált leskunyhóból keselyűket terítékre hozni. Első alkalommal a kitett lódögre három barát- és egy fakó keselyű jött be, s ezek közül a szerző az előbbi fajtól lőtt

egy példányt. Második alkalommal a dögre négy barát-, három fakó, és három dögkeselyű érkezett, amelyek közül a nevezett vadász egy fakó, és egy dögkeselyűt marasztalt helyben. A három madár közül a legnagyobb egy fakó keselyű volt, amelynek a szárnyfesztávolsága elérte a 275 cm-t (44. ábra). Az újabb időkre vonatkozóan HARASZTHY (1998b) adatok nélkül arról tájékoztat, hogy a faj állományai napjainkban csökkenő tendenciát mutatnak az országban.

Ukrajna, Oroszország

TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1894b) említést tesz róla, hogy 1893. május végén egy vadőr a bukovinai Czernowitz (Csernivci) környékén egy hím fakó keselyűt ejtett el. HORVÁTH (1918) is közöl egy cikket a XX. század elején szerzett tapasztalatairól, amely szerint a szerző az I. világháború során Ananyev városka közelében egy 80–100 egyedből álló keselyűcsapatot figyelt meg, amelyek közül a legtöbb kopasznyakú madár volt, de az író sajnos pontosabb meghatározást nem ad. HORVÁTH a madarakból lőtt is egyet, amelynek súlya 9,5 kg, míg a szárnyfesztávja 263 cm volt. A közlő fotókat (45–46. ábra) is

45–46. ábra: Ukrajnában, Ananyev városka közelében terítékre hozott keselyű (HORVÁTH 1918 nyomán) Griffon vulture killed near the city of Ananyev, Ukraine (from HORVÁTH 1918)

mellékelte az elejtett példányról, amely – a képek gyenge minősége ellenére is – fakó keselyűként határozható meg. HRABÁR (1925–26, 1942) beszámolója szerint nem sokkal az előző eset után 1922 szeptemberében Ungvár (Uzhhorod) környékén is lőttek egy fiatal fakó keselyű hímét. A szerző a madár méreteit a következők szerint adja meg: hossza 113 cm, szárnyfesztávja 267 cm, súlya 6,5 kg. Az állat gyomra elejtéskor üres volt. Az esetről egyébként említést tesz BREHM (é. n.) is. HRABÁR (1942) beszámol egy 1927-ben Pálóc (Pavlovce nad Uhom) közelében lőtt fiatal hímről (röptere 264 cm, hossza 112 cm, súlya 7,1 kg) is, illetve egy négyfős csapatról, amely 1930 őszén Perecseny (Perechyn) és Nevicke (Nevyts'ke) között tartózkodott. Ugyanez a szerző a fentebb már idézett munkájában említést tesz egy további, időben nem határolt esetről is, amikor a Komoróc (Palad'-Komariivtsi) alatti Báhonyban (nem azonosítható) jelent meg három példány.

HARASZTHY (1998b) egyik munkájában az állományok méretével kapcsolatban arról beszél, hogy a faj állományai Ukrajnában csökkenő tendenciát mutatnak, míg DUDÁS (2002, 2004) úgy tudja, hogy Ukrajnában csupán mintegy 1–4 példány él szabadon a fajtól, addig Oroszországban 250–350 egyed található.

47. ábra: Fakó keselyű a horvátországi Cres sziget felett (Fotó: Тóth Tamás) – Griffon vulture soaring above Cres Island, Croatia (Photo: Tamás Tóth)

Élőhely, fészkelőhely

A faj territóriumának kiterjedéséről eltérőek a vélemények, s ez az adat minden valószínűség szerint szoros összefüggésben állhat a környezeti feltételekkel. A témával kapcsolatban BAUMGART (1974b) hivatkozik WESTERNHAGEN (1962) munkájára, aki úgy véli, hogy a fakó keselyű kevésbé territoriális, mint a saskeselyű és legkevésbé mintegy 60 km-es körzetben mozog. Ennél azonban lényegesebb nagyobb területről beszélnek LINDNER és mtsai (2008), akik szerint a faj példányainak territóriumuma 300–500 km²-es lehet.

A fakó keselyű előszeretettel tanyázik a sziklákon, s ezért a leggyakrabban a hegyvidéki területeken lehet vele találkozni (LAKATOS 1883, BREHM 1904). LOVASSY (1876) valamint LAKATOS (1883) is úgy véli, hogy madarunk általában a sziklás hegyvidékeken fordul elő, s az Alföldre csak látogatóként vetődik el, ezért a fészket is többnyire magas sziklafalakra rakja, ahol nehéz azt felfedezni, ezért puskalövésrel szokták róla a vadászok a szülőket felrebenteni. Az utóbb nevezett szerző arról is tájékoztat, hogy a fakó keselyű általában társasan fészkel, ezért többnyire több fészek található egymás mellett ugyanazon a sziklafalon, míg LOVASSY (1876) számszerűen úgy véli, hogy akár 8–10 fészek is lehet egymás közelében. Hasonlóan nyilatkozik ERLANGER (1901) is, aki Tunéziában Djebel Tfel környékén egy sziklafalon „megszámlálhatatlanul” sok fakó keselyű fészket látott. LOVASSY (1927) szerint ez a dögevő elsősorban magashegyi madár, de ha mégis megtelepszik a síkságokon, akkor ott szálerdőben költ, aminek során főleg a sasok vagy barátkeselyűk fészket foglalja el. Érdekes megfigyelést tett RAINER (1939) is, aki 1902-ben a bolgár határhoz közeli Giuregea település közelében talált egy „keselyű fát”, amely egy óriási kiszáradt tölgyfa volt. Az említett fát a fakó és barátkeselyűk együtt használták pihenő- és alvófaként, ami miatt az a sok ürüléktől olyan fehér volt mintha lemeszelték volna. Különös körülmény ezzel kapcsolatban, hogy az említett szerző szerint bár a madarak alig fértek el már egymás mellett, mégsem használták a környező fákat, hanem inkább ezen tülekedtek a helyért. RAINER (1939) megjegyzi még azt is, hogy egyik faj sem költött a környéken, csupán egy pár dögkeselyű. Nagyon hasonló tapasztalatokról számol be DOMBROWSKI (1912) is, aki egy alkalommal Ghiuvegea (talán azonos az előbbi településsel) település közelében legalább 300 éjszakázó fakó keselyűt figyelt meg, amelyek főleg egyes kiválasztott fákra telepedtek le. A legtöbb példány szintén egy tölgyfán helyezkedett el, amin egy alkalommal egyszerre nem kevesebb mind 52 madár pihent.

Fészkelését illetően BREHM (1904) néhai REZSŐ trónörökös közelebről meg nem határozott közlésére hivatkozva úgy tájékoztat, hogy a fakó keselyű a Fruska Gorában a barátkeselyűkhöz hasonlóan a fákon is fész-

48. ábra: Fakó keselyű ül a fészke szélén a Duna-deltában (SPIESS 1905a nyomán) – Griffon vulture perching at the edge of its nest in the Danube Delta (from SPIESS 1905a)

kel, míg DUDÁS (2004) a nevezett régióban mindkét faj esetében kizárólag fákön való fészkelésről beszél. Az utóbb említett szerző úgy véli, hogy hasonló volt a fészkelő állományok helyzete a szlavóniai Papuk-hegységben is, illetve a Bánságban és a Deliblaton (Deliblato) is szintén fán költöttek ezek a madarak. DOMBROWSKI (1912) úgy tapasztalta, hogy ez a dögevő egyaránt fészkel sziklákon és a fákon (pl. a Duna ligeterdeiben), ám az utóbbi esetekben előszeretettel használja a barátkeselyűk, a parlagi (*Aquila heliaca*), és réti sas (*Haliaeetus albicilla*) elhagyott fészkeket, habár a szerző maga is ismert hat sajátkészítésű fakó keselyű fészket. PÁTKAI (1947) viszont a fészkeléssel kapcsolatban azt mondja, hogy a fakó keselyű a déli vidékeken inkább sziklákon, Dobrudzsában és Szlavóniában viszont a fákon költ, ám Ázsia egyes területein akár a földön is fészkelhet. Habár DUDÁS (2002, 2004) csak általánosságban beszél az afrikai keselyűkről, munkájában azonban e madarak fészkelési szokásaival kapcsolatban azt állítja, hogy a nevezett kontinensen ezek a dögevők előszeretettel fészkelnek a nagyfeszültségű vezetékek tartóoszlopain is.

HARASZTHY (1998b) a faj fészkelési szokásait illetően azt közli, hogy ennél madárnál a hím hordja az építőanyagot és a tojó építi be azt a fészkekbe, s alkalmanként és páronként ezek a madarak egy, illetve ritkán két to-

49. ábra: Fakó keselyű, rétisas, és kánya fészke egy fán a Duna-deltából (SPIESS 1905a nyomán) – Griffon vulture, white-tailed eagle and black kite nests on the same tree in the Danube Delta (from SPIESS 1905a)

jást raknak. ANONYMUS (1986) úgy véli, hogy a kérdéses faj csak egy tojást rak, azonban a tojó nem minden évben szaporodik, s az író szerint a fakó keselyű költése mintegy nyolc hétig tart. A szerző azt is megemlíti, hogy madarunk öt-hat éves korára válik ivaréretté. Hasonlóan vélekedik LOVASSY (1927) is, amikor szintén az egyetlen tojásból álló fészkekről beszél, mellette teszi le a garast, amelyet szerinte márciusban tojnak le a tojók. LAKATOS (1883) szintén február–márciusra teszi a faj tojásrakásának idejét, de a szerző úgy véli, hogy a tojó csupán 32 napig kotlik. BREHM (1904) a faj szaporodásával kapcsolatban arról tájékoztat, hogy ez a madár általában februárban két tojást rak, ám ezek közül az egyik többnyire megzúdul, s így a szülők rendszerint csak egy fiókat nevelnek fel. A szaporodási időszak kialakulásával kapcsolatban érdekes megállapítást tesz BAUMGART (1974a), aki azt mondja, hogy mivel a fakó keselyű számára a télutón és a tavasszal áll rendelkezésre a legtöbb táplálék – hiszen a hidegtől és az éhségtől ilyenkor sok házi- és vadállat hullik el – ezért esik erre az időszakra a szaporodás és a fiókák felnevelése is. A legújabb idők irodalmából LINDNER és mtsai (2008) úgy nyilatkoznak, hogy a fakó keselyű egy tojást rak január és szeptember között, amelynek a költési ideje 52–58 napot tesz ki, s a fiókák mintegy 110–120 nap után hagyják el

a fészkeiket. Ez utóbbi állítással kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy az agusztus–szeptember táján kikelő fiókák a zord téli időjárás mellett is képesek-e életben maradni?

LACCHINI (1982) a salzburgi Hellbrunn Állatkertben félvad tartásban ápolt keselyűkkel kapcsolatban elmondja, hogy az intézmény melletti sziklafalon a legkorábbi fészkeképítési kísérlet az 1960–70-es években január 11-én kezdődött, míg a legkésőbbi párzást március 7-én figyelték meg. Ugyanez a szerző a közeli Untersbergen kikelt fiókákkal kapcsolatban viszont igen nagy szórásra következtetett a költési idő kezdetét illetően. Így az egyik fiatal példány esetében úgy vélték, hogy január végén február elején kezdődött meg a kotlása, míg egy másik madár esetében ezt az eseményt április 7. környékére datálták. Részletes leírást ad faj fogságban való szaporodásáról ZUKOWSKY (1958) is, aki a Münsteri Állatkertben tartott példányok ilyen jellegű viselkedéséről tudósít. Ezek szerint az ott tartott pár tojója 1956. február 26-án rakott egy tojást, amely március 2-án megsérült, majd ezt követően a madár március 18-án egy újabb tojást tojt. A kicsi 65 nap után, május 22-én kelt ki, ám a költési idő alatt a hímek csak egyszer lehetett látni kotlani. A fiókat először csak a tojó etette, majd június 15-én észlelték ezt a magatartást először a hímnél is. A fiatal madár fedőtollai meglepően gyorsan, már július 6-án megfigyelhetőek voltak, s a kicsi augusztus 4-én hagyta el először a fészket, majd augusztus 28-án evett első alkalommal egyedül húst más madarak társaságában a talajról. HARASZTHY (1998b) szerint is a fakó keselyű Európában február végén, március elején rakja le a tojását, amely 47–55 nap alatt kel ki. A hivatkozott szerző szerint mindkét szülő részt vesz a kotlásban és a fióka nevelésében is, amely úgy zajlik, hogy a felnőtt madarak, ahogy az utóduk növekszik, úgy egyre ritkábban etetik azt, míg végül már csak naponta egyszer visznek neki élelmet, s így a fiatalok 110–130 nap után repülnek ki. KLOBUSICZKY (1891b) viszont úgy véli, hogy ha a szülők bőven ellátták élelemmel a fiókájukat, akkor akár két napig sem néznek feléje, ám ez az állítás ebben a formában valószínűleg túlzó. LINDNER és mtsai (2008) szerint azonban a fakó keselyű szülők előemésztett táplálékkal etetik a fiókájukat (ellentétben a saskeselyűvel, amely táplálékreszketeket visz az utódainak), s így egy szülőmadár egyszerre 1,5 kg húst tud szállítani a fészkekbe.

Érdekes felvetést találunk SCH. (1975) cikkében, aki Claus KÖNIG (1974) munkájára hivatkozva közli, hogy

a fakó keselyűk a költési időben csupán mintegy kb. 25 km-es sugarú körben kutatnak táplálék után.

A faj élőhelyválasztási szokásai kapcsán érdemes egy tipikus fészkelőhely (a Turnu Severin közelében fekvő Kazán-szoros) néhány átlagos időjárási tényezőjét (havi átlagos középhőmérséklet és csapadék) is szemügyre venni, amit a 25. táblázat mutat be PÉCZELY (1986) munkája nyomán.

Életmód és viselkedés

A faj életmódjával kapcsolatban DUDÁS (2009b) kiemeli, hogy az a vonuló madarak közé tartozik Európában, s a nevezett szerző úgy véli, hogy a vándorlás elsősorban fiatalokra jellemző – amelyek a telet Észak-Afrikában töltik – s a szakíró azt is megemlíti, hogy a legerősebb vonulás a kontinensünkön Gibraltárnál zajlik. ZEYK (1920) az erdélyi állományokkal kapcsolatban megjegyzi, hogy ezt a madarat Erdélyben télen sosem látni, de nyáron mindenhol előfordul, ahol dögöt talál, s ilyenkor 15–20 fős vagy még nagyobb csapatai sem ritkák. Az előzőekhez hasonlóan CSATÓ (1877) is arról tájékoztat, hogy a faj novemberben vonul el Erdélyből a téli szállására, és ezután már nem is látni a térségben. Ezzel szemben LOVASSY (1927) azt állítja, hogy bár ez a dögevő az erdélyi hegyvidékről télire vált, azonban az író szerint az Al-Dunán télen is mutatkozik, s „Oláhországban” is állandó madárnak számít. LEPSI (1926/27), aki részletes leírást nyújt a fajról és annak viselkedéséről, beszámol róla, hogy egy Szászvárosban (Orăştie) láncon tartott fiatal fakó keselyű 1924/25 telét különösebb probléma nélkül vészelte át.

PÁTKAI (1947) madarunk táplálkozásával kapcsolatban le-szögezi, hogy az kizárólag döggel él, élő állatot sosem támad meg. SCH. (1975) Claus KÖNIG (1974) munkájára hivatkozva úgy véli, hogy a táplálékot a keselyűk maguk veszik észre és a kisebb dögevők csak legfeljebb gyorsítják az észlelést. Ilyenkor a keselyűk a fekvő állat testhelyzetéből látják, hogy egészséges, vagy pihenő állatról van-e szó, avagy elhullott példányról. LINDNER és mtsai (2008) ezzel szemben viszont azt mondják, hogy az egymástól látótávolságra lévő példányok egymást figyelik, és ha valamelyik társuk elkezd leereszkedni,

25. táblázat: Turnu Severin környékének meteorológiai viszonyai, amely a fakó keselyű egyik biztos fészkelőhelyének közelében fekszik (PÉCZELY 1986 nyomán) – Meteorological data of the surroundings of Turnu Severin, known to be the nesting site of griffon vultures (from PÉCZELY 1986)

Turnu Severin	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Hőmérséklet (°C)	-0,9	0,9	6,0	11,8	17,1	20,8	23,1	22,7	18,6	12,5	6,2	1,4
Csapadék (mm)	49	43	43	54	73	72	46	45	45	66	69	57

akkor azt a többiek is követik. Másrészt viszont az utóbb nevezettek szerint ezek az állatok észlelik az egyéb dögre utaló jeleket, mint például a hollók, szirti sasok és saskeselyűk mozgását is. A fakó keselyűk kecsesebbek és könnyedebbek más keselyűknél, hiszen a nagy magasságokból is könnyed, változatos kanyarokat leírva ereszkednek le, míg más fajok képviselői szinte szárnycsapás nélkül csaknem a talaj felszínéig zuhannak alá és csak az utolsó pillanatban nyitják ki hatalmas szárnyaikat (BREHM 1904). Míg LAKATOS (1885) LÁZÁR nem pontosított közlésére hivatkozva még arról tájékoztat, hogy a fakó keselyűk egy-két órával napkelte után hagyják el éjszakai tanyájukat, amely egyben a fészük is, addig LINDNER és mtsai (2008) szerint ezek a madarak csak késő délelőtt szállnak fel, amikor az első termikus felszálló áramlatok keletkeznek.

LINDNER és mtsai (2008) a keselyűk táplálékkereső vitorlázó repülésével kapcsolatban elmondják, hogy ez a stratégia feltehetően azért alakult ki, mert kereső repülésnél nagyobb volna az felhasznált energia, mint amennyit általában a rendelkezésre álló táplálékból az állat nyerhetne. A szerzők szerint a deszkaszerű szárnyformák is a vitorlázó-repülést segítik, míg a szárnyvégeken a szétálló tollak a turbulencia hatását hivatottak csökkenteni. Az utóbb nevezett írók azt is megemlítik, hogy ma-

darunk legfeljebb nyolc órát tölt naponta táplálékkereséssel, amelynek során kis csoportokban emelkednek fel az 500–1000 m közötti magasságokba, ahol körözve keresik a tetemeiket.

BREHM (1904), valamint LOVASSY (1927) a fakó keselyű viselkedésével kapcsolatban azt közli, hogy a földön olyan gyorsan tud ez a madár szaladni, hogy csak nagy erőlködéssel lehet utolérni. Szárnyazáskor eleinte futással próbálnak meg az ember elől menekülni, de ha utoléri őket, akkor gyorsan megfordulnak és először csőrükkel kísérlelnek meg harapós kutya módjára védekezni, majd ha megragadták őket, akkor tompa karmaikkal védekeznek, amelyekkel érzékeny sebeket tudnak okozni (BREHM 1904). RAINER (1939) a faj vadászatával kapcsolatban beszámol arról is, hogy a korábban említett Giuregea település környékén, amikor a szerző az ott álló „keselyű fáról” lelőtt két fakó és egy barátkeselyűt, a madarak a lövések után mindig hamarosan újra megjelentek a kedvenc fájukon.

A fakó keselyű viselkedését illetően elmondható, hogy ez a faj az egyik leghevesebb vérmérsékletű és egyben legagresszívebb is az európai keselyűk között – különösen a táplálkozás során (BREHM 1904). Az élelemért, a talajon folytatott harc során jó szolgálatot tesz nekik a rövid fark, ami miatt ez a nagy dögező igen mozgékony

50. ábra: Birkatemetet csipkedő fakó keselyűk az Eko-Centar „Caput Insulae Beli” mentőközpontban (Fotó: FEKETE Gabriella) *Inhabitants picking at a dead sheep in the rescue centre for griffon vultures “Caput Insulae Beli” (Photo: Gabriella FEKETE)*

51. ábra: Keselyűk a kadáveren (WEISZ 1905 nyomán) – *Vultures scavenging on cadavers (from WEISZ 1905)*

a földön és így jobban tud küzdeni a többi dögezővel szemben a kadávernél. Azonban ugyanez a rövid fark a felelős azért is, hogy a fakó keselyűnek nehezebb esik a pontos landolás. Ennek ellenére azonban mind költéskor, mind táplálkozásakor szívesen keveredik ez a faj más ragadozó madarakkal, s ahogy DOBAY (1932) is kijelentette 10–12 fős csoportokban jelentkezik általában a barátkeselyűkkel közösen. Ennek az lehet az egyik oka, hogy a két faj jórészt felosztja egymás között a táplálékot, hiszen míg a fakó keselyű általában a dögebelet fogyasztja, addig a barátkeselyű inkább az izmokat kedveli (KORNIS 1930). Hasonlóan nyilatkozik HARASZTHY (1998b) is, aki megerősíti, hogy a faj kizárólag dögeket eszik és annak is főleg a lágy részeit. A faj táplálkozásával kapcsolatban ANONYMUS (1986) szerint elmondható, hogy dögek híján ezek a madarak gyíkokkal, kígyókkal, egerekkel, békákkal és bogarakkal is táplálkoznak. DOBAY (1932) a fakó keselyűk táplálkozásával kapcsolatban arról is megemlékezik, hogy ez a dögező – legalábbis az erdélyi hegyvidéken – ha jóllakott, akkor a társaival együtt a déli vagy nyugati kitétséggű fátlan hegyoldalakon gyűlik össze, ahol a madarak lógó szárnyakkal emésztenek. Hasonló megfigyelésekről számol be WEISZ (1905) is, miszerint egy vadászatán mintegy 40 sziesztázó fakó keselyűre bukkant, amelyek 30–40 lépésnyire hagyták magukat megközelíteni. Az előbbiekkal egybe-

cseng LAKATOS (1885) véleménye is, aki azt jelenti, hogy ezek a keselyűk néha úgy teleszik magukat, hogy képtelenek felszállni, s ilyenkor akár kézzel is el lehet őket fogni, ám ez esetben a csőrükkel erősen védekeznek. Hasonlóan vélekedik LOVASSY (1927) is, aki szerint egy-egy elhullott lovon akár 20–25 fakó keselyű is összegyűlik, s a nagy csontok kivételével mindent felfalnak ezek a madarak. Az említett szerző szerint a dögre a birkanyáj közepébe is leszáll. LINDNER és mtsai (2008) szerint a faj táplálékigénye ½ kg hús naponta, azonban ha az időjárás nem megfelelő a felszálláshoz, akkor ezek a madarak 4–5 hétig is kibírják élelem nélkül.

Egészen mesebeli adatokat közöl viszont a faj táplálkozásáról LAKATOS (1910), aki azt állítja, hogy a boszniai okkupáció és a szerb–bolgár háború alatt is kapott a gyűjtőktől keselyűket, amelyeknek a begye nagy mennyiségű ép emberi szemet tartalmazott volna, amit a madarak a hullákból vájtak ki. A hivatkozott szerző azt is közli, hogy a fakó keselyűk az emberi szemeket állítólag a fiókáiknak hordják, s a gyűjtők szerint a keselyűk odvában (*sic!*) olykor nagy mennyiségű, „némelyikben szakajtóra való” emberi szemet lehet találni.

Ami a faj fogságban való viselkedését illeti, arról BREHM (1904) azt mondja, hogy csak egészen kivételesen szelídül meg, bár a nevezett szerző másokra hivatkozva néhány esetet elmesél, amikor egy-egy példány

52. ábra: Ivo MADRONIC és édesanyja 1936-ban Krk szigetén a család szelíd fakó keselyűjével (Goran Sušić archívuma)
Ivo MADRONIC and his mother in 1936 on Krk island with their tamed griffon vulture (Goran Sušić photo collection)

teljesen kezessé vált: BREHM (1904) pontosított adatok meghatározása nélkül hivatkozik Rheinhold BREHM adataira, aki Bayonne-ban (Dél-Franciaország a Pireneusok lábánál) látott egy fakó keselyűt egy kocsmá udvarán láncon kikötve. Az állat az ápolójának a hívására leugrott az ülökéjéről és bizalommal közeledett a férfihez, s hagyta, hogy az a nyakát és a fejét cirógassa és még a kocsmá kutyaival is jó viszonyban volt. A következő két esetben BREHM (1904) gróf LÁZÁR Kálmán nem pontosított közléseire hivatkozik, aki a maga korában a keselyűk egyik legjobb ismerőjének számított. Így LÁZÁR szerint egy fakó keselyű sebzetten került egy férfihoz, s a madár a gyógyulása után röpködve követte megmentőjét akár a közeli mezőkre is, és bár olykor napokra is eltűnt, mégis mindig visszatért gazdájához. A másik esetben egy mészáros tartott otthon egy fakó keselyűt, amely jó barátságot kötött a hentes öreg kutyaival, s amikor az eb kimúlt, odavetették a madár elé, hogy egyen belőle, de az nem nyúlt a hullához, s nem is evett többé, hanem nyolc nap múlva maga is a kutya sorsára jutott. Ezzel szemben LEPSI (1926/27) arról tesz említést, hogy egy Szászvárosban (Orăștie) láncon tartott fiatal fakó keselyű, bár eredetileg félnék természetűnek mutatkozott, később olyan agresszívra vált, hogy a szerző egy két centiméter hosszú sebet szerzett a kézfeje, amikor a madár a cső-

rével odavágott. FRIVALDSZKY (1891) szintén röviden említést tesz egy példányról, amely JÁNY Pálnál több évi raboskodás után hullott el Pesten. Érdekes adatokat szolgáltat a témával kapcsolatban RAINER (1939) is, aki a Bukaresti Múzeum munkatársaként legalább nyolc éven át gondozott félvad tartásban egy fakó keselyűt. A madár szabadon élt a ház körül és sokszor egész napra eltűnt, de a reggeli és esti etetésekre mindig pontosan megérkezett, s az éjszakáit az udvar egyik szederfáján töltötte. Ha a szerző az udvaron tartózkodott, a madár ugrálva követte és az idegenekkel szemben házőrző kutya módjára viselkedett. A szerző beszámol arról is, hogy ha a keselyű a napi húsadagját nem tudta megenni gödröt ásott és abban rejtette el a fölösleget. A tulajdonos azt is elmeséli, hogy az állat szerette, ha a fejét és a nyakát vakargatták, s ilyenkor a madár a fejét a szerző ölbe fektette és a szárnyait ernyedten leengedte. A keselyű ugyan tojó volt, de az eltelt évek alatt sosem mutatott költési hajlandóságot. Egész konkrét adat került a kérdéssel kapcsolatban napvilágra egy Goran Sušić archívumának részét képező fotó formájában. Az 1936-ban készült képen (52. ábra) egy szelíd fakó keselyű látható, amely Plavnik szigetéről származott és éveken át élt Krk szigetén egy családnál.

DOMBROWSKI (1912), aki összesen nyolc fakó keselyűt tartott fogságban az évek során elmondja, hogy a

jelenleg nála élő madár rendkívül szelíd, és hallgat a nevére is. Az állat örömmel veszi, ha a gazdája a fejét és a nyakát vakargatja, de nagyon összebarátkozott egy fogságban tartott rókával és egy nyusztal is, amelyekkel sokszor órák hosszat játszott is. Hasonlóan érdekes beszámolót tesz közzé LACCHINI (1982) is, aki a salzburgi Hellbrunn Állatkert félvad gondozásában élő fakó keselyűkről beszél. A madarakat szabadon tartották, amelyek többnyire az intézmény melletti 100 m-es sziklafalon tartózkodtak, de olykor el is kóboroltak, ám ha megéheztek, mindig visszatértek az állatkertben kialakított etetőhelyeikre. Ha ilyenkor itt nem találtak élelmet, megrongálták a parkolóban lévő autók ablaktörlőit és gumi tömitéseit, ami a kifizetett kártérítési összegek miatt jelentősen megterhelte az állatkert költségvetését. Érdekes körülmény, hogy a később szaporodásnak indult kolónia legfiatalabb tagjai többnyire egész évben a környéken tartózkodtak, habár volt egy olyan példány is, amely vonuló lett közülük. LACCHINI (1982) a fiókák felnevelésével kapcsolatban arról is beszámol, hogy a Salzburgban világra jött fiatalok nem tudták a nekik kihelyezett tetemekeket felbontani, hanem az ápolóknak külön trenírozni kellett őket erre.

A fakó keselyű maximális élettartamával kapcsolatban GRUMMT & SCHIFTER (2006) úgy véli, hogy a leghosszabb életű példányról szóló irodalmi adat FITZINGER (1853) munkájában lelhető fel, habár ez a közlés minden bizonnyal tévedésen alapszik. Ezzel kapcsolatban FITZINGER azt állítja, hogy volt egy példány, amely 1706-ban került Bécsbe (Wien), majd 1716-ban ezt a madarat áthelyezték Prinz Eugen menaszériájába, ahol az 1824-ig élt. Ez nem kevesebb, mint 117 évnyi időtartamot jelentene! GRUMMT & SCHIFTER (2006) közöl még egy bizonytalan adatot TRATZ (1955) munkájából, miszerint egy fakó keselyű állítólag 55 évig élt a salzburgi Városi Madárházban. Ezzel szemben GRUMMT & SCHIFTER (2006), valamint SCHIFTER (1995) szerint az igazoltan leghosszabb ideig élt példány a fajnak a Bronxi Állatkert lakója volt 1902. augusztus 23-tól 1944. február 19-ig. Ez összesen 41 év, 5 hónap és 27 nap tartási időt, s egyben igazolt maximális életkort jelent. Ezzel szemben LINDNER és mtsai (2008) hivatkozások nélkül úgy nyilatkoznak, hogy fakó keselyű esetében a maximális életkor a szabadban 30 év, míg a fogságban 60 év lehet.

A faj észlelései Magyarországon

A hazai elterjedés általános jellemzése

BREHM (1904) beszámolója szerint a faj az egykori déli megyéinkben gyakori, így például a Kazán-szoros (Cazane) sziklalfalain és a Mehádia (Mehadia) táján. Ezt ki-

egészítendő a nevezett szerző egy másik munkájában (é. n.) azt is megemlíti, hogy régebben a fakó keselyű az erdélyi havasok déli láncolatán, valamint a magyar-horvát tengerpart sziklás hegységeiben és a Zengg (Senj) közelében fekvő Prvić szigetén is fészkel (bár maga a sziget már nem volt Magyarország része). Ezzel kapcsolatban MADARÁSZ (1899–1903) is úgy véli, hogy a Kazán-szoros (Cazane) sziklás vidéke a faj fészkelőhelyeként volt ismeretes. LAKATOS (1883) viszont egyenesen azt mondja, hogy madarunk az Alsó-Dunánál igen közönséges, és ugyanitt, illetve Erdélyben állandó fészkelő is. Az idézett szerző egy későbbi munkájában (1892b) úgy nyilatkozik, hogy ez a faj Székelyföldön majdnem közönségesnek számít, míg ANONYMUS (1897c) már arról beszél, hogy ismét gyakrabban mutatkozik ez a dögevő a déli megyékben, mert az utóbbi időben LENDL Adolf preparátor műhelyébe öt példányt is bevitték kitömetni rövid idő alatt. Az utóbbi szerző az öt madárral kapcsolatban sajnos lelőhelyeket nem említ. ANONYMUS (1910a) viszont már arról számol be, hogy míg azelőtt a Kazán-szorosban (Cazane) és a Szerémségben (Srem) gyakori fészkelő volt a fakó keselyű, addig ma már csak a Balkánról jön át egy-egy példány az Alföldre, s LENDL Adolf preparátor műhelyébe is 1909-ben csak összesen négy példányt hoztak be a fakó- és a barátkeselyűkből együttvéve. LAKATOS (1910) ehhez kapcsolódóan viszont azt állítja, hogy a marhadög és a jószághalás a fakó keselyűt a Hortobágyra és a Deliblatra (Deliblato) is lecsalja az ország déli területeiről. NAGY (1917) pedig már egyenesen azt jelenti, hogy bár még mindig majd minden évben lőnek barát- vagy fakó keselyűt az Alföldön, azonban ma már mind a két faj a ritkaságok közé tartozik a régióban. Ezzel kapcsolatban érdekes ANONYMUS (1913a) közlése is, aki a bosznia-hercegovinai előfordulással kapcsolatban arról számol be, hogy korábban a fakó keselyű hozzátartozott a Karszt karakteréhez és ötvenesével lehetett találni a fészkeit is, ám mára ez a faj is megritkult a régióban.

Ezzel szemben BUDA (1906) úgy véli, hogy míg régen ez a madár ritka volt a havasokban, addig a szerb hadjárat idején sok átment a Déli-Kárpátokba és néhány évig ott is maradtak. ZEYK (1920) ezt azzal toldja meg, hogy ez a dögevő nem ritka Erdélyben és a legtöbbször a Mezőségen látni, s „hihetőleg minden nagyobb havasainkon fészkezik”. CHERNEL (1899a) viszont úgy véli, hogy míg Erdélyben és Szlavóniában (Slavonija) a fakó keselyű ritkább, mint a barátkeselyű, addig a Mehádián (Mehadia) és a Vaskapunál (Portile de Fier) az előbb nevezett faj a gyakoribb a barátkeselyűnél. A fakó keselyűvel kapcsolatban a nevezett szerző még azt is közli, hogy a deliblái homokpusztán (Deliblato) is gyakran látni ezt a madarat, ahová a kolumbácsi legyek (*Simulia columbacensis*) miatt elhullott nagyszámú háziállat tetemére érkezik. Bár a faj megjelenései idővel egyre ritkábbá váltak az egész Kárpát-medencében, azonban DOBAY (1932) még arról adott hírt, hogy mind gyakoribbá

vált Erdélyben ez a dögevő és a csoportok létszáma is megnövekedett.

LOVASSY (1928) a kérdésben úgy foglal állást, hogy amikor még nagyobb mennyiségű birka volt az Alföldön, akkor ez a nagy madár „a nagyobb legelőknél rendes jelensége volt, ahová a Kazán-szoros szikláiról látogatott el”. DUDÁS (2004) ezzel kapcsolatban arról tesz említést, hogy míg az 1800-as évek elején a Hortobágyon a leggyakoribb volt a barátkeselyű, addig az 1900-as évek elejére ez a helyzet megváltozott, mert addigra már a fakó keselyű vált uralkodóvá a nevezett régióban, és a másik faj visszaszorult. BERETZK (1936) még úgy véli, hogy alig van ősz, amikor az Alföld déli részén a fakó keselyű fel ne tűnne, míg SÓLYOM (1936) ezt azzal toldja meg, hogy felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy a fajt hazánkban a törvény már védi és egyébként is védelemre érdemes. PÁTKAI (1958) arról tájékoztat, hogy ez a dögevő nálunk már csak kóborlóként jelenik meg a költést követő időszakban, nyár végén és ősz elején. SZABON (2008a) viszont úgy fogalmaz, hogy a fakó-, a barát-, és a dögkeselyű az 1940-es évekig előfordult nálunk, mert „táplálkozó – sőt esetenként fészkelőhelyet is nyújtott a mai Magyarország területén”. Ez a megfogalmazás azonban pontosításra szorul, mert mint később látni fogjuk, csupán valószínűsíthető adataink vannak a keselyűk hazai fészkeléséről, és ezek is a távoli XIX. század elejéről származnak.

Az ország egykori északi területeiről kevés információval rendelkezünk, ám DUDÁS (2002, 2004) pontosabb hivatkozás és időpont megjelölése nélkül annyit közöl a témával kapcsolatban, hogy a fakó keselyű a Torna-Gömöri-Karszt szádelői (Zádiel) völgyében is költött, s feltehetően a Máramarosban is. DUDÁS (2002, 2004) feltételezi még, hogy fakó keselyű korábban talán költött a Badacsonyi sziklafalain is.

Egy sor adatot tesz közzé a faj hazai előfordulásáról SCHENK (1918) is, azonban ezek az adatok pontosítások és források megjelölése nélkül kerültek felsorolásra: Székudvar (valószínűleg Székelyudvarhely, Odorheiu Secuiesc), Mezőtelegd (Tileagd), Less (valószínűleg Les, ma Leșu), Nagyvárad (Oradea), Peszér, Tázlár, Élesd (nem azonosítható), Tiszaroff, Börgönd, Pákoz, Hidegkút, Kissennye (nem azonosítható), Csütörtök (nem azonosítható), Szlanicz (nem azonosítható), Pöstyén (Piešťany), Tátra, Zobor hegy (nem azonosítható), Sebes (Sebeș), Bodókövár (valószínűleg Boldogkövár), Nego (Negoiu), Brassó (Brașov), Garcsin (Gârcinului), Bucsecs (Munții Bucegi), Malomvíz (Râu de Mori), Lunkány (Luncani), Kolozsvár (Cluj-Napoca), Mezőzáh (Zau de Câmpie), Gyeke (Gaeca), Vistea mare (Viștea Mare), Mons, Bihar Alvincz (valószínűleg Alvinc, ma Vințu de Jos), Calzuna forrás (nem azonosítható), Veszény (Veștem), Paczalka (Pețelca), Diód (Stremț), Barczaroznyó (Râșnov), Királykő (Piatra Craiului), Kolozs (Cojocna), Nuksora (Nucșoara), Kálbor (Cal-

bor), Baja, Jelenec-hegy (nem azonosítható), Beresztóc (Banatski Brestovac), Ponyászka (valószínűleg Ponyászkatelep, ma Poneasca), Kabol (Kovilj), Hódos (Hodoș), Baba-puszt (Aleksa Šantić), Korniareva, Herkulesfürdő (Băile Herculane), Vurvu Babi, Neștin, Čerevič, Jaszenovác (Jasenovac), Jakova (valószínűleg Jakovo), Papuk, Mitrovicza (nem azonosítható: Sremska vagy Mitrovika), Obrež, Varasd (Varaždin), Senjska draga. Nevezett szerző ezen kívül az alábbi fészkelőhelyeket nevezi meg a jelzett munkájában: Retyezát (Munții Retezat), Fogarasi-havasok (Masivul Făgărașului), Nego (Negoiu), Kazán-szoros (Cazane), Gerebencz (Grebenac), Fruska Gora, és a Zengg (Senj) város közelében fekvő Prvić szigete.

Az egyes észlelések részletes ismertetése

HARASZTHY (1998b) úgy véli, hogy az I. világháborútól kezdve munkája megjelenéséig a mai Magyarország területén mindösszesen 24 esetben figyeltek meg fakó keselyűt, míg HADARICS & ZALAI (2008) azt állítják, hogy 1988 óta 12 észlelése ismert a fajnak hazánk területén.

Mai Magyarország

1.) 1820: PETÉNYI (1904) br. PODMANICZKY János közlésére hivatkozva arról számol be, hogy a jelzett évben a közlő a mátrai Saskő-bércről kapott két fakó keselyű fiókát, amelyeket az ottani fészkekből szedtek ki, s bizonyos ULMAN tisztjeinek állítása szerint is évenként költ a nevezett helyen ez a faj. Az esetről megemlékezik DUDÁS (2002, 2004, 2009) is, aki feltételezi, hogy akkoriban egy néhány páros laza kolónia költött a Mátrában. *Mivel semmilyen adat nem támasztja alá az eset hitelességét, így azt magunknak is kétségesnek kell tekintenünk. Kérdéses adat. (4)*

2.) 1800-es évek első fele: PETÉNYI (1904) bizonyos ULMAN tisztjeinek állításaira hivatkozva közli, hogy a mátrai Bagókö sziklafalában évenként költ ez a keselyű. Az esetről megemlékezik DUDÁS (2002, 2004, 2009) is, aki feltételezi, hogy akkoriban egy néhány páros laza kolónia költött a Mátrában. Az említett helyszín már nem a Mátrában, hanem attól északra, a határ mentén a Karancs területén fekszik. *Mivel semmilyen adat nem támasztja alá az eset hitelességét, így azt magunknak is kétségesnek kell tekintenünk. Kérdéses adat. (2)*

3.) 1831: PETÉNYI (1904) röviden arról tájékoztat, hogy augusztus hónapban a cinkotai pusztán esett egy

fakó keselyű, amely egyébként erősen pézsmaszagú volt, és a szárnytollain hemzsegték a madártetvek. *A beszámoló sajnos csak nagyon szűkszavúan tájékoztat az esetről, így annak alapos bírálatára nincsen mód. Kérdéses adat. (1)*

4.) 1863: LOVASSY (1887) beszámolója szerint KOVÁCS János a jelzett évben a Hortobágyon öt példányát figyelte meg egyszerre a fajnak, s a megfigyelő szerint csaknem minden nyáron láthatóak itt ezek a dögevők. *A szűkös adatok nem adnak módot a megfigyelés érdemi értékelésére. Kérdéses adat. (5)*

5.) 1881: A Szár (Szaár) községhez tartozó erdőben, amely gr. ESTERHÁZY Miklós erdejével volt határos, GERŐFY (1881) júniusban egy fakó keselyűt lőtt, amely a szerző beszámolója szerint egy pár napos őzgidát kapott fel nem sokkal előtte a földről. A madár egy ideig Budapesten, a Krisztinavárosban, az Alkotás utca 25. szám alatt, BODNÁR Lajosnál volt megtekinthető, aki kipreparálta az állatot. A keselyű súlya 9 kg, a szárnyfesztávja pedig 8 láb (kb. 240 cm) volt. *Az említett madár magatartása nem keselyűre vall, így nem tudhatjuk, hogy a kérdéses példány melyik fajhoz tartozott. Kérdéses adat. (1)*

6.) 1887 előtt: LOVASSY (1887) tájékoztatása szerint a bajai főgimnáziumban őriznek egy kitömött fakókeselyűt, amelyet a környéken hoztak terítékre. A leírás szerint az állatnak sárga a csőre. *Mivel a leírás semmilyen pontosabb adatot nem tartalmaz a kérdéses példánnyal kapcsolatban, csak a sárgaszínű csőrt hangsúlyozza, amely a keselyűk közül inkább a dögkeselyűre enged következtetni, így az adat csak a kérdéses címkét kaphatja. Kérdéses adat. (1)*

7.) 1887 előtt: LOVASSY (1887) munkájában azt írja, hogy a debreceni kollégium gyűjteményében három példány is megtalálható a fajnak, amelyek mindegyikét a közeli Hortobágyon zsákmányolták. *A beszámoló nem nyújt elegendő támpontot ahhoz, hogy abból a madarak identitása meghatározható legyen, különös tekintettel a szerző korábbi kétséges meghatározására, illetve arra a körülményre, hogy nem tudható, hogy ki látta vagy határozta meg az említett preparátumokat. Kérdéses adat. (3)*

8.) 1897 körül: MOJSISOVICS (1897) arról számol be, hogy a jelzett időben Béda erdejében öt fakó keselyű jelent meg, s a madarak egyáltalán nem voltak félnépek, mert a rájuk leadott célt tévesztett lövés után ugyan felszálltak, de hamarosan vissza is tértek eredeti helyükre, egy kiszáradt tölgyfa ágai közé. Végül a szerző és társai egy tojót terítékre is hoztak. *Mivel MOJSISOVICS is*

látta az elejtett madarat, így az elejtett madár esetében a beszámolóját hitelesnek, míg a másik négy példány esetében feltehetően hitelesnek tekinthetjük. Biztosan helyes meghatározás. (1); Valószínűleg helyes meghatározás. (4)

9.) 1899: KEVE (1975) munkájában egyebek mellett a Kis-Balaton keselyűészleléseit is közre adja, amelynek során LOVASSY (1913), valamint KELLER (1934) munkájára hivatkozva említést tesz róla, hogy májusban Zalaváron három fakó keselyű mutatkozott, amelyek közül egyet le is lőttek. KELLER (1934) az esettel kapcsolatban azt is megemlíti, hogy az elejtett madár a Balatoni Múzeum (Keszthely) állattani gyűjteményébe került. *A tájékoztatások bár kissé szűkszavúak, ám mivel a madár egy múzeum gyűjteményébe került, így bizonyosan helyes volt annak a meghatározása. Biztosan helyes meghatározás. (1); Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

10.) 1900: TARJÁN (1902, 1930) beszámolója szerint október hónapban egy hatalmas fakó keselyű ereszkedett le Békéscsaba egyik legforgalmasabb útjára, ahol a madarat befogták, majd a gimnázium udvarán tartották fogva, ám agresszivitása miatt az állat hamarosan a preparátor asztalára került. A szerző szerint a keselyű feltehetően nagyon gyenge és öreg volt, ezért szállt le a városban, mert sem lövés, sem mérgezés nyomát nem lehetett kimutatni rajta. *Mivel az állatot egy darabig fogságban tartották, így sokan megtekinthették s bizonyára kiderült volna, ha téves lett volna a madár meghatározása, ráadásul utána egy preparátor is megvizsgálhatta a madarat, aki bizonyára észrevette volna, ha más fajról lett volna szó. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

11.) 1902: GASKÓ (levélbeli közlés) arról tájékoztatta a jelen sorok íróit, hogy a szegedi Móra Ferenc Múzeum gyűjteményében van egy fakó keselyű preparátum, amit a jelzett év októberében a szegedi Fehér-tavon ejtett el valószínűleg ZSÓTÉR László. *Mivel múzeumi preparátumról van szó, így nem kérdéses az egyed faji hovatartozása. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

12.) 1903: THÓBIÁS (1935–38) beszámolója szerint folyó év májusában az Abaúj megyei Gagybátor községben két fakó- és három barátkeselyűt figyeltek meg. A közlés és a megfigyelés ideje közötti nagy időkülönbség okán azonban elképzelhető, hogy sajtóhiba miatt a kérdéses észlelés nem 1903-ban, hanem talán 1930-ban történt, vagy a harmincas évek valamelyikében. *Az észlelés idejének meghatározása tisztázatlan maradt, s a beszámoló is túlzottan szűkszavú az adat érdemi bírálatához. Kérdéses adat. (2)*

13.) 1904: Májusban a vas-megyei Kis-Sennyén (Zsenyén) BÉKÁSSY István erdőre egy fakó keselyűt lőtt, amint egy fán ülve varjak (*Corvus* sp.) zaklatták a nagy madarat (CHERNEL 1907). A szerző maga is látta az állatot, ami BÉKÁSSY kastélyában volt kitömve. A közlő madártani tájékozottságához nem fér kétség, s mivel CHERNEL személyesen is látta az egyedet így a példány faji hovatartozása sem lehet kérdéses. **Biztosan helyes meghatározás. (1)**

14.) 1904: GASKÓ (levélbeli közlés) arról tájékoztatta a jelen sorok íróit, hogy a szegedi Móra Ferenc Múzeum gyűjteményében van egy fakó keselyű preparátum, amit a jelzett év novemberében valószínűleg ZSÓTÉR László hozott terítékre a szegedi Fehér-tavon. Mivel múzeumi preparátumról van szó, így nem kérdéses annak a faj hovatartozása. **Biztosan helyes meghatározás. (1)**

15.) 1906: ANONYMUS (1912) beszámol róla, hogy idáig Pécsen sem a Múzeumnak, sem a Főreáliskolának, sem a Főgimnáziumnak nem volt Baranyában lőtt fakó keselyűje. Azonban a nevezett év januárjában HALÁSZ Géza Püspöknádasdon (Mecseknádasd) lőtt egy példányt, ami a Pécsi Múzeumba került. Az esetről megemlékezik RÓNA (1912) is. Mivel a madár múzeumi meghatározásra került, így nem kérdéses a példány faji identitása. **Biztosan helyes meghatározás. (1)**

16.) 1907 körül: DORNYAI (1925–26) beszámolója szerint a Vértesben, Majk-pusztán egy fakó keselyű került puszkavégre, amely gr. ESTERHÁZY Miklós Móríc majki kastélyában lett kiállítva. A szerző 1907-ben látta a madarat, amit saját bevallása szerint 1908-ban tévesen barátkeselyűként azonosított. A beszámoló nagyon szűkszavú, s a szerző madártani jártassága sem egyértelmű. **Kérdéses adat. (1)**

17.) 1908: W. GY. (1908) beszámolója szerint a baranyai Szentegát környékén május hó folyamán br. BIEDERMANN Rezső uradalmának egyik gazdaságában tíz, a másikban ugyanakkor 13 keselyűt láttak, amelyeknek a nagyobb része barátkeselyű, míg a kisebbik része fakó keselyű volt. A szerző a tízes csapatból egy, míg a vadászuk három példányt lőtt meg, amelyek közül három madár fakó-, míg egy egyed barátkeselyűnek bizonyult. A maradék hat madár még két napig helyben maradt, míg a 13 példányból álló csapatot a helyi vadőr lövései elriasztották. Az elejtett keselyűket Budapesten a Szikla–Szilágyi preparáló intézetben készítették ki. Mivel az állatok a kor egyik legkiválóbb hazai preparátoriumába kerültek, ahol jól ismerték a fajt, így valószínűleg kiderült volna, ha tévedésről lett volna szó. **Valószínűleg helyes meghatározás. (3)**

18.) 1909: Folyó év májusában összesen hat keselyű (vegyesen fakó- és barátkeselyű) jelent meg Nyíregyháza mellett HIBIÁN Ferenc tanyáján (SZOMJAS 1910). A beszámoló túl szűkszavú ahhoz, hogy az esetet érdemben értékelni lehessen. **Kérdéses adat. (1)**

19.) 1909: SZOMJAS (1910) azt jelenti, hogy szeptember hónapban Nyíregyháza környékén CSENGERY Kálmán tanyáján lőttek egy fakó keselyűt. A szerző nagyon keveset mond az esetről, így annak valóságtartalmát nem lehet kideríteni. **Kérdéses adat. (1)**

20.) 1909: Nyíregyháza környékén, az előbb említett CSENGERY Kálmán tanyájával szomszédos tanyán öt nappal az előző eset után egy újabb fakó keselyűt lőttek (SZOMJAS 1910). A szerző szerint az öt különbséggel lőtt két madár közül az egyik a nyíregyházi főgimnázium gyűjteményébe került. A tájékoztatás itt is nagyon kevés információt tartalmaz, így nem tudható, hogy az említett madár valóban fakó keselyű volt-e. **Kérdéses adat. (1)**

21.) 1910 körül: DORNYAI (1925–26) 1907-es majki (Vértes) látogatása után néhány évvel ugyanitt a kastély udvarán egy könnyen sebesült és élve kézre került fakó keselyűt látott. Mivel a szerzőnek már egy fentebb tárgyalt esetről is voltak problémái a fakó- és a barátkeselyű elkülönítésénél, így nem egyértelmű az itt említett példány faji hovatartozása sem. **Kérdéses adat. (1)**

22.) 1910: ANONYMUS (1912) beszámol róla, hogy Pécsen idáig sem a Múzeumnak, sem a Főreáliskolának, sem a Főgimnáziumnak nem volt Baranyában lőtt fakó keselyűje. Végül folyó év júniusában Lajosháza, ORSZÁGH Lajos birtokán esett egy madár, ami a pécsi főgimnázium gyűjteményébe került. Az esetről megemlékezik RÓNA (1912) is. A beszámolóban sajnos nem derül ki, hogy ornitológiában járatos szakember látta-e a madarat, így azt sem tudhatjuk, hogy a megölt példány valóban a nevezett fajhoz tartozott-e. **Kérdéses adat. (1)**

23.) 1912: Folyó év márciusában MILKOVICS erdőkerülő Egerágon egy magas sziklán egy fakó keselyűt kapott puszkavégre, ami a Pécsi Főreáliskola gyűjteményébe került (RÓNA 1912). Sajnos a közleményből nem derül ki, hogy a madártanban járatos szakember látta-e a madarat, így annak faji hovatartozása is kérdéses. **Kérdéses adat. (1)**

24.) 1914: VASVÁRI (1927–28) beszámolója szerint folyó év júniusában a Zala megyei Ormádon (Komárváros közelében) két fakó keselyűt lőttek, amelyek közül az egyik gr. SOMSSICH Antal otthonában van kitömve

53. ábra: A Vágó Pál Múzeum tulajdonában lévő kitömött fakó keselyű (Fotó: KÖKÉNY Gábor)
Mounted griffon vulture in the exhibition of the Pál Vágó Museum (Photo: Gábor KÖKÉNY)

Ormádon. A szerző a valaha volt legjobb hazai ornitológusok egyike, aki 1923-tól kezdve maga is Ormádon élt, így valószínűleg meg is győződött az ott elhelyezett példány faji hovatartozásáról, míg a másik példány esetében teljes bizonytalanságban vagyunk. **Valószínűleg helyes meghatározás. (1); Kérdéses adat. (1)**

25.) 1916: KÖKÉNY Gábor (szem. közl.) tájékoztatása szerint a Jászapátiban lévő Vágó Pál Múzeumban található egy fakó keselyű preparátum. A madarat PATAKI István ügyvéd hozta terítékre 1916-ban a Jászapáti határában fekvő „Csátés” környékén. A közlő tíz fényképet is küldött az említett madárról, amelyekből egyet be is mutatunk (53. ábra). Mivel az elejtett keselyű preparátumáról fénykép is rendelkezésre áll, így egyértelmű a példány faji hovatartozása. **Biztosan helyes meghatározás. (1)**

26.) 1920 körül: STARK (1920) egy húsvéti napon a baranyai Sellye közelében lőtt egy fakó keselyűt, amit a szövegben eleinte saskeselyűnek nevezett, de a madár végső megnevezése fakó keselyű volt, s a leírás egyes részletei is erre utalnak (pl. „szürke feje van”). A madár üres beggyel 7 kg-ot nyomott, míg a szárnyfesztávolsága 2 m volt, s egy pécsi preparátor készítette ki

az állatot. A szerző szerint a keselyű a balkáni harctérről tévedhetett át hozzánk. Mivel az elnevezés tekintetében is mutatkoztak bizonytalanságok, s mivel a madár csak egy ismeretlen preparátor kezén ment át, így nem tudni, hogy az adott esetben valóban fakó keselyűről van-e szó. **Kérdéses adat. (1)**

27.) 1920: A félegyházi Gátérpusztán egy vadász egy fakó keselyűt lőtt, aminek a kiterjesztett szárnyai közel 3 m-esek voltak (ANONYMUS 1920a). Az információk túlságosan szűkösek ahhoz, hogy a közlés érdemben elbírálható legyen. **Kérdéses adat. (1)**

28.) 1920: Folyó év őszén számos helyen láttak az országban fakó keselyűket, amelyek közül több terítékre is került (ANONYMUS 1921b). A közlő szerint szeptemberben egyebek mellett kiserédey RÉDEY György Újszász határában kapott puszkavégre egy madarat (54. ábra). Erről az esetről beszámolt maga az elejtő is, aki tájékoztat arról is, hogy az elejtett egyed több példánnyal együtt szállt le az említett helyen (RHÉDEY 1920). A nevezett vadász beszámolója szerint a keselyű méretei a következők voltak: testmagassága 1 m, szárnyfesztávja 2,7 m, míg a testsúlya 7,5 kg. RHÉDEY négy nappal később egy hajtóvadászaton a

54. ábra: Az Újszász határában elejtett és kitömött keselyű (ANONYMUS 1921b nyomán) – Taxidermy mount of a griffon vulture shot at the outskirts of Újszász (from ANONYMUS 1921b)

társaival együtt egy tarló közepén két fakó keselyűt látott, de az állatok lövés nélkül elmenekültek. RHÉDEY (é. n.) az esetről és a madár méreteiről megemlékezik a vadásznaplójában is. Feltehetően ez a madár azonos azzal, amely ma is a Mátra Múzeum (Gyöngyös) gyűjteményében található meg, s amelyre később, a közgyűjteményekben fellelhető preparátumokat tárgyaló fejezetben vissza is térünk. A madárról készült fénykép egyértelművé teszi az elejtett példány identitását, míg a többiekét valószínűsíti, hogy a további madarak megfigyelje az említett és bizonyítottan jól meghatározott egyed elejtőjével azonos. Biztosan helyes meghatározás. (1); Valószínűleg helyes meghatározás. (4)

29.) 1921: ANONYMUS (1921) szerint egyre többször látnak újabban a Duna-Tisza-közén fakó keselyűt, amelyek közül májusban Cegléd határában egy gazda lőtt egy hatalmas példányt, amit BÁRÁNYOS József múzeumi preparátor tömött ki. Mivel a példányt egy múzeumi preparátor készítette ki, így feltehetően helyes az említett madár meghatározása is. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

30.) 1922: DUDÁS (2002, 2004) NAGY J. pontosabban meg nem határozott közlésére hivatkozva jelenti, hogy az említett évben a Hortobágyon egy lódögön 45 fakó keselyűt és hat barátkeselyűt figyeltek meg. Az adatot megtaláljuk NAGY (1943b) könyvében is, aki viszont úgy írja, hogy 40–50 főnyi keselyűcsapat gyűlt össze, amiből 5–6 példány volt barátkeselyű, a többi pedig fakó. NAGY Jenő a kor ismert zoológusai közé tartozott, s ezért a megfigyelései feltehetően helyesnek tekinthetők. Valószínűleg helyes meghatározás. (34)

31.) 1923: ANONYMUS (1924) szerint gr. FESTETICH Kristóf a Somogy megyei hajmási erdőben a nevezett év szeptemberében egy fakó keselyűt látott, de meglőni nem tudta a madarat, mert az időben elrebbent előle. Túl kevés támpont található a cikkben a kérdéses adat elbírálásához. Kérdéses adat. (1)

32.) 1923: Az említett évben Bugacon SZILÁDY (1925–26) néhány fakó keselyűt figyelt meg, amelyről BREHM (é. n.) is említést tesz pontosabb hivatkozás nélkül, ám annyival kiegészítve, hogy az eset nyáron történt. SZILÁDY ismert zoológus volt, aki bizonyára felismerte a kérdéses fajt. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)

33.) 1926: KOVÁTS (1927–28) közlése szerint szeptember hónapban Aszófő határában 11 fakó keselyűt láttak, amelyekből kettőt meg is lőttek, majd a többi kilenc madár Tihany határába vonult át. Az esetről említést tesz még BREHM (é. n.), ENTZ (1931–34), valamint HARASZTHY (1998) is. Mivel a megfigyelt madarakról

semmilyen bővebb információ sem áll rendelkezésre, így azt nem fogadjuk el sem biztos, sem valószínűleg helyes meghatározásként. Kérdéses adat. (11)

34.) 1928: VASVÁRI (1927–28) említést tesz róla, hogy Tapolca környékén folyó év júniusában MAY Mátyás öt db keselyűt látott, amelyek valószínűleg az itt tárgyalt fajhoz tartoztak. Az esetről említést tesz BREHM (é. n.) is, aki annyiban pontosít, hogy az eset a Tapolca melletti Diszel környékén történt. Mivel az esetet VASVÁRI is „valószínű” jelzővel közölte, így mi is hasonló módon kezeljük az észlelést. Valószínűleg helyes meghatározás. (5)

35.) 1929: Hódmezővásárhely környékén a jelzett évben megjelent egy öreg hím fakó keselyű, ami rövidesen a helyi gimnázium gyűjteményébe került (BODNÁR 1931–34). Mivel a beszámolóból nem derül ki, hogy az említett egyedet ornitológus szakember látta-e, így nem tudhatjuk, hogy a madár biztosan a nevezett fajhoz tartozott-e. Kérdéses adat. (1)

36.) 1930 körül: BERETZK (1936) arról számol be, hogy évekkel korábban augusztus és szeptember hónapokban a szegedi halastavon sok száz réce hullott el, amelyek elfogyasztására egyebek mellett egy fakó keselyű is érkezett. A szerző a keselyűk jó ismerőjének számított, így feltehetően helyes a meghatározása is. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

37.) 1930: Szeptember 20-án Izsákon az uradalmi erdőben három fakó keselyű tűnt fel, amelyek közül SZIGETHY László VI. osztályos gimnazista egyet agyonlőtt 12-es flóbertjével, s a zsákmányt Kecskemétre vittek preparátorhoz (ANONYMUS 1930). Mivel a lelőtt keselyű csak egy ismeretlen preparátor kezén ment át, így nem tudhatunk annak faji hovatartozásáról sem semmi biztosat. Kérdéses adat. (3)

38.) 1931: ANONYMUS (1932a) beszámolója szerint KELECSÉNYI Tibor folyó év októberében Tápíóságon egy kb. két éves fakó keselyűt szárnyazott, amely két hét alatt felépült a sérüléseiből majd ezután a Budapesti Állatkertbe került. Mivel a sérült madár a Fővárosi Állat- és Növénykertben hozzáértő szakemberek kezén ment át, így valószínűen hitelesnek fogadjuk el, hogy az valóban fakó keselyű volt. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

39.) 1932: KEVE (1975) SCHMIDT (1932) közlésére hivatkozva jelenti, hogy Komáromvár-Alsóerdő térségében folyó év szeptemberében egy „barna keselyűt” lőttek, ami egy szarvasdögről szállt fel. A színezet ellenére a szerző fakó keselyűnek jelzi az említett madarat. Ellentmondás látszik a madár színezete és meghatározása között. Kérdéses adat. (1)

Ő Felsége I. Ferdinánd bolgár király és Ő csász. és királyi Fensége József főherczeg udvari szállítója.

Dr. LENDL ADOLF

utóda **FABA REZSŐ** állatkitömő preparatoriuma

Budapest, II., Donáti-utca 7.

Számos kitüntetés. Telefon: 194. Számos kitüntetés.

Ajánlkozik madarak és emlősök természetű kitömésére, mindenemű vadászati trofeák készítésére, agancsokfelszerelésére, szőnyegek kikészítésére természetűen kitömött fejjel,

szőrme garnitúrák u. m. női, vadász-karmantyuk s bőák elkészítésére stb. A kitömésre szánt állatokat lehetőleg friss állapotban kell beküldeni. — Gondos, tartós művészi munka.

Jutányos árak. Kivánatra árjegyzék utmutatással díjtalan.

55. ábra: FÁBA Rezső preparatóriumának hirdetése – Advertisement for Rezső FÁBA's taxidermy studio

40.) 1932: DURGÓ József a kiskomáromi káptalan birtokán egy felnőtt fakó keselyűt sebesített meg, amely BAGYAI Gyula főerdészhez került (ANONYMUS 1932b). A szerző szerint a főerdész állatorvosi segítséggel gyógyította a madarat, hogy azután a Budapesti Állatkertnek ajándékozhatta azt. A keselyű szárnyfesztávja 264 cm volt. *Habár a madarat a gyógyulás során többen is tüzetesen megfigyelhették, köztük egyebek mellett egy állatorvos is, azonban sajnos ennek ellenére semmilyen támpontunk sincsen, amely igazolná az egyed meghatározásának helyességét. Kérdéses adat. (1)*

41.) 1932: Folyó év márciusában Kunszentmárton környékén lőttek egy hím példányt, amelynek a begye és a gyomra is üres volt (GRESCHICK 1932). A szerző szerint a madár testhossza 1070 mm, szárnyfesztávja 2600 mm, míg a súlya 4550 g volt, s az állat ÖRY, PUDLEINER, illetve FÁBA preparátorok valamelyikéhez

került. *A nevezett preparátorok mindegyike élvonalbeli volt, így minden bizonnyal kiderült volna, ha más fajról lett volna szó. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

42.) 1932: Májusban Heves megyében egy közelebről meg nem nevezett helyen lőttek egy hím fakó keselyűt, amelynek a begye és a gyomra üres volt (GRESCHICK 1932). A közlő szerint a madár testhossza 990 mm, szárnyfesztávja 2480 mm, a súlya pedig 6400 g volt, s az állat az ÖRY, PUDLEINER vagy FÁBA preparátorok valamelyikéhez került. Az utóbbi lehetőség azonban kizárható, mert erről nem emlékezik meg a szakember fia (FÁBA 1962–63), aki apjának preparatori naplójából közli az érdekesebb eseteket 1929–40 között. *Habár az elejtés pontos helye nem ismert, azonban nevezett preparátorok mindegyike élvonalbeli volt, így minden bizonnyal kiderült volna, ha más fajról lett volna szó. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

43.) 1932: Folyó év szeptemberében Abádszalók mellett, Kisgyócon lőttek egy példányt (GRESCHICK 1932). A madár FÁBA Rezső preparatóriumába került (SCHMITT 1932), amiről megemlékezik a preparátor fia (FÁBA 1962–63) is, amikor édesapjának, FÁBA Rezsőnek az 1929–40 közötti preparálási naplójából közli az érdekesebb eseteket. *A preparátor személye alig hagy kétséget az állat faji hovatartozását illetően, különösen azért, mert maga is fakó keselyűnek nevezte a madarat a preparálási naplójában. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

44.) 1932: Szintén a nevezett év szeptemberében a Zala megyei Pölösken lőttek egy fakó keselyűt, amelynek a szárnyfesztávolsága 2500 mm-re rúgott (GRESCHICK 1932). Az esetről beszámol TELEKI (1932) is, aki arról is tudósít, hogy a madarat egy fácska mellett egy fáról szőlítették le 70 lépésről söréttel. A sebzett állat 300 m után leszállt, majd a vadőr agyonütötte, s a zsákmány Budapesten, az ÖRY preparatóriumában került kitömésre. Méretei: testhossza 105 cm, szárnyfesztávja 250 cm, súlya 7,5 kg. *Az említett preparátor a hazai élvonalba tartozott, tehát feltehetően helyesen határozta meg az említett példányt is. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

45.) 1933: Folyó év márciusában Tihanyban a Biológiai Állomás fölött alacsonyan átrepült egy fakó keselyű (ENTZ 1931–34). A szerző az esettel kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy a madár olyan alacsonyan szállt, hogy „a meghatározás biztosságához nem férhet kétség”. *Iff. ENTZ Géza a jelzett időben a nevezett intézet munkatársa volt, s mint ilyen, a legjobb hazai zoológusok egyike is, aki feltehetően felismerte a fajt. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

46.) 1933: BODNÁR (1931–34) közlése szerint Hódmezővásárhely környékén 1933 őszen három fakó keselyű csapatot észleltek, amelyek mindegyike Arad és Lugos felől érkezett fáradtan és kiéhezve. Az első csoport szeptember 10. környékén érkezett, és három fiatal példányból állt, amelyek közül egy gazda egyet el is ejtett. *Habár az egyedek közül egy terítékre is került, azonban nincs információnk arról, hogy ki határozta meg a madarakat. Kérdéses adat. (3)*

47.) 1933: BODNÁR (1931–34) közlése szerint Hódmezővásárhely környékén 1933 őszen három fakó keselyű csapatot észleltek, amelyek mindegyike Arad és Lugos felől érkezett fáradtan és kiéhezve. A második csoport szeptember 24. környékén érkezett és 12 fiatal madárból állt, amiből hármat lelőttek, egyet pedig lebunkóztak. *Habár az egyedek közül több is terítékre került, azonban a közleményből nem derül ki, hogy ki határozta meg az említett madarakat. Kérdéses adat. (12)*

48.) 1933: BODNÁR (1931–34) arról számol be, hogy Hódmezővásárhely környékén 1933 őszen három fakó keselyű csapatot figyeltek meg, amelyek Arad és Lugos felől érkeztek fáradtan és kiéhezve. A harmadik csoport szintén három példányból állt, ám ezek már öreg egyedek voltak. Ezek a madarak is szeptember 24-én érkeztek a környékre, de leszállás nélkül át is repültek fölötté. *Mivel a megfigyelő személye nem ismert és egyetlen példány alapos vizsgálatára sem nyílt lehetőség, így kérdéses az említett madarak faji identitása. Kérdéses adat. (3)*

49.) 1934: BERETZK (1936) rövid híradása szerint a jelzett évben Szegeden lőttek egy fakó keselyűt. *A közlés nem tartalmaz elegendő adatot annak eldöntéséhez, hogy a terítékre került madár valóban fakó keselyű volt-e. Kérdéses adat. (1)*

50.) 1935: BERETZK (1936) jelentése szerint a folyó év során Hódmezővásárhelyen hat fakó keselyű jelent meg, amelyek közül egy terítékre is került. *A közlés nem tartalmaz elegendő adatot annak eldöntéséhez, hogy a terítékre került madár valóban fakó keselyű volt-e. Kérdéses adat. (6)*

51.) 1935: A jelzett évben BERETZK (1936) rövid beszámolója szerint Szentesen lőttek egy fakó keselyűt. *A közlés nem tartalmaz elegendő adatot annak eldöntéséhez, hogy a terítékre került madár valóban a nevezett fajhoz tartozott-e, ám feltehető, hogy ez az adat a lap szerkesztőjének megjegyzése (és nem BERETZK közleménye), aki szintén a faj jó ismerője közé tartozott. Kérdéses adat. (1)*

52.) 1935: GRESCHICK (1936–38) beszámolója szerint 1935 májusában a Fehér megyei Száron egy fiatal fakó keselyű tojót lőttek, aminek a begye és a gyomra üres volt. A szerző szerint a madár hossza 980 mm-t, a szárnyfesztávja 2550 mm-t, míg a súlya 6500 g-ot tett ki. *Habár a szerző a keselyűk jó ismerőjének számított és az említett madár főbb méreteit és súlyát is közli, azonban nem tudni, hogy ki hitelesítette az adatot. Ezen túlmenően megjegyzendő, hogy a közleményben némi elírás is történt, hiszen Szár település nem az erdélyi Fehér – vagy helyesebben Alsó-Fehér – megyében, hanem a hazai Fejér megyében található. Kérdéses adat. (1)*

53.) 1935: GRESCHICK (1936–38) beszámolója szerint 1935 augusztusában a Kelebián hoztak terítékre egy fiatal hímet, aminek szárnyfesztávja 2600 mm, és a súlya 7000 g volt. *Bár a közlő szakmai jártasságához nem férhet kétség, azonban a beszámolóból nem derül ki, hogy ő maga látta-e a kérdéses példányt, vagy valamely más szakember megvizsgálta-e azt. Kérdéses adat. (1)*

54.) 1936 körül: A „Magyarság” című lap 1936 májusi számának beszámolója szerint Kecskeméten GYÖNGYÖS István vadőr egy fakó keselyűt ejtett el májusban, mivel azonban ezek a madarak 1934 óta védettek Magyarországon, így a Tiszántúli Madárvédelmi Egyesület (Debrecen) feljelentése nyomán az elkövetőt a bíróság háromnapos elzárásra és 15 pengő büntetés megfizetésére ítélte (ANONYMUS 1936). Az esetről beszámol NAGY (1936) is. *Mivel az említett vadórt elítélték a fakó keselyű elejtéséért, így az eljárás során valószínűleg igazolást nyert, hogy ebben az esetben valóban erről a fajról volt szó. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

55.) 1936 körül: A „Magyarság” című lap 1936 májusi számának beszámolója szerint Bugacon TAMÁSI János május hónap során egy eleven fakó keselyűt fogott be, mivel azonban ezek a madarak 1934 óta védettek Magyarországon, így a Tiszántúli Madárvédelmi Egyesület (Debrecen) feljelentése nyomán az elkövetőt a bíróság egy napi elzárással és 5 pengő büntetés megfizetésével sújtotta (ANONYMUS 1936). Az esetről említést tesz NAGY (1936) is. *Mivel az említett személyt elítélték a fakó keselyű befogásáért, így az eljárás során feltehetően bizonyítást nyert, hogy az adott esetben valóban fakó keselyűről volt szó, illetve talán lehetőség nyílt az élő madár tüzetesebb meghatározására is. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

56.) 1936: ANONYMUS (1937) arról tájékoztat, hogy a nevezett év nyarán Sz. F. törökszentmiklósi gazda egy fakó keselyűt lőtt, s ezért ötnapi elzárásra és 10 pengő megfizetésére ítélték egy év próbaidőre felfüggesztve. BÁRSONY (1935–38), aki szintén beszámol az esetről, azt is tudni véli, hogy az esemény június hónapban következett be. *Mivel a nevezett gazdát elítélték a fakó keselyű elejtéséért, így az eljárás során valószínűleg bizonyítást nyert, hogy ebben az esetben valóban az említett fajról volt szó. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

57.) 1936: KEVE (1975) BŐDI közelebről meg nem határozott adatára hivatkozva azt jelenti, hogy 1936 tavaszán a közlő a Hévízcsatornánál dögön egy fakó keselyűt látott. *Az adatok elégtelenek az eset elbírálására. Kérdéses adat. (1)*

58.) 1936: GRESCHICK (1936–38) évszám nélkül BERETZK munkájára hivatkozva azt közli, hogy júniusban Hódmezővásárhelyen fogtak egy fakó keselyűt. A madarat BERETZK (1936) személyesen is látta, aki arról is beszámol, hogy ezt a példányt a helyiek Csomorkány tanyavilágában kerítették hatalmukba, s a szerző fényképet is közöl az elfogott egyedről (56. ábra). *Mivel BERETZK is látta az elfogott példányt, így nem lehet*

kérdéses az adat helyessége, ám ezen kívül egy fénykép is egyértelműen igazolja a madár faji hovatartozását. Biztosan helyes meghatározás. (1)

59.) 1937: Folyó év szeptemberében Mezőhegyesen lőttek egy fakó keselyű tojót (GRESCHICK 1936–38). *Az adatok szükségessége nem teszi lehetővé az eset érdemi bírálatát. Kérdéses adat. (1)*

60.) 1937: FÖLDVÁRY (1935–38) beszámolója szerint a Somogy megyei Magyaregresen szeptember hónapban egy fakó keselyű esett. *A leírás alapján sajnos túl keveset tudunk az esetről ahhoz, hogy azt bírálat tárgyává tehesük. Kérdéses adat. (1)*

61.) 1937: FÁBA (1962–63) édesapjának, FÁBA Rezsőnek az 1929–40 közötti preparálási naplójából közli az érdekesebb eseteket. Így a szerző beszámol róla, hogy a nevezett preparatóriumába az említett év áprilisában behoztak egy Monyha környékén elejtett fakó keselyűt. *FÁBA a hazai preparátorok élvonalába tartozott, így feltehetően nem okozott neki gondot a faj meghatározása. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

62.) 1941: BERETZK (1941) beszámolója szerint június 10. körül Dorozsma község (Kiskundorozsma) mellett Dorozsma-Árpád központ tanyavilágában hat fakó keselyű jelent meg, amelyek napokig itt időztek és aludni egy nagyobb összefüggő erdőbe jártak. Június 14-én a helyiek egy fiatal hím állatot egy nyárfán felakadva már élettelenül fedeztek fel, amelyet vedlés közben, üres beggyel találtak. Az író szerint lehet, hogy korábban már megsörézték a madarat és az ezért hullott el. *Habár a szerző – aki maga is jól ismerte a keselyűket – talán látta az említett madarat, azonban az adatokból, nem derül ki, hogy hitelesítette-e valaki az esetet. Kérdéses adat. (6)*

63.) 1942: HERTELENDY (1942) jelenti, hogy a felesége a Zalahaláp, Sáska és Díszel községhez tartozó úgynevezett Dobogón folyó év májusában 16 fakó keselyűt látott, amelyek először az Agártető fölött köröztek, majd leszálltak. Az asszony annyira meg tudta közelíteni a madarakat, hogy szabad szemmel is jól megfigyelhette őket, s így három fiatal (sötétebb színű) példányt is el tudott különíteni a csapatból. Az esetet megemlíti NAGY (1943b) is. *A beszámolóból nem derül ki, hogy a megfigyelő ornitológiai ismeretei elegendőek voltak-e ahhoz, hogy a fakó keselyűt biztonságosan meghatározhassa. Kérdéses adat. (16)*

64.) 1943: Június 4-én egy viharos hajnalon egy fakó keselyű szállt le Hajdúsámson mellett, mert teljesen eláztak a szárnyai, s így a mezőőr be tudta fogni az állatot (NAGY 1943a, 1943b). A szerző maga határozta

56. ábra: Az 1936-ban Hódmezővásárhelyen fogott keselyű (BERETZK 1936 nyomán) Griffon vulture caught in Hódmezővásárhely in 1936 (from BERETZK 1936)

meg a madarat, és megállapította azt is, hogy nem az évi fiatal példány, hanem egy idősebb állat. A közlő beszámolója szerint az említett madarat a község házában tartották két hétig, amíg az megerősödött, s eközben a lakosság az ott éppen dúló baromfivészben elhullott csirkékkel etette. Gyűrűzés után végül június 19-én engedték szabadon a keselyűt, amely déli irányban távozott a környékről (NAGY 1943a, 1943b). NAGY Jenő ismert zoológus volt, *akinek nem okozhatott problémát az említett dögevő meghatározása. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

65.) 1945: URBÁN (1973) jelenti, hogy a jelzett év márciusában látott a Pilis-hegység északi peremén a bahaharci téglagyár fölött keringeni egy fakó keselyűt. *Mivel a beszámoló nem sok adatot tartalmaz az esetről, így azt fenntartással kell kezelni. Kérdéses adat. (1)*

66.) 1947 körül: KÖVÉR (1948–51) jelenti, hogy a nevezett időszakban tavasszal a hortobágyi Sárkány tanyán egy fakó keselyű fél szárnyát látta, s a gulyás bemondása szerint két ilyen madarat figyeltek meg a földön üldögélve, amiből az egyiket meg is lőtték. KOVÁCS (1966) is említést tesz munkájában az esetről. DUDÁS (2004) NAGY J. közelebről meg nem határozott köz-

lésére hivatkozva úgy tudja, hogy néhány évvel 1948 után a hortobágyi Mátápusztán, a Sárkány tanya közelében két fakó keselyű jelent meg, a melyek közül egyet terítékre hozták, ám az időpontbeli eltérések ellenére feltehető, hogy ez az utóbbi beszámoló is a kérdéses adatra vonatkozik. *Nem csak az időpontot illetően van némi bizonytalanság a közleményekben, hanem az sem tisztázott, hogy KÖVÉR ornitológiai jártassága milyen színvonalú volt, így az adatot nekünk is fenntartással kell kezelni. Kérdéses adat. (2)*

67.) 1947: A jelzett időben a háborús jóvátétel végett nagy mennyiségben tereltek össze különböző háziállatokat a Hortobágyon, ahol ebben az időben így megnőtt a temetetlen döögök száma is (DUDÁS 2002, 2004). A szerző beszámolója szerint ezért itt inváziószerűen megjelent néhány tucat fakó keselyű is, amelyek hetekig elidőztek a környéken. Az esetről az időpont megerősítésével beszámol egyebek mellett PÁTKAI (1947) is, habár a nevezett szerző egy későbbi munkájában (1958) már 1946-ra teszi az eseményt. *Az eset leírása sajnos nem ad túl sok támpontot ahhoz, hogy megállapíthassuk a jelentés tényszerűségét, habár logikusnak hangzik, hogy a sok tetemre összegyűljenek ezek a döögök. Kérdéses adat. (24)*

- 68.) 1950: MANNSBERG (1948–51) szeptember hónapban a 757 m magas Pilis tetején egy fakó keselyűt látott keringeni, aminek a szerző a pontos leírását is megadja. *A pontos részletek alapján feltehető, hogy jelen esetben valóban egy fakó keselyűről van szó. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 69.) 1965: A jelzett év februárjában Gyűszű (1966–67) Vörs és Balatonszentgyörgy között a várakozó vonatból egy kútágason három fakó keselyűt figyeltek meg, amelyek mintegy 80 lépésre voltak a szemlélőtől. Az esetről KEVE (1975) is megemlékezik. *A leírás túl kevés adatot tartalmaz a bírálathoz. Kérdéses adat. (3)*
- 70.) 1967: CSERNUS Ferenc és öt vadásztársa januárban Telekgerendás környékén egy fakó keselyűt látott átrepülni, ami tőlük 100–120 lépésre szállt el (NAGY 1968). A megfigyelők pontos leírást adtak a madárról. *Mivel a megfigyelők részletes leírását adták a megfigyelt példánynak, így joggal vélelmezhető, hogy a nevezettek valóban fakó keselyűt észleltek. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 71.) 1969: HORVÁTH (1973–74) arról számol be, hogy március hónapban STAMMEL Sándor a budapesti Kamaraerdőben egy ép tollazatú öreg hím fakó keselyűt hozott terítékre, amely a Magyar Természettudományi Múzeumba (Budapest) került. A szerző arról is említést tesz, hogy az 1820-ban alapított és 1956-ban teljesen elpusztult gyűjteményben sem volt a jelenlegi ország területéről származó példány. Az egyedről FUISZ Tibor (aki jelenleg a Madárgyűjtemény vezetője) levélbeli közleménye alapján tudjuk, hogy az ma is a nevezett gyűjteményben van. Az esetre utal ezen kívül adatok nélkül JÁNOSSY (1976) is. *Az adatok egyértelműen igazolják az említett madár faji hovatartozását. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 72.) 1971: STERBETZ (1973–74) arról tájékoztat, hogy márciusban FARKAS István természetvédelmi őr Kardoskúton egy fakó keselyűt látott. *A természetvédelmi őr minden valószínűség szerint meg tudta határozni a kérdéses madarat. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 73.) 1973: November hónapban Seregélyes község határában egy gémeskúton SZABÓ (1973–74) egy öreg fakó keselyűt figyeltek meg 4–5 percen át, majd a madár Sárosd község irányába repült tovább. Az esetre röviden utal JÁNOSSY (1976) is. *A közlő arról tájékoztat, hogy a napos idő és a távcső használata segítségével egyértelműen sikerült a madarat a faji bélyegek alapján azonosítani, s mivel SZABÓ az ismert ornitológusok közé tartozott, így joggal vélelmezhető, hogy a meghatározásai helyesek. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 74.) 1976: STERBETZ (1978) folyó év augusztusában Szabadkigyóson egy a tárgyalt fajhoz tartozó madarat figyeltek meg. *A megfigyelő számára feltehetően nem okozott gondot a madár azonosítása. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 75.) 1976: MÖDLINGER (1978) beszámolója szerint június hónapban Bátya község határában a Duna partján egy benukt, mozgásképtelen fakó keselyűt találtak, amit a szerző a Fővárosi Állat- és Növénykertbe szállított, ahol a madár két hét alatt felépült és kiállításba is került. *MÖDLINGER korának egyik legnevesebb ornitológusa volt, aki egyben az Állatkert Ornitológiai osztályát is vezette, így nem kétséges az egyed faji identitása. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 76.) 1979: DUDÁS (1998, 2004) ENDES M. közelebről meg nem nevezett közlésére hivatkozva jelenti, hogy a kérdéses időben egy fakó keselyűt figyeltek meg Tiszafüred környékén. *A megfigyelésről túl kevés adat áll rendelkezésre az eset megfelelő elbírálásához. Kérdéses adat. (1)*
- 77.) 1988: Az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG (2000) tájékoztat róla, hogy a jelzett év júliusában a hortobágyi Kékes-pusztán egy adult fakó keselyűt láttak. *Mivel a NOMENCLATOR BIZOTTSÁG már hitelesítette az észlelést, így nem kérdéses, hogy az említett példány valóban fakó keselyű volt. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 78.) 1991: A Tolna megyei Bölcse határában a Duna árterén, a Kéményesi-szigeten egy elhullott fiatal fakó keselyű maradványaira bukkantak folyó év szeptemberében, ami végül a Magyar Természettudományi Múzeum (Budapest) gyűjteményébe került (BANKOVICS 1992). A szerző szerint boncoláskor sem mérgezésre, sem lövésre utaló nyomokat nem találtak, s a madár begye is üres volt. Az állat méretei a következők voltak: testhossz 112 cm, szárnyfesztáv 268 cm, súly 7750 g. Az esetről említést tesz HARASZTHY (1998), valamint DUDÁS (2004) is – az utóbbi viszont az eset helyszíneként a közeli Gemencet nevezi meg. *Mivel az elhullott madarat BANKOVICS Attila, az MTM Madárgyűjteményének egykori vezetője vizsgálta meg, így bizonyos, hogy az említett esetben fakó keselyűről volt szó. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 79.) 1994: HARASZTHY (1998) P. BECKER közelebről nem tisztázott közlésére hivatkozva közli, hogy a nevezett év augusztusában Fertőboz környékén figyeltek meg fakó keselyűt. Sós (szem. közl.) tájékoztatása szerint az adatot az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG már hitelesítette. *Mivel a Nomenclator Bizottság már hitelesítette az észlelést, a faj helyes meghatározása biztosra vehető. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

- 80.) 1995: HARASZTHY (1998) FODOR A. közelebről meg nem határozott közlésére hivatkozva tájékoztat, hogy a nevezett év szeptemberében fakó keselyűt láttak a Vác melletti Naszályon. *A megfigyelésről beszámol MAGYAR (1997) is. Mivel MAGYAR az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG által hitelesített megfigyeléseket tette közé, így egyértelmű a megfigyelés helyessége. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 81.) 1996: DUDÁS (1998, 2004) közlése szerint a jelzett évben egy fakó keselyűt figyeltek meg a Hortobágyi-halastavakon. *Túl kevés adat áll rendelkezésre ahhoz, hogy az esetet érdemben el lehessen bírálni. Kérdéses adat. (1)*
- 82.) 2004: HADARICS (2005a) jelentése szerint folyó év szeptemberében egy fakó keselyűt láttak körözni a hortobágyi Nyírő-lapos fölött. Sós (szem. közl.) tájékoztatása szerint az adatot az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG már hitelesítette. *Mivel az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG már érvényesítette az észlelést, a faj helyes meghatározása biztosra vehető. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 83.) 2005: Folyó év júniusában Balatonedericsen, a Szépikilátó környékén egy fakó keselyűt észleltek (HADARICS 2005b). Sós (szem. közl.) tájékoztatása szerint az adatot az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG már hitelesítette. *Mivel a NOMENCLATOR BIZOTTSÁG már elfogadta az észlelést, így nem lehet kérdéses az adat helyessége. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 84.) 2005: Szeptember hónapban egy fiatal és legyengült madarat fogtak a rábaközi Egyeden, amely gyűrűt és számozott szárnykrotáliát is viselt (HADARICS 2005c). A szerző szerint az állatot 2005 májusában gyűrűzték meg fiókaként Cres szigetén, s magyar madarászok még augusztus közepén is látták és fényképezték ezt a példányt a horvát szigeten. HADARICS (2005c) beszámolója szerint a keselyű a győri majd a budapesti állatkertbe került, de rövidesen elhullott. A szerző szerint ez volt a faj hatodik észlelése nálunk az 1980-as évek közepe óta. *Mivel a kérdéses példány több szakember kezén is átment, és mivel azonosítókat is viselt, így nem kérdés, hogy az adott esetben milyen fajról volt szó. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 85.) 2005: HADARICS (2005c) tájékoztatása szerint októberben egy fiatal fakó keselyűt láttak és vettek videóra a somogyi Homokszentgyörgyön. A madár egy lőtt dámvad zsigerein táplálkozott rétisasok (*Haliaetus albicilla*) között, s valószínűleg ezt az egyedet látták egy nappal később Süttő (Tardos) közelében is. Sós (szem. közl.) tájékoztatása szerint az adatot az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG már visszaigazolta.

Mivel a NOMENCLATOR BIZOTTSÁG már hitelesítette az észlelést, a faj helyes meghatározása igazoltnak tekinthető. Biztosan helyes meghatározás. (1)

86.) 2007: HADARICS (2007) jelenti, hogy májusban egy fakó keselyűt láttak Apaj környékén. Sós (szem. közl.) tájékoztatása szerint az adatot az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG már elfogadta. *Mivel a NOMENCLATOR BIZOTTSÁG már hitelesítette az észlelést, a faj helyes meghatározása biztosra tekinthető. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

87.) 2007: HADARICS (2007) közlése szerint két héttel az előző eset után, de még szintén májusban észleltek egy példányt Jászivány közelében. Sós (szem. közl.) tájékoztatása szerint az adatot az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG már visszaigazolta. *Mivel a NOMENCLATOR BIZOTTSÁG már elfogadta az észlelést, így a faj helyes meghatározása igazoltnak tekinthető. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

88.) 2007 vagy 2008: KLÉBERT Antal (levélb. közl.) alapján tudjuk, hogy a Vértes-hegység déli lábánál, a Ma-

57–58. ábra: A Magyaralmás környékén megfigyelt fakó keselyűk bizonyító fényképei (KLÉBERT Antal archívumából) *Voucher photos of griffon vultures observed near Magyaralmás (Antal KLÉBERT photo collection)*

gyaralmás melletti Felső-tanyán a jelzett időpontban két fakó keselyű szállt le. Az állatokról a helyiek fényképet is készítettek (57–58. ábra). *Tekintettel arra, hogy a madarakról fényképek is rendelkezésre állnak, így a megfigyelés egyértelmű. Biztosan helyes meghatározás. (2)*

89.) 2008: Folyó év augusztusában Sarród belterülete fölött figyeltek meg egy fakó keselyűt (HADARICS 2008), míg SIMAY (szem. közl.) tájékoztatása szerint az adult állatot Fertőd belterületén C. F. ROSMALEN is látta, s az adatot az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is hitelesítette. *Mivel a megfigyelés helyességét az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is elfogadta, így a madár faji hovartartozása nem lehet kérdéses. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

90.) 2009: SIMAY (szem. közl.) tájékoztatása szerint szeptemberben Sopron belterületén egy fiatal fakó keselyűt figyelt meg VÖRÖS A. több társával együtt, s az észlelés hitelességét az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is jóváhagyta. *Mivel az adatot az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is érvényesnek tekintette, így azt mi is hasonlóképpen kezeljük. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

91.) 2010: SIMAY (szem. közl.) tájékoztatása szerint a jelzett év május 17-én a Jászivány melletti Teleki-dűlőben NAGY M., BORBÁTH P., SASVÁRI J. és mások egy fiatal fakó keselyűt találtak legyengült állapotban. Az állatot a megerősödéséig és elengedéséig (június 9.) zárt helyen ápolták. A közlő beszámolója szerint az adatot az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG hitelesnek fogadta el. *Mivel az esetet már az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG érvényesítette, így az számunkra is egyértelmű bizonyítéknak számít. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

92.) 2010: SIMAY (szem. közl.) felvilágosítása szerint 2010. július 7-én Doborgazsziget (Dunasziget) közelében KERÉKES I. egy szabadult fakó keselyűt figyelt meg, s azóta az adatot az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is elfogadta. *Mivel a megfigyelést az MME NOMENCLATOR BIZOTTSÁG is érvényesnek tekinti, így egy téves meghatározás kizárható. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

Felvidék

93.) 1800-as évek első fele: PETÉNYI (1904) arról tájékoztat, hogy Sumjaczán (Királyhegyalja, ma Šumiac), WÁGNER erdőmesternél látott egy kitömött fakó keselyűt, amely minden bizonnyal a környéken esett. *Habár a szerző minden bizonnyal probléma nélkül felis-*

merte a fajt, ám a lelövés helyének tekintetében vannak bizonytalanságok. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

94.) 1800-as évek első fele: PETÉNYI (1904) beszámol róla, hogy Besztercebányán (Banská Bystrica) bizonyos ROKOSZ gyűjteményében látott egy fakó keselyűt, amely feltehetően a közelben került terítékre. *Nem kérdéses, hogy a szerző meg tudta határozni a madarat, habár az nem egyértelmű, hogy az említett példány biztosan a környéken került-e puszkavégre. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

95.) 1836: PETÉNYI (1904) beszámol róla, hogy a jelzett év szeptemberében Eperjes (Prešov) közelében Fintáról (Fintice) kapott három lőtt fakó keselyűt. *PETÉNYI meghatározása nem hagy kétséget a példányok faji hovartartozása felől. Biztosan helyes meghatározás. (3)*

96.) 1880-as évek: KLOBUSICZKY (1891b) beszámolója szerint az említett időpontban a Nyitra megyei Apponyban (Oponice) egy ismeretlen nevű vadász egy fakó keselyűt szárnyazott. A helyi vadász a madarat kalitkában tartotta és uhu (*Bubo bubo*) helyett használta. *Habár a kérdéses példány minden bizonnyal hosszú ideig rendelkezésre állt az érdeklődők számára, azonban a közleményből nem derül ki, hogy szakértő személy határozta-e meg a madarat. Ráadásul az is merőben szokatlannak tűnik, hogy egy nappali életmódot folytató fajt használjanak csalmadárnak uhu helyett. Kérdéses adat. (1)*

Burgenland

97.) 1878 körül: CHERNEL (1898) tájékoztatása szerint Szentelek (Stegersbach) határában egy fakó keselyűt lőttek, ami a felső-lövői (Oberschützen) intézet (iskola) szertárába került. Az esetet megemlíti FROMM (1927–29) is. *Sajnos a jelentésből nem derül ki egyértelműen, hogy a kérdéses példány valóban fakó keselyű volt-e. Kérdéses adat. (1)*

98.) 1904: A Vas megyei Szentelek (Stegersbach) határában öt keselyű jelent meg, amelyek június 3–4. körül feltűntek KOTULINSZKY gróf brauni erdejében is, ahol az erdőőrök közülük egy barát- és egy fakó keselyűt kaptak puszkavégre (CHERNEL 1907). A szerző szerint a madarak igen fáradtak és soványak voltak, s dög híján a begyüket békákkal tömték tele. Ezzel kapcsolatban ANONYMUS (1904a) azt is közli, hogy az elejtett fakó keselyű pontosan június 3-án került terítékre, s a testhossza 98 cm, míg a szárnyainak fesztávolsága 270 cm volt. *Habár CHERNEL az ország egyik legjelesebb ornitológusa volt, ám a szövegből nem derül ki, hogy ő vagy*

más, a madártanban járatos személy látta-e az említett egyedeket. Kérdéses adat. (1)

Erdély

99.) 1835: Egy fakó keselyű fióka a Kazán-szorosban (Cazane) a Klisszura-sziklánál a Dunába esett, amit a helyi munkások kifogtak a vízből és VÁSÁRHELYI mérnökhöz vittek, aki felnevelte az egyedet (GRESCHICK 1929). A szerző szerint a madár később gr. SZÉCHENYI Istvánhoz került, aki egy NAUMANN nevű ismerősének szánta azt, s ezért az állatot egy hordóban PETÉNYI Salamonnal Pestre küldte. A keselyű tollazata a szállítás közben azonban úgy tönkrement, hogy PETÉNYI még két évig tartotta a jószágot fogságban, mielőtt kitömték volna. A preparátum az 1838-as nagy pesti árvíz alkalmával PETÉNYI összedőlő házának romjai alá került, de nem ment tönkre, hanem szárítás után megérkezett NAUMANNHOZ. GRESCHICK (1929) arról is beszámol, hogy 1929-ben egy Boroszlóban (nem azonosítható) tartott ornitológiai ünnepély alkalmával találkozott a cötheni (Köthen) Naumann Múzeum igazgatójával, P. GALLSCHALK úrral, aki arról tájékoztatta a szerzőt, hogy a „kétszer vízbefúlt keselyű” még mindig megvan a múzeumuk gyűjteményében. Valószínűleg ugyanerre az esetre gondol ZEYK (1920) is, amikor pontosabb időpont megjelölése nélkül azt írja, hogy NAUMANN a Mehádiai-havasokból (Munții Mehedintii) kapott egy fiókat. Az esetről természetesen beszámol PETÉNYI (1904) is, aki számos saját megfigyeléssel is kiegészíti a történetet a madár viselkedéséről, s utal a történetre SALMEN (1980) is. *A részletes beszámolók, illetve az a tény, hogy az említett példány egy múzeumba került egyértelművé teszik az állat faji hovartartozását. Biztosan helyes meghatározás. (3)*

100.) 1840-es évek: STETTER (1845) szerint a fakó keselyű Kolozsvár (Cluj-Napoca) környékén a jelzett években még meglehetősen gyakorinak számított (SALMEN 1980). *Habár STETTER világhírű zoológusként bizonyosan ismerte a keselyűket is, azonban az a közleményéből nem derül ki, hogy mire alapozta a fentebb ismertetett megállapításait. Kérdéses adat. (4)*

101.) 1860 körül: A keselyűk egyik legjobb ismerője, gr. LÁZÁR (1866) arról beszél, hogy pár évvel korábban a Békás-havason (Munții Bicazului), Gyergyószentmiklós (Gheorgheni) környékén járt keselyűkre vadászni, amikor egy alkalommal egy sziklafal környékén több mint 20 fakó keselyűt látott, amelyek ott fészkeltek. *A szerző a keselyűk egyik legjobb ismerőjének számított hazánkban így alig lehet kérdéses, hogy az adatai hitelt érdemlőek. Valószínűleg helyes meghatározás. (21)*

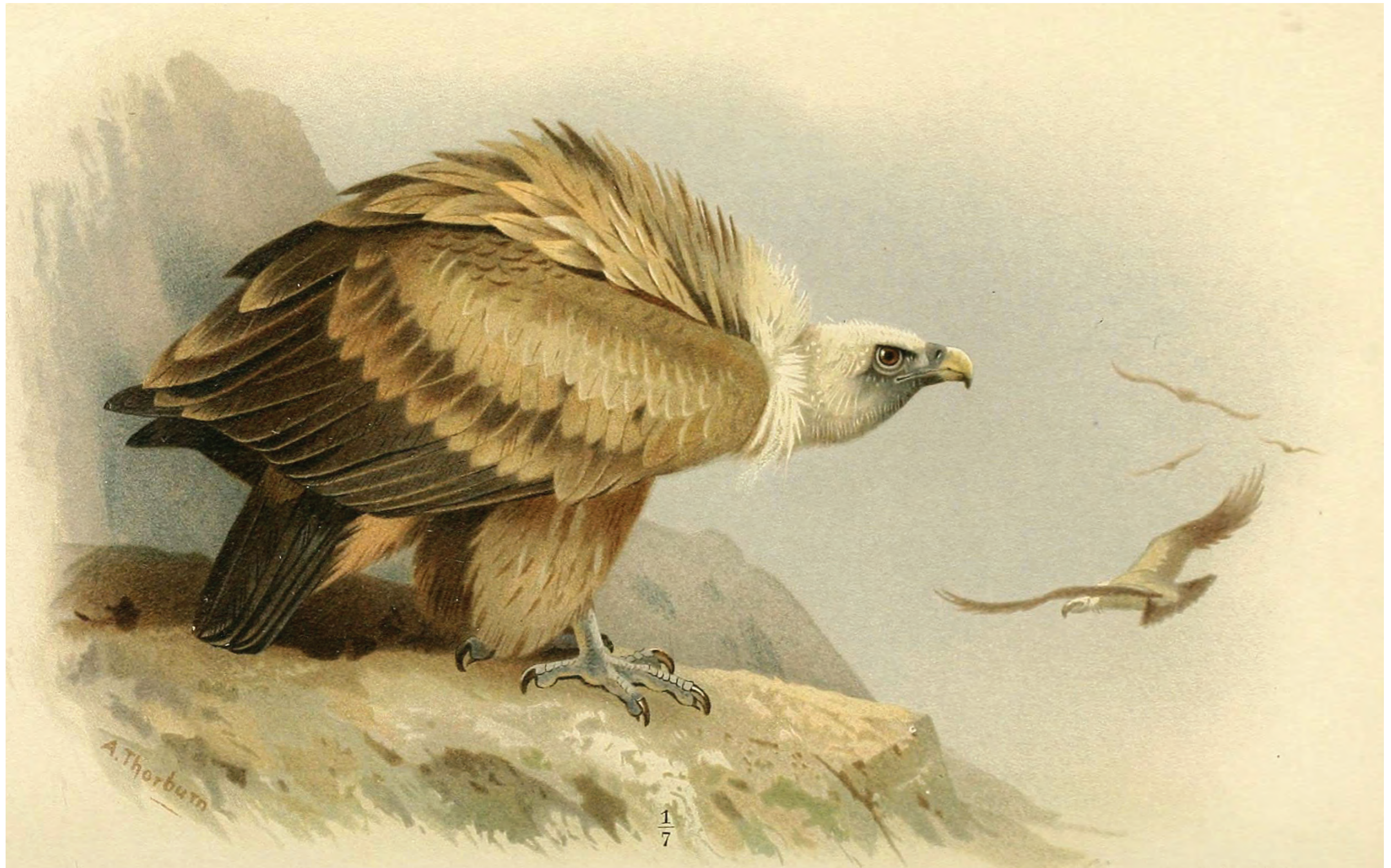
102.) 1873: HERMAN (1915) közli egy levelét, amit lovag TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN Viktornak írt. Ebben a szerző megemlíti, hogy 1873. június 12-én Bázias (Bazias) környékén az Al-Dunán a határ közelében, de már a szerb oldalon egy dög maradványai fölött egy időben három dögkeselyűt, öt fakó keselyűt és 11 barátkeselyűt látott körözni. *A szerző szakmai felkészültsége valószínűsíti a madarak helyes meghatározását, s mivel a megfigyelés közvetlenül a határon történt, ezért kaphatott helyet a jelen munkában. Valószínűleg helyes meghatározás. (5)*

103.) 1876: BREHM (é. n.) beszámolója szerint a faj egy fészekalját gyűjtötték folyó év februárjában a Kazán-szorosban (Cazane), amelyet a Magyar Nemzeti Múzeumban (Budapest) őriznek. Vélhető, hogy amennyiben idővel ez az anyag is átkerült a Magyar Természettudományi Múzeumba, úgy ez is elpusztult az 1956-os események során. *Mivel a fészekalj a Nemzeti Múzeumba került, így bizonyosra vehető, hogy helyesen határozták azt meg. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

104.) 1876: Wilhelm HAUSMANN (1880) 1876 novemberében a Brassóban (Braşov) fekvő Golgota-hegy (Galgenberg, Dealul Furcilor) környékén látott egy viszonylag kis területen hat fakó és 10–12 barátkeselyűt, amelyek valószínűleg a kített dögökre gyűltek össze (SALMEN 1980). *HAUSMANN neves preparátorként és ornitológusként a faj jó ismerői közé tartozott, így a megfigyelései feltehetően hitelt érdemlőek. Valószínűleg helyes meghatározás. (6)*

105.) 1877 körül: SALMEN (1980) BUDA Ádámot (1906) idézve a következőkről tájékoztat: A szerb háború alatt sok fakó keselyű jött át Erdélybe Szerbiából és néhány évig ott is maradtak, majd visszaköltöztek eredeti otthonukba. Ettől eltekintve BUDA szerint a fakó keselyű Erdély magas-hegységeiben korábban ritka volt. *A megfigyelő kiváló ornitológus volt, így a beszámolója vélhetően hitelesnek fogható fel, ám a közlés alapján csak feltételezhetjük, hogy a megfigyelés helyszíne első sorban BUDA lakhelye, Réa (Reea) vidéke volt. Valószínűleg helyes meghatározás. (4)*

106.) 1878: BREHM (é. n.) beszámolója szerint a faj egy további fészekalját gyűjtötték folyó év februárjában a Kazán-szorosban (Cazane), amelyet a Magyar Nemzeti Múzeumban (Budapest) őriznek. Vélhető, hogy amennyiben ez az anyag is átkerült a Magyar Természettudományi Múzeumba, úgy ez is elpusztult az 1956-os események során. *Mivel a fészekalj a Nemzeti Múzeumba került, így bizonyosra vehető, hogy helyesen határozták azt meg. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

59. ábra: Fakó keselyűk Lord LILFORD „Coloured Figures of the Birds of the British Islands” című munkájából (1885–1897) – Griffon vultures from Lord LILFORD’s work entitled “Coloured Figures of the Birds of the British Islands” (1885–1897)

- 107.) 1882: LAKATOS (1883) egyik munkájában arról számol be, hogy a faj az Alsó-Dunánál és Erdélyben állandóan fészkel. Ezzel kapcsolatban viszont a Vadász-Lap szerkesztői lábjegyzetben közlik, hogy a nevezett év nyarán maguk is látták ezt a keselyűt egyebek mellett a Kazán-szoros (Cazane) szikláján. *A lap szerkesztői feltehetően helyesen meg tudták határozni a fajt, ezért az adataikat mi is feltételesen elfogadjuk. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 108.) 1882: LAKATOS (1883) munkájában arról számol be, hogy a faj az Alsó-Dunánál és Erdélyben állandóan fészkel. Ezzel kapcsolatban viszont a Vadász-Lap szerkesztői lábjegyzetben közlik, hogy a nevezett év nyarán maguk is látták ezt a keselyűt egyebek mellett a Mehádia körül (Mehadia), a Cserna-patak (Cerna) völgyének sziklafalain. *A lap szerkesztői minden bizonnyal meg tudták határozni a kérdéses fajt, ezért az észleléseiket magunk is valószínűsíthetjük. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 109.) 1882: TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1883) szerint augusztusban Wilhelm HAUSMANN a Bucsecs (Munții Bucegi) csúcsának környékén öt fakó keselyűt figyelt meg, amelyek közül az egyik egy távolabb fekvő sziklahasadékba ereszkedett le (SALMEN 1980). *A megfigyelő a keselyűk jó ismerői közé tartozott a maga korában, így az értékelését mi is valószínűleg helyesnek fogadjuk el. Valószínűleg helyes meghatározás. (5)*
- 110.) 1884: SALMEN (1980) hivatkozva CSATÓ (1886) munkájára azt jelenti, hogy az említett szerző 1884 októberében Pacalka (Peșelca) közelében egy három példányból álló fakó keselyű csapatból egy tojót hozott terítékre. *CSATÓ a faj kiváló ismerői közé tartozott, így a lelőtt példányok esetében a meghatározásaihoz nem férhet kétség, míg a többi példány esetében valószínűsíthetjük a meghatározás helyességét. Biztosan helyes meghatározás. (1); Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*
- 111.) 1884: TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1887) arról tájékoztat, hogy a jelzett év novemberében erős hóesés közepette valahol a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului) dögön egy fakó keselyűt figyelt meg (SALMEN 1980). *Mivel az eredeti közlő a faj jó ismerői közé tartozott, így a meghatározásait mi is feltételesen hitelesnek tekintjük. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 112.) 1885: SALMEN (1980) utal TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1888) beszámolójára miszerint HÖNIG 1885 őszén közvetlenül Kolozs (Ciojocna) város vasútvonala mellett öt fakó és egy barátkeselyűt látott egy dögön. *Sajnos a rendelkezésre álló adatokból nem lehet eldönteni, hogy a madarak diagnózisa helyes-e, hiszen a meg-*
- figyelő szakmai jártasságáról nincsenek információink. Kérdéses adat. (5)*
- 113.) 1886: SALMEN (1980) idézi TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1886) beszámolóját, amely arról számol be, hogy a jelzett évben HÖNIG szerint a Királyhágó (Pasul Craiului) nyúlványa közelében egy tojó fakó keselyűt lőttek, aminek tele volt a begye. A madarat az élesdi (Aleșd) állomásfőnök preparálta ki. *Sajnos HÖNIG szakmai felkészültségéről nincsenek adataink, így más támpont híján fenntartással kell fogadnunk a beszámolóját. Kérdéses adat. (1)*
- 114.) 1886: TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1888) beszámolója szerint a Fogarasi-havasokban a (Masivul Făgărașului) Kaltbrunner-hegy (nem azonosítható) fölött látott egy fakó keselyűt keringeni 1886. október havában (SALMEN 1980). *Mivel a megfigyelő korának ismert ornitológusai közé tartozott, így a megfigyeléseit mi is valószínűleg helyesnek tekinthetjük. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 115.) 1886: Wilhelm HAUSMANN (é. n.) beszámol róla, hogy a nevezett évben a Brassói-havasokban (Munții Brașovului) fekvő Garcsin-hegyen (Gărcinului) bivalyok és tehének százai hullottak el, amire számos ragadozó madár között nagy számban érkeztek fakó és barátkeselyűk is (SALMEN 1980). Egy pénzügyi felügyelő ezek közül golyóval elejtett egy fakó keselyűt, amely a hosszúfalui (Satulungu) állami iskola gyűjteményébe került. *Bár az elejtett madár egy iskolai gyűjteménybe került, azonban az adatokból nem derül ki, hogy ornitológiában jártas szakember látta-e a madarat. Kérdéses adat. (1)*
- 116.) 1887: A jelzett év augusztusában TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1888) jelentése szerint valahol a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului) egy példányát figyelték meg a fajnak egy bivaly tetemén hollok (*Corvus corax*) és varjak (*Corvus* sp.) társaságában (SALMEN 1980). Az esetről beszámol TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN & DALLA-TORRE (1889) is, akik CZYNK megfigyelésére hivatkozva közlik az esetet. *Az eredeti közlő és egyben megfigyelő személye feltételesen hitelessé teszi az adatot. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 117.) 1887: TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN & DALLA-TORRE (1889) hivatkoznak CSATÓ megfigyelésére, aki augusztus hónapban néhány elszórt példányát látta a fajnak a Retezat-hegységben (Munții Retezat). *A megfigyelő ornitológiai jártassága miatt feltételezhető, hogy az észlelés és a meghatározás helyes. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

- 118.) 1889: BUDA (1906) arról számol be, hogy a Sztrigy-folyó (Strei) völgyében Kernyesd (Cârnești) községben egy fakó keselyű lecsapott egy gazda libáira, de a fáktól nem tudott felszállni, s így elfogták. A madarat a szerző láncon tartotta az udvaron, ahol megszelídült, de amikor már másodszer szakította el a láncát, örökre el is repült. Az első szökésnél BUDA a nevén szölongatta a madarat, aki oda is szállt a gazdá-jához és így újra be lehetett fogni azt. Az esetet előadja egyébként SALMEN (1980) is. *Bár az említett viselkedés nem jellemző a fajra, azonban a szerző korának legjobb ornitológus vadászai közé tartozott, így megbízhatunk ítéletében. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 119.) 1890-es évek eleje: LINTIA (1916) szerint a Kazán-szoros (Cazane) szerb oldalán a Dolnja és Gornja Klisura környékén a jelzett időben még gyakorinak számított a fakó keselyű, s a faj ezen a helyen rendszeresen költött is ebben az időszakban. A dunatölgyesi öbölnél (Dubova) nem voltak ritkák a 20–30 példányból álló csapatok sem, amelyek a kataraktáknál a köveken ülve várták, hogy a víz valamilyen dögöt vessen a partra. *LINTIA igen jól ismerte a keselyűket, így a közléseit feltételesen mi is elfogadjuk. Valószínűleg helyes meghatározás. (20)*
- 120.) 1892: CZYNK (1894) tájékoztatása szerint augusztus hónapban a szerző CSATÓ Jánossal valamint DEZSŐ főderésszel együtt látott fakó keselyűt a Brăza-hegységben (Breaza) a Trestina és Catavei között. A beszámoló szerint a megfigyelők a jelzett madár mellett barát- és saskeselyűket is megfigyeltek az említett időpontban és helyen. Az esetről megemlékezik röviden SALMEN (1980) is. *CZYNK és CSATÓ is neves ornitológus volt, így feltételezhetően helyesek a megfigyeléseik is. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 121.) 1894: SPIESS (1902) a nevezett évben augusztus folyamán Nagyszeben (Sibiu) környékén, az Árpás-havason (Munții Arpaș) egy zergedögön összesen mintegy 20 barát- és fakó keselyűt látott vegyesen, amelyek közül egy fakót puskavégre is kapott. Az esettel kapcsolatban IONUȚ TĂUȘAN (szem. közl.) arról tájékoztatott, hogy az elejtett madár jelenleg is a Nagyszebeni (Sibiu) Természettudományi Múzeum (Brukenthal Nemzeti Múzeum) gyűjteményének része illetve, hogy a példány a Serbota-csúcs (Piscul Șerbotei) környékén került puskavégre. *Az író élete során több tucat különböző fajú keselyűt is elejtett, így megbízhatunk abban, hogy az elejtett példányt helyesen határozta meg, különösen akkor, ha az ma is egy neves közgyűjteményben van elhelyezve. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 122.) 1894: BREHM (é. n.) beszámolója szerint a faj egy fészkalját gyűjtötték folyó év februárjában Orsován (Orșova), amelyet ma a Magyar Nemzeti Múzeumban (Budapest) őriznek. Vélhető, hogy amennyiben ez az anyag is átkerült a Magyar Természettudományi Múzeumba, úgy ez is elpusztult az 1956-os események során. *Mivel a fészkalj a Nemzeti Múzeumba került, így bizonyosra vehető, hogy helyesen határozták azt meg. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 123.) 1895: SALMEN (1980) CZYNK (1896) beszámolója alapján azt közli, hogy 1895 őszén a Fogarasi-havasok (Masivul Făgărașului) lábánál fekvő Sebes (Sebeș) falu közelében egy paraszt fogott egy élő fakó keselyűt, amit egy napig fogva tartott az udvarán. Az állatnak lőtt sebei nem voltak, így CZYNK úgy vélte, hogy a madár a fajtársaival vagy egy szirti sassal (*Aquila chrysaetos*) vívott harc miatt vált röpképtelenné. *A rendelkezésre álló adatokból nem derül ki, hogy az elfogott madár valóban a nevezett fajhoz tartozott-e, hiszen nem tudjuk, hogy CZYNK látta-e a kérdéses példányt. Kérdéses adat. (1)*
- 124.) 1895: Július hónapban CZYNK (1895) a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului) járva két fakó keselyűt figyelt meg három holló (*Corvus corax*) társaságában, amelyek egy lódögön veszekedtek egymással. A szerző úgy vélte, hogy a madarak a közelben fészkeltek is. *A szerző személyes megfigyelését a fentebb lefektetett szabályzatnak megfelelően a feltételesen hitelesek közé sorolhatjuk. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*
- 125.) 1895: LIPPA (Lipova) környékén a Komjáti-erdőben két vadász egy fakó keselyűt lőtt, amely 6 kg-ot nyomott és a szárnyfesztávja 2,6 m volt (KLEPP 1896). *Bár a megadott adatok megfelelnek a fakó keselyűnél megszokott értékeknek, azonban sajnos az nem derül ki a beszámolóból, hogy valamilyen megbízható szakember hitelesítette-e a madár faji diagnózisát. Kérdéses adat. (1)*
- 126.) 1895: IONUȚ TĂUȘAN (szem. közl.) tájékoztatása szerint ZINS a jelzett év augusztusában egy fakó keselyűt hozott terítékre a Szebeni-havasok (Munții Cibinului) egyik részén, amit Cód-havasoknak (Munții Sadului) neveznek. A híradás szerint az állat ma is fellelhető a Nagyszebeni (Sibiu) Természettudományi Múzeumban (Brukenthal Nemzeti Múzeum). *Mivel az említett egyed jelenleg is egy neves zoológiai múzeumban van elhelyezve, így a téves meghatározás kizárható. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 127.) 1896: A Nagyszeben (Sibiu) közelében fekvő Veszteny (Veștem) környékén IONUȚ TĂUȘAN (szem. közl.) közlése szerint Dr. THEIL 1896 júniusában egy fiatal hím fakó keselyűt hozott terítékre. Az állat jelenleg is

a Nagyszebeni (Sibiu) Természettudományi Múzeum (Brukenthal Nemzeti Múzeum) gyűjteményében van elhelyezve. *Mivel az elejtett madár preparátuma ma is egy neves közgyűjteményben lelhető fel, így az adatot magunk is hitelesnek tekintjük. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

128.) 1897 körül: SPIESS (1897) a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului) az Árpás-patak (Pârâul Arpașului) völgyében augusztus folyamán szakállas saskeselyű vadászata közben több fakó keselyűt látott. SPIESS (1898) egy másik munkájára hivatkozva (SALMEN 1980) arról is tájékoztat, hogy augusztus 8-án látta a neves vadász a madarakat a Negoii (Negoiu) vidékén a Paltina közelében. SPIESS (1902) egy későbbi dolgozatában azt is megemlíti, hogy augusztus 31-én a kitett dögre összesen mintegy 40 fakó-, barát-, és dögkeselyű érkezett. *A szerző a keselyűk egyik legjobb ismerőjének számított a maga korában, így feltehetően nem tévedett a megfigyelt fajok meghatározásában. Valószínűleg helyes meghatározás. (3)*

129.) 1897-ig: LOVASSY (1927, 1928) szerint a fakó keselyű a jelzett évig szép számmal fészkel a Kazán-szorosban (Cazane), s hasonlóan vélekedik a kérdéstről LINTIA (1907) is, amely utóbbi személyesen is ismerte a helyi viszonyokat. *Az utóbbi szerző helyi tájékozódása és fajismerete okán a tévedés feltehetően kizárható. Valószínűleg helyes meghatározás. (4)*

130.) 1899 előtt: CHERNEL (1899a) pontosabb időmegjelölés nélkül közli, hogy Petrozsény (Petroșani) környékén maga is megfigyelt már fakó keselyűt. *CHERNEL korának egyik legjobb ornitológusa volt, így a megfi-*

60. ábra: Fakó- és barátkeselyű zsákmány az Al-Dunán (SPIESS 1904 nyomán) – Griffon vulture and cinereous vulture shot in the Lower Danube area (from SPIESS 1904)

gyeléseit mi is feltételesen elfogadhatjuk. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

131.) 1901: LINTIA (1907) szerint a Kazán-szorosban (Cazane) ettől az évtől kezdve szűnt meg teljesen és véglegesen a fakó keselyűk fészkelése, ami azért következett be, mert az elhullott állatokat azonnal el kellett földelni, és mert elterjedt a sztrichnin használata a dűvadmérgezéseknél. A szerző az utolsó párok eltűnését egy TOBLER nevű bécsi szerencsevadász számlájára írja, aki a preparátorok számára az utolsó madarakat is agyonlőtte, valamint a fiókákat és a tojásokat is az utolsó darabig begyűjtötte. A szerző szerint TOBLER megjelenése előtt annyi volt itt a keselyű, hogy egyszer egy lódögön 25–30 fakó- és barátkeselyű gyűlt össze, amelyek közül a helyi juhász egyet bottal is agyon tudott ütni. Az esetről beszámol egyebek mellett NAGY (1943b) is. *Az író igen jól ismerte a keselyűket, így a közlését feltételesen mi is elfogadhatjuk. Valószínűleg helyes meghatározás. (25)*

132.) 1903: SALMEN (1980) FÜHRER (1904) jelentését alapul véve azt állítja, hogy 1903. augusztus közepén több madarat figyeltek meg a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului) a Vinătoarea 2500 m-es csúcsa fölött. *Az adatok nem tartalmazzak olyan információt, amely alapján az eset érdemben elbírálható lenne. Kérdéses adat. (2)*

133.) 1904 körül: SPIESS (1904) arról tájékoztat, hogy október végén az Al-Dunán, egy közelebről meg nem nevezett helyen több barát- és fakó keselyűt látott, amely utóbbiak közül egyet meg is lőtt (60. ábra). *Mint már fentebb is említettük a nevezett szakíró igen jól ismerte ezeket a madarakat, így egy terítékre hozott példány beazonosítása nem okozhatott neki gondot, míg a terepi megfigyelés esetében is feltehetően jól határozta meg az egyedeket. Biztosan helyes meghatározás. (1); Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

134.) 1906: IONUȚ TĂUȘAN (szem. közl.) közlése szerint a jelzett évben egy hím fakó keselyűt hozott terítékre BLASIUȘ a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului), a Negoii (Negoiu) környékén. Az állat a Nagyszebeni (Sibiu) Természettudományi Múzeumban (Brukenthal Nemzeti Múzeum) került elhelyezésre, ahol ma is fellelhető. *Mivel az említett madár egy neves természettudományi múzeumba került és ma is ott található meg, így az adat hitelesnek tekintendő. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

135.) 1906: Levelében IONUȚ TĂUȘAN (szem. közl.) arról tájékoztat, hogy a Nagyszebeni (Sibiu) Természettudományi Múzeum (Brukenthal Nemzeti Múzeum) gyűjteményében napjainkban is fellelhető

egy hím példánya a fajnak, amit a jelzett évben a Fogarasi-havasok (Masivul Făgărașului) lábánál fekvő Felek (Avrig) közelében gyűjtöttek. *Mivel az állat egy neves közgyűjteményben lett leltárba véve és ott ma is rendelkezésre áll, így a meghatározás helyességéhez nem férhet kétség. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

136.) 1906: SZOMBATH (2010) munkájában arról tájékoztat, hogy a Marosvásárhelyi Természettudományi Múzeum (Târgu Mureș) ornitológiai gyűjteményében jelenleg is rendelkezésre áll egy adult fakó keselyű Tancs (Tonciu) és Faragó (Fărăgău) környékéről. A beszámoló szerint a madár valószínű elejtési ideje a jelzett évre tehető. *Az említett madarat egy múzeumban határozták meg és helyezték el, ezért az ottani meghatározást mi sem vonhatjuk kétségbe. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

137.) 1907: LODGE (1908) beszámolója szerint az író az Erdélyi-havasok legmagasabb csúcsa környékén (ez a meghatározás a Fogarasi-havasok [Masivul Făgărașului] legmagasabb pontjára, a Moldovánra, románul Moldoveanura utal) folyó év szeptemberében kilenc napon át fényképezte leskunyhóból a lódögbe szálló madarakat (61–62. ábra). A dögöt baltával kellett felnyitni, mert a hollók (*Corvus corax*) csak a szemét tudták kicsipkedni. A nyolcadik napon az író agyonlőtt a dögön egy sast, ami mindig elkergette a keselyűket, s a lövés után 20 perccel már le is szállt az első fakó keselyű a kadáverre, amit két másik követett. LODGE egy hímet meg is lőtt közülük. Az esemény időpontjával kapcsolatban némi bizonytalanság azonban adódik, amikor LODGE a cikkének elején 1907-re teszi a vadászat időpontját, míg a dolgozat végén 1908. szeptember 9-ét adja meg a madarak elejtésének napjaként. Az esetről említést tesz SALMEN (1980) is. *A fényképek egyértelműen igazolják a szerző beszámolójának hitelességét. Biztosan helyes meghatározás. (3)*

138.) 1908: B. (1909) a jelzett év júniusa és szeptembere között 30 napot szentelt annak a Retezatban (Munții Retezat), hogy saskeselyűt figyelhessen meg. A vállalkozásban társai voltak br. BORNEMISSZA Gyula és R. B. LODGE is, akivel számos ló- és juhdögöt helyeztek ki, amire viszont a várt madár helyett nagyszámú barát- és fakó keselyű szállt le. Az esetről részletesen beszámol BARTHOS (2002) is, aki szintén részt vett a vadászatban, így minden bizonnyal azonos az elsőnek nevezett szerzővel. *Mivel LODGE már az előző évben is fényképezett fakó keselyűket, s BARTHOS, valamint BORNEMISSZA is kiválóan ismerte ezeket a madarakat, így nem nagyon okozhatott számukra nehézséget a megfigyelt faj meghatározása. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

61–62. ábra: LODGE (1908) felvételei fakó keselyűkről a Déli-Kárpátokban – LODGE's photos (1908) of griffon vultures taken in the South Carpathians

139.) 1908: LINTIA (1908) beszámol róla, hogy a jelzett év májusában Németbogsánban (Németboksán, románul Bocșa Montană) lőttek egy hím fakó keselyűt, ami később már a szerző gyűjteményét gazdagította. NADRA (1972), valamint KISS (szem. közl.) ezzel kapcsolatban arról tájékoztat, hogy a kérdéses madár még napjainkban is fellelhető a Temesvári Bánát Múzeum (Timișoara) gyűjteményében. *Mivel a madár ma is fellelhető egy múzeumban, így nem lehet kétséges, hogy a példány melyik fajhoz tartozott. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

140.) 1909: SZÉKELY (szem. közl.) levélbeli tájékoztató-sából tudjuk, hogy a brassói Erdészeti Egyetem (Silvicultura) múzeumában (Brașov) ma is megtalálható 1909-ből egy preparált fakó keselyű, amely a környéken fekvő Garcsin-Szecssele-völgyben (Valea Gârcinului-Sacele) került terítékre. *Tekintettel a tényre, hogy a preparátumot ma is fellelhetjük egy neves közgyűjteményben, a példány meghatározása csak egyértelműen helyes lehet. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

63. ábra: Az 1917 előtt az erdélyi havasokban elejtett fakó keselyű (ANONYMUS 1917a nyomán)
Griffon vulture shot in the Transylvanian Alps before 1917 (from ANONYMUS 1917a)

141.) 1910: NAGY (2009) elbeszélése szerint a nevezett év szeptemberében egy földbirtokosnak, gróf MÁRIAFFY Lajosnak a főszakácsa, bizonyos FEKETE Albert a Maros-Torda vármegyéhez tartozó Tancson (Tonciu) egy fakó keselyűt lőtt. Az állat preparátuma később FILEP Gyula vadőr tulajdonába került, majd a szerzőhöz, aki fényképet is mellékelte az állatról. Mivel a szerző fényképet is mellékelte az említett példányról, így hitelesnek tekinthető az adat. Biztosan helyes meghatározás. (1)

142.) 1913: SPIESS (1913) tájékoztatása szerint az említett évben Nagyszében (Sibiu) környékén KRIEG Márton lőtt egy fakó keselyűt, ami egy elejtett szarvas zsigereire szállt be. Habár SPIESS a keselyűk egyik leg-sikeresebb vadászának számított a maga korában az erdélyi területeken, azonban a közleményből nem derül ki, hogy a nevezett vagy valamely más szakértő látta-e a madarat, ezért az esetet nekünk is fenntartással kell kezelnünk. Kérdéses adat. (1)

143.) 1916: BARTHOS (2002) a Retezatban (Munții Retezat) terítékre hozott érdekesebb zsákmányait bemutatva arról is említést tesz, hogy a jelzett év augusztusában 2100 m magasságban a Gropita környékén egyebek mellett egy öreg fakó keselyűt is sikerült elej-

tenie. A madár súlya 9 kg volt, míg a szárnyainak a fesztávolsága 251 cm. A szerző egy korábbi munkájában (1917a) is megemlékezik az esetről, valamint utal rá SALMEN (1980) is. Mivel a szerző jól ismerte keselyűket, így esetében a lelőtt példány meghatározása is hitelesnek tekinthető. Biztosan helyes meghatározás. (1)

144.) 1917 előtt: ANONYMUS (1917a) tájékoztatása szerint a jelzett időben valahol az erdélyi havasokban a katonák a háborús események során egy fakó keselyűt lőttek. A közlő az elejtett madárról egy fényképpel is szolgál (63. ábra). Mivel az eset valóságát egy fénykép is megerősíti, így nem lehet kérdéses annak besorolása sem. Biztosan helyes meghatározás. (1)

145.) 1917: ERNST HAUSMANN megállapításait idézi KAMNER (1922/24), miszerint ebben az évben nagyon sok birkát hajtottak fel a pásztorok a Bucsecs (Munții Bucegi) és a Tótpálhavas (nem azonosítható) hegyei közé, ahol sok állat egy járváynak esett áldozatul (SALMEN 1980). Az elhullott tetemekben számos fakó keselyűt is látni lehetett a környéken. Mivel HAUSMANN maga is szemtanúja volt az eseményeknek, így a keselyűk faji meghatározása alig lehet kétséges. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)

146.) 1917: KOCs Irén (szem. közl.) közlése szerint a sepsiszentgyörgyi (Sfântu Gheorghe) Székely Nemzeti Múzeum Természettudományi Részlegének tulajdonában van ma is egy fakó keselyű, amit FODOR Albert ejtett el Uzon (Ozun) határában. A madarat 1935-ben FODOR az intézménynek ajándékozta. Tekintettel arra tényre, hogy a madár egy közismert múzeumba került és ott a mai napig rendelkezésre áll, nincs okunk kételkedni a meghatározás helyességében. Biztosan helyes meghatározás. (1)

147.) 1920 előtt: ZEYK (1920) pontosabb hely- és idő-meghatározás nélkül azt jelenti, hogy a Radnai-havasokban (Munții Rodnei) több példányát is látta a fajnak. A nevezett szerző is ezeknek a dögevőknek a jó ismerője közé számított, így a közleménye feltehetően hitelesnek tekinthető. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)

148.) 1923 előtt: DOBAY (1932) szerint a fakó keselyű az Orsova (Orșova) melletti sziklákön valószínűleg még költ. Mivel maga a szerző is csak valószínűsíti a faj költését a jelzett helyen, így mi sem tekinthetjük egyértelműnek a közlés helyességét, ráadásul az is kérdéses, hogy pontosan milyen időpontra vonatkoztatja az író ezt a megállapítását és azt kinek az adataira alapozza. Kérdéses adat. (1)

Délvidék

149.) XIX. század: A Zágrábi Természettudományi Múzeumban (Zagreb) tett látogatása során Goran Sušić kimutatta, hogy az intézményben ma is fellelhető egy hím fakó keselyű, amely Ógradiska (Stara Gradiška) közelében került terítékre. Mivel az említett példány a nevezett intézménybe került, így annak meghatározása nem lehet kétséges. Biztosan helyes meghatározás. (1)

150.) 1868: RÖSSLER (1902) tájékoztatása szerint a Zágrábi (Zagreb) Zoológiai Nemzeti Múzeumban (ma Természettudományi Múzeum) van egy fakó keselyű, amit a jelzett év februárjában gyűjtött I. BATUŠIĆ Sziszek (Sisak) környékén. GRBAC & KRALJ (2008) adatai, valamint Goran Sušić helyszíni tájékozódása szerint az egyed ma is fellelhető az intézmény gyűjteményében. Mivel a szóban forgó egyed múzeumi gyűjteménybe került, így nem kétséges, hogy az említett fajhoz tartozik. Biztosan helyes meghatározás. (1)

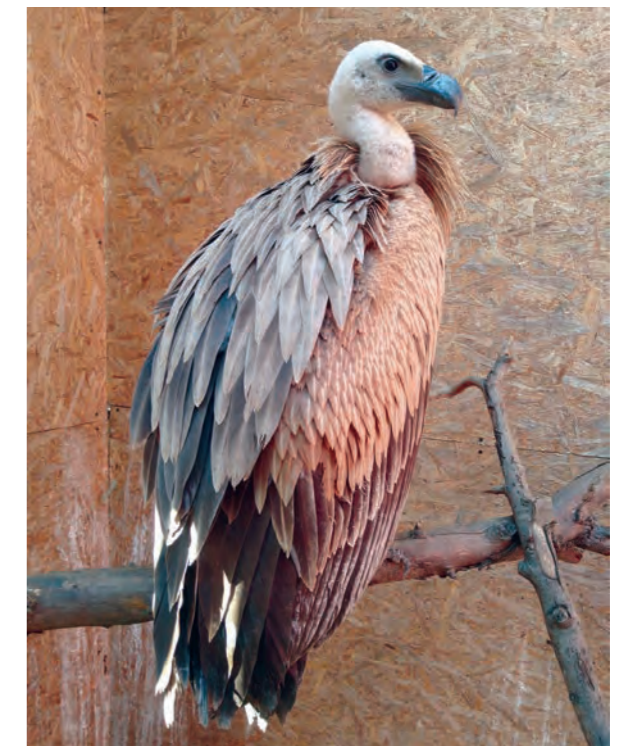
151.) 1878 előtt: HABSURG (1890) dunai kirándulása során a Fruska Gorában CHOTEK gróf vadászházában látott egy kitömött fakó keselyűt, amit a nevezett gróf évekkorábban lőtt az említett hegyekben. RUDOLF

trónörökös, és útítársai (BREHM, HODEK, HOMEYER stb.) biztosan felismerték a fajt, így a meghatározásaik hitelt érdemlőek. Biztosan helyes meghatározás. (1)

152.) 1878: HABSURG (1890) beszámolója szerint HODEK bécsi preparátor, aki a vadászexpedíció társa volt, a Fruska Gora környékén fekvő Cserevicsben (Čerević) látott egy fakó keselyűt, míg a közelben a jeles zoológus, HOMEYER a faj egy példányát terítékre is hozta, amely utóbbi érdekes módon egy tölgyfán alakította ki a fészket. Az adatok április hónap utolsó napjaiból származnak. A megfigyelők zoológiai jártassága minden kritika fölött áll, így a megállapításukat az elejtett madár esetében mi is hitelesnek, illetve az észlelés esetében valószínűleg hitelesnek tekintjük. Biztosan helyes meghatározás. (1); Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

153.) 1878: JURINAC (1884) beszámolója szerint Varasd (Varaždin) közelében az említett év szeptemberében lőttek egy fakó keselyűt. Sajnos az adatokból nem derül ki, hogy ki azonosította az elejtett madarat. Kérdéses adat. (1)

154.) 1881: RÖSSLER (1902), illetve GAROVNIKOV (1981) adatai szerint a Zágrábi Természettudományi Múze-

64. ábra: A Maros-ártér Naturparkban 2020-ban befogott, feltehetően Szerbiából áttévedt fakó keselyű (Fotó: Milvus Csoport)
Griffon vulture caught in the Mureș Floodplain Natural Park in 2020, possibly a vagrant individual from Serbia (Photo: Milvus Group)

umban (Zagreb) fellelhető egy hím fakó keselyű, amit S. NEMČIĆ hozott terítékre októberben Morović közelében. GRBAC & KRALJ (2008) adatai, valamint Goran SUŠIĆ helyszíni tájékozódása szerint az egyed ma is fellelhető a gyűjteményében. *Mivel az elejtett példányt egy múzeumi gyűjteményben fakó keselyűként vették nyilvántartásba, így az adat hitelesnek tekinthető. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

155.) 1885: MOJSISOVIC (1897) beszámolója szerint szeptemberben a Főherceglak (Kneževó) közelében fekvő buziglicai erdőben három fakó keselyű jelent meg, amelyek közül a szerző kísérője meglőtt egy tojót. Az állat szárnyfesztávja 260 cm-re rúgott. *Mivel a szerző maga is jelen volt az eseményen és látta meglőtt madarat is, így az adatát a meglőtt madár esetében hitelesnek tekinthetjük, míg a többiek tekintetében valószínűsíthetjük. Biztosan helyes meghatározás. (1); Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

156.) 1885 után: A fakó keselyű előfordulásával kapcsolatban BREHM (1904) tájékoztat CHOTEK gróf közelebről meg nem határozott közléséről, aki a Fruska Gora birtokosaként elmondja, hogy a XIX. század végéig a nevezett hegységben csak a barátkeselyű fordult elő, míg a fakó nem. A nevezett gróf szerint a helyzet a századforduló táján megváltozott a fakó keselyű javára, s a közlő szerint ez a térhódítás a nem sokkal korábban lefolyt szerbiai és bulgáriai háborúkkal állhat összefüggésben. BREHM (1904) néhai REZŠÓ trónörökös tapasztalataira hivatkozva azt is közli, hogy a faj a régióban szokatlan módon a fákon fészkel. *Az említett háborúk, amelyek 1885-ben zajlottak feltehetően nem lehettek ilyen drámai hatással a két faj kicserélődésére, tehát ez a következtetés nézetünk szerint nem helytálló. Azonban bizonyos, hogy CHOTEK gróf a terület tulajdonosaként és gyakorlott keselyűvadászként jól ismerte az ott élő dögevőket is, hiszen egyrészt a szövegből is úgy tűnik, hogy meg tudta különböztetni a két fajt egymástól, másrészt a nevezett személy egyebek mellett maga is kísérője volt RUDOLF trónörökösnek és kíséretének, amikor azok korábban a területen keselyűkre vadásztak. Egyébként a fakó keselyű jelenlétét támasztja alá a térségben az ismert vadász, REZŠÓ főherceg is. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

157.) 1887: KLOBUSICZKY (1891b) a jelzett időpontban a Papuk-hegységben lőtt egy fakó keselyűt. A madarat a szerző kitömötte, és az később ALBINI lovagnál volt látható Viliselon (nem azonosítható). *Sajnos a beszámolóból nem derül ki, hogy a szerzőn kívül más is meghatározta-e a lelőtt madarat, de KLOBUSICZKY diagnózisa önmagában nem elegendő ahhoz, hogy az adatot hitelesnek minősítsük, hiszen a nevezett munkában sok a tévedés. Kérdéses adat. (1)*

158.) 1888: RÖSSLER (1902), illetve GRBAC & KRALJ (2008) beszámol róla, hogy a Zágrábi (Zagreb) Zoológiai Nemzeti Múzeum (ma Természettudományi Múzeum) gyűjteményében van egy hím fakó keselyű, amit 1888 májusában gyűjtöttek Bobota közelében. Goran SUŠIĆ helyszíni látogatása alkalmával megállapította, hogy az egyed ma is fellelhető a gyűjteményében. *Múzeumi példányról lévén szó, nem lehet kétséges annak faji besorolása. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

159.) 1888: RÖSSLER (1902) tájékoztatása szerint a Zágrábi (Zagreb) Zoológiai Nemzeti Múzeum (ma Természettudományi Múzeum) rendelkezik két hím fakó keselyűvel, amelyek Fiume (Rijeka) környékén kerültek puszkavégre 1888. április 25-én és május 18-án. Az elejtett madarakat M. BARAČ engedte át az intézménynek, és GRBAC & KRALJ (2008) adatai, valamint Goran SUŠIĆ helyszíni tájékozódása szerint ma is rendelkezésre állnak. *Mivel a példányok múzeumi gyűjteménybe kerültek, így azok helyes meghatározása nem okozhatott gondot. Biztosan helyes meghatározás. (2)*

160.) 1889: A Zágrábi (Zagreb) Zoológiai Nemzeti Múzeum (ma Természettudományi Múzeum) madárpreparátumait bemutató munkájában RÖSSLER (1902) arról tájékoztat, hogy M. BARAČ úr jóvoltából egy Fiume (Rijeka) közelében júniusban elejtett fakó keselyű is a gyűjteménybe került. GRBAC & KRALJ (2008) is megemlékezik az adatról, illetve Goran SUŠIĆ helyszíni kiszállása során megállapította, hogy az egyed ma is fellelhető a múzeumban. *Mivel az említett madár egy neves közintézmény kollekciónak tagja, így annak faji hovatartozása is bizonyosan egyértelmű. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

161.) 1891 előtt: FÖLDES (1891) a Palánka (Bačka Palanka) környéki vadászterületeket ismerteti, s ennek kapcsán elmondja, hogy a fakó keselyű általában tavasszal vetődik el a környékre a Fruska Gorából. A szerző pontosabb időmeghatározás nélkül közli, hogy a tavarisovai (nem azonosítható) pagony irtásain egy párat látott a fajtól egy kutyadögön, de meglőni nem tudta a madarakat. *Bár a Fruska Gora faunájához köztudottan hozzátartozott ez a dögevő, azonban sajnos a közleményben nem túl sok információ áll rendelkezésre a madarak faji hovatartozását illetően, így nekünk is fenntartással kell fogadnunk az adatot. Kérdéses adat. (2)*

162.) 1891: KRAMARIĆ (1929) közleménye szerint a jelzett év tavaszán egy pár fakó keselyű jelent meg a Djakovo közelében fekvő Semeljci környékén, amelyek közül az egyik példányt meglőtték. *Mivel nem tudható, hogy ki látta a madarakat, így kérdéses azok faji hovatartozása is. Kérdéses adat. (2)*

163.) 1892 előtt: LIBURNAU (1892) röviden arról tájékoztat, hogy a jelzett évben a Bécsi Természettudományi Múzeum (Wien) két fakó keselyűvel is rendelkezett, amelyek ZELEBOR preparátor révén kerültek a gyűjteménybe, és valahol a Bánát területén hozták őket terítékre. *Mivel a madarakat fakó keselyűként vették nyilvántartásba az említett intézményben, így az adat hitelesnek tekintendő. Biztosan helyes meghatározás. (2)*

164.) 1892: KRAMARIĆ (1929) írása szerint 1892-ben a Djakovo közelében fekvő Majari környékén is esett egy fakó keselyű. *Mivel nem tudható, hogy ki azonosította a madarat, így kérdéses annak faji hovatartozása. Kérdéses adat. (1)*

165.) 1894: SZIKLA (1897) közre adja egy HERMAN Otónak írt levelét, amelyben Kupinovo határában, a Száva partján fekvő Obedszka barra mocsarainak élővilágáról számol be a neves ornitológusnak. A szerző döggkunyhóban várta a dögevőket, amelyek közül először varjak (*Corvus* sp.), hollók (*Corvus corax*) és kányák (*Milvus* sp.) érkeztek meg a kihelyezett tetemre, majd réti sasok (*Haliaetus albicilla*), illetve legvégül három fakó keselyű jelent meg a területen. Időközben befutott két kóbor kutya is, amelyek megriasztották a madarakat, de a keselyűk állták a sarat a kutyákkal szemben, míg végül az egyik keselyűt sikerült terítékre hozni. *A szerző ismert preparátor volt Budapesten, aki köztudottan számos keselyűt is kitömött, így alig lehet kérdéses az adatok hitelessége. Valószínűleg helyes meghatározás. (3)*

166.) 1894: Habár a Szabács (Šabac) közelében fekvő Drenovac a Száva szerbiai partján terül el, ám mivel a hely igen közel van az egykori magyar területekhez, így emiatt felvettük a listára az ott júniusban Jovan LJUBANIĆ által gyűjtött hím fakó keselyűt is, amely VASIĆ & OBRATIL (1990) szerint ma is a Bosznia-Hercegovinai Szerb Nemzeti Múzeum gyűjteményében lelhető fel. Az esetet megemlíti MATVEJEV (1950a) is. A fenti adatokkal azonban némileg ellentmond PUZOVIĆ (szem. közl.), aki szerint a nevezett példány jelenleg a Szerb Természettudományi Múzeum (Belgrad) gyűjteményének része, s az említett közlő szerint az állat nem hím, hanem tojó. *Az ellentmondások ellenére is, mivel a madár ma is múzeumi leltárban van, így annak meghatározását magunk is átvesszük. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

167.) 1895: CHERNEL (1899a) arról számol be, hogy az ALMÁSY Györggyel tett al-dunai kirándulásán a deliblái (Deliblato) homokpusztán egy fakó keselyűt lőttek, habár eközben három lovat és egy kutyát is elhasználtak kadáverként. A vadászok szerencsétlen-

ségére a madarak mindig akkor jöttek a döggkunyhó elé, amikor ott helyettük csak egy bérelt megfigyelő ült. A szerző szerint volt rá példa, hogy 40 keselyű is összegyűlt a dögön, de akkor a neves ornitológusok nem voltak a helyszínen. BREHM (é. n.) szerint azonban a két vadász itt két dögkeselyűt ejtett el, amelyek mindketten a Madártani Intézetbe (Budapest) kerültek. Az eltérő közlés feltehetően arra vezethető vissza, hogy BREHM az ugyanitt elejtett egyetlen dögkeselyű mellé az itt tárgyalt fakó keselyűt is tévesen dögkeselyű megnevezéssel írta le. *Bár a két vadász és ornitológus neve alaphelyzetben alig hagyta kétséget az elejtett példány/példányok faji hovatartozását illetően, de a BREHM által közölt adatok mégis némi bizonytalanságot keltenek az ügyben. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

168.) 1896: ANONYMUS (1897a) beszámol róla, hogy több napilapban is felröppent a hír, miszerint 1897 márciusában Bélye (Bilje) környékén egy 250 éves saskeselyűt lőttek. A beszámoló szerint a madárnak egy 1646-os évszámmal, valamint egy elmosódott nemesi címerrel ellátott acélkarika volt a nyakán. A szerző szerint egy igen hiteles értesülés alapján a hírből annyi igaz, hogy 1896 őszén a baáni-batlinai (nem azonosítható) erdőrészen két öreg keselyűt lőttek, amelyeknek tiszta fehér volt a fejük. *Sajnos a közlemény kevés adatot tartalmaz, amelyekhez meseszerű elemek is vegyülnek, így az eset ezek alapján nem bírálható el. Kérdéses adat. (2)*

169.) 1897 körül: MOJSISOVIC (1897) beszámol róla, hogy a jelzett időben a Fruska Gorában egy alkalommal 8–10 fakó keselyűt figyelt meg, ám lakott fészket nem talált a környéken. Az író azt is megemlíti, hogy a nevezett helyen, egy dögtéren egyszerre több madarat is látott, de lövéshez nem tudott jutni. *Mivel a megfigyelő és közlő korának kiváló zoológusai közé tartozott, így feltehető, hogy a megfigyelési helyesek. Valószínűleg helyes meghatározás. (8)*

170.) 1897: RÖSSLER (1902) adatai szerint a Zágrábi (Zagreb) Zoológiai Nemzeti Múzeum (ma Természettudományi Múzeum) rendelkezik egy fakó keselyűvel, amit június 20-án lőtt meg I. KOTUR, Koranski lug (Lug Koranski) település közelében. A nevezett gyűjteményben tett látogatása során Goran SUŠIĆ igazolta, hogy az egyed ma is az intézmény leltárában van, amit egyébként GRBAC & KRALJ (2008) is megerősített. *Mivel az egyed neves közgyűjteménybe került, így annak helyes meghatározásához nem férhet kétség. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

171.) 1898: A Bács-Bodrog megyei Óverbáson (Stari Vrbas) folyó év szeptemberében KILTZ Károly (1917) gazda egy fakó keselyűt hozott terítékre. ANONYMUS

65. ábra: DRASKOVICH Iván gróf 1904. április 22-i zsákmánya a Kvarner-öbölben (CIŽEK 1904 nyomán)
Count Iván DRASKOVICH with his kill of 22 April 1904 in Kvarner Bay (from CIŽEK 1904)

(1898a) az esettel kapcsolatban arról is értesít, hogy a jelzett időpontban három fakó keselyű jelent meg a nevezett helyen, s a terítékre került madárnak a szárnyfesztávja 8,5 láb (kb. 255 cm), míg a súlya 20 kg volt. Mivel az elejtő nem volt ismert vadász vagy ornitológus, illetve mivel a másik közlő személye sem ismert, így kérdéses az említett madarak faji meghatározása, különös tekintettel az elejtett példány irreálisan nagy súlyára. **Kérdéses adat. (3)**

172.) 1898: FERNBACH Károly zombori birtokos Bács megyében a Csonoplyai-pusztán (Čonoplja) 20 fakó keselyűt figyelt meg, amelyek az ottani akácerdőt választották éjjeli szállásul (ANONYMUS 1898b). A közlő arról is beszámol, hogy a nevezett földbirtokos öt példányt lőtt meg a csapatból, amelyek közül egy madár sebesülten elmenekült, míg a másik négyet kitömötték. A legnagyobb keselyű szárnyfesztávja pontosan 3 m volt, de a többi háromé is több mint 270 cm-re rúgott. *Magukról a megfigyelt és terítékre hozott madarokról kevés információ áll rendelkezésre, s a szerző, illetve az elejtő személye sem garantálja a meghatározás helyességét, így az adatok kérdésesnek tekintendők. Kérdéses adat. (20)*

173.) 1898: RÖSSLER (1902) tájékoztatása szerint a Zágrábi (Zagreb) Zoológiai Nemzeti Múzeum (ma Természettudományi Múzeum) kollekciónak része ma is egy adult fakó keselyű tojó, amit M. BARAČ lőtt Fiumében (Rijeka) 1898. március 21-én. GRBAC & KRALJ (2008) adatai, illetve Goran SUŠIĆ helyszíni tájékozódása szerint az egyed ma is fellelhető a múzeum gyűjteményében. *A madár elhelyezésének helyszíne kizárja egy téves meghatározás lehetőségét. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

174.) 1902: GRBAC & KRALJ (2008) a dolgozatukkal, valamint Goran SUŠIĆ a Zágrábi (Zagreb) Természettudományi Múzeum felkeresésével igazolta, hogy a gyűjteményben ma is fellelhető egy M. BARAČ által terítékre hozott fakó keselyű, amely 1902 januárjában esett Fiume (Rijeka) közelében. *A múzeumi meghatározás kétség kívül igazolja a példány faji hovatartozását. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

175.) 1904: GRBAC & KRALJ (2008) dolgozata, valamint Goran SUŠIĆnak a Zágrábi (Zagreb) Természettudományi Múzeumban tett helyszíni tájékozódása szerint bizonyítást nyert, hogy a gyűjteményben rendelkezésre áll egy példány a fajból, amit júniusban gyűjtött Močile közelében L. HARAZIN. *Mivel ezt a dögevőt a neves múzeum szakemberei határozták meg, ezért az ítéletüket mi is elfogadjuk. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

176.) 1904: DRASKOVICH Iván gróf folyó év áprilisában egy félnapos kirándulás során a Kvarner-öbölben egyebek mellett három fakó keselyűt is lőtt (65. ábra) (CIŽEK 1904). *A mellékelt fénykép egyértelműen igazolja a közlés és a faji meghatározás helyességét. Biztosan helyes meghatározás. (3)*

177.) 1904: MATVEJEV (1950a), illetve GAROVNIKOV (1989) azt közli, hogy a jelzett év júniusában a Szerém-ség (Srem) területén fekvő Szurcsin (Surčin) közelében egy hím fakó keselyű került kézre. Az első szerző szerint az adatai bizonyító példányon nyugszanak. Ez utóbbi állítást erősíti meg GRBAC & KRALJ (2008) munkája, valamint Goran SUŠIĆ látogatása is a Zágrábi (Zagreb) Természettudományi Múzeumban, ahol a nevezettek szerint az egyed ma is fellelhető. Ennek az információnak viszont ellentmond PUZOVIC (szem. közl.) közlése, aki szerint a fenti adatok egyezősége mellett az illető madár jelenleg a Belgrádi Természettudományi Múzeum (Belgrad) gyűjteményében lelhető fel. *Habár az említett madár elhelyezésével kapcsolatban némi ellentmondás mutatkozik, azonban az bizonyos, hogy az múzeumi elhelyezést nyert, s így bizonyosra vehető az is, hogy az említett példány meghatározása helyes. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

178.) 1904: MATVEJEV (1950a) állítása szerint bizonylati példány alapján közli, hogy az említett év októberében a szerémségi (Srem) Ópázova (Stara Pazova) körzetében egy fakó keselyű került terítékre, míg GRBAC & KRALJ (2008) az esettel kapcsolatban azt is elmondja, hogy az említett egyedet bizonyos PETROVIĆ úr hozta terítékre. A Zágrábi Természettudományi Múzeumban (Zagreb) Goran SUŠIĆ helyszíni tájékozódása alapján tudjuk, hogy a madár az intézmény leltárába került, ahol ma is megtekinthető. Az esetet egyebek mellett megemlíti GAROVNIKOV (1989) is. Ennek az információnak viszont ellentmond PUZOVIC (szem. közl.) közlése, aki szerint a fenti adatok egyezősége mellett az illető madár jelenleg a Belgrádi Természettudományi Múzeum (Belgrad) gyűjteményében lelhető fel. *Habár az említett madár elhelyezésével kapcsolatban némi ellentmondás mutatkozik, azonban az bizonyos, hogy az múzeumi elhelyezést nyert, így az eset hitelt érdemlőnek nevezhető. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

179.) 1907: GRBAC & KRALJ (2008) beszámolója, valamint Goran SUŠIĆ személyes látogatása során bizonyítást nyert, hogy a Zágrábi Természettudományi Múzeumban (Zagreb) ma is fellelhető két hím fakó keselyű, amiket június hónapban gyűjtöttek Brod na Kupi környékén, s amelyek ma is rendelkezésre állnak

az intézményben. *A madarak közgyűjteményi elhelyezése szavatol a meghatározás helyességéért. Biztosan helyes meghatározás. (2)*

180.) 1908: LINTIA (1908) beszámol róla, hogy a folyó év tavaszán a deliblái (Deliblato) homokpusztán Grebenc (Grebenc) határában egy 200 holdas erdőben egy fán költött egy pár fakó keselyű. Az erdőkerülő belelőtt a fészekbe, amikor a tojó beszállt rá, de a lövés célt tévesztett, ám a fészekben lévő tojást a férfinak sikerült megszereznie, ami a szerzőhöz került. Végül a verseci (Vršac) főszolgabíró, aki a terület bérlője volt, meglőtte a tojót és kitömte azt. LOVASSY (1928) valamint NAGY (1943b) is beszámol az említett esetről. *Mivel LINTIA maga is látta a keselyű tojását, és a tojó is terítékre került, így nem kérdéses, hogy a jelen esetben melyik fajról volt szó. Biztosan helyes meghatározás. (2)*

181.) 1909: SCHWEPENBURG (1915) beszámolója szerint habár a keselyűk nagyon ritkán fordulnak elő Vukovár (Vukovar) környékén, a jelzett év szeptemberében mégis lőttek egy példányt, ami kitömve KHUEN grófnál volt Nustárban (Nuštar) elhelyezve. *Sajnos a közleményből nem állapítható meg, hogy a terítékre került egyed ki azonosította, és hogy az így valóban az említett fajhoz tartozott-e. Kérdéses adat. (1)*

182.) 1910: Folyó év szeptember 24-én egy verseci (Vršac) vadőr Temespaulis (Pavliš) községnél egy kb. 18 éves saskeselyűt lőtt, amelynek a súlya 17 kg volt, míg a szárnyainak a fesztávolsága 240 cm-t tett ki (J. U. 1910). A közlő szerint az állatot LENDL Adolf budapesti preparatóriumába küldték, s azután a Verseci Múzeumnak (Vršac) fogják átadni. Több helyen is szerepel az irodalomban ez az adat, ám míg TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1911b) az esettel kapcsolatban szintén azt állítja, hogy az szeptemberben 24-én történt, addig LINTIA (1948–51) a lelövés dátumát november 24-re teszi. LINTIA az eseménnyel kapcsolatban arról is tájékoztat, hogy a nevezett madár valójában egy fakó keselyű volt, amely a verseci városi múzeumban lett elhelyezve. Az esetről beszámol VASVÁRI (1930) is, aki szintén íj. LINTIA Dénes helyszíni tájékoztatóján alapuló levélbeli közlésére hivatkozva azt írja, hogy a kérdéses példány valóban egy fakó keselyű volt. *A madár LINTIA által elvégzett vizsgálata nem hagy kétséget a felől, hogy ebben az esetben melyik fajról lehetett szó. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

183.) 1910: KRAMARIĆ (1929) beszámolója szerint Suhopolje település közelében egy hentes élve fogott el egy fakó keselyűt, amely sokáig a környéken lakott. A madár bár szabadon elrepülhetett, mégis rendszere-

sen visszatért a gazdájához élelemért, miközben a település lakói sokszor látták a szelíd dögevőt. *Mivel nem tudni, hogy valamilyen hozzáértő személy azonosította-e az állatot, így kérdéses, hogy a beszámolóban szereplő példány valóban a jelzett fajhoz tartozott-e. Kérdéses adat. (1)*

184.) 1911: KRAMARIĆ (1929) adatai szerint Djakovo környékén májusban egy példány fogságba esett, amely azután a Bécsi Vadászati Kiállításba is bekerült. *Mivel az említett bemutatót szakemberek állították össze és azt számos hozzáértő is megtekintette, így kizárható, hogy egy esetleges téves meghatározás rejtve maradt volna. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

185.) 1912: SCHWEPENBURG (1915) arról tájékoztat, hogy hallomásból úgy tudja, hogy a jelzett évben Zimonyban (Zemun) meglehetősen sok fakó keselyű tűnt fel, mivel az ott kitört sertéspestis miatt terített asztal várta ezeket a dögevőket. A következő évben a madarak már nem jelentkeztek az említett helyen. *Mivel a szerző is csak hallomásból ismeri az esetet, így mi sem lehetünk biztosak a meghatározás helyességében. Kérdéses adat. (4)*

186.) 1914: GRBAC & KRALJ (2008) a beszámolójával, valamint Goran SUŠIĆ a Zágrábi Természettudományi Múzeumban (Zagreb) tett látogatásával is igazolta, hogy az intézmény birtokában van ma is egy hím fakó keselyű, amely áprilisban került puszkavégre Glina környékén. *Mivel a madár ma is rendelkezésre áll az intézményben, így az adatok hitelessége nem kérdéses. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

187.) 1917: KILTZ (1917) arról számol be, hogy a Bács-Bodrog megyei Óverbáson (Stari Vrbas) lőtt egy fakó keselyűt. A szerző az utolsót ebből a fajból 19 évvel ezelőtt lőtte ezen a helyen. *Habár a szerző korábban már lőtt fakó keselyűnek meghatározott madarat, ám már akkor is mutatkoztak bizonytalanságok a közlés hitelességét illetően, s a mostani esetben sem sok adat áll a rendelkezésünkre az eset elbírálásához. Kérdéses adat. (1)*

188.) 1920: MATVEJEV (1950a) tájékoztatása szerint bizonyító példány igazolja, hogy a szerémségi (Srem) Kölpény (Kupinovo) közelében folyó év májusában egy hím fakó keselyű került kézre. Az esetet megemlíti PUZOVIĆ (szem. közl.), illetve GAROVNIKOV (1982) is, akik igazolják, hogy a madár a Belgrádi Természettudományi Múzeum (Belgrad) gyűjteményébe került. *Mivel az adat egy múzeumi bizonyító példányon nyugszik, így a madár meghatározása is bizonyosan helyes. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

Okkupált tartományok

189.) 1847: A botanikus SENDTNER 1847 májusában Turia közelében, a 709 m magas Podselovo brdo csúcsán nem messze Sprecától egy török kula közelében egy fenyő ágain ülő fakó keselyűt látott (REISER 1939). A beszámoló szerint a megfigyelők megkísérelték a madarat terítékre hozni, de nem jártak sikerrel. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Mivel a megfigyelő botanikus volt, így kétséges a meghatározásának a helyessége. Kérdéses adat. (1)*

190.) 1855: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) citáció nélkül arról tesz említést, hogy a Neretva völgyében Žitomislíci közelében az 1855-ös évben egy fakó keselyűt láttak. *Kellő adatok hiányában az információ nem hitelesíthető. Kérdéses adat. (1)*

191.) 1881: A források ismertetése nélkül GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) azt közli, hogy Lašva környékén, Travnik közelében egy példányát észlelték a jelzett időpontban a fajnak. *A bemutatott információk alapján az adatot nem lehet érdemben elbírálni. Kérdéses adat. (1)*

192.) 1882: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozások nélkül megemlíti, hogy 1882-ben Maglaj környékén két fakó keselyűt lehetett megfigyelni. *Mivel a beszámolóból nem deríthető ki, az eset valóságtartalma, így az csak a kérdéses besorolást kaphatja. Kérdéses adat. (2)*

193.) 1882: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozások nélkül arról beszél, hogy a Sitnica-hegyen Banjaluka és Travnik között az említett évben egy alkalommal 20 fakó keselyűt lehetett látni. *Mivel a beszámolóból nem derül ki semmi érdemleges a megfigyelésre vonatkozóan, így azt a jelen állapotában lehetetlen korrekten értékelni alá vonni. Kérdéses adat. (20)*

194.) 1885: A nevezett évben GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) tájékoztatása szerint Mostar közelében megfigyelték a faj egy példányát. *Bővebb tájékoztatás hiányában az eset hitelességét nem lehet megállapítani. Kérdéses adat. (1)*

195.) 1887: REISER (1939) említést tesz egy esetről miszerint Trebević környékén az erdőőr látta, amint egy döglődő ló hátára egy holló (*Corvus corax*) telepedett le, és elkezdte csipkedni a még élő állat hátából a húst. A jelentés szerint körben fakó keselyűk ültek, de egyikük sem nyúlt az élő lóhoz, azonban másnap, miután az állat elhullott, a keselyűk rövid idő alatt lecsontozták az egész tetemet. *A beszámolóból nem állapítható meg az adat hitelessége és a megfigyelő pontos*

személye sem, ezért kérdéses annak valóságtartalma is. Kérdéses adat. (2)

196.) 1887: BRANDIS megfigyeléseire hivatkozva TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN & DALLA-TORRE (1889) azt közli, hogy a fakó keselyű fészkel a Travnik közelében fekvő Vlašić-hegy barlangjaiban, ahonnan ezek a dögevők nagyon gyakran jönnek a város közelébe, s itt főleg a vár fölött láthatóak. A megfigyelő azt is megemlíti, hogy a jelzett időszakban már ritkán látni egyszerre 6–8 példánynál többet a környéken, holott az okkupáció előtt ez a madár gyakori volt a régióban. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik azonban 1897-re teszik ezt a fészkelési adatot. *A beszámolóból nem derül ki, hogy az abban foglalt megállapítások helyesek-e. Kérdéses adat. (6)*

197.) 1888: REISER (1939) Stari grad romjainak közelében (valószínűleg Bosanska Krupa környékén) „nagyon sok” fakó keselyűt látott 1888 februárjában. A szerző szerint a madarak nyilvánvalóan a közeli sziklaparkányokon költenek. *A megfigyelő a keselyűk legjobb ismerői közé tartozott a maga korában, ezért a diagnózisaihoz aligha férhet kétség. Valószínűleg helyes meghatározás. (8)*

198.) 1888: REISER (1939) elmesél egy történetet, amely a jelzett év márciusában történt Trebević közelében az alsó erdészháztól mintegy 100 lépésre. Egy muszlim férfi a nevezett helyen majdnem halálra hajszolta a lovát, majd a teljesen kimerült állatot a helyszínen leszúrta. A tulajdonos délután az állat bőrét lenyúzta és a tetemet a helyszínen hagyta, ami fölött már két órával később hat fakó keselyű keringett. *REISER megfigyeléseit nagy ornitológiai tudása és tapasztalata miatt valószínűleg hitelesnek tekinthetjük. Valószínűleg helyes meghatározás. (6)*

199.) 1888: Trebević környékén 1888 márciusában REISER (1939) megfigyelte, amint a helyiek egy másik lödögöt sztrichninnel megmérgezték, amire délután mintegy 200 fakó keselyű gyűlt össze. A dögevők néhány perc alatt minden húst leszedtek a tetemről, azonban csak öt példány maradt betegen a helyszínen, amelyekből az erdőőr egyet a morvaországi Mährisch-Neustadtba (Uničov) küldött, míg a másik négy példány visszahányta a táplálékát és elmenekült a környékről. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Tekintettel a megfigyelő szakmai tapasztalataira, a madarak faji hovatartozása valószínűleg igazoltnak tekinthető. Valószínűleg helyes meghatározás. (200)*

200.) 1888: REISER (1939) április hónap során a Konjic körzetében fekvő Džepe (Džepi) alatt a sziklákon sok

66. ábra: Fakó keselyű (Fotó: Tóth Tamás) – Griffon vulture (Photo: Tamás Tóth)

fakó keselyűt látott. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, habár ők a helyszínt Džepa néven említik. *A szükséges tájékoztatás ellenére is nagy valószínűséggel elfogadhatjuk a megfigyelés adatait a szerző ornitológiai felkészültsége miatt. Valószínűleg helyes meghatározás. (4)*

201.) 1888: Április hónapban REISER (1939) és WUTTE két lakott fészket fedezett fel a Kozija čuprija környékén, amelyekből a szülők nehézkesen szálltak fel. A férfiak az egyik fészkekben egy terméketlen tojást, míg a másikban egy néhány napos és 200 g tömegű fiatalot találtak. A fiókát magukkal vitték, amely egy hét alatt megduplázta a súlyát, és még további néhány hétig nevelték, amíg egy tévedésből elédobott erősen megborított kolbász elfogyasztása miatt elhullott. A fészket WUTTE májusban átvitte Bosznia-Hercegovina Tartományi Múzeumba, Szarajevóba (Sarajevo). Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik azt is elmondják, hogy a fent említett helyszín a Miljacka-szurdokban fekszik, ahol 1888–1891 között volt megfigyelhető a faj szaporodása. *Az első szerző, aki egyben az események résztvevője is volt, jól ismerte a fajt, így a tévedés a fióka és szülei esetében kizárható, míg a másik két példány tekintetében is valószínűleg helyes az egyedek meghatározása. Biztosan helyes meghatározás. (3); Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

202.) 1888: REISER (1939) megfigyelései szerint magasan a Podvelež fölött (valószínűleg Mostar közelében) szeptember hónapban néhány fakó keselyű körözött. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, habár ezek a szerzők csak egyetlen egyedet említenek. *A megfigyelő szakmai jártassága nagy valószínűséggel szavatolja az adatok hitelességét. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

203.) 1888: A Bunica-forrás (Blagaj környékén) fölötti falakon 1888 szeptemberében REISER (1939) egy pár fakó keselyűt észlelt. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A beszámoló szükséges ellenére a megfigyelő személye miatt az adatok feltehetően hitelt érdemlőek. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

204.) 1888: Christophor MIHALOVIĆ, görög katolikus apát közleménye szerint július 11-én a Zavalába érkező zarándokok étkezési maradéka a fakó és döggkeselyűk számára egy valóságos ünnepi asztalt kínált (REISER 1939). *A megfigyelő szakmai jártasságát nem ismerjük, így az információit sem tudjuk elbírálni. Kérdéses adat. (1)*

205.) 1888. REISER (1939) beszámolója szerint Szarajevó (Sarajevo) környékén az 57. ezred tisztjei október

hónapban egy ló teteménél három fakó keselyűt lőttek. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Az adatokban nem szerepel egyetlen személy sem, aki hitelesíthetné a történetet. Kérdéses adat. (3)*

206.) 1888: REISER (1891) tájékoztatása szerint a Szarajevói Múzeum (Sarajevo) gyűjteményében egyebek mellett fellelhető egy fakó keselyű tojó is, amit J. PAMMER gyűjtött Trbuk közelében a jelzett év júniusában. Valószínűleg ugyanerre az esetre (Trbuk, a Bosznán, Doboj közelében) utal GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik azt állítják, hogy a faj fészkelte is a helyszínen a jelzett évben, de 1904-re már eltűntek a madarak a környékről. *Múzeumi példányról lévén szó az adatot mi is hitelesnek tekinthetjük. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

207.) 1889: REISER (1939) február közepe táján a Komiton grad közelében látott néhány fakó keselyűt, valamint az Ugar-szurdokban mintegy tucatnyi példányt a fajból. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *REISER személye nagy valószínűséggel garantálja, hogy a madarak meghatározása helyes. Valószínűleg helyes meghatározás. (14)*

208.) 1889: Pale közelében az Orlova stijena környékén GESCHWIND erdész egy-egy tojást tartalmazó fészkeket fedezett fel, amelyeket közletről meg is vizsgált (REISER 1939). Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A beszámolóból nem derül ki, hogy látta-e olyan személy a madarakat vagy a tojásokat, akinek a szava döntő lenne a faji hovatartozás megállapításában. Kérdéses adat. (2)*

209.) 1889: ZELEBOR preparátor Kozija čuprija közelében egy költő fakó keselyűt lőtt, azonban az állat tetemét nem tudta megszerezni (REISER 1939). *Mivel az elejtő számunkra ismeretlen preparátor volt, ezért nem tudjuk, hogy jól el tudta-e különíteni a különböző ragadozó madarakat egymástól. Kérdéses adat. (1)*

210.) 1889: REISER (1939) tájékoztatásából tudjuk, hogy április hó folyamán a Miljačka-szurdokban a Pale közelében fekvő Orlova stijenenél E. v. DOMBROWSKI valamint WUTTE összesen 21 sörétlővést adott le fakó keselyűkre egy nap alatt, azonban egyetlen madarat sem tudtak elejteni. *Mivel a vadászok egyike az ismert ornitológus, DOMBROWSKI volt, így az adatai feltételezhetően hitelesnek tekintendők. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

211.) 1889: REISER (1939) áprilisban látott egy fakó keselyűt Pazarić közelében az Ormanj csúcsa fölött. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *REISER beszámolója a fentebb már részletezett okokból ki-*

folyólag feltehetően autentikusnak számít. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

212.) 1889: Májusban a Popov Han Bulog (nem azonosítható) közelében REISER (1939) megfigyelései szerint egy elhullott ló teteme fölött estére sok fakó keselyű gyűlt össze, amelyek ekkor már elkezdtek leereszkedni a dögre. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, aki a Szarajevó (Sarajevo) melletti Bulogát nevezi meg helyszíneként. *Az észlelő komoly szakmai múltja miatt az adatok valószínűleg megbízhatónak tekinthetők. Valószínűleg helyes meghatározás. (4)*

213.) 1889: REISER (1939) májusban a Radobolje forrásának közelében a sziklák fölött nyolc fakó keselyűt látott keringeni a magasban. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Az információk szolgáltatójának ismeretes ornitológiai tapasztalatai okán, az eset minden bizonnyal megbízhatónak minősíthető. Valószínűleg helyes meghatározás. (8)*

214.) 1889: A Buna forrása fölötti sziklafalakon REISER (1939) májusi megfigyelései szerint két vagy három pár fakó keselyű fészkelte. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Az adatok valószínűleg autentikusnak minősíthetők, hiszen a közlő szakmai hozzáértése nem lehet kérdéses. Valószínűleg helyes meghatározás. (4)*

215.) 1889: REISER (1939) tapasztalatai szerint Crni vrh lejtőjén (a Gola Jahorina előhegysége) egy irtáson júniusban egy elhullott marha tetemén mintegy 20 példánya gyűlt össze a fajnak, amelyekhez egy barátkeselyű is csatlakozott. Néhányan közülük úgy teleették magukat, hogy alig tudtak a hosszú ugrálásokat követően a levegőbe emelkedni. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A közlő hitelessége vélhetően jól alátámasztja az adatok helyességét. Valószínűleg helyes meghatározás. (20)*

216.) 1889: REISER (1939) a fivérével együtt szeptemberben több fakó keselyűt látott Zvornik környékén. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik a Zvornik melletti Jelen gradot nevezik meg az esemény helyszíneként. *A muzeológus megfigyelő adatai minden esetben nagy valószínűséggel hitelesnek tekinthetők. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

217.) 1889: Szeptember hónapban REISER (1939) egyetlen fakó keselyűt látott keringeni Kladanj környékén. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Az adatszolgáltató ornitológiai ismeretei feltehetően megbízhatónak tekinthetők. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

218.) 1889: A sarajevói tartományi múzeum (Sarajevo) rendelkezik egy adult fakó keselyű tojással, amit E. BECK ejtett el március hónapban Mostar környékén (REISER 1891). Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Mivel az állat neves közgyűjteménybe került, így a faji hovatartozása nem lehet kérdéses. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

219.) 1889: REISER (1891) beszámol róla, hogy a Bosznia-Hercegovinai Tartományi Múzeum (Sarajevo) állattárában fellelhető a faj egy tojója, amit SANT gyűjtött a nevezett év májusában a Nasické stijene melletti Čevljanovič (Čevljanovići) közelében. *Neves közgyűjteményben elhelyezett példány esetében az adatok hitelességének tekintendők, így most sem lehet kérdéses a példány faji identitása. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

220.) 1890: REISER (1939) január hónapban látta, amint Mojmiló környékén (Sarajevo) a sintér telephelye közelében a sok állattetem miatt a fakó keselyűk leszállnak táplálkozni. A szerző úgy tudja, hogy az okkupáció előtt a madarak a város közepén is leszálltak, ahol azonban az anatóliai katonák üldözték, megölték és állítólag meg is ették ezeket a dögevőket. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Bár a keselyűk emberi fogyasztása viszonylag szokatlanul hangzik, azonban a kadáverre leereszkedő madarak faji hovatartozása vélhetően nem kérdéses. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

221.) 1890: A Neretva (Narenta) völgyében márciusban Lisičićnél REISER (1939) sok fakó keselyűt látott keringeni, majd egy nappal később Brdjani közelében újabb két példány került a szemé elé. *A megfigyelő biztosan meg tudta határozni a fajt, így az észlelései is feltételezhetően megbízhatónak minősülnek. Valószínűleg helyes meghatározás. (6)*

222.) 1890: REISER (1939) megfigyelései szerint március hónapban Romanja falairól többször is elrepült egy madár, amely Pale közelében keringett a település fölött. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A muzeológus megfigyelő szakmai gyakorlata szinte kizárja egy téves meghatározás lehetőségét. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

223.) 1890: Egy nem pontosított időpontban a jelzett évben Dobrigošće környékén REISER (1939), valamint KAUT csapóvással fogott egy fakó keselyűt, amit kálitkába zártak. Ezt követően a két férfi a mai szemmel nézve brutális kegyetlenséggel kivégezte a madarat, ami azonban akkor egyáltalán nem számított kirívó esetnek. A beszámoló szerint Othmar REISER az állat nyakát a bejárati ajtó részébe szorította, miközben a

másik szakember egy vésőszerű szerszámmal tarkón szúrta a madarat. A közlő még azt is elárulja, hogy „eközben világosan láttam, ahogy a (madár) szeméből egy víztiszta könny buggyant ki” *Mivel az eseményekben REISER maga is részt vett, így a példány faji hovatartozása nem lehet kétséges. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

224.) 1890: REISER (1939) novemberben két napon keresztül az Utovo blatónál (Hutovo blato) a hegyoldal mentén több fakó keselyűt is látott. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Az adatok hitelességéhez a fentiekben megtárgyalt okok miatt alig férhet kétség. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

225.) 1890: A Bosznia-Hercegovinai Tartományi Múzeum (Sarajevo) gyűjteményében rendelkezésre áll egy adult tojó, amit PAMMER gyűjtött 1890 februárjában, Trbuk közelében (REISER 1891). *Múzeumi példányról lévén szó, az adatok hitelesnek tekinthetők. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

226.) 1890: Érdekes esetről tesz említést REISER (1891), amikor azt jelenti, hogy a sarajevói gyűjteményben van egy fakó keselyű tojó, amit KOLLER ejtett el 1890 májusában Szarajevónál (Sarajevo). Az eset érdekessége, hogy a gyűjtő az állatot csupán egy Flóbert fegyverrel hozta terítékre. Valószínűleg ugyanerre az esetre utal GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik Szarajevó közelében fekvő Koševót nevezik meg az esemény helyszíneként. *Neves közgyűjteményben elhelyezett példány esetében az adatok kétségtelenül hitelesnek számítanak. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

227.) 1890: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozások nélkül azt állítja, hogy a jelzett évben a Konjic közelében fekvő Lisičić környékén sok, illetve a szintén a környéken elterülő Brdjani tájékán két fakó keselyűt észleltek. *Az ellenőrzéshez szükséges adatok nélkül a megfigyelések csak a kérdéses címkét kaphatják. Kérdéses adat. (6)*

228.) 1891: REISER (1939) március hónapban látta, hogy Prozor járásban, Dolnj-Vast (Donja Vast) környékén három fakó keselyű szállt le egy nap által átmelegített sziklafalra, és a madarak ráültek a fal üregeiben lerakott tojásaikra. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik az említett lokációt Do Vast névvel illetik, amely a Volujšica-szurdokban fekszik. *A megfigyelő nagy szakmai tapasztalata miatt biztosan különítette el a különböző madárfajokat, így valószínűleg nem okozhatott gondot neki a fakó keselyűk meghatározása sem. Valószínűleg helyes meghatározás. (3)*

229.) 1891: REISER (1939) Glavatičevo fölött a Gradina-sziklánál egy a levegőben keringő fakó keselyűt figyelt meg 1891 márciusában. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A megfigyelő szakmai jártassága miatt feltehetően egyértelmű az említett példány helyes meghatározása. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

230.) 1891: REISER (1939) a nevezett év márciusában azt tapasztalta, hogy habár Pale környékén több fakó keselyű is keringett a magasban, azonban a Miljačka-szurdok felső részén elhelyezkedő Orlove stijene közelében lévő és még két évvel korábban lakott fészkelőhelyeik már elhagyatottak voltak. Csak távolabb, a völgy amfiteátrumszerű kiszélesedésénél, egy erős, a sziklából feltörő forrás fölött lehetett az első kottolt tojással rendelkező keselyűfészket megállapítani. A szerző szerint minden további hasonló fészkek Stari Grad környékén található. *A tojásrakás helyszíne és a megfigyelő tapasztalata nagy valószínűség szerint kizárja egy téves meghatározás lehetőségét. Valószínűleg helyes meghatározás. (6)*

231.) 1891: Mostar közelében a Radobolje-sziklánál REISER (1939) egy fakó keselyűt látott 1891 júniusában. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A közlő szakmai jártassága nagy valószínűséggel szavatolja az adatok hitelességét. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

232.) 1891: Egy nappal az előző eset után (de még júniusban) ugyanez a szerző a Bunica forrásánál a sziklafalakon hat fakó keselyűt vert fel, amelyekből négy példány a következő napokban is látható volt a környéken (REISER 1939). Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A neves ornitológus és megfigyelő szakmájának egyik legjobbja volt a maga korában, ezért feltehetőleg hitelesnek tekinthetők a megfigyelései. Valószínűleg helyes meghatározás. (6)*

233.) 1891: REISER (1939) a Mostarsko blato közelében egy hegyoldalon 1891 júniusában egy igen eldugott helyen fekvő dög fölött több mint 30 fakó keselyűt látott keringeni. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *REISER megfigyelései a szakember felkészültsége okán valószínűleg hitelt érdemlőnek tekintendők. Valószínűleg helyes meghatározás. (31)*

234.) 1891: Többször is látott fakó keselyűket keringeni a Visočica planina fölött REISER (1939) a nevezett év június 24-én, később azonban hat darab arra húzó példányt is észlelt. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A megfigyelő Bosznia-Hercegovina legjobb ornitológusainak egyike volt, így a keselyűket is vélhetően helyesen meg tudta határozni akár a szabadban is. Valószínűleg helyes meghatározás. (10)*

235.) 1891: REISER (1939) megfigyelései szerint 1891 augusztusában többször látható volt fakó keselyű a Vranica planina (Vranjica planina) környékén. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *REISER megfigyelései a fentebb már részletezett okokból nagy valószínűség szerint hitelesnek tekintendők. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

236.) 1891: Szarajevó (Sarajevo) mellett, a Moščanica-forrás fölött REISER (1939) látott néhány példányt keringeni 1891 decemberében. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Az adatok REISER ornitológiai jártassága okán vélhetően hitelt érdemlőnek tekintendők. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

237.) 1891: REISER (1939) december végén két fakó keselyűt látott keringeni Stjepan grad fölött. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, habár ezek a szerzők az eseményt egy évvel későbbre datálják. *A megfigyelő a keselyűk jó ismerői közé tartozott, ezért a megbízható meghatározásuk feltehetően nem okozhatott neki problémát. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

238.) 1891: REISER (1891) adatai szerint a szarajevói múzeum (Sarajevo) állattárában fellelhető a faj egy tojója, amit január hó folyamán ZEL ejtett el Pale környékén. *Mivel a madár múzeumi gyűjteménybe került, így annak meghatározása is bizonyosan helyes. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

239.) 1893: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) szerint az említett évben Prozor környékén is fészkelte a fakó keselyű. *Az adatok semmilyen módon sem támasztják alá az információ hitelességét. Kérdéses adat. (1)*

240.) 1894: PICHLER (1906) beszámol egy személyes élményéről, amit a Mostar közelében fekvő Bijelo Polje környékén tapasztalt. A közlő egy fásasztó őszi karsztvadászat után lepihent a Narenta partján egy kiugró sziklán, amikor éppen alatta egy paraszt egy marhát vágott le, mire váratlanul nagy számban jelentek meg a fakó keselyűk a környéken, hogy kivegyék a részüket a lakomából. Amikor a paraszt lenyúzta a tetemet, a keselyűk rárohantak a maradványokra és civakodni kezdtek a koncon. A tulajdonos gyereke köveket dobálva és botjával csapkodva próbálta meg elűzni a dögevőket, amiktől néhány csípést is kapott a legény. Amikor PICHLER leereszkedett a marha teteméhez a madarak elhagyták a helyszínt, és egy darabig nem is tértek vissza. *Mivel a szerző maga is részese volt az eseményeknek, így a meghatározása valószínűleg helytálló. Valószínűleg helyes meghatározás. (4)*

241.) 1896: Az említett év júniusában REISER (1939) négy fakó keselyűt látott keringeni a Livansko polje

67. ábra: Fakó keselyű Otto VON RIESENTHAL „Die Raubvögel Deutschlands und des angrenzenden Mitteleuropas” című művéből (1894) Griffon vulture from “Die Raubvögel Deutschlands und des angrenzenden Mitteleuropas” by Otto VON RIESENTHAL (1894)

északi vége fölött. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik azonban a Livanjsko Polje írásmódot használják. REISER annyi keselyűt látott életben, hogy feltehetően nem okozhatott neki problémát a fajok elkülönítése. **Valószínűleg helyes meghatározás. (4)**

242.) 1896: Október hónap során REISER (1939) több mint 30 fakó keselyűt látott összegyűlni a Szarajevóhoz (Szarajevo) közeli Biosko mellett egy elhullott ló teteme körül. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. REISER kiváló szakmai múltja megengedi, hogy a megfigyeléseit feltételesen helyesnek fogadjuk el. **Valószínűleg helyes meghatározás. (31)**

243.) 1896: Raguza (Dubrovnik) környékéről közöl adatokat TUTMAN (1952), valamint LUKAČ & BALTIĆ (2001) is, akik azt írják, hogy a város közelében fekvő Slano körzetéből – amely már Hercegovinában fekszik – rendelkezésre áll a Dubrovnik Természettudományi Múzeumban egy fakó keselyű tojó, amit novemberben hozott terítékre N. CVJETANIĆ. Mivel a madár közgyűjteménybe került, ezért nem kétséges annak faji hovatartozása sem. **Biztosan helyes meghatározás. (1)**

244.) 1897 körül: KRZIŽ (1897a) Szarajevó (Szarajevo) közelében a Pašin brdo környékén, a Gladno brdóval szemben hét fakó keselyűt látott. **Túlságosan szűkszavú a közlemény ahhoz, hogy érdemben el lehessen bírálni a megfigyelést. Kérdéses adat. (7)**

245.) 1897 körül: KRZIŽ (1897b) jelenti, hogy az előbb említett eset után szintén Szarajevó (Szarajevo) környékén lőttek egy keselyűt, amelynek a faji hovatartozását a nevezett szerző sajnos nem említi, így csak vélelmezni lehet, hogy az előzőekhez hasonlóan az is fakó keselyű volt. A madár testhossza 1 m, míg a szárnyfesztávja 245 cm volt. **A leírásból semmi biztos nem deríthető ki az említett példány faji hovatartozását illetően. Kérdéses adat. (1)**

246.) 1897: REISER (1939) júliusban a Suhidol-szurdokban, a Gučija gora fölött több fészkelő párt is észlelt a fajból. Körülbelül a szurdok közepén egy sziklafalban egy több hónapos fiataalt elfogtak, míg egy másikat egy sziklacsúcsról eljlesztettek, majd meg is lőtték. A faj egyedei a következő napon nagyobb számban köröztek a Vlašić-fennsík fölött. REISER a tartományi múzeum ornitológiai gyűjteményének alapítójaként és kurátoraként rendelkezett a kellő tapasztalattal a fajok meghatározása terén, ezért az ítéletei mértékadóak. **Biztosan helyes meghatározás. (2); Valószínűleg helyes meghatározás. (4)**

247.) 1897: A Neretva (Narenta) folyó szorosának a peremén, Šurmanci közelében REISER (1939) december

hónapban úgy találta, hogy naponta többször mutatkoznak a helyszínen a faj egyes példányai. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. A megfigyelő adatai annak ornitológiai ismeretei miatt feltehetően mérvadóknak tekintendők. **Valószínűleg helyes meghatározás. (2)**

248.) 1897: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozások nélkül azt jelenti, hogy Bijelašnica Bobovčići és a Visočica-hegy környékén legalább tíz fakó keselyűt észleltek a megadott évben. **A szükséges támpontok nélkül sajnos a híradás nem hitelesíthető. Kérdéses adat. (10)**

249.) 1898: Az említett év augusztus 6-án egy nap alatt REISER (1939) látott egy fakó keselyűt a Treskavica planina melletti Krbljina közelében, majd egy másikat Kalinovik környékén. A következő napon ugyanez a megfigyelő észlelt tíz példányt a Zelena gorában, a Plan jezero sziklafalain, illetve hét példányt az Orlov kukon. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. **Az említett beszámoló is jól példázza, hogy REISER mennyi keselyűt láthatott a maga korában Bosznia-Hercegovinában, így ornitológusként vélhetően a szabadban sem okozott neki gondot a madarak meghatározása. Valószínűleg helyes meghatározás. (19)**

250.) 1898: Ionuț TĂUȘAN (szem. közl.) tájékoztatása szerint a Nagyszebeni (Sibiu) Természettudományi Múzeum (Brukenthal Nemzeti Múzeum) gyűjteményében van két fakó keselyű a jelzett évből, amiket A. BERGER hozott terítékre Boszniában egy közelebről meg nem határozott helyen. **Habár a gyűjtés pontos helyszíne sajnos nem ismert, azonban a madarak neves múzeumban való elhelyezése igazolja a meghatározás hitelességét. Biztosan helyes meghatározás. (2)**

251.) 1899: Márciusban REISER (1939) megfigyelt két fakó keselyűt, amint azok a Neum-Klek fölött keringtek, s amelyek a szerző szerint talán egy párt alkottak. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. **A jeles ornitológus megfigyelései mindenkör mértékadóknak számítottak a madártan területén, így a félrehatározás nem gyanítható. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)**

252.) 1899: REISER (1939) júliusban az 1704 méter magas Krivača (nem azonosítható) fölött látott körözni két példányt rendkívüli magasságban. **A fentebb már taglalt okokból REISER megállapításai minden valószínűség szerint hitelt érdemlőek. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)**

253.) 1899: Egy példány mutatkozott a Visoka glava fölött júliusban Kremna közelében, és talán ugyanezt a példányt látta REISER (1939) a Slivovica néven is-

mert helyen is egy nappal később. **A szerző és megfigyelő szakmai hitelessége teszi lehetővé, hogy magunk is valószínűleg fogadjuk el a nevezett szerző értékeléseit. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)**

254.) 1899: REISER (1939) többször látott fakó keselyűt július hónap egyik napján az 1560 m magas Zborište csúcsa fölött, amely kb. 6 km távolságra van Bosznia-Hercegovina és Szerbia határától, de már a szerb oldalon. **A szerző ornitológiai jártassága megengedi, hogy a megfigyeléseit mi is feltételesen hitelesnek tekintsük, és a határközeli helyszín miatt felvegyük az észlelést a listánkba. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)**

255.) 1900 körül: ANONYMUS (1905) tájékoztatása szerint Tuzlában egy százados hat hét alatt néhány sas mellett három fakó- és hat barátkeselyűt is lőtt. **A közlemény sajnos semmilyen részletében sem támasztja alá a megfigyelés hitelességét. Kérdéses adat. (3)**

256.) 1900: Augusztusban REISER (1939) megfigyelései szerint a Blidinje-tó közelében tíz példány jelent meg a fajból, amelyekhez később még néhány fakó keselyű, valamint egy dögkeselyű is csatlakozott, ám estére már csak egyetlen fakó keselyű maradt a területen. A következő napon is megjelentek egyes példányok a környéken, amelyek erős vihar közepette is folytonosan oda-vissza vonultak a Jelenak gerince fölött a Crvstina planinában. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, habár ők a második nap eseményeit már 1899-re teszik. **Az ornitológus megfigyelő ismerte a nevezett fajok határozó kulcsait, így az adatai feltehetően megbízhatónak minősülnek. Valószínűleg helyes meghatározás. (14)**

257.) 1900: Decemberben a Rotimlja-hegyek fölött REISER (1939) több fakó keselyűt is látott lebegni, majd három nappal később hasonló módon volt számos példány látható a Radimlja-szurdok fölött Stolac közelében. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. **A megfigyelő adatai annak zoológiai ismeretei okán valószínűleg autentikusnak tekinthetők. Valószínűleg helyes meghatározás. (4)**

258.) 1901: REISER (1939) a Dimitor-vidék völgybevágásában Varcar Vakuf közelében május hónapban megállapította, hogy a fakó keselyű a helyi sziklafalak lakója. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik a helyszínt Dimitor-hegynek nevezik, amely Mrkonjić Grad közelében fekszik. **Az adatokat a szerző szakmai múltja nagy valószínűség szerint szavatolja. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)**

259.) 1902: A Poplat-völgyben Stolac közelében REISER (1939) egy fakó keselyűt látott a jelzett év januárjában,

amit dolmányos varjak (*Corvus cornix*) csapata rajzott körül. **Az adatszolgáltató megfigyelései a fentebb már megtárgyalt okokból feltehetően hitelesnek tekintendők. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)**

260.) 1902: REISER (1939) júniusban a Gola Jahorina fölött látott két fakó keselyűt keringeni. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. **REISER megfigyelései zoológiai ismereteinek alapján vélhetően autentikusak. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)**

261.) 1902: REISER (1939) egy példányt látott keringeni június hónapban a Ljubini greb (Zelen gora) fölött, ahogyan kilenc nappal később olykor-olykor egy másikat is észlelt a Sutjeska-völgy környékén. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik azonban Ljubini Grob néven említik a helyszínt. **A megfigyelő zoológiai tudása minden valószínűség szerint kizárja a tévedést a faj azonosításánál. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)**

262.) 1905 előtt: LASKA (1905) munkájában közöl egy fényképet (85. ábra), amelyen SCHILLING erdőmester látható zsákmányaival, amelyeket a Szarajevó (Szarajevo) melletti Trebević környékén hozott terítékre. A zsákmány egy szakállas saskeselyűből, egy barátkeselyűből és egy fakó keselyűből áll. **A fénykép igazolja az adatok hitelességét. Biztosan helyes meghatározás. (1)**

263.) 1905: Čabulja környékén a jelzett év szeptemberében REISER (1939) egy alkalommal egyes példányokat tudott megfigyelni a fajból. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. **A megfigyelő szavahihtősége és szakmai tudása feltehetően autentikussá teszik a jelentést. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)**

264.) 1905: A Bobovčićiből Tatar brijege felé vezető úton Rakitnica felső részén folyamatosan néhány fakó keselyűt látott REISER (1939) októberben, amely dögező a szerző szerint az egész környéken még kétségtelenül igazán gyakorinak mondható. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. **REISER a kor legjobb ornitológusai közé tartozott a tartományban, ezért a diagnózisait feltételesen mi is elfogadjuk. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)**

265.) 1905: Decemberben Neum am Merr (Neum) fölött REISER (1939) kilenc fakó keselyűt látott egy alkalommal keringeni. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. **Az adatok a szerző szakmai felkészültsége miatt minden bizonnyal hitelesnek nevezhetők. Valószínűleg helyes meghatározás. (9)**

266.) 1905: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) szerint az említett évben Popovo polje környékén is fészkel a fakó keselyű.

68. ábra: Fakó keselyűk Johann Friedrich NAUMANN „Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas” című munkájából (1820–1860)
Griffon vultures from “Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas” (1820–1860) by Johann Friedrich NAUMANN

lyű. Az adatok semmilyen módon sem támasztják alá az információ hitelességét. **Kérdéses adat. (1)**

267.) 1906 előtt: PICHLER (1906) időpont megnevezése nélkül arról tájékoztat, hogy egy alkalommal az Utovo Blato (Deransko Blato) egyik szigetén látott több fakó keselyűt, egy barátkeselyű és feltehetően két döggese-lyű (Weißschwänzen = fehér farkú) társaságában, amelyek egy elhullott ló tetemére gyűltek össze. *Mivel a szerző a kor ismert ornitológusai közé tartozott, így joggal feltehető, hogy a megfigyelései is helyesek. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

268.) 1906: A Zelena gorában júniusban látta REISER (1939) egy példányát a fajnak Borilovacban, a csendőrség nyári állomáshelyén. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A közölt adatok a megfigyelő szakmai tapasztalatai miatt feltehetően megbízhatónak minősülnek. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

269.) 1906: PICHLER (1906) említést tesz egy fészkelőhelyről a Blagaj közelében fekvő Buna forrásánál, ahol dolgozata írásának idején is szokatlan módon igen alacsonyan kiépített fészkekben több pár fakó keselyű is költött. *Mivel a közlő szakmai jártassága közismert volt, így feltehető, hogy jól meg tudta határozni a megfigyelt madarakat. Valószínűleg helyes meghatározás. (4)*

270.) 1907: A Buna forrása fölött REISER (1939) március hónap során két pár fakó keselyűt azonosított. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A jelentés adatai a szerző megbízható ornitológiai ismeretei miatt minden bizonnyal hitelesek. Valószínűleg helyes meghatározás. (4)*

271.) 1907: REISER (1939) beszámolója szerint márciusban a Bregava-szurdokban egy hét párból álló költőkolónia lakott. Az említett időpontban a szerző megfigyelései szerint egy POCCHI gróf által a fészken keresztül meglőtt példány Stolac irányába megszökött. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A közlemény írója olyan ornitológiai tapasztalattal rendelkezett, ami csaknem kizárja a téves meghatározás lehetőségét. Valószínűleg helyes meghatározás. (14)*

272.) 1907: Ostrožac vasútállomásán REISER (1939) márciusban tíz példányt figyelt meg a fajtól a vonatablakon keresztül. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is, akik azt is hozzátesszik, hogy a megfigyelés helyszíne Konjic közelében helyezkedik el. *Az adatok Reiser szakmai tapasztalata miatt feltehetően hitelesnek mondhatóak. Valószínűleg helyes meghatározás. (10)*

273.) 1907: Augusztusban a Hum és Trebinje vasútvonala mentén fekvő Duži állomáshely közelében REISER (1939) azt vette észre, hogy a vonat fölött átrepült két fakó keselyű, amelyekből az egyik puska- lővéssnyi távolságra szállt le. Ennek a madárnak a szerző szerint sok fehér toll nőtt a hasoldalán, valamint a kormánytollak között is, tehát az állat félfalbinó volt. Egy másik alkalommal feltehetően ugyanezt a példányt figyelte meg LICHNOFSKY mérnök is, aki egy szolgálati útja alkalmával lett figyelmes a szokatlan egyedre. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Az eredeti megfigyelő személye garantálja, hogy az adatok minden bizonnyal hitelt érdemlőek. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

274.) 1907: Egy Volujak települést (nem azonosítható) átrepülő madárban REISER (1939) augusztus hónap során a fakó keselyűt ismerte fel. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A fentebb ismertetett okokból kifolyólag a megfigyelő adatai valószínűleg hitelesnek nevezhetők. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

275.) 1907: Stolac körzetben Han Drenovac tájékán REISER (1939) december hónapban, miközben heves sirokkó tombolt a környékén, számos keselyűt látott ringatózni otthonosan a szélben, illetve néhány madár egészen alacsonyan húzott át a vidék fölött. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Az információk a megfigyelő ornitológiai tudása miatt a valószínűleg hiteles címkét kaphatják. Valószínűleg helyes meghatározás. (4)*

276.) 1908: Májusban a Kravica-vízesés és Čapljina között meglehetősen sok példányt látott REISER (1939) egy alkalommal ebből a dögevőből. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A megfigyelő szakmai jártassága feltehetően szavatol a jelentés hitelességéért. Valószínűleg helyes meghatározás. (4)*

277.) 1909: Augusztusban egy napon REISER (1939) a Treskavica planina magasan fekvő területein többször is látott fakó keselyűt. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *A jelentés adatai a megfigyelő szakmai múltja miatt valószínűleg valósnak tekintendők. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

278.) 1910 előtt: W. B. (1910) beszámol egy esetről, miszerint a szakállas saskeselyű a fakó keselyűkkel együtt kb. 100 m-es magasságban fészkel a Veleš-planina környékén, Nevesinje közelében. Az esetet részletesen ismerteti TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1911a) is. *A közleményben annyi a bizonytalanság, hogy azt érdemben elbírálni nem lehet. Kérdéses adat. (2)*

69. ábra: A MAJTHÉNYI által az okkupált területeken elejtett fakó keselyű (MAJTHÉNYI 1919 nyomán)
Griffon vulture shot by MAJTHÉNYI in the occupied territories (from MAJTHÉNYI 1919)

279.) 1910: A Virtuša planina (valószínűleg Viduša planina) fölött REISER (1939) egy júliusi napon két fakó keselyűt látott keringeni. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. REISER ítéletei a hatalmas szakmai gyakorlat és tapasztalat okán vélhetően helytállóknak minősülnek. **Valószínűleg helyes meghatározás. (2)**

280.) 1914: REISER (1939) májusban azt tapasztalta, hogy számos fakó keselyű jelent meg Skender Vakuf (Kneževó) közelében, amikor a madarak az Ugar-szurdokból és egy északi dögterrről elvonultak. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. Minden bizonnyal a szerző jól határozta meg a madarakat, hiszen rendelkezett az ehhez szükséges tapasztalattal és ismeretekkel is. **Valószínűleg helyes meghatározás. (2)**

281.) 1914: REISER (1939) megfigyelése szerint májusban egy délután két csóka (*Corvus monedula*) által üldözve egy fakó keselyű repült át Szarajevó (Sarajevo) és a Miljačka-völgy fölött. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. REISER birtokában volt mindazoknak az ismereteknek, amelyek feltehetően lehetővé tették a madarak biztos meghatározását. **Valószínűleg helyes meghatározás. (1)**

282.) 1915: Márciusban REISER (1939) látta, hogy mind Mostar közvetlen közelében, mind a Nevesinjébe vezető úton Osman Hanig a menetelő katonákat követve keselyűk köröztek az égen. Másnap reggel öt példány jelent meg egy sziklapon egy elhullott birkánál, és öröndetes módon még nagyon sokan csatlakoztak hozzájuk. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. Az adatközlő szakmai felkészültsége miatt feltehető, hogy a megfigyelési helyesek. **Valószínűleg helyes meghatározás. (15)**

283.) 1915: A Radimlija-völgyből Stolacnál három fakó keselyű szállt fel egy márciusi napon REISER (1939) megfigyelései szerint, amelyek egy katonai lőtérrel tartózkodtak. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. REISER megbízható adatközlőnek számít a nagy szakmai felkészültsége és fajismerete okán. **Valószínűleg helyes meghatározás. (3)**

284.) 1917: Ostrovo közelében, Hutovónál a jelzett évben egy példányát figyelték meg a fakó keselyűnek (GRUBAČ & PUZOVIĆ, é. n.). A megfelelő adatok híján az esetet a kérdések közé kell utalnunk. **Kérdéses adat. (1)**

285.) 1918: REISER (1939) Maglaj közelében az Ozren fölött látott 1918 júniusában két fakó keselyűt keringeni a magasban. Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. A fentebb már ismertetett okok miatt Reiser közlései valószínűleg autentikusnak számítanak, így az adatait mi is elfogadjuk. **Valószínűleg helyes meghatározás. (2)**

286.) 1919 előtt: MAJTHÉNYI (1919) két évig szolgált Boszniában Kotor-Voros (Kotor Varoš) környékén, a Bória-hegység tövében, ahol többek között csaldögnél keselyűkre is vadászott. Egy alkalommal 14 különböző fajú keselyű gyűlt össze egy dögön, amelyek közül nyolc egyed fakó keselyű volt. A szerző összesen három madarat tudott lelőni, azonban itt csak annyi bizonyos, hogy ezek közül az egyik biztosan fakó keselyű volt (69. ábra), ám barátkeselyű minden kétséget kizáróan nem volt a terítékre került példányok között. Az elejtett állat szárnyfesztávja 285 cm, míg a súlya 10,5 kg volt. Az adatok ugyan nem elegendők az eset tökéletes elbírálásához, ám a fénykép kellően tisztázza, hogy legalább egy fakó keselyű mindenképpen terítékre került az említett időpontban. **Biztosan helyes meghatározás. (1); Valószínűleg helyes meghatározás. (7)**

Összegések, következtetések

A fentebb bemutatott adatok összesen mintegy 286 darab megtárgyalt észlelést ölelnek fel, amelyek az alábbiakban táblázatokban (26–31. táblázat) és térképeken (16–25. térkép) is bemutatásra kerülnek. A táblázat egyes rubrikáiban lévő zárójeles számok azt jelzik, hogy az előtte feltüntetett észlelési számból hány vonatkozott

a fakó keselyű fészkelésére. A táblázat egyes országrészekre vonatkozó összesített adatait nem célszerű összehasonlítani egymással és azokból messzemenő következtetéseket levonni, hiszen ezek nem feltétlenül azt igazolják, hogy a mai Magyarországon voltak a fajnak a legerősebb populációi, hanem csupán azt mutatják, hogy ebből a régióból rendelkezünk a legtöbb észlelési adattal, amely egyebek mellett a faj térségbeli kuriozitásával, illetve a területen működő ornitológusok számával is összefügghet. Ezt jelzi az is, hogy a megfigyelések és fészkelések aránya a legmagasabb Erdélyben, illetve Bosznia-Hercegovinában! A térképekkel kapcsolatban utalnunk kell arra, hogy néhány esetben az adott észlelési pontok nem pontosan a megfigyelés helyén lettek megjelenítve, amely az egyes lokációk gyakori említésével és az ebből adódó „észlelési zsúfoltsággal” áll összefüggésben.

A táblázatokban az egyes időszakokban megjelenő nagy példányszámok háttérben a legtöbb esetben egy-egy nagyobb mértékű háziállat-elhulláshoz köthető tömeges megjelenés megfigyelése áll.

Az észlelések havonkénti megoszlásának összevetése megmutatja, hogy hazánkban egész évben megjelentek a faj képviselői, egy május–júniusi, illetve szeptemberi észlelési csúcs mellett. Ugyanezek az adatok Erdélyben egy állandó előfordulásról tanúskodnak, amelyhez egy augusztusi megfigyelési csúcspont adódik, míg a Délvidéken az április–júniusi és a szeptember–októberi időszakban figyelik meg a legtöbbször ezt a dögevőt. Ezzel szemben Bosznia-Hercegovinában a fakó keselyű az év minden hónapjában jelen volt egy márciusi, illetve júniusi észlelési csúccsal, amely hónapok azonban egy-egy rendkívül nagyszámú madár megfigyelése miatt váltak ilyen kiugróvá. Mivel a faj február–márciusban költ és a fiatalok szeptember–októberben hagyják el fészkeiket, így az észlelések zöme Magyarországon, Erdélyben és a Délvidéken – feltehetően a fokozott táplálékigény mi-

26. táblázat: A történelmi és jelenkori Magyarországon tett fakó keselyű észlelési esetek összegzése 1800–2010 között (a táblázat egyes rubrikáiban lévő zárójeles számok azt jelzik, hogy az előtte feltüntetett észlelési számból hány eset vonatkozott fakó keselyűk fészkelésére) – Griffon vultures recorded in historical and present-day Hungary between 1800–2010 (Numbers in parentheses refer to documented nesting events)

Országrész	Kérdéses adat	Valószínűleg helyes meghatározás	Biztosan helyes meghatározás	Összesen megtárgyalt adat
Mai Magyarország	43(2)	26	27	96
Felvidék	1	2	1	4
Burgenland	2	–	–	2
Erdély	9(1)	22(4)	21(4)	52
Délvidék	12	6(1)	24(2)	42
Okkupált tartományok	21(5)	67(9)	13(3)	101

27. táblázat: Az adatok alapján a valószínűleg helyes (V) és biztosan helyes (B) meghatározás alá eső minimálisan kalkulált fakó keselyű egyedszám időszakokra és tájegységekre bontva – *Numbers of probably correct (V) and definitely correct (B) identifications of griffon vultures according to decades and geographic regions*

	Mai Magyarország		Felvidék		Erdély		Délvidék		Okkupált tartományok	
	V	B	V	B	V	B	V	B	V	B
1800–1810										
1811–1820										
1821–1830			2							
1831–1840				3		3				
1841–1850								1		
1851–1860										
1861–1870					21			1		
1871–1880					15	2	1	2		
1881–1890					14	2	4	6	291	9
1891–1900	6	2			31	4	12	5	153	6
1901–1910	4	4			26	11		12	69	1
1911–1920	1	1			4	3		3	30	1
1921–1930	46	1								
1931–1940	11	1								
1941–1950		1								
1951–1960	1									
1961–1970	1	1								
1971–1980	3	1								
1981–1990		1								
1991–2000		3								
2001–2010		12								
Összesen	73	28	2	3	111	25	17	30	543	17

28. táblázat: A fakó keselyűnek a mai Magyarország területén ismertté vált „valószínű” és „biztos” észlelései havonkénti megoszlásban és minimálisan kalkulált egyedszámmra megadva – *Probably correct and definitely correct identifications of griffon vultures in present-day Hungary according to their monthly distributions and the number of reported individuals*

	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Valószínű	1	–	3	1	9	7	–	2	8	2	1	–
Biztos	1	–	1	–	5	4	2	2	6	2	1	–
Összesen	2	0	4	1	14	11	2	4	14	4	2	0

29. táblázat: A fakó keselyűnek Erdély területén ismertté vált „valószínű” és „biztos” észlelései havonkénti megoszlásban és minimálisan kalkulált egyedszámmra megadva – *Probably correct and definitely correct identifications of griffon vultures in Transylvania according to their monthly distributions and the number of reported individuals*

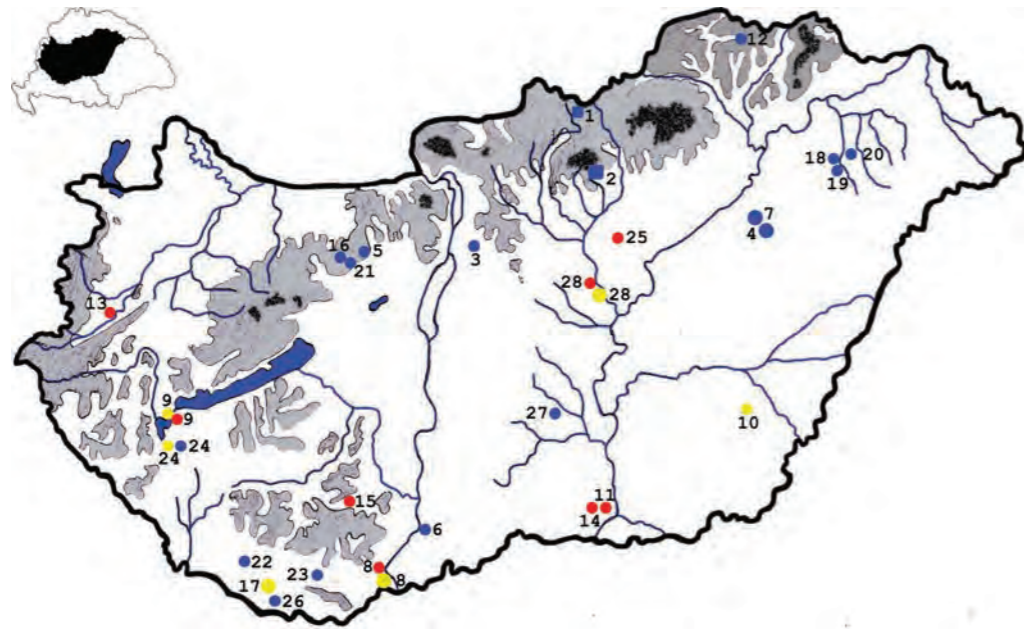
	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Valószínű	–	–	–	–	–	5	2	12	–	4	7	–
Biztos	–	3	–	–	1	1	–	3	4	2	–	–
Összesen	0	3	0	0	1	6	2	15	4	6	7	0

30. táblázat: A fakó keselyűnek a Délvidék területén ismertté vált „valószínű” és „biztos” észlelései havonkénti megoszlásban és minimálisan kalkulált egyedszámmra megadva – *Probably correct and definitely correct identifications of griffon vultures in the Southland (current Vojvodina) according to their monthly distributions and the number of reported individuals*

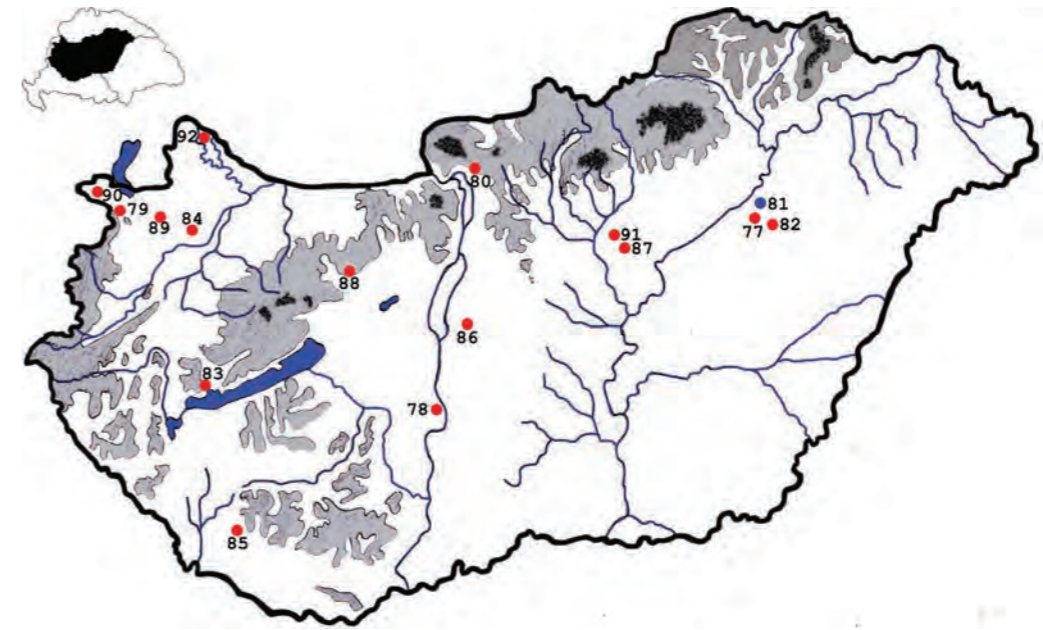
	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Valószínű	–	–	–	1	–	–	–	–	2	–	–	–
Biztos	1	1	1	7	4	7	–	–	2	2	–	–
Összesen	1	1	1	8	4	7	0	0	4	2	0	0

31. táblázat: A fakó keselyűnek Bosznia-Hercegovina területén ismertté vált „valószínű” és „biztos” észlelései havonkénti megoszlásban és minimálisan kalkulált egyedszámmra megadva – *Probably correct and definitely correct identifications of griffon vultures in Bosnia and Herzegovina according to their monthly distributions and the number of reported individuals*

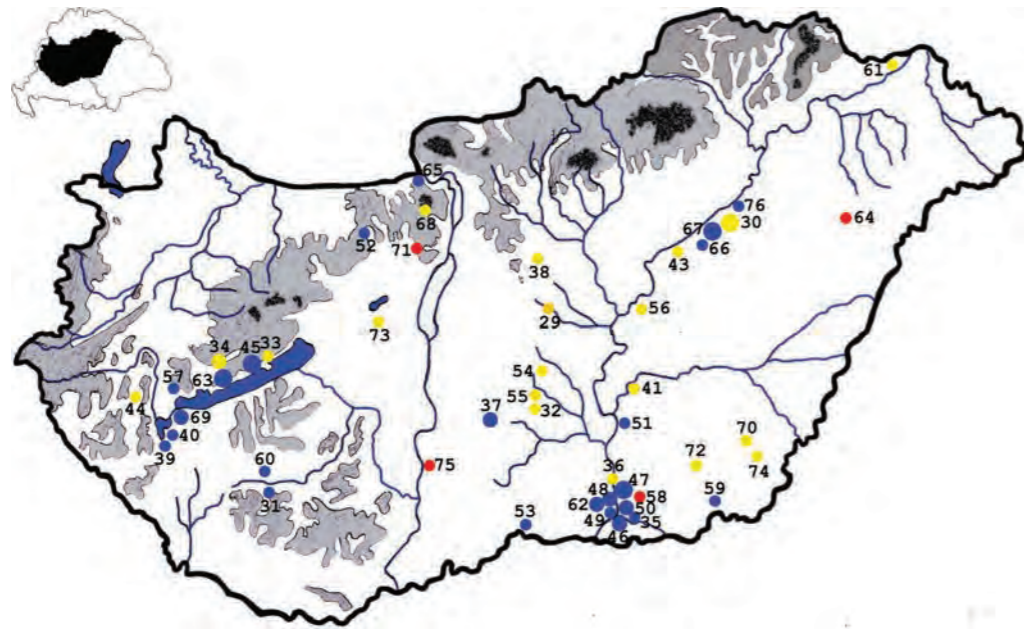
	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Valószínű	3	22	271	9	24	79	11	40	9	33	2	25
Biztos	1	1	1	3	2	1	2	–	–	–	1	–
Összesen	4	23	272	12	26	80	13	40	9	33	3	25

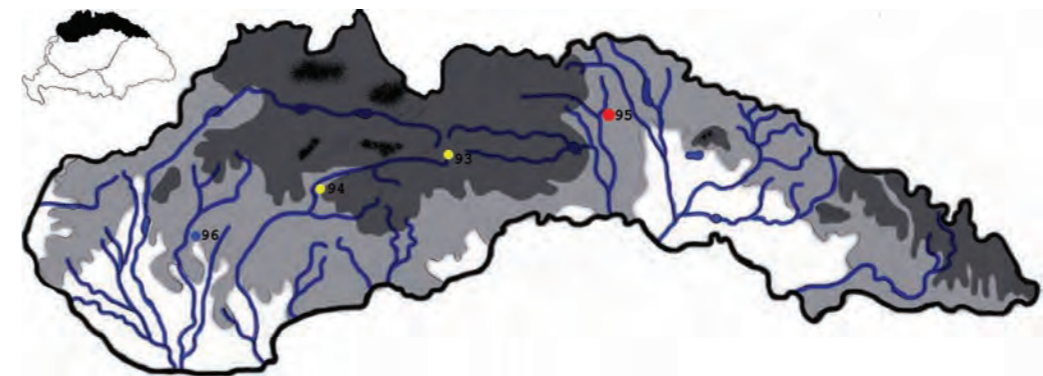
16. térkép: A mai Magyarországon 1800–1920 között tett fakó keselyű észlelések térképi ábrázolása;
 Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat,
 ■ = kérdéses fészkelési adat. A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.
 Cartographic representation of griffon vulture records in present-day Hungary between 1800–1920;
 Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = questionable nesting record.
 The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

18. térkép: A mai Magyarországon 1981–2010 között tett fakó keselyű észlelések térképi ábrázolása;
 Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat.
 A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.
 Cartographic representation of griffon vulture records in present-day Hungary between 1981–2010;
 Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record.
 The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

17. térkép: A mai Magyarországon 1921–1980 között tett fakó keselyű észlelések térképi ábrázolása;
 Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat.
 A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.
 Cartographic representation of griffon vulture records in present-day Hungary between 1921–1980;
 Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record.
 The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

19. térkép: Az egykori Felvidéken 1800–1920 között tett fakó keselyű észlelések térképi ábrázolása;
 Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat.
 A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.
 Cartographic representation of griffon vulture records in former Upper Hungary between 1800–1920;
 Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record.
 The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

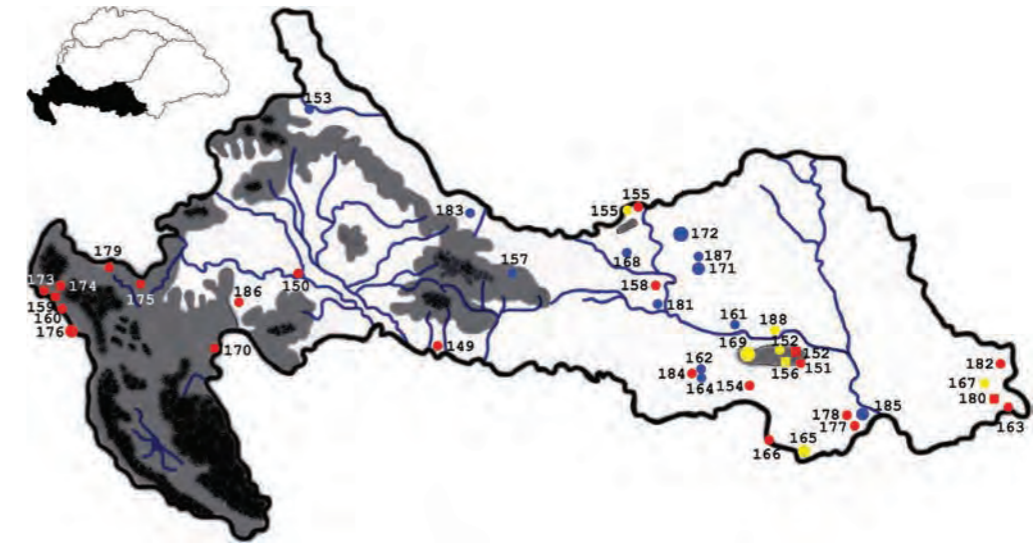
20. térkép: Burgenland területén 1800–1920 között tett fakó keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = kérdéses észlelési adat.

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of griffon vulture records in Burgenland between 1800–1920; Symbols: ● = questionable record.

The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

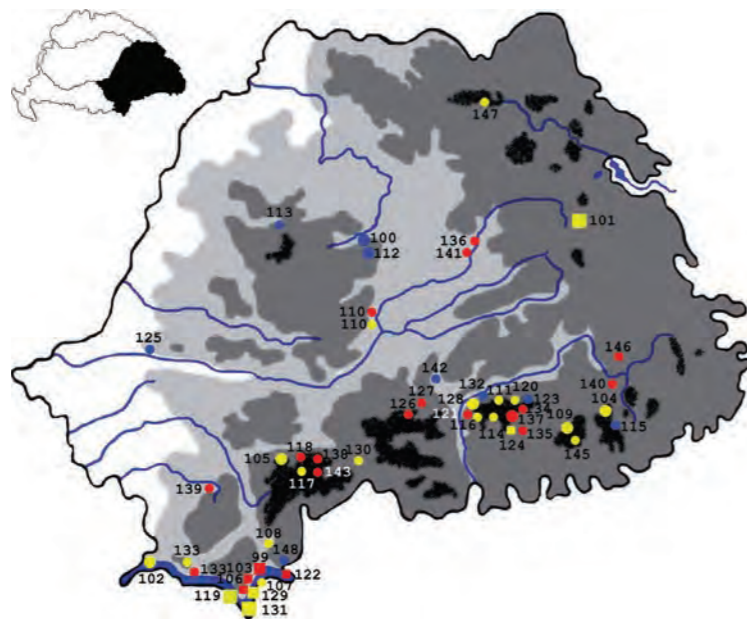
22. térkép: A Délvidék területén 1800–1920 között tett fakó keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of griffon vulture records in the Southland between 1800–1920; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

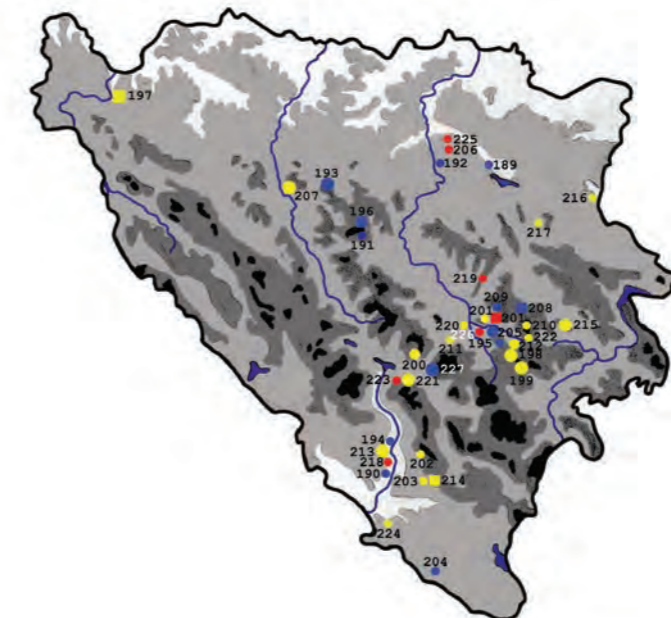
21. térkép: Erdély területén 1800–1920 között tett fakó keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of griffon vulture records in Transylvania between 1800–1920; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

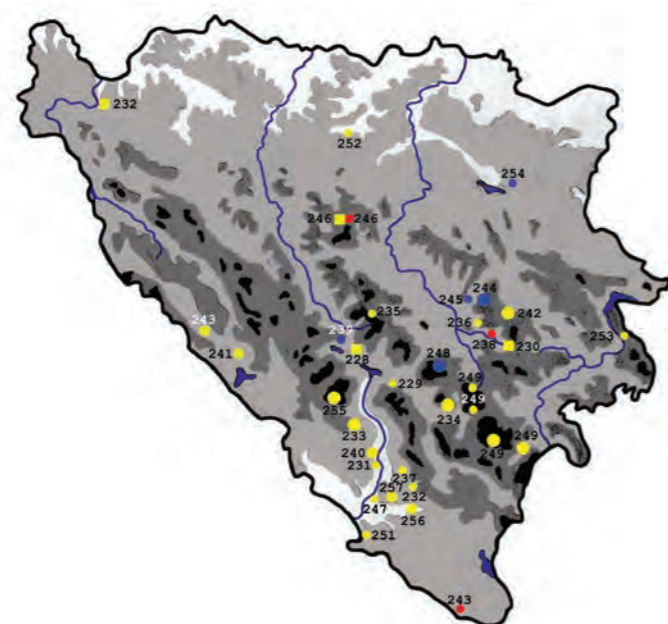
23. térkép: A Bosznia-Hercegovina területén 1800–1890 között tett fakó keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of griffon vulture records in Bosnia and Herzegovina between 1800–1890; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

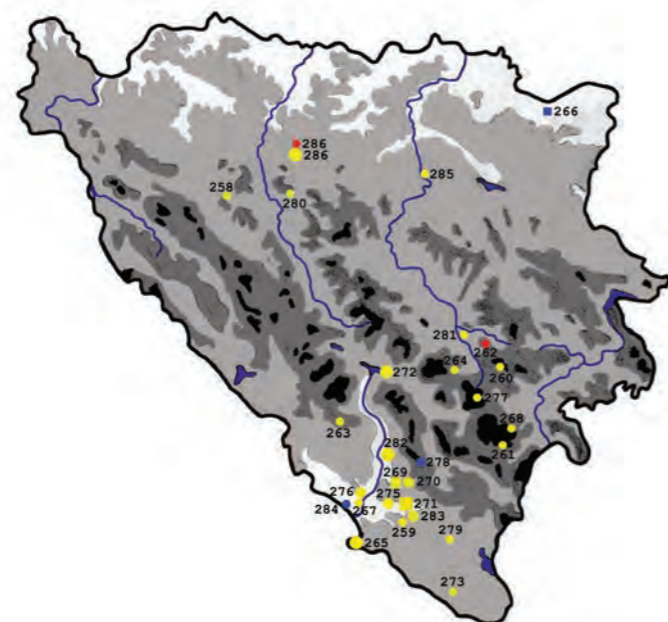
24. térkép: A Bosznia-Hercegovina területén 1891–1900 között tett fakó keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of griffon vulture records in Bosnia and Herzegovina between 1891–1900; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

25. térkép: A Bosznia-Hercegovina területén 1901–1920 között tett fakó keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of griffon vulture records in Bosnia and Herzegovina between 1901–1920; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

att- a fiókanevelés időszakára esik, míg a másik csúcspont a fészkeket elhagyó új generáció kirepülésének ideje.

A térképi ábrázolások áttekintésénél szembeötlő, hogy a hazai észlelések zöme az 1921-től kezdődő időszakban a vizek környékére korlátozódik. Ezek esetében elsősorban a nagyobb folyók a feltételezések szerint tájékozódási pontokat jelenthetnek a fakó keselyűk számára, ahogy hasonló összefüggésekre már más fajok esetében is felfigyeltek.

A térképi ábrázolások kellőképpen demonstrálják azt is, hogy Erdélyben a fakó keselyű észleléseinek súlypontja a déli területekre esik. A bosznia-hercegovinai ponttérképek esetében kirívó, hogy ezeknek a madaraknak észlelései főleg a régió keleti és déli felén összpontosulnak, ami mellett az is feltűnő, hogy az 1890-ig terjedő időszakban lényegesen nagyobb a biztos észlelések aránya, mint 1890 után.

70. ábra: A szakállas saskeselyű (*Gypaetus barbatus*) régies ábrázolása BREHM (1904) nyomán
Old representation of bearded vultures (*Gypaetus barbatus*) from BREHM (1904)

Szakállas saskeselyű (*Gypaetus barbatus*)

Népies elnevezések

Szakállas keselyű (ZEYK 1920), szakállas orvaly (LÁZÁR 1874).

A madarak és tojásaik meghatározása

LÉVÁRDI (1886c), valamint SZALAY (1899) a szakállas saskeselyű hosszát 100–115 cm-ben adják meg, míg madarunk szárnyainak a fesztávolságát 240–268 cm (az utóbbi szerző 267 cm-ben maximálja a szárnyfesztávot) közé teszik, ellenben FÉNYES (1891) a madár hosszát 1 méternek mondja, és a szárnyainak fesztávolságát csupán 2,5 m-re becsüli. Ehhez kapcsolódóan CHERNEL (1899a), BREHM (1904) és LAKATOS (1910) madarunk hosszára viszont 102–108 cm-es méretet ad meg. ANONYMUS (1993c) a faj szárnyfesztávját 2,7 m-re taksálja, miközben MADARÁSZ (1899–1903) ugyanezt az adatot 275 cm-ben határozza meg. PÁTKAI (1947, 1958) a saskeselyű súlyát 6,8–8,5 kg-ra becsüli, azonban ANONYMUS (1993c) 6–7 kg-osnak tartja ezeket a madarakat. Az újabb irodalomból LINDNER és mtsai (2008) a saskeselyű súlyát 5–7 kg-ban, míg a szárnyainak a fesztávolságát 270–290 cm-ben adják meg.

A szakállas saskeselyű külső megjelenésére vonatkozólag BREHM (1904) a következő határozó bélyegeket mutatja be: Az öreg hímek fejrajzolata a kecskéére emlékeztet, homloka, a feje teteje és annak oldalai sárgás-fehérek. A csőr tövétől a szemeken át egy fekete sáv húzódik hátrafelé. A test alsó fele fehéres, vagy a sárga valamelyik árnyalatában úszik, s a begy táján szakadozott feketés nyakörv látható. A hát, szárny és a fark feketesszürke, a tollak szára viszont fehér. A szem sárga vagy ezüstfehér vörös szegéllyel, a csőr szürkésfekete, a szakáll és az orrlyukakat borító serték feketék, míg a lábak kékeszürkék. A tojó hasonló a hímhez, de annál nagyobb és kevésbé élénke a színei.

LÉVÁRDI (1886c) BREHM közelebről meg nem nevezett közlésére hivatkozva arról tájékoztat, hogy a saskeselyűnek két alfaja van, amelyekkel kapcsolatban a szerzők azt jelentik, hogy a törzsalak mellett Európában is előfordul a kopasz lábú alfaj, mert a Kolozsvári Múzeum (Cluj-Napoca), illetve a CSATÓ János királyi tanácsos birtokában lévő egyedeknek is valóban kopaszak a lábai. PETÉNYI (1904) arról tájé-

koztat, hogy a faj röptében messziről felismerhető hosszú farkáról és nyúlánk termetéről.

A szakállas saskeselyű tojásaival kapcsolatban LOVASSY (1927) azt jelenti, hogy ez a faj egy, ritkán két gömbölyded és vörhenyesen rozsdaszínű tojást tojik.

A faj európai elterjedése

LOVASSY (1927) a faj elterjedési területéről azt mondja, hogy az észak-felé az Alpokig és a Déli-Kárpátokig tart, míg Európán kívül Közép-Ázsiáig, Dél-Szibériáig, Kínáig és Dél-Afrikaig húzódik. CHERNEL (1899a) szerint ez a dögevő Európában a Pireneusokban, Szardínián, Boszniában és a Balkán-hegységben otthonos. PÁTKAI (1958) úgy véli, hogy ez a madár a Földközi-tenger nagy szigetein is fészkel, mint pl. Szardínián, Korzikán, Szicílián és Cipruson, azonban KRAMPITZ (1956) adataira hivatkozva BAUMGART (1974a) úgy tudja, hogy ez a faj már 1900 előtt eltűnt Szicília szigetéről. ANONYMUS (1921c) viszont a saskeselyű fentebb említett előfordulási helyeit Szerbiával és Bulgáriával egészíti ki.

HARASZTHY (1990) a faj összeurópai állományát csupán mintegy 70 párra teszi, amelyből a szerző szerint 40 pár él Spanyolországban, míg PINTÉR (1997) már valamivel több példányról, összesen kb. 90 párról beszél a kontinensen. A legújabb időkből LINDNER és mtsai (2008) azt mondják, hogy az 1980-as évek elejére már csak szűk 200 példány maradt a fajból Európában, míg nem 1978-ban visszatelepítési program indult az Alpok országaiban. A szerzők úgy vélik, hogy míg 2008-ban Európa-szerte mintegy 120–140 költőpár élt a saskeselyűből, addig az Alpokban ez a szám kb. 15 költőpárra, illetve kb. 130 egyedre rúg.

A volt Jugoszlávia utódállamai

GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) a keselyűk történelem előtti előfordulásával kapcsolatban megemlíti, hogy a Duna völgyében, Padina környékén (Djerdap Nemzeti Park) az *Aegyptius monachus*, a *Gyps barbatus*, és a *G. fulvus* kb. Kr. e. 5000-ből származó maradványait is megtalálták.

REISER (1939) KOLOMBATOVIĆ nem pontosított közlésére utalva arról tájékoztat, hogy 1880 márciusában a boszniai határ közelében, de már a dalmát oldalon fekvő Sinj környékén terítékre került egy szakállas saskeselyű.

◀ 71. ábra: Szakállas saskeselyű (Fotó: BAGOSI Zoltán) – *Bearded vulture* (Photo: Zoltán BAGOSI)

1899 május–júniusában REISER (1939) Szerbiát bejárva megfigyelt két példányt a bolgár határhoz közeli Mídzorcsúcs (2169 m) környékén is, amelyeknek a fészke feltehetőleg a Stara Planina bolgár szakaszán volt fellelhető. A nevezett szerző nem messze az előző helytől, Babin zub környékén szintén látott egy pár saskeselyűt a jelzett időpontban. Ugyanebben az időszakban REISER (1939) ismét megfigyelte a faj egy párját a Nišava völgyében, ahol a folyó áttöri a Sičevo Klissura (Sičevo-szurdok vagy Sičevačka klisura) tömbjét, s ahol a jeles ornitológus szerint a madarak a közelben fészkelhettek is. Az említett szerző szerint 1900 szeptemberében még mindig lehetett látni egy saskeselyűt a nevezett környéken. 1899 júniusában REISER (1939) látott még egy példányt a Suva Planina éle fölött két napon át, s a szerző ez alkalommal is úgy vélte, hogy a madár fészke valahol a környéken lehetett. ANONYMUS (1921c), valamint GENGLER (1920) is említést tesz róla, hogy 1917 augusztusában Belgrád közelében, de már szerb földön egy osztrák hivatalnok egy óriási, öreg szakállas saskeselyűt lőtt.

ANONYMUS (1889a) jelzi, hogy Krajnában Dutovlje közelében a vadőr nem régiben egy saskeselyűt lőtt, aminek a szárnyfesztávja 2,6 m, míg a súlya 10 kg volt. BAUMGART (1974a) REISER (1936) adatait segítségül hívva arról tájékoztat, hogy a szakállas saskeselyű 1910 körül tűnt el Szerbiából és Bosznia-Hercegovina területéről, míg ugyanez a szerző ugyanebben a munkájában MAKATSCH (1950) adataira utalva azt is jelenti, hogy Macedóniában még 1939-ben is fészkelte ez a faj. Ezzel kapcsolatban viszont MATVEJEV (1950a) arról számol be, hogy 1947 júniusában és júliusában még sikerült megfigyelnie ezt a madarat a Suva Planina környékén.

A nevezett szerző továbbá arról is tájékoztat, hogy a Belgrádi Természettudományi Múzeum (Belgrad) két hím saskeselyű preparátummal is rendelkezik, amelyek mindegyike 1905-ben a Stara Planinán (az egyik Balta Berilovac környékén) került begyűjtésre. A két preparátumról megemlékezik STOJICÉVIĆ (1904), illetve LINTIA (1916) is, akik szerint a madarak korábban a Szerbiai Országos Múzeum (Belgrad) gyűjteményének a részét képezték, s mindketten úgy tudják, hogy a Balta Berilovac közelében gyűjtött madár 1901-ben került terítékre és nem 1905-ben, míg a másik esetében azt jelentik, hogy az említett madár egy tojó volt. Ezen kívül mindkét beszámoló egyetért abban, hogy a Balta Berilovac környékén gyűjtött madár eredetileg Tioštinci közelében került csapóvasba, amit az állat az említett faluig hurcolt magával, s itt a kimerültségtől leesett és a határőrök megfogták. A határőrök főnöke Steva PUŠKAREVIĆ egy rokonának, Vojo VIDOJKOVIĆ gyalogsági kapitánynak ajándékozta az állatot, aki viszont átengedte azt a múzeumnak. A preparátumokat megemlíti Puzović (szem. közl.) is, aki szerint – hogy az adatok még kibogozhatatlanabbak legyenek – a madarak ma is a nevezett gyűjteményben vannak, s a közlő szerint mindkét példány hím, amelyek a nyilvántartás adatai szerint 1905-ben kerültek terítékre, s ezek egyike január hónap folyamán. Ezen kívül MATVEJEV (1950b) megemlíti, hogy az 1948-ban a macedóniai Strugában tett látogatása során a „Dr. Nikola Nežlobinski” Természettudományi Múzeumban nem talált saskeselyű preparátumot, holott THORPE (1936) még látott itt egy példányt a fajból, amelynek az adatai sajnos nem ismeretesek.

32. táblázat: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozva REISER (1939), MATVEJEV (1950) és GRUBAČ (2002) munkáira a szakállas saskeselyű alábbi bemutatott fészkelési adatait közli Szerbiából – *Based on the works of REISER (1939), MATVEJEV (1950) and GRUBAČ (2000), GRUBAČ & PUZOVIĆ (undated) provide the following information about bearded vulture nesting in Serbia*

Fészkelőhely	Fészkelés ideje és párok száma	Egyéb
Stara Planina	2 pár 1899-ben; az utolsó észlelés 1966-ban	Talán 3–4 pár élt a területen
Sičevačka-szurdok	Legalább 1 pár 1899–1900 között	
Suva Planina	Legalább 1 pár 1899–1947 között (talán 1955-ig)	
Šar Planina	Utolsó pár 1954–1956 körül	4–5 pár élhetett a területen
Jerma-szurdok	Talán költött itt is a faj (max. 1946–47-ig)	
Djalovića-szurdok	Talán költött itt is a faj az I. világháború táján	
Drina völgye (Tara NP)	Talán költött itt is a faj (max. 1950-ig)	
Prokletije	Talán költött itt is a faj	

33. táblázat: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozva REISER (1939), MATVEJEV (1950) és GRUBAČ (2002) munkáira a saskeselyűk alábbi bemutatott becslött létszámát közli Szerbiából – *Based on the works of REISER (1939), MATVEJEV (1950) and GRUBAČ (2000), GRUBAČ & PUZOVIĆ (undated) provide the following information about population size of bearded vultures in Serbia*

Időszak	Párok becslött száma
1850–1899	20–30
1900–1949	10–20
1950–1979	0–5

GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozva REISER (1939), MATVEJEV (1950) és GRUBAČ (2002) munkáira azt mondja, hogy a faj Szerbiában a II. világháborút követő időszakban is megjelent, mint pl. Nova Varoš környékén, s a szerzők úgy vélik, hogy a saskeselyű valamikor 1955–56 körül pusztult ki végleg az országból. Az említett írók arról is beszámolnak, hogy 1986–87-ben figyelték meg a faj utolsó kóborló példányait Szerbiában a Šar Planina- és a Koritnik-hegy környékén. Az említett keselyűk vélhetően Macedóniából vagy Albániából vetődtek el a kérdéses vidékre. A nevezett szakemberek az említett forrásokra támaszkodva az ismert fészkelőpárok előfordulásáról, illetve a becslött állományokról is közölnek adatokat, amiket a 32. és 33. táblázatokban mutatunk be.

GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) a faj montenegrói előfordulásával kapcsolatban azt mondja, hogy a XIX. század közepéig mintegy 15–20 pár fészkelhetett az országban. A nevezett szerzők úgy vélik, hogy a II. világháború után tűnt el a szakállas saskeselyű Montenegróból, feltehetően a nagy farkasmérgezési akciók és a ragadozó madarak súlyos megtizedelését követően, s az említett szakemberek CRAMP & SIMMONS (1980) adataira hivatkozva úgy tudják, hogy ez a nagy testű madár 1956-ig fészkelte a területen. GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) szerint a legújabb

időben kétszer figyeltek meg saskeselyűt az országban: 1992 májusában egy párt a Cijevna-kanyonban (talán Albániából vetődtek ide), illetve egy szubadult példányt 2001 májusában Zlatica mellett (Morača-szurdok, Podgorica közelében). GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozva REISER & FUHRER (1896), illetve GJURAŠIN (1901) munkáira, felsorolják a faj egykoron ismert fészkelőhelyeit az országban, amit a 34. táblázatban mutatunk be.

GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) a szakállas saskeselyű bosznia-hercegovinai állományával kapcsolatban úgy véli, hogy a XIX. század vége és a XX. század eleje között mintegy 30 pár lakhatott a fajból a régióban. Ugyanezek a szerzők azt állítják, hogy a XIX. század közepe táján viszont még mintegy 40–50 pár élhetett belőle az országban. GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozva REISER (1939) munkájára úgy véli, hogy 1912-ig lehetett saskeselyűt látni a tartományban, míg a szerzők megemlíti azt is, hogy talán 1923-ig rendszeresen meg lehetett figyelni egy párt a Čvrstica-hegységben, míg az utolsó, magányos madarat 1928-ban észlelték. Az említett szerzők a legújabb időkben csupán egyetlen észlelésről tudnak az országban, amely esetében egy adult példányt figyeltek meg a Prenja-hegység területén, a Neretva-kanyonban 1990. június 11–12-én.

34. táblázat: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozva REISER & FUHRER (1896), illetve GJURAŠIN (1901) munkáira az alábbiakat jelöli meg a faj fészkelőhelyeiként Montenegróból – *Based on the works of REISER & FUHRER (1896) and GJURAŠIN (1901), GRUBAČ & PUZOVIĆ (undated) provide the following information about bearded vulture nesting in Montenegro*

Fészkelőhely	Fészkelés ideje és párok száma
Tara-, Piva-, Sušica-kanyon	XIX. század vége
Durmitor	1890 ősze, egy pár próbált meg fészkelni
Cijevna-szurdok (Zatrijebac)	1894-ben egy pár fészkelte a környéken
Celebić (É-Montenegró)	1888–1889-ben egy pár fészkelte a területen
Konjuha és a Komovo-hegy között	1894-ben megtalálták itt egy fészkelni próbáló saskeselyű tetemét
Volujak- és Maglič-hegység	Időpont megadása nélkül közlik itt a faj fészkelését

35. táblázat: A saskeselyű kipusztulásának dátumai Ausztria egyes tartományaiban KASPAREK (1914) adatai szerint
Extinction dates of bearded vultures in some Austrian provinces according to KASPAREK (1914)

Tartomány	Kipusztulás éve
Stájerország	1809
Felső-Ausztria	1824
Salzburg	1843
Tirol	1894

Ausztria

LIBURNAU (1892), aki a Bécsi Természettudományi Múzeum (Wien) gyűjteményében fellelhető madárpreparátumokat mutatja be, azt mondja, hogy egy bizonyos WITTMANSTETTEN lőtt két saskeselyűt, amelyek az említett múzeumba kerültek. Az egyik egy adult madár, amely 1809-ben került terítékre valahol Stájerországban, míg a másik egy fiatal példány, amely ismeretlen időpontban esett szintén az említett tartományban. A beszámoló szerint a cikk írásának idején a gyűjtemény része volt még egy 1891-ben a Schönbrunni Állatkertben elhullott adult tojó is. TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1895) hivatkozva STERNHART (1894) közlésére azt jelenti, hogy a karintiai Maltathal környékén, a Loibspitze alatt T. PUCHER 1894-ben két alkalommal is egy saskeselyűt vélt látni, habár az eset erősen kétségesnek tekintendő. Az elsőnek nevezett szerző szerint az utolsó saskeselyűt Karintiában F. C. KELLER figyelte meg 1881-ben a Wolayersee közelében. TSCHAUKO (1911) elmondja, hogy 30–40 évvel korábban a Karavankákban a hivatásos vadászok még gyakran lőttek saskeselyűket, de a cikk írásának idején már csak ritkán vetődik el ide egy-egy példány a Balkánról. KASPAREK (1914) közli a faj egyes ausztriai tartományokban történt kipusztulásának időpontját is (35. táblázat).

Emellett LINDNER és mtsai (2008) közlik a faj utolsó fészkeléseit, észleléseit és lelovéseit is az országban (36. táblázat) előrebocsátva azt, hogy 1688-ban lépett érvénybe az a rendelet, amely Salzburg tartományban a saskeselyűk lelovéséért fejpénzt irányzott elő az elejtőnek. Ugyanezek a szerzők arról is tájékoztatnak, hogy habár ez a nagy madár már a XIX. század során kipusztult az országban, azonban a Magas-Tauern vidékén, főleg a Rauriser-, Gasteiner-, Felber- és Hollersbach-völgyekben még az 1960-as évekig feltűntek példányok, habár ezek valószínűleg az Alpokon túli költőterületekről vándoroltak ide.

ANONYMUS (1900b) viszont ezzel szemben azt állítja, hogy a tiroli Alpokban a kiveszettnek hitt saskeselyűből egy párat láttak a századforduló tájékán, és az egyik madarat csapóvassal meg is fogták. ANONYMUS (1901a) azonban arról tájékoztat, hogy Mariazellben 1901 februárjában a helyi vendéglős egy saskeselyűt lőtt, aminek a szárnyfesztávja 2,5 m volt.

Bulgária

BAUMGART (1974a), valamint JÁNOSSY (1976) arról tesz említést, hogy a saskeselyű 1930–50 között tűnt el az or-

36. táblázat: A saskeselyű utolsó észlelései, fészkelései és lelovései Ausztriában (LINDNER és mtsai 2008 nyomán).
Last documented observations, nesting events and kills of bearded vultures in Austria (from LINDNER et al. 2008)

Az esemény éve	Az esemény helyszíne	Az esemény típusa
1843	Salzburg (Gasteinertal)	Az utolsó saskeselyű lelovése a tartományban
1852	Salzburg (Tennengebirge)	Az utolsó fészkelési igazolás a tartományban
1877	Vorarlberg (Verwallgebiet)	Az utolsó fészkelési igazolás a tartományban
1878	Stájerország (Gesäuse)	Az utolsó megfigyelés a tartományban
1880	Karni-Alpok (Wolayersee)	Az utolsó fészkelési igazolás a tartományban
1906	Karintia (Oberes Liesertal)	Az utolsó megfigyelés a tartományban

72. ábra: Szakállas saskeselyűk Lord LILFORD „Coloured Figures of the Birds of the British Islands” című munkájából (1885–1897)
Bearded vultures from Lord LILFORD’s work entitled “Coloured Figures of the Birds of the British Islands” (1885–1897)

73. ábra: Szakállas saskeselyű Emmanuel LE MAOUT „Histoire naturelle des oiseaux” című munkájából (1853) – Bearded vulture from “Histoire naturelle des oiseaux” by Emmanuel LE MAOUT (1853)

37. táblázat: A saskeselyű utolsó fészkelése és kilövése Franciaországban (LINDNER és mtsai 2008 nyomán).
Last documented nesting event and kill of a bearded vulture in France (from LINDNER et al. 2008)

Az esemény éve	Az esemény helyszíne	Az esemény típusa
1904	Col de Mongenèvre (francia–olasz határ)	Az utolsó fészkelési kísérlet a Nyugati-Alpokban
Kb. 1920	Magas-Alpok	Az utolsó kilövés a francia Nyugati-Alpokban

szágból, míg PÁTKAI (1958) úgy vélte, hogy a faj a Rodope-hegységben nem ritka. Ezzel kapcsolatban BAUMGART (1974a) tudomása szerint egyes előfordulásai még ismertek voltak a saskeselyűnek Bulgáriában, s így SIMEONOW (1962) beszámolójára hivatkozva említ egy megfigyelést 1961 augusztusából Sliwen környékéről, és egy másikat egy évvel később a Pirin-hegység déli részéről is. Ezen kívül BAUMGART (1974a) BRÄSECKE adatait citálva azt is tudni véli, hogy 1968 júliusában is észleltek saskeselyűt az országban a Rila-hegységben Ribni csera körzetében.

Csehország

ANONYMUS (1895a) arról számol be, hogy az említett év májusában Ober-Tierlitzkóban (Horní Těrlicko) három darab saskeselyűt figyeltek meg, amelyek közül a helyi uradalmi intézőt egyet lelőtt. Az állat szárnyfesztávja 2,8 méterre rúgott.

Franciaország

LINDNER és mtsai (2008) megadják az országban a saskeselyű utolsó fészkeléseit és megfigyeléseit is, amit fentebb, a 37. táblázatban összefoglalva mutatunk be.

DUDÁS (2002, 2004) nem nyújt pontos adatokat ennek a madárnak a franciaországi állományairól, csupán azt jelzi, hogy a fajjal visszatelepítési kísérletek folynak,

illetve annyit közöl, hogy Korkzikán még mintegy 30 egyed élhet.

Görögország

DUDÁS (2004) röviden csak annyit mond, hogy néhány pár saskeselyű még költ az országban, s az is közli, hogy Kréta szigetén mintegy tíz pár él.

Németország

KASPAREK (1914), valamint NAGY (1943b) közlése szerint a szakállas saskeselyű kipusztulásának dátuma Bajorországban 1855-re tehető.

Olaszország

JÁNOSY (1976) egészen röviden csupán annyit közöl, hogy a saskeselyű 1900 előtt még fészkel Szicília szigetén. LINDNER és mtsai (2008) szerint Sziciliából 1840-ből származik a faj utolsó költési adata, míg Szardínián 1969-ben fészkel utoljára. A szerzők szerint vitatott, hogy az Appennineken fészkel-e valaha is, ahogy a Friaul-Julia-Velence régióból sem áll rendelkezésre bizonyítható költési adat. LINDNER és mtsai (2008) megadják az országban a saskeselyű utolsó fészkeléseit, lelövéseit és megfigyeléseit is, amit a 38. táblázatban mutatunk be.

38. táblázat: A saskeselyű utolsó észlelései, fészkelései és lelövésai Olaszországban (LINDNER és mtsai 2008 nyomán).
Last documented observations, nesting events and kills of bearded vultures in Italy (from LINDNER et al. 2008)

Az esemény éve	Az esemény helyszíne	Az esemény típusa
1845	Belluno tartomány	Az utolsó fészkelési igazolás a tartományban
1904	Col de Mongenèvre (francia–olasz határ)	Az utolsó fészkelési kísérlet a tartományban
1913	Aosta-völgy	Az utolsó kilövés a Nyugati-Alpokban
1930	Aosta-völgy	Az utolsó megfigyelés az Aosta-völgyben

74. ábra: Az 1913-ban utolsónak kilőtt saskeselyű az olasz Nyugati-Alpokban, az Aosta-völgyben (Forrás: 4vultures.org)
The last bearded vulture downed in 1913 in the Aosta Valley, Italian Alps (Source: 4vultures.org)

Románia

A faj valaha viszonylag gyakorinak számított a Keleti- és a Déli-Kárpátok egykori magyar és román oldalán, ám madarunk állományai itt idővel fokozatosan megritkultak. Ezzel kapcsolatban HABSBURG (1883c) úgy véli, hogy egybeként Máramaros legmagasabb pontján, a Petroson (Vârful Pietrosul Rodnei) is megtalálható a szakállas saskeselyű a Keleti-Kárpátok vonulatában. A faj egykori gyakorisága azonban csak viszonylagos lehetett, hiszen SALMEN (1980) CSATÓ (1885) munkájára hivatkozva azt mondja, hogy CSATÓ 1885 táján a Retyezát (Munții Retezat) és a Páreng-hegyei (Munții Parangului) között élő saskeselyű állományt mindössze 10–12 párba becsülte. Az I. világháborút követően azonban a Keleti- és Déli-Kárpátok teljes egészében Romániához kerültek, így ettől az időponttól kezdve a megfigyeléseket a szokott módon a jelen fejezetben tárgyaljuk. Így közelebbről meg nem határozhatóan, de az 1920-as évekre vonatkozóan DOBAY (1932) munkájából úgy tudjuk, hogy CSEH Béla jószágigazgató Malomvízen (Râu de Mori), a Zenoga-tó (Lacul Zănoaga) fölött látott három példányt, s ezek közül egyet igen közelről. SALMEN (1980) utalva KAMNER (1922/24) munkájára azt állítja, hogy 1923

márciusában a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului) a Nagy Árpás (Arpasu Mare) környékéről SPIESS ezredes szerint RÁTZ Lukács jelentette a faj előfordulását. Ugyanezek a szerzők arról is beszámolnak, hogy 1923 szeptemberében szintén a Fogarasi-havasokban a Strunga Dracului környékén KLEIN Gusztáv öt nagy ragadozó madarat látott, amelyek közül az egyikben közelről a saskeselyűt ismerte fel. Ezután TELEKI (1925–26) arról számol be, hogy maga és meg nem nevezett kísérője 1925 novemberében a Retyezát (Munții Retezat) Berhina-völgyéből a Sztenuletye (Stănuțeti) irányába haladva egy saskeselyűt látott. A kísérő elmondta, hogy ő már kétszer is látta a nyáron a madarat, de mindig egyedül. Az esetet közli BREHM (é. n.) is. Szintén 1925-ből bővebb adatok nélkül KAMNER (1928) is közöl egy észlelést a Retyezát-hegységből, ami SPIESS megfigyeléseire vezethető vissza. Ezt követően TELEKI (1927–28) 1927-ben egy közelebbről nem pontosított időpontban SPIESS ezredessel együtt látott egy saskeselyűt a Retyezátban (Munții Retezat) a Zenoga-tónál (Lacul Zănoaga). KAMNER (1928) ezzel kapcsolatban azt is megjegyzi, hogy SPIESS egyik vadása 1927 decemberében látott egy adult saskeselyűt valahol a Retyezátban, míg maga az ezredes 1927. október 8-án egy újabb példányt, majd október 19-én pedig

két újabb fiatal saskeselyűt figyelt meg szintén a Retyezátban. Ugyanezen év decemberében KAMNER (1928) szerint a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului) a Surul (Vârful Surul) közelében Căineni mellett Nicolae DARE vadőr lőtt is egy saskeselyűt, amely madár főbb méreteit, illetve a kitömött madár fényképét is közli a szerző. A beszámoló szerint a preparátum az Erdélyi Természettudományi Egyesület Nagyszebeni (Sibiu) Múzeumába került, amiről a nevezett szerző a múzeum kalauzában is megemlékezett a madár fényképével együtt (KAMNER é. n.). Ugyanezzel a him madárral kapcsolatban Ionuț TĂUȘAN (szem. közl.) arról tájékoztat, hogy a Nagyszebeni Természettudományi Múzeum (Brukenthal Nemzeti Múzeum) gyűjteményében ma is fellelhető az említett preparátum, ám a közlő az elejtő nevét DARAKÉNT írja. Szintén Ionuț TĂUȘAN (szem. közl.) szíves közlése alapján tudjuk azt is, hogy az említett intézményben őriznek még egy adult hímeket a fajból, amely a közeli Vörös-torony (Turnu Roșu) környékén esett. TELEKI (1927–28) azonban arról is tájékoztat, hogy 1928 márciusában a Retyezáton a Zseminye-völgyben a vadőr egy őzdögről közelről látott felrepülni egy példányt, míg egy másik alacsonyban a fák fölött körözött. Az esetről megemlékezik CONGREVE (1929) is, aki pontosítva azt is közli, hogy az eset Gurazlati közelében történt, de nem csak a jelzett évben, hanem az előző év márciusában is látható volt ugyanezen a helyen ez a faj. Ezután TELEKI (1927–28) KAMNER (1925–26) munkájával összehangban úgy vélte, hogy a saskeselyű így biztosan fészkel a Retyezáton, feltehetően a Stenuletye (Stănuțeti) sziklái között. Az esetről megemlékezik BREHM (é. n.) is.

Ezekből időkből RADETZKY (1929) BORDÁN István természetudóssal folytatott beszélgetését közli, miszerint BORDÁN egy meg nem határozott időpontban – de minden bizonnyal valamikor 1929 előtt – egy herceget vitt el a saskeselyű retyezáti (Munții Retezat) fészkehez, ahová a nevezett egy kötéllel ereszkedett le, s az őt megtámadó szülőket revolverrel agyonlőtte, majd a tojást a fészekből magával vitte. A híradás szerint a szülők és a tojás a Petrozsényi Múzeumba (Petroșani) kerültek. VASVÁRI (1930) erősen kritizálja a híradást, amivel kapcsolatban felhívja a figyelmet arra, hogy KAMNER (1922–24) kimerítő cikkében sem szerepelnek a Petrozsényi Múzeumba került példányok. 1929 januárjában azonban KAMNER (1929/30) szerint August VON SPIESS a Retyezátban látott még egy saskeselyűt, illetve a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului) júniusban ugyanez a megfigyelő egy további példányt is észlelt (SALMEN 1980). 1929-ben RAINER (1939) egy kirándulás alkalmával a Retyezáton (Munții Retezat) még mindig meg tudott figyelni egy saskeselyűt, amely a velük tartó kiskutyára le akart csapni, de a madár a napernyőtől megijedt és elrepült. SALMEN (1980) KAMNER (1929/30) munkájára hivatkozva tud még egy megfigyelésről az 1929-es évből, amikor is a Fo-

garasi-havasokban november hónapban Emil WITTING erdőmérnök látott egy példányt a Serbota-hegységben (= Serbota-csúcs, románul Vârful Șerbota). Ezzel szemben viszont KISS (2000, 2001) úgy tudja, hogy a faj utolsó romániai példányát 1929 decemberében lőtték ki egy nem pontosított helyen.

A fentiekkel ellentétben azonban DOBAY (1932) beszámolója szerint 1930 őszén egy pásztor lőtt még egy szakállas saskeselyűt a Vörös torony (Turnu-Rosu) mellett, amely példányt a Nagyszebeni Múzeum (Sibiu) vette meg. A nevezett szerző ugyanebben a munkájában úgy vélte, hogy a Déli-Kárpátok hegyei között Orsovától (Orșova) Predeálig (Predeal) már legfeljebb csupán két saskeselyű párról beszélhetünk, amelyeknek az éves szaporulata 2–4 példányra tehető. Feltételesen hitelesnek kell tekinteni azt az 1931-ben történt észlelést is, amelynek során RAINER (1932) július közepén figyelt meg egy példányt Hunyad vármegyében Nagybár (Baru Mare) mellett, amint az a Magura-hegy felé repült. SALMEN (1980) hivatkozva KAMNER (1922/24) írására azt jelenti, hogy SPIESS ezredes szerint 1931 januárjában a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului) egy felnőtt színezetű példányt figyeltek meg Podragu közelében Tarfta környékén.

DOBAY (1932) a továbbiakban úgy véli, hogy 1932 táján a Brassói-havasokban (Munții Brașovului) volt még egy lakott fészke a fajnak, s feltételezi azt is, hogy az Orsova-Predeáli hegylánc (Orșova-Predeal) talán még további két pár saskeselyű költött. A nevezett szerzőnek időben nem lehet behatárolni azokat a megfigyeléseit, amikor két ízben látta személyesen a fajt szabadon, amelyek közül az egyik megfigyelés a Hargita (Munții Harghita) déli oldalán történt, míg a másik a Nagy-Hagymáson (Hășmașul Mare). DOBAY (1932) még említést tesz arról is, hogy egy meg nem határozott időpontban egy lázárfalvi (Lăzărești) legény kalapján látott saskeselyű tollat. A legény bemondása szerint a toll Nagy-Csanád (Cenad) mellett egy farkasnak kitett sztrichnines dögön talált példányból származott. Szintén nem lehet behatárolni a nevezett szerzőnek azt a közlését sem, miszerint egy nem pontosított időpontban HODEK bécsi preparátor egy pásztornál látta a faj tojásait, de a férfi semmi pénzért nem volt hajlandó eladni őket. SALMEN (1980) viszont utal KAMNER (1933/34) közlésére miszerint SPIESS 1932. március 30-án a Retyezátban (Munții Retezat) látott még egy példányt a Gura Apei környékén. KAMNER ugyanezen cikkében szintén hivatkozik SPIESS adataira miszerint a nevezett helyen 1933. január 20-án sikerült megfigyelni egy sötétszínű fiatal példányt a fajnak, ami viszont a szerző szerint a saskeselyű fészkelésére enged következtetni az említett régióban. DOBAY (1932) viszont 1932 táján már úgy vélte, hogy a szakállas saskeselyű Ő-Romániában még bizonyosan előfordul, de az erdélyi jelenléte már kétséges, hiszen korábban is ez volt Erdély legritkább ragadozó madara. A fentebb bemutatott adatok tükrében legalábbis kérdésesnek tekintendők

Telefon : 32140. — Alapított : 1865.

HODEK EDE **präparator,** azelőtt **„HODEK TESTVÉREK“**

Wien, VII/2. Schrankgasse 8. (frühere Döblergasse)

A Ferenc József-rend lovagja, a kor. arany érdemkereszt-, valamint az 1892/93. évi «Weltreise-Medail.» és több más magas kitüntetés tulajdonosa. Néhai **Rudolf** trónörökös, néh. **Ferenc Ferdinánd** és néh. **Ottó** főhg. Ő Fens. vadász- és utaz. kísérője. Az 1910. évi nemzetközi vadászati kiállításon adományozott összes aranyérmek tulajdonosa.

Felesketett bírósági szakértő és becsüs.

Specialista mindenféle állatfejek präparálásában.

Múterem dermoplastikai kivitelre emlősök és madarak minden fajtájára. Természethű és molybiztos kidolgozása mindennemű e szakmába vágó munkáknak. — Bármily fajta **agancs** vagy **szarvak montirozása fapajzsra.** Kivitele bármely **agancs-** vagy **szarv utáni másolatnak,** (könnyű, olcsó és az eredetivel meg nem különböztethető). — **Elrendezése és dekorálása vadásztrofeáknak** vadászkasztélyokban és lakásokban művészi kivitelben. — **Trofea díszpéldányok** vadász-, úriszobák és ebédlők részére **mindig raktáron vannak.** **Információk** vadászkirándulások rendezésére **Afrikába, Amerikába, Ázsiába** és az északi **jegestengerre,** stb., valamint díjmentes **útmutatás** az érdeklődőknek — **saját tapasztalatai után** — az ezeken a **vadászatokon** elejtett **vad trofeáinak konzerválására.** — Biológiai alapon **berendez múzeumokat,** elvállalja bárhol, bármely országban **kiállítások rendezését.** — **Szigoruan reális alapra fektetett árajánlatokat készséggel küld.** — **Zergeszakállt** a legkitünőbbben köt **Hodek Ede.**

75. ábra: HODEK Ede bécsi mesterpräparator hirdetése – Advertisement for Viennese master taxidermist Eduard HODEK's studio

39. táblázat: JÁNOSSY (1976) adatai a saskeselyűnek a Déli- és Keleti-Kárpátokban történt utolsó fészkeléseiről
JÁNOSSY's (1976) data about the last nesting of bearded vultures in the Southern and Eastern Carpatians

Terület neve	Utolsó fészkelés időpontja
Fogarasi-havasok	1925
Retyezát	1927
Radnai-havasok	1928
Máramarosi-havasok	1935–40

JÁNOSSY (1976) adatai, aki hivatkozások és adatok nélkül a 39. táblázatban bemutatott időpontokra teszi a saskeselyű utolsó fészkeléseit a Déli- és Keleti-Kárpátokban.

Az említetteken túl néha még felröppentek hírek a saskeselyűnek az erdélyi előfordulásáról, de ezek nem bizonyultak hitelt érdemlőnek. Egy ilyen esetet mesél el JACOBI (1962), valamint MAUERSBERGER (1962) is, miszerint egy román vadászújságban, a Vinătorul și pescarul sportiv (Sportvadász- és horgász) folyóirat 1961/10-es hasábjain Matei TÁLPEANU közöl fényképeket egy állítólagos saskeselyű párról. A felvételek 1961. szeptember 1-jén készültek a Fogarasi- és Szebeni-havasok (Masivul Făgărașului, Munții Cibinului) között elterülő Vöröstornyi-hágónál (Turnu-Rosau), Ciineni településtől délre. Elsősorban a leközölt fényképek alapján, bár különböző indoklással, de mindkét szerző egyetért abban, hogy a fotón szereplő madarak nem a nevezett fajhoz tartoznak.

Zárójelben még megemlítendő, hogy mind a Babeș-Bolyai Egyetem Állattani Múzeumának (Cluj-Napoca) gyűjteményében, mind a brassói Erdészeti Egyetem múzeumában (Brașov) ma is egy-egy további saskeselyű preparátum lelhető fel, azonban sajnos az állatokhoz semmilyen adat sem tartozik, csupán az vélelmezhető, hogy azok valamikor Románia területén kerültek terítékre (CEUCA és SZÉKELY szem. közl.).

Spanyolország

A faj spanyolországi állományával kapcsolatban DUDÁS (2004) csupán annyit közöl, hogy az országban a faj populációi stagnálnak, de a nevezett szerző úgy gondolja, hogy a Pireneusokban élő állomány nagysága mintegy 70 egyedre tehető. HARASZTHY (1990) viszont úgy véli, hogy mintegy 40 pár él a nevezett fajból az országban.

Svájc

KASPAREK (1914) tájékoztatása szerint ez a madár Svájcban 1894-ben pusztult ki. ANONYMUS (1894b) beszámolója

ja is egybevág az előbb említett dátummal, amikor arról beszél, hogy 1894-ben két vadász a Monte Cristallino környékén (Graubünden) egy szakállas saskeselyű fészket talált, majd a tojót tányérvassal a fészkekben megfogták és a fiókájával együtt eladták egy állatkereskedőnek. Ezzel kapcsolatban érdekes ANONYMUS (1899a) tájékoztatása, aki azt mondja, hogy a faj létszáma rohamosan apad a Svájci-Alpokban, pedig az 1840-es években „csak úgy hemzsegett” ott a sok saskeselyű. SZALAY (1899) azt jelzi, hogy ez a madár az alpesi országban már kipusztult, míg ANONYMUS (1921c) – minden bizonnyal tévesen – úgy véli, hogy Svájcban az utolsó saskeselyűt 1886-ban mérgezett dögön találták meg. Mindezekkel szemben LINDNER és mtsai (2008) úgy vélik, hogy a faj utolsó fészkelési kísérletére 1860 táján került sor Svájcban, míg az utolsó mérgezett példányt 1887-ben találták.

Szlovákia

MATOUSEK (1958) beszámol róla, hogy 1942 novemberében BARTOVIC úr Hegyeshely (Visoká nad Kysucou) határában a Morva (Morava) folyó közelében libavadászaton lőtt egy saskeselyűt, amit kiterjesztett szárnyal tömetett ki és a kocsmája étkezőjének a mennyezetére függesztett fel. A madár itt volt 1957 augusztusáig, amikor is a szerző (aki a lentebb nevezett múzeum munkatársa) megvette azt a Nagyszombati Körzeti Múzeum (Trnava) számára. Matousek szerint ez a faj egyetlen bizonyító példánya Szlovákiából.

Éőhely, fészkelőhely

A faj territóriumának kiterjedéséről eltérőek a vélemények, s minden bizonnyal a terület nagysága szorosan összefügg a környezeti feltételek alakulásával. A témával kapcsolatban BAUMGART (1974b) két szerző adataira is hivatkozik a kérdésben, miszerint TERRASSE és mtsai (1961) úgy vélik, hogy a szakállas saskeselyű territóri-

40. táblázat: Szarajevó és Nagyszeben környékének meteorológiai viszonyai, amely a szakállas saskeselyű egykori két biztos fészkelőhelyének közelében fekszik (PÉCZELY 1986 nyomán) – *Meteorological data of the surroundings of Sarajevo and Nagyszeben, formerly known to be the nesting sites of bearded vultures (from PÉCZELY 1986)*

Szarajevó	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Hőmérséklet (°C)	-1,4	0,7	4,9	9,8	14,3	17,4	19,5	19,7	16,0	10,2	5,4	1,7
Csapadék (mm)	71	69	50	59	84	86	68	62	71	84	98	87
Nagyszeben	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Hőmérséklet (°C)	-3,8	-1,2	4,1	9,7	14,7	17,7	19,6	18,9	14,8	9,4	3,6	-0,9
Csapadék (mm)	30	27	33	55	80	113	87	75	55	45	34	29

umának mérete elérheti a 300 km²-t, míg THIOLLAY (1968) szerint az említett terület nagysága csak mintegy 100 km²-re rúg, azonban BAUMGART (1974b) sajnos arra nem tér ki, hogy az említett adatok milyen megfigyeléseken nyugszanak. Ezzel szemben viszont LINDNER és mtsai (2008) 100–175 km²-re teszik az egyedek teritóriumának nagyságát, míg a mozgáskörzetét 100–750 km²-ben adják meg.

LOVASSY (1927) a saskeselyű élőhelyével kapcsolatban elmondja, hogy ez a faj főleg a magasabb hegyvidék lakója, ám késő ősszel és télen a legelő nyájakat követve a hegyek aljáig és az előhegységekig ereszkedik le. Ahogyan SPIESS (1913) fogalmaz, általános szabály, hogy a juhnyájak lehajtása után a nagyragadozók is elhagyják a magashegyi régiók felső részét, s ez vonatkozik a keselyűkre is. Hasonlóan vélekedik BREHM (é. n.) is, aki azt mondja, hogy ez a madár a legmagasabb hegyi öv lakója, de ez úgy értendő, hogy a magasságot ugyan szereti, de azért a mélyebb fekvésű helyeket sem kerüli el. Fészket is a hegyek között, a sziklákon alakítja ki, s ezzel kapcsolatban számos adattal szolgál BREHM (1904) is, aki saját, illetve kortársai megfigyeléseire hivatkozik. Számos a fészkeléssel kapcsolatban érdekes információval szolgál REISER (1939) is, aki a Szarajevó közelében fekvő Ska-kavac vízésés közelében úgy találta, hogy egy szaporodó pár a viszonylag egymáshoz közel fekvő fészkeket évről-évre váltogatta. Hasonló módon nyilatkoznak a kérdésre LINDNER és mtsai (2008) is, akik szerint ennél a fajnál megfigyelhető, hogy egy pár egy területen egyszerre több fészkekkel is rendelkezik, amelyeket a madarak különböző gyakorisággal használnak.

A faj élőhelyválasztási szokásai kapcsán érdemes a tipikus fészkelőhelyek (a Szarajevó közelében fekvő Ska-kavac vízésés, illetve a Nagyszeben környéki Fogarasi-havasok) néhány szokásos időjárási tényezőjét (havi átlagos középhőmérséklet és csapadék) is szemügyre venni, amit a 40. táblázat mutat be PÉCZELY (1986) munkája nyomán.

Életmód és viselkedés

A szakállas saskeselyű életmódja és főleg táplálkozása sokban eltér a korábban tárgyalt három faj szokásaitól, s ezen különbségek közül is elsősorban az aktív vadászat, illetve a nagyobb csontok összetörése és fogyasztása emelendő ki. LOVASSY (1927) is megerősíti, hogy a saskeselyű tetemek híján zsákmányol is, s eközben igyekszik áldozatát a szakadékba ugratni, mivel a karmai nem alkalmasak a préda megragadására. LINDNER és mtsai (2008) szerint a talajközeli táplálékkereső repüléseknél, illetve zsákmányolásoknál veszi hasznát a madár a többi három fajnál lényegesen hosszabb farkának, amely nagyobb fordulékonyt biztosít tulajdonosának. Az idézett szerző megemlíti azt is, hogy ez a madár nagy távolságból a zergevadást is előszeretettel elkíséri vállalkozására, hogy a sebesült vadat elkaphassa. LAKATOS (1883) ezzel kapcsolatban úgy véli, hogy a faj majdnem kizárólag emlícsök csontjaival táplálkozik, de megtámadja a rókát, juhot, kecskét, mormotát is, bár a zergevadások szerint a zergéket is igyekszik a szakadékba kergetni. LAKATOS (1885) későbbi munkájában a faj étrendjét őzgidákkal és nyírfajdokkal egészíti ki, miközben megjegyzi azt is, hogy ez a madár csak friss tetemekből fogyaszt, oszladozó dögből sosem. Hasonlóan vélekedik a kérdéstről CZYNK (1894) is, aki azt mondja, hogy a saskeselyű ellentétben a rokonaival csak a friss döngöt fogyasztja el, de az elgyengült és beteg állatokat – zergéket, birkákat, rókákat és kutyákat – meg is támadja. A szerző arról is beszámol, hogy a faj fészkei körül csontot sosem talált, ezért úgy gondolja, hogy ez a dögevő azt is felfalja. Eközben ZEYK (1920) azt jelenti, hogy a saskeselyű kedvenc tápláléka a zerge, de a nyájából a birkákat is elrabolja, s eközben CHERNEL (1899a) is azt mondja, hogy a saskeselyű az oszlásnak indult hullákból sosem eszik csak friss dögből, ám a zergegidát, elvéhéd zergét, juhot vagy más kisebb emlőst meg is támadja,

76. ábra: A saskeselyű zsákmányolásának ábrázolása LÁZÁR (1866) nyomán – *Prey hunting technique of bearded vultures from LÁZÁR (1866)*

77. ábra: A szakállas saskeselyű ábrázolása FITZINGER (1864) nyomán – *Depiction of a bearded vulture from FITZINGER (1864)*

és ilyenkor megpróbálja áldozatát a szárnyaival a mélybe sodorni. LÉVÁRDI (1886c) szerint is a faj nem sok dögöt fogyaszt, hanem inkább zsákmányol, miközben áldozatát megpróbálja szakadékba taszítani, hiszen gyenge kampója és silány karma nem alkalmas a valódi zsákmányolásra. A szerző szerint azonban a spanyol populációk elég dögöt találnak, így nem kényszerülnek zsákmányolásra, ám a svájciak igen, mert ott a szigorú egészségügyi szabályok miatt el kell ásni a tetemeiket. SZALAY (1899) viszont már a faj fő táplálékának a dögöket tartja, de megemlíti, hogy ennek hiányában beteg zergét, kecskét, juhot stb. is megtámad ez a keselyű, ám a támadásnál nem a karmát használja, mint a sasok, hanem a szárnyát. A faj táplálkozásával kapcsolatban érdekes esetet közöl CZYRK (1890), aki a Vistisoara és Viştea Mare környékén lőtt egy saskeselyűt, amely a szerző által megsebesített zergét egy szakadékba kergette és ott nekiállt a lezuhant állat friss teteméből enni. A beszámoló szerint a madár kidöntötte a zerge beleit, de nem nyúlt hozzájuk, viszont a májból, a bordákból és a gerincből fogyasztott. A faj zsákmányolásával kapcsolatban érdekes másodkézből származó, de sajnos nem pontosított információkkal szolgál SZALAY (1899) is, aki elmondja, hogy Rheinhold BREHM Spanyolországban látta a madarat egy kecskenyáj fölött békésen keringeni, míg RADDE 1880-ban Gavalan környékén (Kaukázus) hasonló tapasztalatokra tett szert egy juhnyáj felett elrepülő saskeselyűvel kapcsolatban, amely nem akarta megtámadni birkákat. PAUSINGER (1874) ezzel szemben viszont úgy véli, hogy ahol megjelenik a saskeselyű „ott vége a zergeállománynak” és a környék nyájait is megtizedeli ez a madár. A faj táplálkozásának egy sajátosság elemére mutat rá PINTÉR (1997), aki azt jelenti, hogy ez a madár télen átkutatja a földön a trágyát is, hátha talál benne valami ehetőt.

Habár LAKATOS (1892c) általánosságban úgy tájékoztat, hogy a különböző keselyűfajok a csontokat is megeszik, ám ahogy a fentiekből is kiderül ez a megfigyelés elsősorban a szakállas saskeselyűre vonatkozik. A nevezett szerző úgy gondolja, hogy a csontok emésztése 8–10 napig is eltarthat, s ezalatt a madár újabb táplálékot nem vesz magához, amihez kapcsolódóan LAKATOS (1910) más helyen azt is írja, hogy a jóllakott keselyűk akár 8–10 napig sem táplálkoznak. Az író azonban egy másik munkájában (1892c) már úgy véli, hogy egy és ugyanazon élőhelyen különböző számú madár figyelhető meg alkalmanként, ami arra vezethető vissza, hogy az emésztésben lévő állatok is felszállnak, de azok csak egy helyben köröznek (kb. egy környéken), s ha éhesek lesznek, akkor kezdenek csak el táplálékot keresni. LAKATOS (1885) hivatkozik TSCHUDI nem pontosított információira is, miszerint a nevezett egy állat gyomrában öt darab 2 hüvelyk vastag (kb. 5 cm) és 6–9 hüvelyk (kb. 15–22,5 cm) hosszú marhaborda darabot talált előemésztett formában. LOVASSY (1927) azt is elmondja, hogy

megvárta, míg a párja elhagyja azt. Az első fióka 54 nap elteltével kelt ki, s először csak a tojó etette az utódját (a hímöt vette át az ételt), majd a 10. naptól a hím is közvetlenül részt vett a fiatal madár táplálásában. A fióka először marhaszívet és fiatal tengeri malacot kapott. A gondozók a fióka önálló táplálkozását 55 napos korában tudták először megfigyelni, majd a kicsi 3,5 hónaposan hagyta el a fészket és tért át szülei életmódjára.

PSENNER (1976) tapasztalatait összegezve még azt is elmondja, hogy a tojó korától erősen függ, hogy az egy vagy két tojást rak-e alkalmanként, s az innsbrucki tojó rekordját 6 hét alatt négy tojás lerakása jelentette.

A szakállas saskeselyű fogságban való tartásával kapcsolatban FÉNYES (1891) elmondja azt is, hogy ez a dögvész nagyon szelíd, a más vele összezárt madarakat nem bántja, a madárhúst sem eszi meg, s ha megtömi vele, akkor visszahányja azt. A faj fogságban való tartásával kapcsolatban több esetet részletesen bemutat BREHM (1904) is, s ezek mindegyikéből az derül ki, hogy ez a faj viszonylag gyorsan megszeli a fogságot, s gondozóját megismeri.

Ennél sokkal kimerítőbb elbeszélésekkel szolgál GRUBE (é. n.), aki másodkézből több esetről is beszámol a faj fogságban való viselkedését illetően. Így például megemlékezik arról is, hogy 1869. május elején a Tessini-Alpokban fogtak egy fiatal saskeselyűt, amely dr. GIRTANNER tulajdonába került. A tulajdonváltást követő 14. napon az állat előző gazdája meglátogatta korábbi ápolóját, amely azonnal felismerte férfit. Ennek ellenére, amikor a madár egy lábsebét kezelni akarták és a sérülés egy érzékeny részéhez értek, a saskeselyű a két férfira támadt, akik menekülőre fogták a dolgot. Ettől az incidenstől eltekintve GIRTANNER hamar bizalmas viszonyba került az állattal, s amikor csak belépett a ketrecébe, a madár elérepült, és hangosan üdvözölte ápolóját. A saskeselyű szeretett gazdája óraláncával játszani, s szívesen dugta be a csőrét a férfi ruhájába is, miközben az simogatta a madár tollait. Az állat emellett szívesen játszott azzal is, hogy alvóládájának erős kárpitját minden irányban feltépte, és kihúzta annak belsejét.

GRUBE (é. n.) említést tesz egy bizonyos BALDENSTEIN tulajdonába került saskeselyűről is, amely hasonlóan viselkedett, mint előző fajtársa. A beszámoló szerint az állat nagyon kedvelte a hideg, friss fürdőt, s ha erre vágyott, akkor szárnyaival ütögette a földet, míg a farktollait ide-oda ingatta, azaz minden módon utánozta egy fürdőző madár mozdulatait. A saskeselyű a táplálékként behelyezett csontokat gyakran az egyik karmába vette, miközben kiterjesztett szárnyakkal körbetáncolt a ketrecében. A feltételezések szerint mindez a viselkedés azért alakult ki az állatnál, mert az nem tudott felszállni a csontokkal, hogy azután a magasból ledobva összetörje őket.

GRUBE (é. n.) beszámol még egy esetről, miszerint prof. SCHEITLIN (aki könyvet írt az állatlélektanról) egy rókaeszküben fogott saskeselyűt kapott Graubünden-

ből. A madarat először kikötötték, azonban az állat a csőrével elcsípte a kötelet, ám amikor másodjára már láncsal helyettesítették a pányvát, a saskeselyű ezen annyira felizgatta magát, hogy inkább eloldozták. A madár az első időben felmeresztette fejtollait, ha közeledtek feléje, később azonban csak az idegenekkel szemben mutatta ezt a viselkedést. Az említett egyed egy idő után hagyta, hogy az ápolója megsimogassa, azonban ha a férfi nem a megszokott ruhájában jelent meg, az mindig nyugtalanította az állatot, s az csak akkor nyugodott meg, ha meghallotta a gondozója ismerős hangját. A beszámoló szerint a saskeselyű érdekes módon nem bántotta a vele egy térben lakó mormotákat és kutyákat sem, azonban a macskák nagyon félték tőle. Az elbeszélés szerint a madarat főleg galambokkal, varjakkal és szarkákkal etették, de szívesen fogadta a csontokat is. A leírás arról is tudósít, hogy a saskeselyű szívesen és sokat ivott vizet és tejet (!) – amely utóbbival kapcsolatban erős kételkedésünknek kell hangot adnunk.

PINTÉR (1997) a faj élettartamát 40 évben maximálja, míg LINDNER és mtsai (2008) hivatkozások nélkül úgy nyilatkoznak, hogy a legmagasabb dokumentált életkor ennél a fajnál a szabadban több mint 30 év, míg fogságban ez az adat elérte az 50 évet is. GRUMMT & SCHIFTER (2006) a saskeselyű maximális életkorával kapcsolatban hivatkozik két esetre is FREY és mtsai (2002) munkájából, azonban azokat a bizonytalan információk közé sorolja. Az első adat egy a Vienna Breeding Unit tulajdonában lévő hím példányra vonatkozik, amely állítólag legalább 41 évet élt, míg egy másik hím 1962-ben, kb. 5 éves korában került Moszkvából Wassenaarba, ahol 2000. november 12-én hullott el, kb. 44 évnyi fogságban töltött idő után. Ezzel szemben GRUMMT & SCHIFTER (2006) két hiteles információt is közöl a faj maximális életkorával kapcsolatban. Az egyik adat szintén FREY és mtsai (2002) munkáján alapszik, miszerint 1962-ben került nyilvántartásba egy példány a Moszkvai Állatkertben, amely ott 2000-ben még életben volt, amely így 38 évnyi igazolt élettartamot jelent. A másik bizonyíték SCHAPPERT közlésén alapszik, amely szerint a Moszkvai és a Dortmundi Állatkertekben tartottak egy madarat 1963. április 10. és 2002. október 7. között. Ez összesen 39 év, 5 hónap és 27 nap tartási időt és életkort jelent.

A faj észlelései Magyarországon

A hazai elterjedés általános jellemzése

HERMAN (1877) azt írja, hogy a szakállas saskeselyűnek nincsen biztos adata Tátrából, míg PÁTKAI (1947) véleménye szerint ez a madár az Alföldön és a jelenlegi határainkon belül sosem fordult elő.

78. ábra: Szakállas saskeselyű a Budapesti Állatkertben (Fotó: BAGOSI Zoltán) – Bearded vulture at Budapest Zoo (Photo: Zoltán BAGOSI)

Felvidék

- 6.) 1830 körül: MATOUSEK (1958) tájékoztatása szerint a szakállas saskeselyűnek egyetlen nem teljesen hiteles adata áll rendelkezésre Szlovákiából, nevezetesen Lőcséről (Levoča). Az esetről említést tesz SCHENK (1918) is. *Mivel az esetet a nevezett muzeológus „nem teljesen hites”-nek nevezte, így mi sem fogadhatjuk el azt másként. Kérdéses adat. (1)*
- 7.) 1884: KLOBUSICZKY (1891b) szerint a jelzett évben NÁDHERA vadászsegéd a Pozsony megyei Bikszárdon (Buková) lőtt egy saskeselyűt. *Túlzottan szűkszavú a közlemény a lelőtt madár faji identitásának kiderítéséhez. Kérdéses adat. (1)*
- 8.) 1898: A híradások szerint Czéke (Cejkov) környékén az erdőkerülő egy saskeselyűt lőtt, amikor az éppen egy bokor fölött lebegve a kerülő 5 éves fiára próbált meg lecsapni (ANONYMUS 1898a). Az író úgy véli, hogy a madár valószínűleg a Beszkidekből tévedt oda, s azt is közli, hogy a zsákmányt bevitték WALLIS grófnő birtokára, ahol az egyik gazdatiszt ki fogja tömni. *Bár a saskeselyű olykor sebesült állatokat is zsákmányol, azonban az ember elleni zsákmányolási magatartásáról nincsen megdönthetetlen bizonyíték, s ezért, illetve egyéb támpontok híján a leírt eset kérdéses. Kérdéses adat. (1)*

Erdély

- 9.) 1800-as évek első fele: BREHM (é. n.) megemlíti, hogy CZYNK Ede édesatyja egy nem pontosított időpontban megtalálta a faj fészket a Bucsecs hegyei (Munții Bucegi) között. Az esetről hasonlóan röviden beszámol CZYNK (1894) is. *CZYNK korának jeles ornitológusa volt, így feltehetően el tudta bíráltni apja megfigyelésének hitelességét. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 10.) 1841: PETÉNYI (1846, 1904) BÁLINT Lajos megfigyelésére hivatkozva arról tájékoztat, hogy a faj a Retyezát (Munții Retezat) és a Merul (valószínűleg a Möruli-havasok, ma Munții Mărul) között fészkel, egy megközelíthetetlen sziklatorokban, amely alatt egy erős zuhatag vonult el. PETÉNYI korábbi beszámolója szerint az eset valóságáról STETTER is meg volt győződve. *Tekintettel arra, hogy a neves zoológus, STETTER is elfogadta az adat hitelességét, így mi is valószínűsíthetjük, hogy a faj meghatározása helyes. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 11.) 1842: PETÉNYI (1846) azt jelenti, hogy a jelzett évben a Nándorhegy (Oțelu Roșu) környékén a Rusz-kai-havasokban (Munții Poiana Ruscă) egy erdész egy

szakállas saskeselyű hímét lőtt. Az állat feje KÜSTEL Quidó tulajdonában volt Ruszkabányán (Rusca Montană) megtalálható. Az esetet megemlíti hivatkozások nélkül SCHENK (1918) is. *A leírásból nem derül ki, hogy valamelyik megbízható ornitológusunk látta-e a madarat és elfogadta-e annak meghatározását, így más támpont híján nem bírálható el az adat. Kérdéses adat. (1)*

- 12.) 1843: PETÉNYI (1904) arról számol be, hogy KNÖPFER a Retyezáton (Munții Retezat) akkor lőtt le egy saskeselyűt, amikor az éppen egy bárányt próbált elragadni. *Nem elégségesek az információk az eset korrekt elbírálásához. Kérdéses adat. (1)*
- 13.) 1844: PETÉNYI (1846) beszámolója szerint neki van egy saskeselyű lába, amit KNÖPFER, kamarai főorvos ejtett el a jelzett év tavaszán a Retyezáton (Munții Retezat) a Zsilyi (Jiu) nevű völgyben. A szerző szerint az elejtő akkor hozta terítékre a madarat, amikor az a párjával együtt a legelő juhnyájra éppen lecsapott. SCHENK (1918) is közli az esetet bővebb tájékoztatás nélkül. *Mivel Petényinek tárgyi bizonyíték is rendelkezésre állt az esettel kapcsolatban, így nem lehet kérdéses az elejtett madár faji identitása, míg a másiké csak valószínűsíthető. Biztosan helyes meghatározás. (1); Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 14.) 1850-es évek: SALMEN (1980) CSATÓ (1880) munkájára hivatkozva közli, hogy STETTER a Surulon (Vârful Surul) az Árpási havasokban (Munții Arpaș) a jelzett időben egészen biztosan megfigyelt egy saskeselyűt. *STETTER a kor legjelesebb zoológusai közé tartozott, így a fajismeretében valószínűleg megbízhatunk. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 15.) 1850: PETÉNYI (1904) KOTSCHY megfigyeléseire hivatkozik, aki a jelzett évben az Árpási havasokban (Munții Arpaș) a Surul (Vârful Surul) alatt gyakran egyszerre több példányt is látta a fajnak. Ezekről az adatokról megemlékezik SCHENK (1918) is. *A megfigyelő ismert zoológusként minden bizonnyal meg tudta határozni az említett madarakat. Valószínűleg helyes meghatározás. (4)*
- 16.) 1856: SALMEN (1980), FRONIUS (1856) munkájára hivatkozva azt közli, hogy FRONIUS a jelzett év augusztusában a Negoii-hegy (Negoii) környékén szakállas saskeselyűt észlelt. Az esetet megemlíti SCHENK (1918) is. *A tájékoztatás túl kevés információt tartalmaz, s így ez nem elegendő a híradás hitelességének megállapításához. Kérdéses adat. (1)*
- 17.) 1856: SALMEN (1980) BIELZ (1856) munkájára hivatkozva közli, hogy STETTER megfigyelése szerint a saskeselyű előfordul egyebek mellett a Retyezát (Mun-

tii Retezat) Hátszegi-völgyében (Hațeg), ahol a sötét hasadékokban valószínűleg fészkel is. *A megfigyelő a kor egyik legjobb zoológusaként vélhetően felismerte a kérdéses madarat. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

- 18.) 1860-as évek: CSATÓ (1877) szerint gr. LÁZÁR Kálmán birtokán (Benczencz, ma Aurel Vlaciui) van egy kitömött saskeselyű, amely a szászvárosi (Orăștie) hegyekből származik, de ezek a hegyek még nem tartoznak a havasok közé, ahol a faj igazán otthon érzi magát. *Bár a madár elejtési helye nem tartozik annak tipikus élőhelyei közé, azonban a közlő és a tulajdonos neves ornitológusként biztosan meg tudta határozni a fajt. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 19.) 1860: VASVÁRI (1930) beszámol róla, hogy HAUSMANN Vilmos egy alkalommal a Barcaságban (Țara Bârsei) egyszerre 14 darab saskeselyűt látott egy dögterén, ahol 20 lónak a tetemére gyűltek össze. Beszámol az esetről SALMEN (1980) is, aki hivatkozik KAMNER (1922/24), munkájára miszerint W. HAUSMANN az 1860–70-es években Brassóban (Brașov) a Golgota-hegy (Galgenberg, Dealul Furcilor) területén fekvő dögterén egy hideg téli napon látta a 14 saskeselyűt. HAUSMANN távcsővel igen jól meg tudta figyelni a madarakat, amelyeket a lódögök csábítottak a helyszínre. *Mivel HAUSMANN a faj jó ismerője közé tartozott, aki maga is lőtt saskeselyűt, így a meghatározását feltételesen mi is elfogadhatjuk. Valószínűleg helyes meghatározás. (14)*
- 20.) 1861: SALMEN (1980) ismert egy esetet, amikor gróf LÁZÁR (1862) tájékoztatása szerint 1861 márciusában a vaidei erdőben, Szászváros (Broos, ma Orăștie) közelében ejtettek el egy saskeselyűt, amiről BIELZ (1888) és CSATÓ (1880) is beszámol. CSATÓ (1877) maga is látta ennek a madárnak a preparátumát Bencencen (Aurel Vlaciui) gr. LÁZÁR Kálmán gyűjteményében. SCHENK (1918) is beszámol a történetekről, aki azonban úgy fogalmaz, hogy az elejtés a Retyezát (Munții Retezat) és a Hátszeg-vidék között elhelyezkedő Vajdej (Râu Mic) környékén történt. Az eset érdekessége, hogy az elejtés helyszíne a Maros-sík peremén helyezkedik el 300 m-es tengerszint feletti magasságban és mintegy 60 km-re a magashegységek gerincétől. *Lázár és Csató szakmai felkészültsége igazolja a beszámoló helyességét. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 21.) 1862: SCHENK (1918) bővebb tájékoztatás nélkül jelzi, hogy a kérdéses évben Szászváros (Orăștie) környékén szakállas saskeselyűt észleltek. *A beszámoló túl kevés információt tartalmaz a kérdéses példány(ok) faji identitásának bírálatához. Kérdéses adat. (1)*

- 22.) 1863: CSATÓ (1877) a jelzett év májusában a Retyezáton (Munții Retezat) látta, amint egy saskeselyű, egy csonka fenyőfa tetején ülő *Aquila fulvát* (egykor a fiatal szirti sasokat, *Aquila chrysaetos* ezen a néven önálló fajba sorolták) támadott meg, amely igyekezett menekülni támadója elől. Ugyanerre az esetre utal SCHENK (1918), valamint SALMEN (1980) is, akik helynévként a Retyezát északi peremén elhelyezkedő Urik (Uric) környékét nevezik meg ugyanebben az időpontban. *A megfigyelő és egyben közlő a faj egyik legjobb ismerőjének számított a maga korában hazánkban, így a tévedés csaknem biztosan kizárható. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 23.) 1863: SCHENK (1918) bővebb tájékoztatás nélkül jelzi, hogy a kérdéses évben a Cziblesen (Munții Țibleș) szakállas saskeselyűt észleltek. *Az információk túl zottan szűkösek az eset érdemi vizsgálatához. Kérdéses adat. (1)*
- 24.) 1863: CSATÓ (1880) munkájára hivatkozva SALMEN (1980) azt közli, hogy a jelzett év elején a Csiki-havasokból (Munții Ciucului) gróf LÁZÁR Kálmán kapott egy szakállas saskeselyűt, amely Csik-megye egy közelebről meg nem határozott helyéről származott, s amelyet gróf LÁZÁR ismeretlen helyre küldött tovább. Az esetre utal hivatkozások nélkül SCHENK (1918) is. *Habár az információk harmadkézből származnak, azonban mivel az említett madár a beszámoló tanúsága szerint gróf LÁZÁR Kálmán kezén is átment, így ez igazolja a meghatározás helyességét és a történet valódiságát. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 25.) 1865: Folyó év júliusában CSATÓ (1877, 1855) és BUDA Ádám a Retyezáton (Munții Retezat) a Jorgovánköve (Fácza járuluj vagy Fata Jarului) nevű hegygerinc felett öt saskeselyűt látott elvonulni. A madarak BUDÁTól mintegy 10 m távolságra húztak el. Az esetről említést tesz CZYNK (1894), BREHM (1904), DOMBROWSKI (1912), SCHENK (1918), valamint SALMEN (1980) is. *Mindkét megfigyelő korának kiváló ornitológusa volt, ezért alig lehet kérdéses a megfigyelt madarak faji hovatartozása. Valószínűleg helyes meghatározás. (5)*
- 26.) 1866: SALMEN (1980) hivatkozva BIELZ (1888), DANFORD (1875), valamint FRIVALDSZKY (1891) közlésére arról tájékoztat, hogy a nevezett év júniusában egy fiatal tojót lőttek a Radnai-havasokban (Munții Rodnei) Radna (Óradna, ma Rodna) környékén, s a madár az Erdélyi Múzeum gyűjteményében lett elhelyezve Kolozsváron (Cluj-Napoca). HERMAN (1877) is említést tesz az esetről, aki úgy fogalmaz, hogy a faj a Czibles (Munții Țibleș) és az Ünökő (Ineu) láncolatán fordul elő, hiszen Óradna (Rodna) környékéről van egy

79. ábra: Szakállas saskeselyű Johann Friedrich NAUMANN „Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas” című munkájából (1820–1860)
Bearded vulture from “Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas” (1820–1860) by Johann Friedrich NAUMANN

példány az Erdélyi Múzeumban, MIHALOVICS bánya-tisztától. Az esetről megemlékezik LOVASSY (1876) is, aki elmondja, hogy a kérdéses példányról többet lehet olvasni HERMAN Ottónak az Erdélyi Múzeumegylet évkönyvében írt cikkében, azonban sajnos a szerző az évkönyv kötettségét nem adja meg. Az esetet megemlíti adatok nélkül CSATÓ (1877), illetve SCHENK (1918) is, miközben FRIVALDSZKY (1891) közli azt is, hogy az állat elejtője MIHALOVICS György volt. *Tekintettel arra, hogy az említett madár egy közgyűjteményben lett elhelyezve, így annak megadott faji hovatartozása is megerősítést nyert. Biztosan helyes meghatározás.* (1)

27.) 1869: SCHENK (1918) bővebb tájékoztatás nélkül jelzi, hogy a kérdéses évben a Nagy-Hagymáson (Hășmașul Mare) szakállas saskeselyűt észleltek. *A beszámoló nem tartalmaz olyan információt, amelynek alapján a jelentésben szereplő madár faji identitására fény derülhetne. Kérdéses adat.* (1)

28.) 1860–70-es évek: CZYNK (1894) beszámolója szerint, amikor még Brassóban (Brașov) kezdetleges volt a gypmesterség és sok ló-, illetve marhatetem volt a környéken, főleg a szigorú teleken a többi keselyűfaj mellett a saskeselyű is leszállt az említett dögökre. A szerző szerint egy ilyen alkalommal a brassói gypmester söréttel lőtt is egy példányt, amely a Segesvári Gimnázium (Sighișoara) gyűjteményébe került. Az esetről említést tesz BREHM (1904) is. *A rendelkezésre álló adatok ugyan nem zárják ki, hogy a meglőtt madár valóban a nevezett fajhoz tartozzon, azonban nem is támasztják azt minden kétséget kizáróan alá. Kérdéses adat.* (1)

29.) 1871: FRIVALDSZKY (1891) arról tesz említést, hogy a jelzett év decemberében a Retezat (Munții Retezat) lábánál fekvő Klopotiva (Clopotiva) környékén (Hát-szeg-vidék) CSATÓ lőtt egy hím példányt. SALMEN (1980) úgy tudja, hogy BUDA Ádám kapta meg a madarat. SALMEN (1980) szerint KAMNER (1922/24) az esetet teljesen tévesen 1871 februárjára datálja, míg CSATÓ (1880) azt mondja, hogy az eset 1872 decemberében történt. A történetet röviden megemlíti SCHENK (1918) is. *Mivel az adatok idejét tekintve bizonyos eltérések mutatkoznak, így nem vehető teljesen biztosra, hogy az eset valóban 1871-ben történt, azonban ettől eltekintve CSATÓ meghatározása minden bizonnyal helytálló, így az adat is bizonyosan helyes. Biztosan helyes meghatározás.* (1)

30.) 1871: SCHENK (1918) bővebb tájékoztatás nélkül jelzi, hogy a kérdéses évben a Retezátón (Munții Retezat) szakállas saskeselyűt észleltek. *Túl kevés az információ ahhoz, hogy ebből az említett egyed faji identitását meg lehessen állapítani. Kérdéses adat.* (1)

31.) 1873: PAUSINGER (1874) jelenti, hogy a jelzett év telén a Szászsebes (Sebeș) környéki völgyekben egy felnőtt saskeselyű tojót lőttek, s a szerző a madár méreteiről azt mondja, hogy a magassága 1 m volt, míg a szárnyainak a fesztávolsága 3,2 m-re rúgott. A madarat egy dél-tiroli favágómester lőtte le, és az kitömvé RESCHNER szászsebesi magyar királyi erdőmester birtokába jutott. SALMEN (1980) is megemlékezik az esetről CSATÓ (1877, 1880) és KAMNER (1922/24) munkáira hivatkozva, s a történettel kapcsolatban arról is beszámol, hogy az elejtő HÍDVÉGI K. erdőszőlőt, aki a tojót madarat Masa Jidouului környékén a fészekből lőtte ki, amelyikben egy fióka is volt már. Az esetet megemlíti CSATÓ (1877), SCHENK (1918), valamint BREHM (é. n.) is. *A kérdéses madár szárnyfesztávja irreálisan nagynek tűnik, és sajnos a beszámoló nem nyújt semmilyen támpontot, amely lehetővé tenné az eset értékelését. Kérdéses adat.* (3)

32.) 1873: MADARÁSZ (1899–1903) felsorolja a Magyar Nemzeti Múzeumban (Budapest) található hazánkbeli származó saskeselyűket. Ezek között a szerző említést tesz egy a Fogarasi-havasokból (Masivul Făgărașului), Zernest (Zărnești) környékéről származó adult hím példányról, amelyet a jelzett évben HAUSMANN W. gyűjtött. Az esetről beszámol hivatkozások nélkül SCHENK (1918) is. Megemlíti az adatot FRIVALDSZKY (1891), valamint KAMNER (1922/24) munkájára hivatkozva SALMEN (1980) is, aki azonban úgy véli, hogy az elejtett madár tojó, csak KAMNER nevezte azt tévesen hímnek. *Mivel az említett példány egykor a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében lett meghatározva, így egy téves beazonosítás kizártnak nevezhető, még ha a példány nemének megállapításánál vannak is bizonytalanságok. Biztosan helyes meghatározás.* (1)

33.) 1873: FRIVALDSZKY (1891) arról számol be, hogy a jelzett évben szintén Zernest (Zărnești) környékén egy fiatal saskeselyűt hozott terítékre RIDELY Frigyes, amely annak híres magángyűjteményébe került. Az esetet megemlíti SALMEN (1980) is. *RIDELY korának ismert gyűjtője volt, aki jól ismerte a saskeselyűt is, hiszen – mint később látható lesz – más példányokkal is rendelkezett a fajból, így a meghatározása bizonyosan helytálló. Biztosan helyes meghatározás.* (1)

34.) 1873: SCHENK (1918) bővebb tájékoztatás nélkül jelzi, hogy a kérdéses évben a Seréli-havasokon (Munții Șerel) szakállas saskeselyűt észleltek. *Az adatok túlzottan szűkösek az eset érdemi megtárgyalásához. Kérdéses adat.* (1)

35.) 1873: SCHENK (1918) bővebb tájékoztatás nélkül jelzi, hogy a kérdéses évben a Retezátón (Munții Retezat) Sebesvíz (Râu Mare) környékén szakállas saskese-

lyű fészket észlelték. *Nem elegendők az információk az eset lényegi elbírálásához. Kérdéses adat. (1)*

36.) 1874: SALMEN (1980) arról tájékoztat, hogy a neves zoológus, DANFORD (1875) a Retezat (Munții Retezat) szakállas saskeselyűt látott. Megemlíti az esetet hivatkozások nélkül SCHENK (1918) is. *Mivel a megfigyelő jeles zoológus volt, így az ítéletében valószínűleg mi is megbízhatunk. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

37.) 1874: Ahogy arról CSATÓ (1880) és FRIVALDSZKY (1891) munkájára hivatkozva SALMEN (1980) tájékoztat, a jelzett év februárjában a Retezat (Munții Retezat) előhegységének számító Seréli-havasokon (Munții Șerel) egy fiatal, de már teljesen kifejlett saskeselyűt fogtak tányérvasban, amely később CSATÓ gyűjteményébe került. Az esetről beszámol SCHENK (1918) is. *A nevezett ornitológiai gyűjtemény Erdély legnagyobb ilyen jellegű kollektói közé tartozott a maga korában, s CSATÓ maga is elismert madarásznak számított az országban, így az adat hitelesnek tekinthető. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

38.) 1874: SCHENK (1918) bővebb tájékoztatás nélkül jelzi, hogy a kérdéses évben a Páreng hegyei (Munții Parangului) között szakállas saskeselyűt észleltek. CSATÓ (1880) megfigyeléseire hivatkozva SALMEN (1980) arról tájékoztat, hogy a nevezett ornitológus két egyedét látott július hónapban a megjelölt hegységben, amelyből az egyik fiatal, míg a másik felnőtt egyed volt. Az esetet megemlíti CSATÓ (1880) munkáját pontosan idézve DOMBROWSKI (1912) is. *A megfigyelő a keselyűk legjobb ismerői közé számított, aki maga is rendelkezett már kitömött saskeselyűvel, így a meghatározása feltehetően helyesnek tekinthető. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*

39.) 1874: DANFORD (1875) munkájára hivatkozva SALMEN (1980) azt közli, hogy maga DANFORD látott a jelzett év őszen Petrozsényben (Petroșani) a Vulkan-szoros (P. Vâlcan) közelében egy saskeselyűt. *Mivel DANFORD az élvonalbeli zoológusok közé tartozott, így a meghatározása feltehetően megbízhatónak tekinthető. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

40.) 1875: SALMEN (1980) W. HAUSMANN (1878) munkájára hivatkozva közli, hogy 1875 decemberében egy vadőr Zernest (Zărnești) környékén egy átmeneti tollzatban lévő hím szakállas saskeselyűt lőtt. Az esetről megemlékezik hivatkozások nélkül SCHENK (1918) is. *Bár HAUSMANN a faj jó ismerői közé tartozott, azonban a rendelkezésünkre álló adatokból nem lehet következtetni arra, hogy ő maga látta-e az említett példányt. Kérdéses adat. (1)*

41.) 1875: SCHENK (1918) bővebb tájékoztatás nélkül jelzi, hogy a kérdéses évben Orsova (Orșova) környékén szakállas saskeselyűt észleltek. *Nem áll elegendő adat rendelkezésre ahhoz, hogy a kérdéses madár faji hovatartozását ki lehessen deríteni. Kérdéses adat. (1)*

42.) 1875: DOMBROWSKI (1912) hivatkozva HODEK (1879) közlésére arról tájékoztat, hogy a jelzett évben a Mehádia-hegységben (Munții Mehedinți), az egykori magyar–román határ közelében csapóvással egy saskeselyűt fogtak. *Sajnos a közleményből nem derül ki, hogy HODEK látta-e a megfogott madarat, így nincsen semmilyen támpontunk az eset elbírálásához. Kérdéses adat. (1)*

43.) 1876: LOVASSY (1876) LÁZÁR Kálmán gróf és BÁLINT Lajos hátszeg-völgyi birtokosok megfigyelésére hivatkozva közli, hogy a Retezat (Munții Retezat) egy nagy hozzáférhetetlen sziklahasadékban fészkel a faj. Az esetről említést tesz LAKATOS (1883, 1892b) valamint SCHENK (1918) is. *Mivel a közlők egykor a keselyűk legjobb ismerői közé tartoztak Erdélyben, így alig lehet kétséges a megfigyelés hitelessége. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

44.) 1876: SALMEN (1980) FRIVALDSZKY (1891), valamint KAMNER (1922/24) munkájára utalva beszámol róla, hogy a nevezett év augusztusában a Brassói havasokban (Munții Brasovului) Zernest (Zărnești) környékén egy szakállas saskeselyű tojót lőttek, amely később a Nemzeti Múzeum (Budapest) gyűjteményébe került. Az esetet kivizsgálta és igazolta Ernst HAUSMANN is. Az adatot megemlíti hivatkozások nélkül egyebek mellett SCHENK (1918) is. *Mivel a kérdéses madarat a fiatalabbik HAUSMANN is megvizsgálta, s mert az a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe került, így a téves meghatározás kizárható. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

45.) 1876: SCHENK (1918) bővebb tájékoztatás nélkül jelzi, hogy a kérdéses évben Orsova (Orșova) környékén szakállas saskeselyűt észleltek. *A rendelkezésre álló adatok alapján nem dönthető el, hogy a kérdéses példány valóban a jelzett fajhoz tartozott-e. Kérdéses adat. (1)*

46.) 1876: SCHENK (1918) bővebb tájékoztatás nélkül jelzi, hogy az említett évben Marga (Marga) környékén, a Szárkó (Tarcu) északi felén szakállas saskeselyűt észleltek. *Nem elegendő az információ a megfigyelés korrekt bírálatához. Kérdéses adat. (1)*

47.) 1876: MADARÁSZ (1899–1903) felsorolja a Magyar Nemzeti Múzeumban (Budapest) található és egyben a hazánkból származó saskeselyűket. Így a jelzett év au-

gusztusában KIMAKOVICZ M. egy adult tojót gyűjtött a Szebeni-havasokban (más néven Csindrel-hegységben = Munții Cibinului), a Götzenberg (Măgura Cisnădioarei) gerince környékén. Az esetet megemlíti FRIVALDSZKY (1891), valamint SALMEN (1980) is, KIMAKOVICZ (1895), illetve KAMNER (1922/24) munkáira hivatkozva. *Mivel az említett madár egykor a Nemzeti Múzeumban került elhelyezésre, így nem lehet kérdéses annak helyes meghatározása. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

48.) 1876: DOMBROWSKI (1912) hivatkozva HODEK (1879) közlésére arról tájékoztat, hogy a jelzett évben a Mehádia-hegységben (Munții Mehedinți), az egykori magyar–román határ közelében csapóvással egy saskeselyűt fogtak. *Sajnos a közleményből nem derül ki, hogy HODEK látta-e a megfogott madarat, így nincsen semmilyen támpontunk sem az eset elbírálásához. Kérdéses adat. (1)*

49.) 1877 körül: HERMAN (1877) saját megfigyeléseire hivatkozva közli, hogy a saskeselyű a Csíki-havasokban (Munții Ciucului), főleg a Nagybagmász (Hășmașul Mare) környékén előfordul. *Mivel HERMAN a kor legjelesebb ornitológusai közé tartozott, így egy téves meghatározás csaknem kizárt. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

50.) 1877 előtt: CSATÓ (1877) röviden arról tesz említést, hogy gr. LÁZÁR Kálmánnál látta a faj egy példányát kitömve, amely Csíkból (Ciuc) származott, és amit LÁZÁR később külföldre küldött. *A két jeles ornitológus személyes szemléje kizár minden tévedést. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

51.) 1877 előtt: CSATÓ (1877) gyűjteményében van egy fiatal saskeselyű, amit a Seréli-havasokon (Munții Șerel) fogtak kelepcével. *Mivel CSATÓ a kor egyik legjobb keselyűszakértője volt, így nem lehet kétséges az említett madár faji hovatartozása. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

52.) 1877 előtt: BUDA Ádám egy alkalommal Merisor (Merișor) környékén a Petrozsénybe (Petroșani) vezető vasút legmagasabb állomásánál látott egy saskeselyűt, amely lelőhely még nem a havasokban fekszik (CSATÓ 1877). BUDA (1877) munkájára utalva SALMEN (1980) még annyit tesz hozzá az esethez, hogy a kifejlett madár olyan alacsonyan repült el a megfigyelő feje fölött, hogy az egy pisztollyal lelőhetne volna. *A megfigyelő kiváló ornitológus volt, aki maga is birtokosa volt több kitömött saskeselyűnek, így az észlelése feltehetően megbízhatónak tekinthető. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

80. ábra: Szakállas saskeselyű ábrázolása SZALAY (1899) nyomán
Depiction of bearded vultures from SZALAY (1899)

53.) 1877: CSATÓ (1877) beszámol róla, hogy BUDA Ádám ornitológiai gyűjteményében, Réán (Reea) van egy kitömött szakállas saskeselyű, amely a Retezattól (Munții Retezat) származik. Valószínűleg erre az esetre utal SCHENK (1918) is. A kitömött madárról említést tesz RAINER (1939), aki maga is látta a kérdéses példányt, amikor anyjának nagybátyját, az akkor már idős BUDA Ádámot egy közelebről meg nem nevezett időpontban meglátogatta hátszegi (Hațeg) otthonában. *Több szakértő egybehangzó állítása kizárja a tévedés lehetőségét. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

54.) 1877: BREHM (é. n.) HODEK meg nem határozott adataira hivatkozva közli, hogy a faj fészkelését a neves preparátor a Cserna-völgyében (Cerna) a Jelenec hegyen igazolta. A történetről beszámol HODEK (1879) közleményét idézve DOMBROWSKI (1912) is, akinél azt olvashatjuk, hogy a neves preparátor először egyetlen példányát figyelte meg a fajnak, majd rá két nappal találta meg annak fészket a nevezett helyen. Erre az esetre utal egyebek mellett SCHENK (1918) is.

HODEK Bécs egyik legnevesebb preparátora volt, aki jól ismerte az európai keselyűket is, így a jelentése feltehetően megbízhatónak nevezhető. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

- 55.) 1878: SALMEN (1980), hivatkozva W. HAUSMANN (1878) munkájára azt jelenti, hogy a kérdéses év októberében maga HAUSMANN látott egy saskeselyűt elhúzni a Brassói havasokban (Munții Brașovului), a Krukur felső felén egy havasi rét fölött nem túl nagy magasságban. Az észlelést megemlíti hivatkozások nélkül SCHENK (1918) is. *Mivel az említett madarat egy ismert gyűjtő figyelte meg, így a meghatározását mi is valószínűleg helyesnek fogadhatjuk el. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 56.) 1878: SCHENK (1918) bővebb tájékoztatás nélkül jelzi, hogy a kérdéses évben a Csoka Rudina (Rudina Mare környéke) környékén (Mehádiai-hegység, románul Munții Mehedinți) az egykori román–magyar határ közelében szakállas saskeselyűt lőttek. Erről sokkal bővebben tájékoztat azonban DOMBROWSKI (1912), aki ifjabb Eduard HODEK adataira támaszkodik, s aki egyébként a kérdéses madarat ki is tömte, és az elejtőtől annak történetét is megtudta. Ezek szerint 1878 novemberében O. HOFFMANN lőtte az említett saskeselyűt, amely a preparátor szerint egy 2–3 éves hím volt. A helyszín a Csoka Rudinában volt, mintegy 7–8 óra járásnyira a HODEK által a Mehádia-hegységben talált fészektől, az Árpád Krómércbánya közelében. HOFFMANN nem messze a bányától kapta a hírt, hogy egy nagy madár csapott le a baromfiudvar lakóira, s a saskeselyűt az említett férfi a jobb szárnyán meg is lőtte, majd a hatalmába kerítette. Az elejtett példány a vizsgálat alapján szakállas saskeselyűnek bizonyult. *Tekintettel arra, hogy HODEK maga is látta, illetve ki is tömte a madarat, így a meghatározásának mi is hitelt adhatunk. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 57.) 1878: SCHENK (1918) bővebb tájékoztatás nélkül jelzi, hogy a kérdéses évben Orsova (Orșova) környékén szakállas saskeselyűt észleltek. *A közlés nem tartalmaz olyan információt, amely a megfigyelés hitelességét megerősítené, vagy annak ellentmondana. Kérdéses adat. (1)*
- 58.) 1879: SALMEN (1980) hivatkozik FRIVALDSZKY (1891) munkájára, amely szerint 1879 januárjában egy öreg hím madár került terítékre a Brassói havasokban (Munții Brașovului), s azon belül is a Keresztény-havasokban (Postăvaru). FRIVALDSZKY (1891) szerint az állat elejtője RIDELY Frigyes volt, míg SALMEN (1980) úgy tudja, hogy a saskeselyű először RIDELY gyűjteményébe, majd a Brassói Szász Múzeumba (Brașov)
- került. Az esetet megemlíti adatok nélkül SCHENK (1918) is. *Mivel az elejtett madár a híres RIDELY-féle gyűjteményben, illetve egy múzeumban is megfordult, így minden bizonnyal kiderült volna, ha félrehatározták volna. Biztosan helyes meghatározás. (1)*
- 59.) 1881: HAUSMANN Vilmos tanár szerint a faj Brassó (Brașov) környékén gyakori, ahol a nevezett személy 1881-ben három példányt is lőtt, míg egy negyediket több napon át láttak a város környékén (LÉVÁRDI 1886c). Az esetről említést tesz bővebb hivatkozások nélkül SCHENK (1918) is. *A jelentés alapján egyértelmű, hogy a három elejtett madár a neves preparátor és gyűjtő, Wilhelm HAUSMANN kezén is átment, míg a negyedik példány esetében nem egyértelmű, hogy ki látta az említett madarat. Biztosan helyes meghatározás. (3); Kérdéses adat. (1)*
- 60.) 1881: SALMEN (1980) KAMNER (1922/24) és CZYNK (1894) munkájára hivatkozva közli, hogy BUDA Ádám a Szászsebesi-hegységben (Munții Șureanu) Jorgován-köve (Piatra Jorgovanului) közelében egy öt példányból álló saskeselyű csapatot látott. *A közlemény gyanús elemeket is tartalmaz, miszerint a nevezett megfigyelő 1865 júliusában szintén egy öt madárból álló csapatot figyelt meg a Jorgován-köve környékén, azonban ezt az esetet más román névvel a Hátszeg-vidékhez sorolják. Így jelen tudásunk szerint kibogozhatatlan, hogy a kérdéses észlelés hol és mikor történt. Kérdéses adat. (5)*
- 61.) 1882: CHERNEL (1899a), valamint BREHM (é. n.) hivatkozik HODEK nem pontosított közlésére, aki a Retezat (Munții Retezat) január hónapban megtalálta a faj fészket. Az esetről említést tesz BREHM (1904), LAKATOS (1910) és SALMEN (1980) is. *A neves preparátor, HODEK megfigyelése számunkra is valószínűleg hitelesnek tekinthető. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 62.) 1882: SALMEN (1980) RUDOLF trónörökös (1882) beszámolója és megfigyelésére hivatkozva elmondja, hogy a koronaherceg a jelzett év júliusának vége és augusztusának közepe között a Zenoga-tó (Lacul Zănoaga) közelében a Retezat (Munții Retezat) egy öreg hím madarat látott, majd ugyanazon a napon megfigyelt még két fiatal egyed. Ezt követően egy negyedik madarat is látott a főherceg az erdőhatár szélénél. Ezen idő alatt szintén a Retezat RUDOLF egyik vadásza észlelt két saskeselyűt egy medve által leütött ló teteménél. Az esetről hivatkozások nélkül megemlíti SCHENK (1918) is. *Mind a trónörökös, mind a szolgálatában álló vadászok is bizonyosan jól ismerték a fajt, így a téves meghatározás feltehetően kizárható. Valószínűleg helyes meghatározás. (6)*

- 63.) 1882: BREHM (é. n.), valamint KAMNER (1922/24) és DOBAY (1932) munkájára hivatkozva SALMEN (1980) arról számol be, hogy a Retezaton (Munții Retezat) egy pásztornak volt egy saskeselyű tojása, de azt semmi pénzért nem akarta odaadni a neves preparátor-nak, Eduard HODEKnek, hanem megtartotta magának egy hajmeresztő vállalkozás szerencsés kimenetelének emlékéül. Beszámol az esetről DOMBROWSKI (1912) is HODEK (1886) munkája alapján, aki a következőképpen mondja el a történetet. HODEK RUDOLF trónörökösrel vadászott a jelzett év augusztusában a Retezatban, amikor annak egyik előhegységében (Aradjesch) egy saskeselyűt láttak elhúzni. A közelben egy pásztor elmondta a vadászoknak, hogy tud egy saskeselyű fészket a román határhegység felé, amelyből maga egy tojást is szedett, de a helyet nem volt hajlandó elárulni senkinek. Néhány nappal később aztán a pásztor be is mutatta a tojást a vadászoknak. *A közlés Bécs egyik legnevesebb preparátor családjának tagja volt, így vélhetően jól ismerte a kérdéses fajt és annak tojásait is, azonban mivel a közleményekből nem derül ki, hogy a HODEK által megfigyelt és a pásztor által kifosztott fészkek egy és ugyanaz volt-e így a híradás adatait csupán egyetlen egyedként vesszük figyelembe. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 64.) 1882: Brassóban (Brașov) egy fiatal barna színű és egy felnőtt saskeselyűt lőttek, amelyek RIDELY Frigyes magánygyűjteményébe kerültek, valamint ugyanitt a jelzett időben még egy példány esett, de annak a további sorsa ismeretlen (CZYNK 1894). A harmadik példánnyal kapcsolatban KAMNER (1922/24) cikkére hivatkozva SALMEN (1980) arról is tudósít, hogy az említett madár Brassó Golgota-hegy (Galgenberg, Dealul Furcilor) nevezetű területén került puskavégre, február hónapban. Az esetről megemlíti BREHM (1904), valamint SCHENK (1918) is. *RIDELY ismert zoológiai gyűjtőként biztosan felismerte a két elejtett példányban a kérdéses fajt, ám a harmadik egyeddel kapcsolatban nincsen értékelhető információk az eset elbírálásához. Biztosan helyes meghatározás. (2); Kérdéses adat. (1)*
- 65.) 1882: SCHENK (1918) bővebb tájékoztatás nélkül jelzi, hogy a jelzett évben a Kazán-szorosban (Cazane) szakállas saskeselyűt észleltek. *Az információk szükségessége nem teszi lehetővé sem a megfigyelés helyességének alátámasztását, sem annak elvetését. Kérdéses adat. (1)*
- 66.) 1883: SCHENK (1918) bővebb tájékoztatás nélkül jelzi, hogy 1883-ban a Brassói havasokban (Munții Brașovului) szakállas saskeselyűt észleltek. *A közlemény túlzottan szűkszavúan fogalmaz ahhoz, hogy annak alapján az említett megfigyelést érdemi vizsgálat alá vonhassuk. Kérdéses adat. (1)*

- 67.) 1883: KAMNER (1922/24) munkájára hivatkozva SALMEN (1980) beszámol róla, hogy H. HÖHR valahol a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului) az említett év során két saskeselyűt látott. *A beszámoló nem tartalmaz semmilyen értékelhető információt a kérdéses adatról, ami alapján annak valósgártalmát el lehetne bírálni. Kérdéses adat. (2)*
- 68.) 1883: BIELZ (1888) munkáját idézve SALMEN (1980) azt jelenti, hogy 1883 februárjában Brassó (Brașov) közelében, a Golgota-hegyen (Galgenberg, románul Dealul Furcilor) egy adult tojót ejtettek el. *A rendelkezésre álló adatokból nem lehet következtetni a jelentés hitelességére. Kérdéses adat. (1)*
- 69.) 1884: CZYNK (1894) a jelzett évben a Vistisoara környékén a Vörös szikla (Piatra Roșie) táján látott egy saskeselyűt. Az esetről megemlíti BREHM (1904) is, aki CZYNK közlésére hivatkozva augusztus hónapra teszi az esetet. SALMEN (1980) is megemlíti az észlelést CZYNK (1894) munkájára utalva, mely szerint a megfigyelőnek ez volt az első saskeselyű észlelése, s a madarat a Vistisoara környékén sikerült meglátnia, amint az körbepülte az úgynevezett Piatra Roșiet. A megfigyelésről említést tesz bővebb hivatkozások nélkül SCHENK (1918) is, bár ő a közeli Viștea Marét nevezi meg az észlelés helyéül. *Az észlelési szakmai jártasságához nem férhet kétség, s így az általa közölt megfigyelés helyessége is feltételen elfogadható. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*
- 70.) 1884: VASVÁRI (1930) közli, hogy június hónapban MERKL Ede egyszerre 13 saskeselyűt látott keringeni a Páreng (Munții Parangului) gerince fölött. Az esetről említést tesz SCHENK (1918) is. *Mivel a megfigyelő szakmai felkészültségére nincsen rálátásunk, így az általa közölt információkat is kérdésesnek kell tekinteniünk. Kérdéses adat. (13)*
- 71.) 1885 előtt: CSATÓ (1885) pontosabb időmeghatározás nélkül arról tesz említést, hogy a Páreng hegyei (Munții Parangului) fölött egyszer egy kifejlett és egy fiatal saskeselyűt látott együtt keringeni. Az esetről tájékoztat CZYNK (1894), valamint BREHM (1904) is. *A megfigyelő a faj legjobb ismerői közé tartozott Erdélyben, így egy félrehatározás majdnem biztosan kizárható. Valószínűleg helyes meghatározás. (2)*
- 72.) 1885: SALMEN (1980) KAMNER (1922/24) közlésére hivatkozva megemlíti, hogy a Retezat vidékén (Munții Retezat) a Réa (Reea) körüli hegyekben a jelzett évben BUDA Ádám, még szinte naponta látott saskeselyűket. *Bár BUDA a faj legjobb ismerői közé tartozott, azonban a beszámolójában jelzett saskeselyűket a nagy számbeli bizonytalanság miatt csupán egy példányként*

81. ábra: A szakállas saskeselyű ábrázolása BERTUCH (1802) művéből – *Depiction of a bearded vulture from BERTUCH (1802)*

4. Kép. A' szakállas Keselyű. (*Vultur barbatus.*)

Legnagyobb és irtóztatóbb minden ragadozó madarak között. Hazája főképpen Afrika és a' Helvetziai Alpesek; úgy szinte Stájerország is, Karinthia és Tirolis; kiterjesztett szárnyaival együtt 16 lábnyi a' szélessége. A' színe setétbarna, nyaka szinte kopasz, a' mellyen csak apró pejhek, elöl pedig két fehér vonások látfzanak; a' feje felyül lapos, és erős orrának csak a' hegye horgas. Peruban Kondor a' neve.

82. ábra: A szakállas saskeselyű leírása BERTUCH (1802) művéből – *Description of the bearded vulture from BERTUCH (1802)*

lehetett onnan felhozni (CZYNK 1894, BREHM 1904). TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN & DALLA-TORRE (1889), illetve SALMEN (1980), amely utóbbi CZYNK (1894), valamint BIELZ (1888) munkáira hivatkozik az elejtés helyszínéként a Viştea Marét nevezi meg. Az említett erdőkerülő korának jó nevű vadászai közé tartozott, aki több saskeselyűt is zsákmányolt, így az ítélete valószínűleg helyes. **Valószínűleg helyes meghatározás. (2)**

90.) 1888: CZYNK (1894) ebben az évben is látott egy saskeselyűt a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgăraşului), de csak vélelmezni lehet, hogy ez az eset is a Viştea Mare környékén történt. Minden bizonnyal erről az esetről tesz említést bővebb hivatkozások nélkül SCHENK (1918) is, aki a Viştea Marét nevezi meg az észlelés helyéül, miközben SALMEN (1980) CZYNK (1894) munkájára hivatkozva közli, hogy míg a megfigyelő egy frissen elejtett zergét zsigerelt, a madár nagy magasságban fölötte keringett. Mivel a megfigyelő jártasságához nem férhet kétség, így a megfigyelésének helyességét feltételesen mi is elfogadhatjuk. **Valószínűleg helyes meghatározás. (1)**

91.) 1888: CZYNK (1894) az Ucsisora (Ucisoara) területén megfigyelte, amint egy saskeselyű a homokban fürdött. Az esetről megemlékezik BREHM (1904), va-

lamint SALMEN (1980) is. A megfigyelő korának neves ornitológusai közé tartozott, s így feltételezhetjük, hogy az adatai hitelesek. **Valószínűleg helyes meghatározás. (1)**

92.) 1888: SALMEN (1980) Wilhelm HAUSMANN (é. n.) munkájára hivatkozva azt jelenti, hogy a kérdéses év júniusában az eredeti közlő kapott egy szakállas saskeselyűt preparálásra, amit egy üzemi felügyelő hozott terítékre Alsó-Tömös (Timişu de Jos) közelében, a Brassói havasokban (Munţii Brasovului). Az elejtő beszámolója szerint a madár a falu házai fölött körözött, majd egy vastag, öreg fára szállt le, s a felügyelő a kacsák, libák és tyúkok rikácsolására sietett ki fegyverrel a kezében s az alacsony háztető fölött átlóve szólította le a madarat, amely a földön támolyogva próbált meg menekülni, de a vadász agyonütötte az állatot. Az esetet megemlíti hivatkozások nélkül SCHENK (1918) is. Tekintettel arra, hogy a madár tetemét HAUSMANN kapta meg kitömés végett, így a neves preparátor és gyűjtő maga is látta az egyedat, tehát a közlése hitelesnek tekinthető. **Biztosan helyes meghatározás. (2)**

93.) 1888: SCHENK (1918) bővebb tájékoztatás nélkül jelzi, hogy a kérdéses évben Herkulesfürdő (Băile Herculanene) környékén szakállas saskeselyűt észleltek. A

83. ábra: HERMAN Ottó eredeti ceruzarajza, amely a barát- (1), a fakó- (2) és a szakállas saskeselyű (3) külső megjelenésének különbségeit szemlélteti (forrás: KEVE András Madártani és Természetvédelmi Szakkönyvtár, BÜKI József engedélyével) – Original pencil drawing by Ottó HERMAN revealing the differences in external appearances of cinereous (1), griffon (2) and bearded vultures (3) (source: András KEVE Library for Ornithology and Nature Conservation, courtesy of József BÜKI)

thal Nemzeti Múzeum) gyűjteményében. Tekintettel arra, hogy a kérdéses példány jelenleg is megtalálható egy neves múzeum gyűjteményében, az adat hitelessége elfogadható. **Biztosan helyes meghatározás. (1)**

135.) 1905: BARTHOS (1908) és B. (1909) szerint az utolsó saskeselyűt ez év őszén észlelték a Retyezátban (Munții Retezat), s valószínűleg erre az esetre utal a jelzett évben SCHENK (1918) valamint SALMEN (1980) is. *Nincs olyan adat a jelentésekben, amely alapján az információt érdemben bírálni lehetne, mivel a megfigyelő személye ismeretlen maradt. Kérdéses adat. (1)*

136.) 1906: SALMEN (1980) hivatkozik KAMNER (1922/24) munkájára, miszerint a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului), ősszel, a Viștea Mare környékén SPIESS figyelt meg egy saskeselyűt. Valószínűleg ugyanerre az észlelésre utal bővebb tájékoztatás nélkül SCHENK (1918) is, aki annyiban pontosít, hogy az eset az Árpás-havasokon (Munții Arpaș) történt. *Mivel a megfigyelő igen jól ismerte a keselyűket, így az adatai*

feltehetően helytállóak. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)

137.) 1906: SALMEN (1980) hivatkozik KAMNER (1922/24) munkájára arról számol be, hogy SPIESS ezredes a Szebeni-havasokban (Munții Cibinului), a Gura Riului (valószínűleg Gura Răului) környékén egy barnán színezett fiatal saskeselyűt látott, amely az Orlát (Orlat) irányába húzott tovább. *A megfigyelő ornitológiai jártasságához nem férhet kétség, így a kérdéses esetben is feltehetően helyes volt a diagnózisa. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

138.) 1908: KAMNER (1922/24) munkájára hivatkozik SALMEN (1980) azt jelenti, hogy 1908 áprilisában az Árpás-havasokban (Munții Arpaș) a Nagy-Árpáson (Arpasu Mare) RÁTZ vadór csapóvassal fogott egy saskeselyűt. Az esetről említést tesz bővebb tájékoztatás nélkül SCHENK (1918) is. *Az információk alapján nem dönthető el a meghatározás helyessége. Kérdéses adat. (1)*

139.) 1909: Folyó év februárjában ismét egy saskeselyűt észleltek a Retyezátban (Munții Retezat), ami BARTHOS (1909) szerint fészkelő példány lehetett. Az esetet megemlíti SCHENK (1918), valamint SALMEN (1980) is. *A rendelkezésre álló adatokból nem derül ki, hogy a beszámoló hiteles érdemlő-e, mivel a megfigyelő személye nem egyértelmű. Kérdéses adat. (1)*

140.) 1910: SPIESS (1910) megfigyeléseire hivatkozva SALMEN (1980) közli, hogy SPIESS a jelzett év júniusában a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului) egy öreg saskeselyűt látott lebegni a Vistisoara közelében, a Coltu Vistea gerince fölött. *Mivel a megfigyelő igen jól ismerte a fajt, így joggal tehető fel, hogy fel is ismerte azt. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

141.) 1910: KAMNER (1922/24) hivatkozik DOBAY László közlésére, miszerint 1910 augusztusában a Csíki-havasokban (Munții Ciucului), a Nagyhagymás (Hasmusu Mare) alatt sztrichninnel egy saskeselyűt mérgezték (SALMEN 1980). *Mivel nem tudható az adatokból, hogy DOBAY látta-e a madarat, így nem bírálható el az eset sem érdemben, hiszen más információ nem támasztja alá a megfigyelés hitelességét. Kérdéses adat. (1)*

142.) 1911: ANONYMUS (1912a) a nagyszebeni (Sibiu) vadásztársaság 1911. évi vadállomány állapotát mutatja be, amelyben röviden a következőket mondja a fajról: „Szakállas és dögkeselyű, kőszáli sas. Ezen a nyáron állandó vendégek s a kitett dögnel könnyű volt őket löni”. *Ennyi információból nem dönthető el, hogy a közlő állítása hiteles-e. Kérdéses adat. (1)*

143.) 1913: SALMEN (1980) hivatkozva Andreas BERGER (1914) munkájára azt jelenti, hogy 1913 őszén BERGER biztos forrásból úgy értesült, hogy létezett egy saskeselyű fészek a Fogarasi-havasokban (Masivul Făgărașului), a Dimbovita-völgy felső részén, a Vârful Urleitől délre. *Bár a közlő maga is a felkészült ornitológusok közé tartozott a maga korában, s habár tulajdonképpen kezkesedik az értesüléseinek helyességéért, azonban az információ forrásáról nem tudunk részleteket, ezért csak valószínűsíthetjük az adat helyességét. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

144.) 1916: BARTHOS (1917a) arról számol be, hogy a Retyezáton (Munții Retezat) a jelzett év augusztusában 2200 m magasságban egy saskeselyűt láttak. Az esetről megemlíti SALMEN (1980) is. *A beszámoló szövegezéséből nem derül ki, hogy BARTHOS vagy más szakember látta-e az illető madarat, így az eset nem bírálható el érdemben. Kérdéses adat. (1)*

145.) 1917: Augusztus hónapban a Retyezáton (Munții Retezat) két ízben is láttak egy-egy saskeselyűt (BAR-

THOS 1917b). Az esetről említést tesz ANONYMUS (1921c), valamint SALMEN (1980) is. *A közleményekben nincs értékelhető adat, aminek alapján a kérdés vizsgálható lenne. Kérdéses adat. (2)*

146.) 1917: A jelzett év októberében a Retyezáton (Munții Retezat) az uradalom Boresku-mare (Borescu Mare) nevezetű havasán figyeltek meg egy szakállas saskeselyűt (BARTHOS 1917b). Az esetről említést tesz BREHM (é. n.) és ANONYMUS (1921c) is. *Nincs érdemi információ egy publikációban sem, amely a bírálatot segíthetné. Kérdéses adat. (1)*

147.) 1920 előtt: ZEYK (1920) megemlíti, hogy KÜSZTEL Guido birtokában van egy saskeselyűnek a feje és a lábai, amit a Hátszeghez (Hațeg) közeli Mehádiai-havasokban (Munții Mehedinții) lőttek. *Az adatokból nem derül ki, hogy a jelzett fej és lábak valóban egy saskeselyű feje és lábai voltak-e. Kérdéses adat. (1)*

148.) 1920 körül: LINTIA (1948–51) beszámol róla, hogy 30–40 év után a jelzett időpontban ismét megtelepedett a saskeselyű a Retyezátban (Munții Retezat), és 2–3 éven át költött is ott, ahogyan azt TELEKI Jenő is megfigyelte. A szerző beszámolója szerint 1927 decemberében egy erdőőr szerencsétlen lövése leterítette az egyik madarat (valószínűleg a tojót) a Surul havas (Vârful Surul) alján, Cainani (Căineni) község határában, s ezzel az utolsó költőpár is megsemmisült a hegységben. A híradás szerint a lelőtt madár a Nagyszebeni Múzeumba (Sibiu) került. *Sajnos a beszámolóban nincsen adat, amelyből az eset érdemben elbírálható lenne, s bár a lelőtt madár állítólag közgyűjteménybe került, ám az a nevezett gyűjtemény leltárában nem található már meg. Ráadásul az elejtés időpontja már túlnyúlik a jelen dolgozat által felölelt kronológiai határokon is. Ezen kívül meg kell még jegyeznünk azt is, hogy a Surul-havas és Cainani település nem a Retyezátban, hanem a Fogarasi-havasokban terül el. Kérdéses adat. (2)*

Délvidék

149.) 1852: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) hivatkozva REISER (1939), MATVEJEV (1950) és GRUBAČ (2002) munkáira azt állítja, hogy a jelzett évben Zimony (Zemun) környékén két félig fejlett példányát figyelték meg a fajnak. *Sajnos a beszámolókból nem derül ki sem az, hogy a három idézett munka melyikéből származik az adat, sem az, hogy ki látta az említett madarakat. Kérdéses adat. (2)*

150.) 1881: LÉVÁRDI (1886c) bővebb tájékoztatás nélkül annyit közöl, hogy a jelzett évben a dalmát határon

lőttek egy szakállas saskeselyűt. *Bár a nevezett szerző a keselyűk jó ismerőjének tekinthető, a beszámolójában nincsen semmilyen értékelhető adat, s így az eset nem is bírálható el. Kérdéses adat. (1)*

151.) 1898: GRBAC & KRALJ (2008) beszámolója szerint a zágrábi Horvát Természettudományi Múzeum (Zagreb) birtokában van napjainkban is egy saskeselyű tojó, amit E. GROSSMANN gyűjtött Krivošije környékén 1898 áprilisában. *Mivel az említett példány múzeumi gyűjteménybe került, ezért egyértelmű a faji hovatartozása. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

Okkupált területek

152.) 1847: REISER (1939) beszámolója szerint egy SENDTNER nevű botanikus a nevezett év júliusában több saskeselyűt látott a látszóval a Kupreš és Malovan közötti síkságon, de az említett szerző is kérdésesnek tekinti az adatot. GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is megemlékezik az esetről, ám ők csak egyetlen példány megfigyeléséről tudnak. *Mivel REISER maga is kételkedik a megfigyelés helyességében, így mi sem tehetünk másképpen. Kérdéses adat. (2)*

153.) 1879: November hó során VON TUDE százados lőtt egy felnőtt példányt Mostar környékén, amit átküldtek RUDOLF trónörökösnek. A madár végül a Bécsi Természettudományi Múzeum (Wien) gyűjteményébe került (REISER 1939). Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Mint ahogy a saskeselyű az egyik legnevesebb európai múzeum tulajdonába került, ezért a faji hovatartozásához nem férhet kétség. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

154.) 1880 körül: A jelzett időszakban került a neves bécsi preparátor, HODEK asztalára egy majdnem teljesen tönkrement példány a fajnak boszniai Kalinovikból. Az egyébként gyönyörűen színezett madárból csak a fejet és a nyakat tudta megmenteni az ismert szakember, amely később is a tulajdonában maradt (REISER 1939). Az esetet megemlíti GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is. *Mivel HODEK maga is igazolta a madár faji hovatartozását, így az elegendő ahhoz, hogy az adatot hitelesnek tekintsük. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

155.) 1880: LIBURNAU (1892) adatai szerint a Bécsi Természettudományi Múzeumban (Wien) fellelhető egy adult saskeselyű, amit RUDOLF trónörökös hozott terítékre Mostar közelében a jelzett év januárjában. *Mivel a madár múzeumba került, és ott saskeselyűként vették leltárba, így az adat érvényesnek tekinthető. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

156.) 1885: GRBAC & KRALJ (2008) adatai szerint, illetve SUŠIĆ (szem. közl.) személyes látogatása alkalmával megállapítást nyert, hogy a Zágrábi Természettudományi Múzeum (Zagreb) gyűjteményében ma is fellelhető egy saskeselyű a jelzett év decemberéből. A madarat a hercegovinai Borova Glava környékén gyűjtötték. *Mivel az állat még ma is fellelhető a nevezett múzeum gyűjteményében, így a meghatározása is biztosnak tekinthető. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

157.) 1886: REISER (1939) beszámol RUDOLF trónörökös nem pontosított közléséről, miszerint márciusban Trebinje közelében egy megbízható megfigyelő egy kihegyezett dög fölött három saskeselyűt látott keringeni. GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is említést tesz röviden az esetről. *Bár a koronaherceg kiváló ornitológus volt, de sajnos a megfigyelő személye homályban maradt, ám mivel a trónörökös megbízhatónak tekintette az észlelt adatait, így azok valószínűleg helyesek is voltak. Valószínűleg helyes meghatározás. (1)*

158.) 1886: REISER (1891) jelentése szerint a sarajevói Bosznia-Hercegovinai Tartományi Múzeum (Sarajevo) egyebek mellett rendelkezik egy saskeselyűvel, amit BECK gyűjtött 1886 márciusában a Mostar melletti Blagaj közelében. *Mivel a madár múzeumban lett elhelyezve, így a jelentés hitelesnek tekinthető. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

159.) 1886: A sarajevói múzeum (Sarajevo) REISER (1891) adatai szerint birtokában van egy fiatal saskeselyűnek, amit J. DORFINGER gyűjtött a nevezett év folyamán a Nevesinje melletti Grad közelében. *Nevesinje gyűjteménybe került madárról lévén szó, annak adatai nem lehetnek kérdésesek. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

160.) 1886: A sarajevói tartományi múzeum (Sarajevo) gyűjteményének része egy a nevezett évben Banjaluka környékén A. SCHREITER által gyűjtött szakállas saskeselyű is (REISER 1891). *Nevesinje múzeumban elhelyezett preparátumok esetében az adatok hitelessége elfogadható. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

161.) 1887 körül: REISER (1939) a jelzett időpontban Bécsben DORFINGER preparátor kiállításában talált egy Hercegovinában közelebről meg nem nevezett helyről származó kitömött saskeselyűt, amit Philipp BECK főerdész hozott terítékre. REISER megvásárolta a madarat az akkoriban alapított sarajevói tartományi múzeum (Sarajevo) gyűjteményé számára. *Mivel az említett példányt a szerző maga is látta, ezért igazoltnak tekinthető annak meghatározása. Biztosan helyes meghatározás. (1)*

84. ábra: A saskeselyű régies ábrázolása PÖPPIG (1848) nyomán – Old depiction of bearded vultures from PÖPPIG (1848)

85. ábra: SCHILLING erdőmester és zsákmánya Sarajevó környékéről (LASKA 1905 nyomán) – Forest officer SCHILLING and his quarry from the vicinity of Sarajevo (from LASKA 1905)

tar környékén előfordult a szakállas saskeselyű. Az adatok túlzottan szűkösek az eset érdemi bírálatához. **Kérdéses adat (1)**

194.) 1900: PICHLER (1906) tájékoztatása szerint a nevezett év során az említett szerző Savića Lokva környékén, Pločno közelében figyelt meg egy fiatal saskeselyűt. Mivel a beszámoló szerint az író maga is látta madarat, s mivel egyben a keselyűk jó ismerői közé tartozott, ezért a megfigyelési adatait feltételesen mi is elfogadhatjuk. Valószínűleg helyes meghatározás. **(1)**

195.) 1903: PICHLER (1906) megfigyelése szerint február hónapban egy fiatal saskeselyűt láttak a Velež-hegység keleti oldalán (valószínűleg Mostar közelében) egy farkasvadászat alkalmával, amikor a madár a vadászok vonala fölött bántatlanul elhúzott. Mivel a szerző maga is látta a kérdéses példányt, így feltehetően helyesen határozta meg ezt a jellegzetes röpképpű fajt. Valószínűleg helyes meghatározás. **(1)**

196.) 1904 előtt: BREHM (1904) pontosabb meghatározás nélkül hivatkozik GURNEY közlésére, aki Mostar vidékén, a Velež-hegységben találkozott saskeselyűvel. Nincs elegendő információ az eset érdemi bírálatához. **Kérdéses adat (1)**

197.) 1905 előtt: LASKA (1905) munkájában közöl egy fényképet (85. ábra), amelyen SCHILLING erdőmester látható a zsákmányaival, amelyeket a Sarajevó (Sarajevo) melletti Trebević környékén hozott terítékre. A zsákmány egy szakállas saskeselyűből, egy barátkeselyűből és egy fakó keselyűből áll. A fénykép egyértelműen igazolja a szerző állításait. **Biztosan helyes meghatározás. (1)**

198.) 1905: A nevezett év októberében REISER (1939) megfigyelt egy pár saskeselyűt, amint azok egy vízesés fölött keringtek, s amelyek Rakitnica közelében laktak és fészkeltek. A madarakat Bobovičići hegyi falu pásztorai is jól ismertek. Ezt a keselyűpárt 1911 tavaszán még BORNEMISSZA báró és a neves angol fényképész, LODGE is megfigyelte a nevezett helyen, azonban fotón nem sikerült őket megörökíteni. Az esetet megemlítve GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) is úgy véli, hogy a fészkek 1905–1911 között volt lakott. REISER, valamint a többi megfigyelő neve garancia a meghatározás helyességére. **Biztosan helyes meghatározás. (2)**

199.) 1910 előtt: W. B. (1910) arról tájékoztat, hogy az okkupált tartományban Blagaj környékén lőtt egy saskeselyűt, aminek a szárnyfesztávja 320 cm lett volna. A közlő elmondja azt is, hogy a meglőtt madár más keselyűk társaságában körözött az említett környéken, s a lövéstől nem pusztult el, hanem csak megsebesült, s

még két hétig élt fogságban. A szerző szerint a madár faji hovatartozását megkérdőjelezi az a tény is, hogy Blagaj mindössze kb. 50 m-re fekszik a tenger szintje fölött. Az esetről igen részletesen beszámol TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1911a) is. Az információk nem elegendők az eset lényegi vizsgálatához, s az elejtett madár szárnyfesztávja is irreálisan nagynek tűnik, azonban a lelőhely tengerszint feletti magassága önmagában nem zárja ki a faj előfordulását, hiszen az sziklás vidéken fekszik, és a környezetében magas hegyek is találhatóak. **Kérdéses adat (1)**

200.) 1910 előtt: W. B. (1910) beszámol egy másik esetről is, amikor a Veleš-planina környékén, Nevesinje közelében a szerző kb. 1800 m magasságban egy sziklás lejtőn megpihent, miközben egy „hágó keselyű” lecsapott a szerzőtől néhány lépésre lévő kutyára. A közlő rálőtt a madárra, amely egy marék toll hátrahagyásával elmenekült. Az említett vadász mindebből szakállas saskeselyűként határozta meg a kérdéses madarat. Az esetet röviden ismerteti TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1911a) is. Mivel a beszámoló nem tartalmaz elegendő értékelhető információt az esettel kapcsolatban, s mivel már az előző történetben is számos pontatlanság látott napvilágot az író tollából, így a megfigyelés nem bírálható el érdemben. **Kérdéses adat (1)**

201.) 1910 előtt: W. B. (1910) beszámol még egy esetről, miszerint a szakállas saskeselyű a fakó keselyűkkel együtt kb. 100 m-es magasságban fészkel, csak a szövegből nem derül ki egyértelműen, hogy ezt az író a Veleš-planina környékén, Nevesinje közelében vagy Blagaj környékén figyelte meg. A közlő arról is beszámol, hogy egy főhadnagy itt el is ejtett egy saskeselyűt. Az esetet leközi TSCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN (1911a) is. A közleményben annyi a bizonytalanság, hogy azt érdemben elbírálni nem lehet. **Kérdéses adat (2)**

202.) 1911: REISER (1939) jelentése szerint a faj jó ismerőjének számító Aurel SPRUNG 1911 szeptemberében az Új-Sarajevóban (Novo Sarajevo), a gyakorlótéren egy fiatal és egy felnőtt saskeselyűt figyelt meg. Mivel a közlő megfelelőnek tartja az észlelő szakmai jártasságát, így valószínűleg az adatok megbízhatónak tekinthetők. **Valószínűleg helyes meghatározás. (2)**

203.) 1912: A jelzett év júniusában ZELEBOR preparátor Sarajevó (Sarajevo) és Alipašin most között egy szénakazal tetején látott egy öreg saskeselyűt. Mivel az említett megfigyelést egy preparátornak köszönhetjük, így feltehető, hogy a közlő jól ismerte a ragadozó madarakat, és el is tudta különíteni a különböző fajokat egymástól. **Valószínűleg helyes meghatározás. (1)**

204.) 1912: GRUBAČ & PUZOVIĆ (é. n.) bővebb adatszolgáltatás nélkül megemlíti, hogy a Prenj-hegységben 1912-ig meg lehetett figyelni egy szakállas saskeselyűt. Mivel a megfigyelő személyéről és az észlelés körülményeiről bővebb adat nem áll a rendelkezésünkre, így az információ hitelessége sem dönthető el. **Kérdéses adat. (1)**

205.) 1913: Othmar REISER, a sarajevói múzeum (Sarajevo) őrének véleménye szerint a jelzett évben talán egy pár szakállas saskeselyű fészkelte még Volnjak és Konjica környékén (ANONYMUS 1913a). Bár a szerző anonim maradt, ám ez nem befolyásolja érdemben a következtetéseket, hiszen az idézett zoológus is kételkedett az adat hitelességében. **Kérdéses adat. (2)**

206.) 1913: Othmar REISER, a sarajevói múzeum (Sarajevo) őrének véleménye szerint a jelzett évben egy pár szakállas saskeselyű talán még fészkelte Graboviča (nem azonosítható) környékén (ANONYMUS 1913a). A szerző anonimitása és az idézett zoológus megfogalmazása („talán”) együttesen értékelhetetlenné teszik az állítást. **Kérdéses adat. (2)**

Összegzések, következtetések

A fentebb bemutatott adatok összesen mintegy 206 darab megtárgyalt szakállas saskeselyű észlelést ölelnek fel, amelyek alább táblázatokban (42–45. táblázat) és térképeken (26–36. térkép) is bemutatásra kerülnek. Mivel a faj nagy érdeklődésre tarthatott számot mind a vadászok, mind a természetbúvárok körében, így feltehetően szinte minden észlelésüket leközltek valamilyen korabeli szaklapban. Éppen ezért talán ennél a fajnál a leghitelesebb az a kép, amelyet a jelen munkában sikerült felvázolni, s amely a saskeselyű észlelési helyeit és állományainak megfigyeltetését, illetve teljes megse-

misülését mutatja be. A térképekkel kapcsolatban utalnunk kell arra, hogy néhány esetben az adott észlelési pontok nem pontosan a megfigyelés helyén lettek megjelenítve, amely az egyes lokációk gyakori említésével és az ebből adódó „észlelési zsúfoltsággal” áll összefüggésben. Éppen ezért az eddigiektől eltérően ennél a fajnál az erdélyi észleléseket bemutató térképek időkorlátait sok esetben a bemutatott adatok mennyiségéhez igazítottuk, és az egyes észlelési pontok túlzásfoklata határozta meg az intervallumok mértékét.

Az észlelt madarak havonkénti megoszlását figyelve egyértelművé válik, hogy Erdélyben, illetve Bosznia-Hercegovinában az év minden szakában megfigyelhető volt a szakállas saskeselyű. Míg azonban Erdélyben a fiókák kirepülésének időszakában, azaz augusztusban figyelhető meg egy észlelési csúc, addig az okkupált tartományokban a pázás és a költés idején, tehát február–márciusban látták a legtöbb példányt. Fontos eredmény továbbá az is, hogy a faj sokak által kérdésesnek ítélt erdélyi fészkelését sikerült néhány biztos és valószínűleg helytálló adatot összegyűjteni és bemutatni.

Az erdélyi adatok térképi feldolgozása során vált egyértelművé, hogy a szakállas saskeselyű előfordulásának súlypontja a régióban a Déli-Kárpátok hegyláncaira esett – főleg a Retyezátra, Fogarasi-havasokra és a Brassói-havasokra. A nevezett hegységek között az egyes időszakokban az adatszámok közötti éles kontraszt arra vezethető vissza, hogy a különböző években egy-egy neves vadász vagy ornitológus működése és ügybuzgalma jelentősen megemelhette a megfigyelések számát bizonyos vidékeken, míg más területeken ugyanabban az időszakban feltehetően a hasonló kvalitású szakemberek hiánya miatt találunk jóval kevesebb észlelést. A bosznia-hercegovinai ponttérkép az előzőekhez hasonlóan világosan igazolja a faj hegyvidéki kötődését, amely az adott esetben elsősorban a délkeleti régiót foglalja magában. Ezen kívül figyelemre méltó még, hogy a nevezett tartományokban milyen magasra rúgott a biztos meghatározások aránya a valószínűleg helyes és kérdéses esetekkel szemben.

42. táblázat: A történelmi és jelenkori Magyarországon tett szakállas keselyű észlelési esetek összegzése 1800–2010 között (a táblázat egyes rubrikáiban lévő zárójeles számok azt jelzik, hogy az előtte feltüntetett észlelési számból hány eset vonatkozott szakállas keselyűk fészkelésére) – *Bearded vultures recorded in historical and present-day Hungary between 1800–2010* (Numbers in parentheses refer to documented nesting events)

Ország-rész	Kérdéses adat	Valószínűleg helyes meghatározás	Biztosan helyes meghatározás	Összesen megtárgyalt adat
Mai Magyarország	5	–	–	5
Felvidék	3	–	–	3
Erdély	61(7)	53(8)	30(2)	144
Délvidék	2	–	1	3
Okkupált tartományok	18(5)	18(7)	24(5)	60

43. táblázat: Az adatok alapján a valószínűleg helyes (V) és biztosan helyes (B) meghatározás alá eső minimálisan kalkulált szakállas saskeselyű egyedszám időszakokra és tájegységekre bontva – *Numbers of probably correct (V) and definitely correct (B) identifications of bearded vultures according to decades and geographic regions*

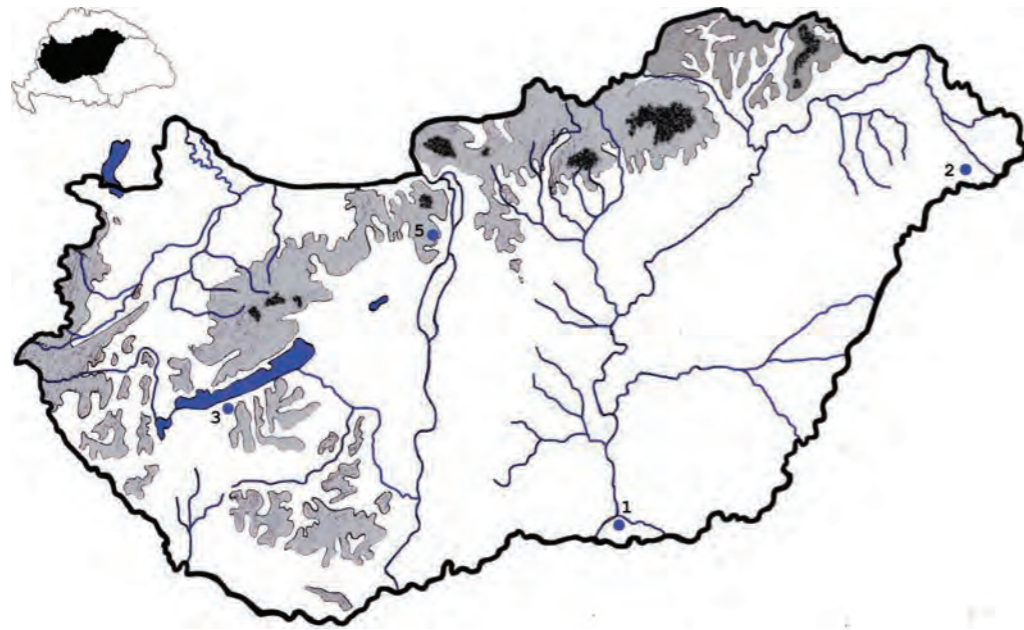
	Erdély		Okkupált tartományok	
	V	B	V	B
1800–1810				
1811–1820				
1821–1830	1			
1831–1840				
1841–1850	2	1		
1851–1860	20			
1861–1870	6	4		
1871–1880	8	11		3
1881–1890	32	17	16	17
1891–1900	14	3	11	8
1901–1910	4	2	1	3
1911–1920	1		3	
Összesen	89	38	31	31

44. táblázat: A szakállas keselyűnek Erdély területén ismertté vált „valószínű” és „biztos” észlelései havonkénti megoszlásban és minimálisan kalkulált egyedszámra megadva – *Probably correct and definitely correct identifications of bearded vultures in Transylvania according to their monthly distributions and the number of reported individuals*

	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Valószínű	1	–	–	1	1	1	9	22	6	3	–	1
Biztos	3	2	2	–	3	3	–	2	1	3	1	2
Összesen	4	2	2	1	4	4	9	24	7	6	1	3

45. táblázat: A szakállas keselyűnek Bosznia-Hercegovina területén ismertté vált „valószínű” és „biztos” észlelései havonkénti megoszlásban és minimálisan kalkulált egyedszámra megadva – *Probably correct and definitely correct identifications of bearded vultures in Bosnia and Herzegovina according to their monthly distributions and the number of reported individuals*

	Jan	Feb	Már	Ápr	Máj	Jún	Júl	Aug	Szep	Okt	Nov	Dec
Valószínű	–	2	8	3	1	1	2	–	2	2	–	–
Biztos	2	9	3	–	1	1	–	1	–	2	1	3
Összesen	2	11	11	3	2	2	2	1	2	4	1	3

26. térkép: A mai Magyarországon 1800–2010 között tett szakállas keselyű észlelések térképi ábrázolása;

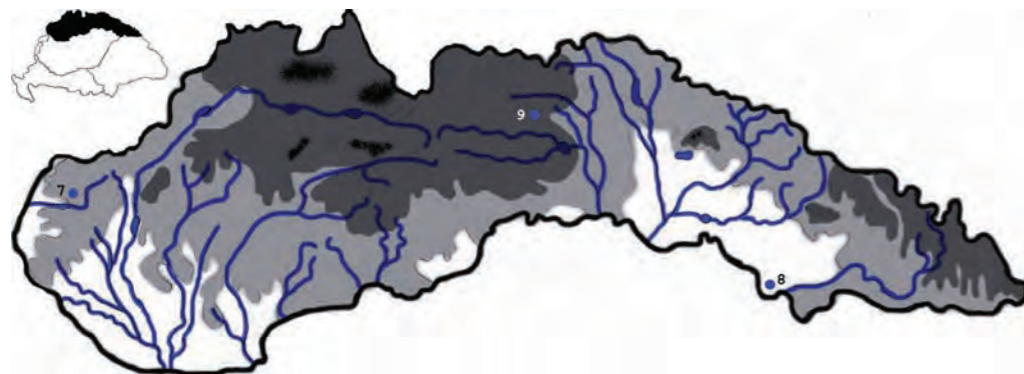
Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of bearded vulture records in present-day Hungary between 1800–2010;

Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record.

The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

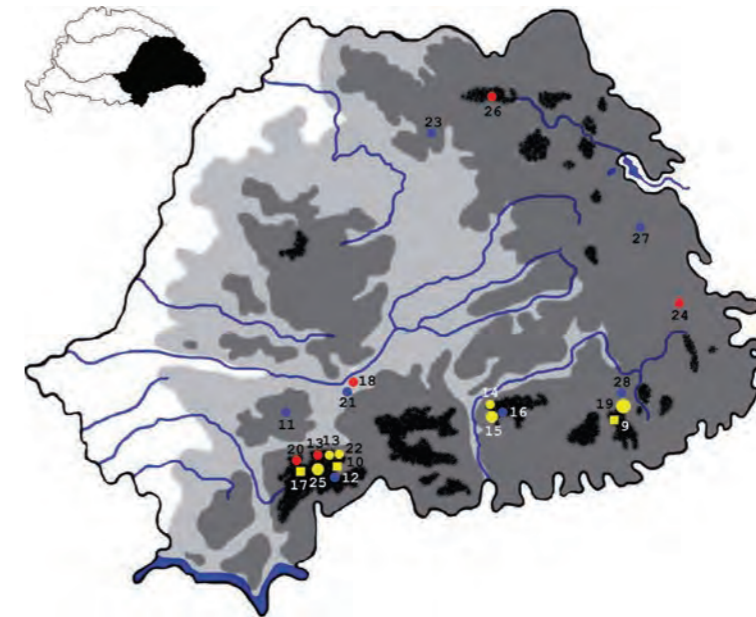
27. térkép: Az egykori Felvidéken 1800–1920 között tett szakállas keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of bearded vulture records in former Upper Hungary between 1800–1920;

Symbols: ● = definitely correct record, ● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

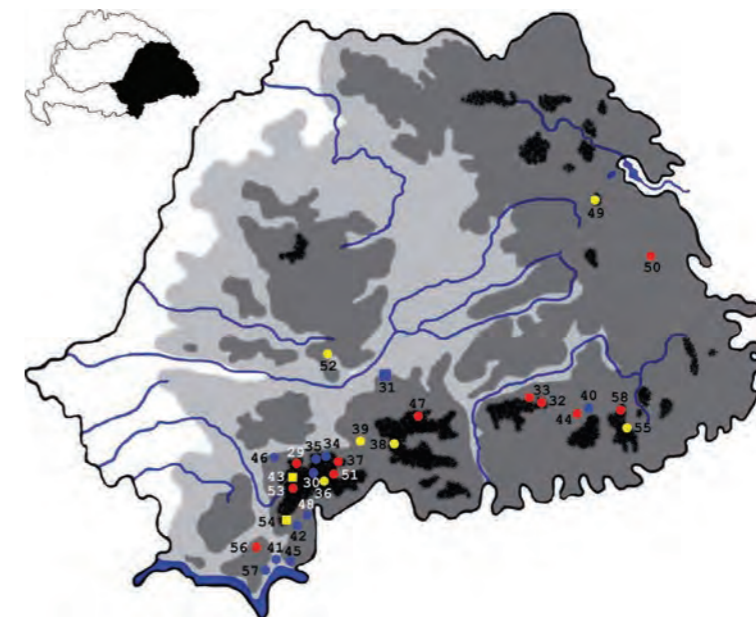
28. térkép: Erdély területén 1800–1870 között tett szakállas keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of bearded vulture records in Transylvania between 1800–1870; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

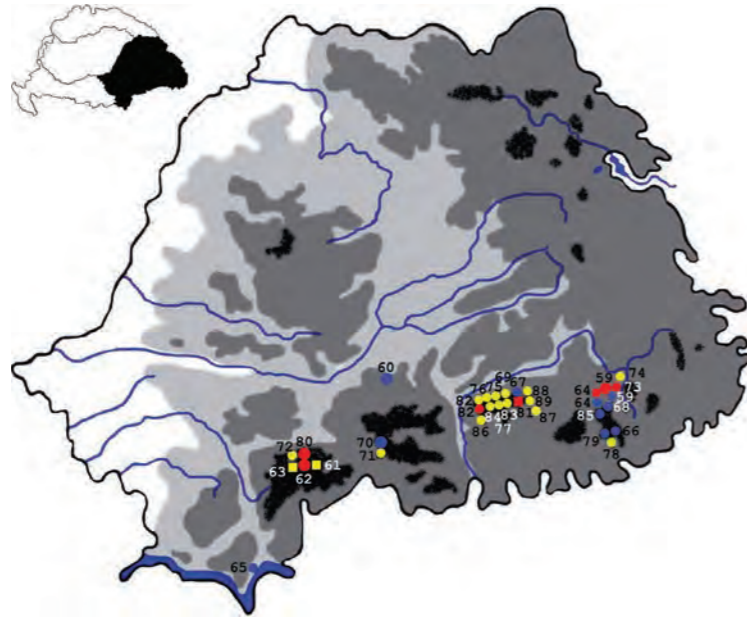
29. térkép: Erdély területén 1871–1880 között tett szakállas keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of bearded vulture records in Transylvania between 1871–1880; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

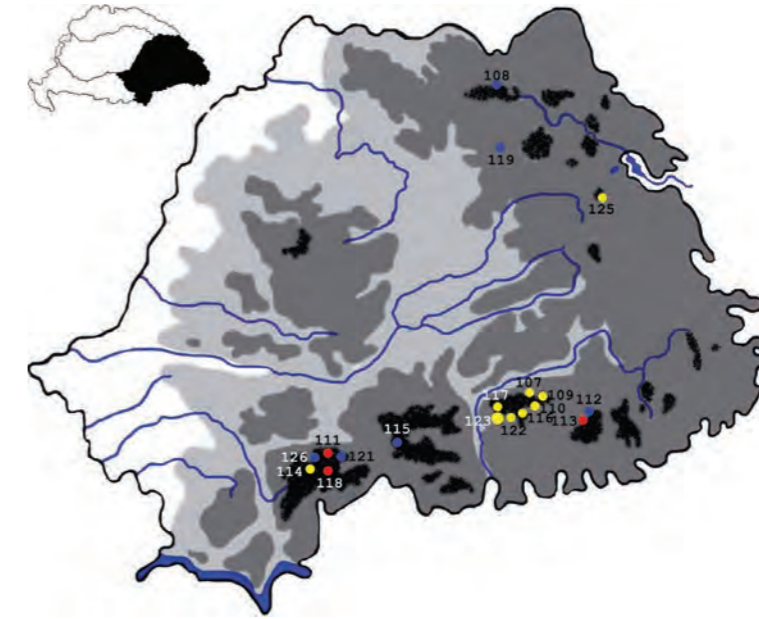
30. térkép: Erdély területén 1881–1887 között tett szakállas keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of bearded vulture records in Transylvania between 1881–1887; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

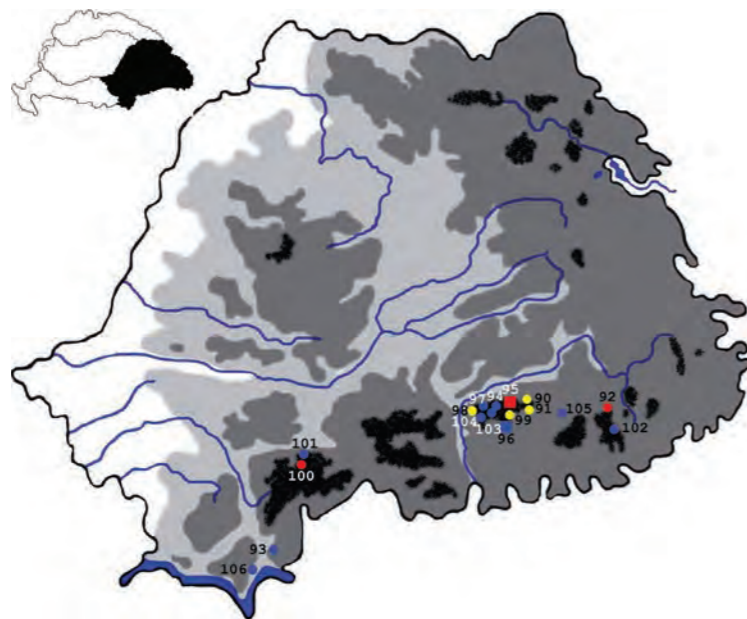
32. térkép: Erdély területén 1891–1900 között tett szakállas keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of bearded vulture records in Transylvania between 1891–1900; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

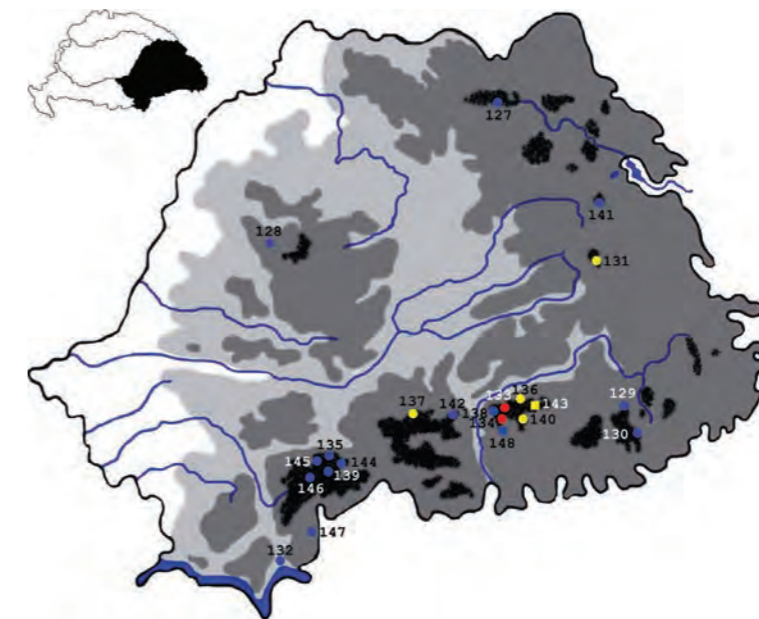
31. térkép: Erdély területén 1888–1890 között tett szakállas keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of bearded vulture records in Transylvania between 1888–1890; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

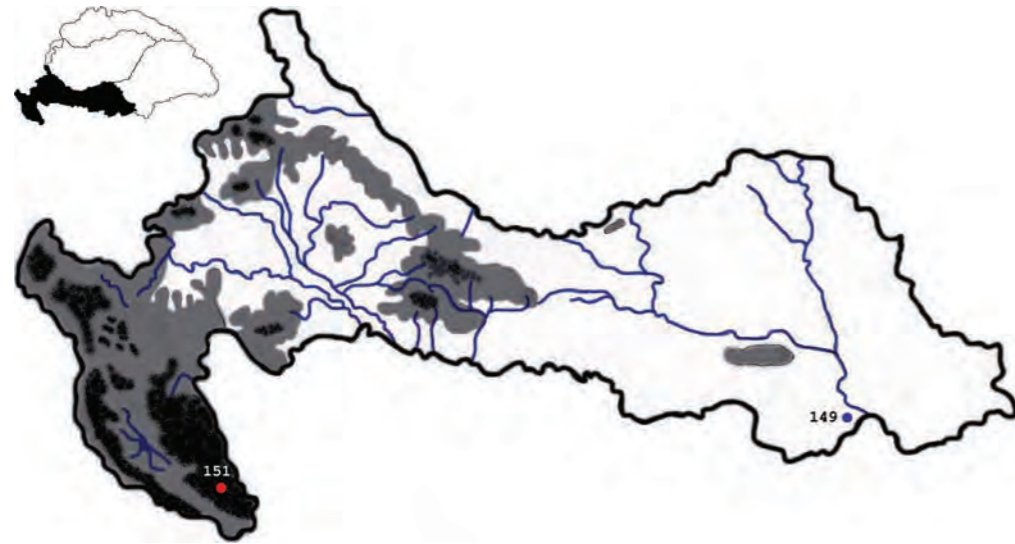
33. térkép: Erdély területén 1900–1920 között tett szakállas keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of bearded vulture records in Transylvania between 1900–1920; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

34. térkép: A Délvidék területén 1800–1920 között tett szakállas keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of bearded vulture records in the Southland between 1800–1920; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

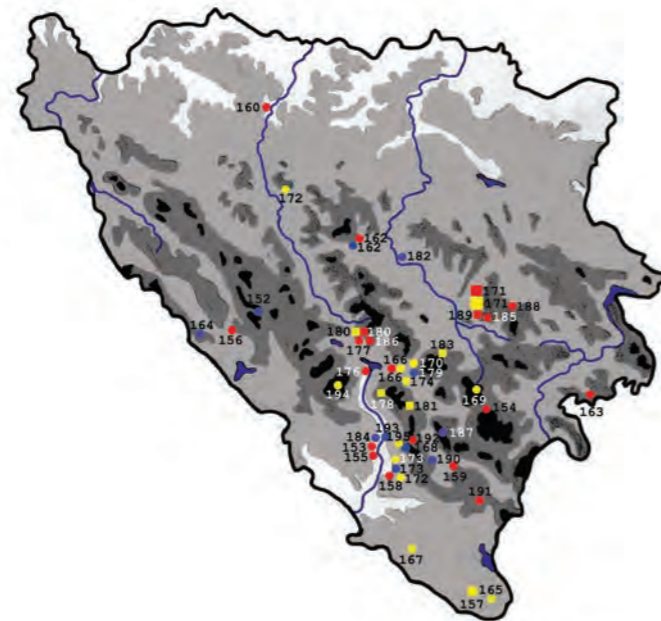
36. térkép: A Bosznia-Hercegovina területén 1900–1920 között tett szakállas keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of bearded vulture records in Bosnia and Herzegovina between 1800–1890; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

35. térkép: A Bosznia-Hercegovina területén 1800–1900 között tett szakállas keselyű észlelések térképi ábrázolása;

Jelmagyarázat: ● = biztosan helyes észlelési adat, ● = valószínűleg helyes észlelési adat, ● = kérdéses észlelési adat, ■ = biztosan helyes fészkelési adat, ■ = valószínűleg helyes fészkelési adat, ■ = kérdéses fészkelési adat

A jelek háromféle nagysága a térképen a minimálisan megfigyelt példányszámra utal: 1–2; 3–6; hatnál több.

Cartographic representation of bearded vulture records in Bosnia and Herzegovina between 1800–1890; Symbols: ● = definitely correct record,

● = probably correct record, ● = questionable record, ■ = definitely correct nesting record, ■ = probably correct nesting record, ■ = questionable nesting record. The size of the symbols indicates the minimal number of individuals: 1–2; 3–6; more than six.

Kiegészítő adatok

Hazai közgyűjtemények

Az alábbiakban azokat a közintézményeket mutatjuk be, amelyeknek a gyűjteményében bizonyosan volt vagy van azokból a keselyűfajokból, amelyek a jelen munka tárgyát képezik.

Fővárosi Állat- és Növénykert

Sajnálatos módon az intézményben valaha élt állatok jegyzéke meglehetősen hiányos (egyebek mellett azért, mert működésének első időszakában részvénytársaságként működött, és annak iratanyaga nem maradt fenn), így csak részadatokkal rendelkezünk az itt fogságban ápolt keselyűket illetően is.

A legkorábbi időszakból PETÉNYI (1904) beszámolójából tudunk egy 3 éves barátkeselyűről, amelyet a pesti állatseregletben tartottak fogva, s az állatot a híradás szerint Brassóból (Braşov) hozták fel a nevezett városba. A szerző azt mondja, hogy a madár 1847 márciusában rakott tojást, s PETÉNYI a tojás pontos leírását is közli. Az eset szépséghibája, hogy a dátum valószínűleg elírás eredménye, mivel a Fővárosi Állat- és Növénykert csak 1866-ban nyitotta meg először a kapuit, így lehet, hogy csak 1867-ben került a madár az említett gyűjteménybe. Mindenesetre LÁPOSI (1942) közlése alapján annyi bizonyos, hogy LÁZÁR nem tisztázott munkája szerint a nyitás pillanatában fakó keselyű („fakó dögönc”) és barátkeselyű („barna keselyű”) is egyaránt volt az intézmény gyűjteményében, habár az sajnos nem derül ki, hogy mely fajból hány példány volt a kollekción.

Időrendileg hasonlóan korai időszakból származnak FRIVALDSZKY (1891), CHERNEL (1889), BREHM (1904), valamint LAKATOS (1910) beszámolóit, amelyek szerint 1866-ban Bihar megyéből egy dögkeselyű is került a Budapesti Állatkertbe.

Nagyon kevés információval szolgál az intézmény keselyűféléivel kapcsolatban ANONYMUS (1911a), aki azonban leszögezi, hogy 1911-ben egy öreg szakállas saskeselyű is látható volt az Állatkert kiállításában, több más keselyű és sas társaságában. A szövegkörnyezetből vélelmezhető, hogy a madár a Fogarasi-havasokból (Măşivul Făgăraşului) vagy a Retezatból (Munții Retezat) származhatott. Nem sokkal később ANONYMUS (1916)

azt közli, hogy a Schönbrunni Állatkert (Wien) a király főudvarmesterei hivatalának rendelkezésére több mint 60 állatot ajándékozott a budapesti társintézménynek, amelyek között egyebek mellett egy barát- és egy fakó keselyű is szerepelt. KÖVÉR (szem. közl.) tájékoztatása szerint az említett madarak 1916-ban érkeztek az intézménybe, illetve a nevezett közlő szerint 1914-ben egy, míg 1929-ben két dögkeselyűt is kapott az állatkert a schönbrunni társintézménytől. Ebben az időben ANONYMUS (1917b) az állatkert ajándékozójának és ajándékaiknak felsorolásánál megemlíti, hogy 1917-ben RHÉDEY Aladár egy ismeretlen származású barátkeselyűt adományozott az intézménynek, majd ANONYMUS (1918) szerint egy évvel később LAUSCHMANN Jenő a frontról küldött egy másik példányt az állatkertnek.

A következő adatunkat az intézmény óvilági keselyűiről CERVA (1920) közlésének köszönhetjük, aki a Budapesti Állatkertben tartott keselyűk fészkeléséről írt cikket. A szerző szerint 1920 táján nyolc fakó és két barátkeselyűt tartottak együtt, s az előbb említett faj szaporodott is. A híradás szerint a fakó keselyű fióka 48 nap után kelt ki, egy barátkeselyű azonban nem sokkal a kikelése után elkapta és felfalta fiatal rokonát. VASVÁRI (1922) ezzel kapcsolatban egészen röviden csak annyit közöl, hogy a fakó keselyű néhányszor már költött az Állatkertben. Ebből az időszakból SZOMBATH (1941a, 1941b) rövid közlése alapján tudjuk azt is, hogy 1926-ban vásárolt az intézmény a Bázeli Állatkerttől (Basel) egy szakállas saskeselyűt, amely 1928-ig élt Budapesten.

ANONYMUS (1932a) beszámolója szerint KELECSÉNYI Tibor 1931 októberében Tápiószálon egy két éves fakó keselyűt szárnyazott, amely két hét alatt felépült a sérüléseiből, majd ezután a Budapesti Állatkertbe került. Ezt követően 1932-ben DURGÓ József a kiskomáromi káptalan birtokán egy felnőtt fakó keselyűt sebesített meg, amely BAGYAI Gyula főerdészhez került (ANONYMUS 1932b). A szerző szerint a főerdész állatorvosi segítséggel gyógyította a madarat, hogy azután a Budapesti Állatkertnek ajándékozhasza azt. Azt, hogy az állat valóban a fővárosi kertbe került-e, sajnos nem tudtuk megállapítani. Az intézmény keselyűinek állományairól tájékoztat SZOMBATH (1932) is, aki azt jelenti, hogy az utóbbi időben egy darab magyarországi származású fiatal fakó keselyűvel és két darab külföldről származó

46. táblázat: 1970–2012 között a Fővárosi Állat- és Növénykert nyilvántartásába került keselyűk jegyzéke (KÖVÉR közlése nyomán)
Vultures kept at the Zoological and Botanical Garden of the City of Budapest between 1970–2012 (after KÖVÉR pers. comm.)

Faj	Nem	Bekerülés	Kikerülés	Egyéb
<i>Gyps fulvus</i>	♂	1988.02.18., Moszkva	1988.03.18., elhullás	–
<i>Gyps fulvus</i>	?	1991.11.25.	1993.06.07., elhullás	–
<i>Gyps fulvus</i>	♂	1998.12.19., La Fronti	2004.02.16., elhullás	1995.03.12-én kelt a Zoobotanico de Jerezben
<i>Gyps fulvus</i>	♂	1998.12.19., La Fronti		1994.04.18-án kelt a Zoobotanico de Jerezben
<i>Gyps fulvus</i>	♂	2001.05.16.	2005.08.01., Thoiry, ajándékozás	1996.13.30-án kelt Hannoverben
<i>Gyps fulvus</i>	♀	2012.04.05., Bussolengo		Kölcsönzött
<i>Gyps fulvus</i>	♂	2012.05.22., León		Csere
<i>Gyps fulvus</i>	♀	2012.05.22., León		Csere
<i>Gyps fulvus</i>	♀	2012.05.22., León		Csere
<i>Neophron percnopterus</i>	♂	1970.12.15.	1999.08.19., elhullás	–

barátkeselyűvel gyarapodott az állatkerti állomány, amely így összesen kilenc különböző fajú keselyű példányt számlál. A nevezett szerző azt is megemlíti, hogy az intézmény fakó keselyűi minden évben raknak tojást, azonban a szűk helyen sosem sikerül kikeltetni azokat, mert a madarak elzavarják egymást a fészkekről és összetörik a tojásokat. SZOMBATH (1934) nem sokkal később is egy hasonló esetről számol be miszerint az intézményben egy kondor keselyű (*Vultur gryphus*) a sodronyhálót szétszakítva átment a szomszédos röpdébe, ahol az ott fészkelő fakó keselyűk tojását összetörte és a benne lévő jól fejlett fiókat szétépte. Szintén SZOMBATH (1941a, 1941b) adataiból tudjuk azt is, hogy 1941 májusában vásárolt az állatkert egy fiatal szakállas saskeselyűt, amely valahonnan Ázsiából érkezett Szerbián és Hamburgon keresztül. Azt, hogy a madár meddig élt Budapesten nem tudjuk, de az bizonyos, hogy legfeljebb 1944–45 fordulójáig maradhatott életben, hiszen a főváros szőnyegbom-bázásai után 1945 tavaszára a kert 2500 példányos gyűjteményéből csupán 14 állat élte túl a harcokat. Keselyű nem volt közöttük.

A háborút követő időszakból tudjuk, hogy 1956-ban egy pár fakó keselyű élt az állatkertben, amelyből a tojó 1973 áprilisában hullott el, míg a hím példány kikerülésének dátumát nem ismerjük (KÖVÉR szem. közl.). Ezt követően a nevezett szerző közlése alapján azt is tudjuk, hogy 1976 júliusában ajándékba kapott az intézmény egy tojó madarat, amely 1983 májusában hullott el. FODOR (1967) munkája alapján megállapítható, hogy 1967-ben, egy évvel a Fővárosi Állat- és Növénykert fennállásának

100 éves évfordulója után egy pár ismeretlen származású dögkeselyű, két fakó keselyű (amiket Magyarországon fogtak szarvasmarhák teteme mellett) és egy pár szakállas saskeselyű is volt az intézmény gyűjteményében. A szerző szerint ez az utóbbi madár pár a moszkvai állatkert centenáriumi ajándéka volt, míg KÖVÉR (szem. közl.) arról tájékoztatta a jelen sorok íróit, hogy 1962-ben már érkezett két példány Moszkvából a ZooObjed cég által a hazai kertbe, majd 1966. szeptember 23-án egy újabb pár került Budapestre. Az utóbb nevezett közlő arról is beszámolt, hogy valószínűleg 1966 decemberében egy tojó hullhatott el, mert az akkori igazgató, ANGHY Csaba egy 1967. június 21-én kelt levele szerint egy nőstény madarat keresett az intézmény, s a levél írója a moszkvai állatkertet nevezte meg lehetséges beszerzési forrásként. Sajnos az azonban nem világos, hogy a többi említett példánynak mi lett a további sorsa, csupán anynyi tűnik valószínűnek, hogy 1976 januárjában egy hím saskeselyű hullott el az intézményben.

MÖDLINGER (1978) beszámolója szerint 1976 júniusában Bács-Kiskun megye határában a Duna partján egy békult, mozgásképtelen fakó keselyűt találtak, amit a szerző a Fővárosi Állat- és Növénykertbe szállított, ahol a madár két hét alatt rendbe jött és kiállításba is került. Az ezt követő időszakból származó adatokat a 46. táblázatba foglalva mutatjuk be (KÖVÉR szem. közl.).

Szintén KÖVÉR (szem. közl.) információi alapján tudjuk azt is, hogy 1966-ban már volt egy pár dögkeselyű az intézményben, amelyek közül a tojó 1977 márciusában, míg a hím madár 1987 júliusában hullott el.

47. táblázat: A Magyar Természettudományi Múzeum gyűjteményében fellelhető példányok a jelen munka tárgyát képező négy keselyű-fajból (FUISZ közlése nyomán) – *Specimens of the four vulture species dealt with in the present volume in the bird collection of the Hungarian Natural History Museum (after FUISZ pers. comm.)*

Faj	Gyűjtés ideje	Gyűjtés helye	Gyűjtő neve	Egyéb
<i>Gypaetus barbatus</i>	1895	Retyezát (Munții Retezat)	DANFORD	♂
<i>Gyps fulvus</i>	1963.03.	Budapest, Kamaraerdő	HAMMEL, Sándor	♂
<i>Gyps fulvus</i>	2005.09.	Egyed	VÁCZI Miklós és MOGYORÓSI Sándor	Testhossz 1105 mm; a madárnak horvát gyűrűje volt, Creszsigeten jelölték

Magyar Természettudományi Múzeum (Budapest)

A múzeum egykori gyűjteményének jelentős része a Magyar Nemzeti Múzeum anyagából származott, s a Természettudományi Múzeum megalapítása után került áthelyezésre a nevezett intézmény leltárába. Sajnos azon-

ban az egykori nagy gyűjtemény nagy része az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei során megsemmisült, így mára alig maradt keselyű anyag. Ezek adatait a 47. táblázat ismerteti.

Magyar Mezőgazdasági Múzeum (Budapest)

BÁNYAI (szem. közl.) arról tájékoztatott, hogy valószínűleg valamennyi keselyűféle preparátum 1907 környékén került a Múzeum gyűjteményébe az intézmény megnyitásának alkalmából (lásd a 48. táblázatot). A kitömött madarak ma már igen rossz állapotban vannak, és semmilyen biztos adat sem maradt fenn róluk. Az említett közlő állításával összecseng i (1908) cikke is, aki arról tájékoztat, hogy a nevezett intézmény számára a Hazai Zoológiai Laboratórium egy barátkeselyű párt készített ki, s ezekről az állatokról egy fényképet is közöl (86. ábra). A madarakat 1907 novemberében Temes vármegyében ejtették el. A beszámoló szerint már egy fakó- és egy szakállas saskeselyű csoport is készüléfében van a Mezőgazdasági Múzeum számára, azonban erről többet nem mond a szerző. Ezzel összhangban LAKATOS (1910) viszont már tényként említi, hogy a nevezett intézményben van szakállas saskeselyű is, mégpedig Magyarországról.

Móra Ferenc Múzeum (Szeged)

GASKÓ (szem. közl.) közlésének köszönhetően tudjuk, hogy a nevezett intézményben mindössze két keselyű preparátum található, amelyek adatait a 49. táblázatban ismertetjük.

86. ábra: A Mezőgazdasági Múzeum számára preparált barátkeselyű pár (i 1908 nyomán) – *A pair of bearded vultures stuffed for the Museum of Hungarian Agriculture (from i 1908)*

48. táblázat: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum nyilvántartásába bekerült európai keselyűk jegyzéke (BÁNYAI közlése nyomán) – *Specimens of European vultures registered at the Museum of Hungarian Agriculture (according to BÁNYAI pers. comm.)*

Faj	Gyűjtés ideje	Gyűjtés helye	Gyűjtő neve	Egyéb
<i>Gypaetus barbatus</i>	–	–	–	–
<i>Neophron percnopterus</i>	–	–	–	–
<i>Neophron percnopterus</i>	–	–	–	–
<i>Gyps fulvus</i>	–	–	–	–
<i>Gyps fulvus</i>	–	–	–	–
<i>Gyps fulvus</i>	–	–	–	1956-ban elpusztult
<i>Aegypius monachus</i>	–	–	–	1956-ban elpusztult
<i>Aegypius monachus</i>	–	–	–	–
<i>Aegypius monachus</i>	–	–	–	–

49. táblázat: A szegedi Móra Ferenc Múzeum gyűjteményében megtalálható fakó keselyűk adatai (GASKÓ közlése nyomán) – *Specimens of griffon vultures in the collection of the Móra Ferenc Museum, Szeged (according to GASKÓ pers. comm.)*

Faj	Gyűjtés ideje	Gyűjtés helye	Gyűjtő neve	Egyéb
<i>Gyps fulvus</i>	1902.10.	Szeged, Fehér-tó	ZSÓTÉR László	–
<i>Gyps fulvus</i>	1904.11.	Szeged, Fehér-tó	Valószínűleg ZSÓTÉR László	–

50. táblázat: A gyöngyösi Mátra Múzeum birtokában lévő keselyűpreparátumok jegyzéke (VARGA és SOLTÍ közlése nyomán) – *Preserved specimens of vultures in the possession of the Mátra Museum, Gyöngyös (according to VARGA and SOLTÍ, pers. comm.)*

Taxon	Gyűjtés ideje	Származás helye	Gyűjtő neve	Egyéb
<i>Gyps fulvus fulvus</i>	–	Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest	RHÉDELY György	juv. ♂, montírozott preparátum
<i>Gyps fulvus fulvus</i>	–	Dobó István Gimnázium, Eger	–	juv. ♀, montírozott preparátum
<i>Gyps fulvus fulvus</i>	–	Dobó István Gimnázium, Eger	Valószínűleg PETÉNYI Salamon gyűjteményéből	juv. ♀, montírozott preparátum
<i>Aegypius monachus</i>	–	Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest	–	juv., montírozott preparátum
<i>Neophron percnopterus percnopterus</i>	–	Gárdonyi Géza Gimnázium, Eger	Valószínűleg PETÉNYI Salamon gyűjteményéből	juv. ♀
<i>Gypaetus barbatus aureus</i>	–	Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest	–	juv., montírozott preparátum
<i>Gypaetus barbatus grandis</i>	1931.03.09.	Abesszília, Modjo	GAJDICS Mátyás	♂, bőrpreparátum

Mátra Múzeum (Gyöngyös)

SOLTI Béla (szem. közl.) tájékoztatása szerint a gyűjteményben lévő példányokat maga az adatszolgáltató gyűjtötte össze az 1970-es években a Magyar Mezőgazdasági Múzeum lebontott kiállításából, illetve vidéki iskolák felszámolt szertáraiból. Ezek közül időközben egy montírozott döggeselyű preparátum olyan rossz állapotba került, hogy azt szét kellett bontani. Az intézmény birtokában lévő preparátumok főbb adatait az 50. táblázat összegzi.

A nevezett múzeum a fentebb bemutatott preparátumokon kívül még egy hazai tekintetben egyedülálló tojásgyűjteménnyel is rendelkezik (87. ábra, 51. táblázat). Ez a kollekció dr. NÉMETH Márton hagyatékából származik, amit a múzeumnak 1990-ben sikerült megvásárolnia az örökösöktől (SOLTI 2010).

87. ábra: Részlet NÉMETH Márton tojásgyűjteményéből, amely ma a Mátra Múzeum tulajdonában van; *A. monachus*: felső kettő és a jobb alsó tojás; *G. fulvus*: a második sor; *N. percnopterus*: az alsó két sor, kivéve a jobb alsó tojást (SOLTI 2010 nyomán) – *Part of Márton NÉMETH's egg collection now housed at the Mátra Museum*; *A. monachus*: first row and lower right; *G. fulvus*: second row; *N. percnopterus*: lower two rows, except lower right (from SOLTI 2010)

88. ábra: A Vágó Pál Múzeum tulajdonában lévő kitömött fakó keselyű (Fotó: KÖKÉNY Gábor)
Mounted griffon vulture in the exhibition of the Pál Vágó Museum (Photo: Gábor KÖKÉNY)

51. táblázat: A gyöngyösi Mátra Múzeum birtokában lévő keselyűtojások jegyzéke, amelyek NÉMETH Márton tojásgyűjteményének részeként kerültek az intézménybe (SOLTI 2010 nyomán) – *Vulture eggs originating from Márton NÉMETH's egg collection, now in the possession of the Mátra Museum, Gyöngyös (from SOLTI 2010)*

Taxon	Gyűjtés ideje	Gyűjtés helye	Gyűjtő neve
<i>Neophron percnopterus</i>	1970.04.18.	Babuna, Macedónia	NÉMETH Márton
<i>Neophron percnopterus</i>	1970.04.18.	Babuna, Macedónia	NÉMETH Márton
<i>Neophron percnopterus</i>	1973.05.01.	Babuna, Macedónia	CSERESNYÉS Szilárd
<i>Neophron percnopterus</i>	1916.03.08.	Gribe-hegység, Albánia	W. M. CONGREVE
<i>Neophron percnopterus</i>	1962.05.03.	Río Alagón, Spanyolország	VOLKER BRÄUER
<i>Neophron percnopterus</i>	1974.05.07.	Río Tiétar, Spanyolország	VOLKER BRÄUER
<i>Neophron percnopterus</i>	1974.05.07.	Río Tiétar, Spanyolország	VOLKER BRÄUER
<i>Gyps fulvus</i>	1974.03.04.	Río Alagón, Spanyolország	VOLKER BRÄUER
<i>Gyps fulvus</i>	1975.03.05.	Río Tiétar, Spanyolország	VOLKER BRÄUER
<i>Gyps fulvus</i>	1971.03.01.	Titov-Veles, Macedónia	CSERESNYÉS Szilárd
<i>Gyps fulvus</i>	1972.03.06.	Titov-Veles, Macedónia	CSERESNYÉS Szilárd
<i>Aegypius monachus</i>	1979.04.24.	Carceres, Spanyolország	VOLKER BRÄUER
<i>Aegypius monachus</i>	1874.04.26.	Dobrudza, Románia	–
<i>Aegypius monachus</i>	1975.03.20.	Sierra las Hirdes, Spanyolország	VOLKER BRÄUER

Vágó Pál Múzeum (Jászapáti)

KÖKÉNY Gábor (szem. közl.) tájékoztatása szerint a Jászapáti múzeumban lévő intézményükben található egy fakó keselyű preparátum. A madarat PATAKI István ügyvéd hozta terítékre 1916-ban, a Jászapáti határában fekvő „Csátés” környékén (53. és 88. ábra).

Szent István Egyetem, Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar, Általános Állattani Tanszék (Gödöllő)

A tanszék kiállításában egyebek mellett egy fakó keselyű preparátum is fellelhető, azonban sajnos pontosabb adatok nem állnak róla rendelkezésre. Kiss István (szem. közl.) szerint a következő tudható az említett madárral kapcsolatban: „Keszthelyről került át Gödöllőre. 1949-ben a Magyar Agrártudományi Egyetemet az 5555/1949. F. M. rendelet a vidéki osztályok Budapestre történő összevonásával egyesítette. A keszthelyi osztály megszűntével a preparátum gyűjtemény Budapestre, a

XI. Villányi út 29. alá került. Jelenlegi tanszékünk 1959-ben költözött Gödöllőre, vele együtt a fakó keselyű is.”

Soproni Egyetem, Általános Állattani Tanszék (Sopron)

WINKLER Dániel (szem. közl.) tájékoztatása szerint a nevezett gyűjteményben egy barát- és egy döggeselyű mellett egy fakó keselyű is található, azonban egyik példány eredete sem ismert.

Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Állatökológiai Tanszék (Pécs)

PURGER Jenő (szem. közl.) adatai szerint a nevezett intézmény szertárában van két fakó keselyű preparátum is, amelyek Pannonhalmáról származnak, de semmilyen más adat sem maradt fenn a kérdéses madarakról.

Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Költő utcai kirendeltsége (Budapest)

Évtizedekkel ezelőtt a minisztérium tulajdonába került PÁTKAI Imre, a Magyar Madártani Intézet nyugalmazott igazgatójának egykori madárgyűjteménye, amely ma is fellelhető a Költő utcai ingatlan egyik pavilonjában, s ebben a gyűjteményben jelenleg egy fakó és egy dögkeselyű is megtalálható. A kérdéses madarakat BÜKI József (szem. közl.) szerint szinte biztosan Magyarországon gyűjtötték, de ma már a preparátumokról nem deríthető ki semmi közelebbi információ sem.

Szent István Gimnázium (Kalocsa)

PERITY Lajos igazgató (szem. közl.) tájékoztatása szerint az intézmény természetrajzi gyűjteményében egy fakó és egy barátkeselyű is van, amelyekről azonban semmilyen gyűjtési adat sem áll rendelkezésre.

Ebben a fejezetben még egy információ megemlíten-dő, habár az adat egyetlen hazai gyűjteményhez sem köthető. ANONYMUS (1891) jelenti, hogy az 1891-es ornitológiai kiállításra az ország különböző részeiből összesen nyolc darab szakállas saskeselyűt hoztak el, ami igen nagy számnak számít, mivel a közlő szerint akkoriban Európában már csak a Balkánon és Erdélyben tűnt fel ez a faj.

A négy fajnak a világ állatkertjeiben (intézményeiben) fogságban tartott állományai

Az alábbi táblázat (52. táblázat) a jelen munka tárgyát képező négy keselyűfajnak a világ állatkertjeiben és más intézményeiben fogságban tartott példányszámait mutatja be a 2010. októberi adatokat szemlélítve, az ISIS adatbázis információi alapján. A lista sajnos nem mentes a hibáktól, hiszen a jelzett időpontban a Fővárosi Állat- és Növénykertben is évek óta élt egy fakó keselyű, amely azonban az alábbi jegyzékből hiányzik.

52. táblázat: A 2010 októberében a világ állatkertjeiben és más intézményeiben fogságban tartott európai keselyűk listája az ISIS adatbázis információi alapján – *European vultures maintained in captivity in October 2010 in zoos and other live collections worldwide, according to the ISIS database*

Intézmény	<i>Aegypius monachus</i>			<i>Neophron percnopterus</i>			<i>Gyps fulvus</i>			<i>Gypaetus barbatus</i>		
	♂	♀	?	♂	♀	?	♂	♀	?	♂	♀	?
Agrate	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Al Ain	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0
Almati	3	3	0	3	2	0	1	0	1	4	3	0
Alphen aan de Rijn	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Amersfoort	0	0	0	0	0	0	4	4	0	0	0	0
Amszterdam	0	0	0	1	0	0	6	6	0	0	0	0
Antwerpen Zoo	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Arnhem	1	1	0	0	0	0	6	8	0	0	0	0
Attica	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0
Aywaille	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Badoca Park (Alentejo)	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0
Barcelona	1	2	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0
Battle Creek	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bayramoğlu	0	0	0	0	1	0	3	1	0	0	0	0

52. táblázat (folytatás)

Intézmény	<i>Aegypius monachus</i>			<i>Neophron percnopterus</i>			<i>Gyps fulvus</i>			<i>Gypaetus barbatus</i>		
	♂	♀	?	♂	♀	?	♂	♀	?	♂	♀	?
Beauval	1	2	0	0	0	0	7	2	0	0	0	0
Bécs	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	1
Birmingham	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bojnice	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
Buffalo	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bursa	0	0	4	0	1	0	0	0	1	0	0	0
Bussolengo	0	0	0	3	2	3	1	1	2	1	1	0
Cambron	1	1	0	1	2	0	3	1	0	1	1	0
Champrepus	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Chester	1	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
Chicago	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Chomutov	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0
Cleveland	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Colchester	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
Colorado Springs	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Columbia	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Coulanges	1	2	0	0	0	0	8	5	0	0	0	0
Dallas	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Denver	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Des Moines	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Detroit	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Dombes	2	3	0	1	1	0	4	5	0	0	0	0
Dresden	1	0	0	0	0	0	3	1	0	0	0	0
Duisburg	0	0	0	0	0	0	2	2	0	0	0	0
Emporia	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Fontaines	1	2	0	1	1	0	2	3	12	0	0	0
Fort Mardyk	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
Frankfurt am Main	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Haifa	0	0	0	0	0	1	2	2	0	0	0	0
Halle an der Saale	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Hannover	0	0	0	0	0	0	3	6	0	1	1	0
Harkov	0	2	2	0	0	3	1	1	0	0	0	0
Helsinki	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
Hilvarenbeek	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0
Houston	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

52. táblázat (folytatás)

Intézmény	<i>Aegypius monachus</i>			<i>Neophron percnopterus</i>			<i>Gyps fulvus</i>			<i>Gypaetus barbatus</i>		
	♂	♀	?	♂	♀	?	♂	♀	?	♂	♀	?
Innsbruck	1	1	1	0	2	0	1	0	0	1	1	2
Jeruzsálem	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Junagadh	0	0	0	0	0	2	0	0	2	0	0	0
Jurong (Szingapúr)	0	0	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Kairó	0	0	0	0	0	5	0	0	1	0	0	0
Kalinyingrád	0	1	1	3	2	1	3	3	0	0	0	0
Kazany	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
Kessingland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kijev	1	1	0	0	0	4	0	0	1	0	0	0
Kisinyov	2	0	0	1	0	0	2	1	0	0	0	0
Köln	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Krakkó	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
La Fleche	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0
La Fronti	1	1	0	2	2	0	0	0	0	1	1	0
Le Pal	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0
Les Epesses	2	3	1	1	1	0	4	3	3	1	0	1
Lesna-Got	2	1	2	2	2	0	4	3	0	0	0	0
Liberec	1	1	0	0	1	0	0	0	0	1	2	0
Lipcse	0	0	0	0	0	0	4	4	1	0	0	0
Lisszabon	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ljubljana	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
Lodz	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Lufkin	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Madrid	0	0	0	1	1	0	1	0	2	0	0	0
Maktoum (Dubai)	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Manhattan	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Marlow Bird Park	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Metroparks Zoo (Cleveland)	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mikolajiv	2	2	3	0	0	4	2	3	0	1	0	0
Mill Mountain Zoo (Roanoke)	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Milwaukee	2	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Moszkva	2	8	0	0	0	0	4	4	1	0	1	0
Mulhouse	3	4	0	0	0	0	3	4	0	0	0	0
Münster	1	1	0	0	0	0	5	3	0	0	0	0
New York	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

52. táblázat (folytatás)

Intézmény	<i>Aegypius monachus</i>			<i>Neophron percnopterus</i>			<i>Gyps fulvus</i>			<i>Gypaetus barbatus</i>		
	♂	♀	?	♂	♀	?	♂	♀	?	♂	♀	?
Novoszibirszk	2	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Nürnberg	0	0	0	3	3	0	0	0	0	0	0	0
Oakland	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
Obterre	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Oklahoma	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Olmense	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Olomouc	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Osnabrück	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ostrava	1	0	0	0	2	0	0	0	0	2	2	0
Palm Desert	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Párizs (Jardin des Plantes)	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Párizs (Zoo)	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Peaugres	0	0	0	0	0	0	2	3	0	0	0	0
Pelissane	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
Planckendael (Antwerpen)	4	4	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0
Pleuguen	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Plock	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
Plzen	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Poznan	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0
Prága	4	5	0	5	4	0	0	0	0	1	1	0
Pueblo	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Quintasi	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Ramat Gan	0	0	0	0	0	0	1	1	2	0	0	0
Riga	2	2	0	3	2	0	0	2	0	1	1	0
Roevruchi	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Róma	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Salzburg	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0
San Diego	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
San Diego WAP	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Schmieding	2	2	0	1	3	1	2	1	2	0	0	0
Silver Springs	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Springfield	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Saint Louis	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sainte-Croix	0	0	0	0	0	0	7	3	0	0	0	0
Stuttgart	0	0	0	0	0	0	3	2	5	1	1	0

52. táblázat (folytatás)

Intézmény	<i>Aegypius monachus</i>			<i>Neophron percnopterus</i>			<i>Gyps fulvus</i>			<i>Gypaetus barbatus</i>		
	♂	♀	?	♂	♀	?	♂	♀	?	♂	♀	?
Szent Pétervár	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tajpej	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tallinn	4	8	0	2	2	0	2	3	0	1	1	0
Tbiliszi	0	0	2	0	0	0	0	1	3	0	0	0
Terra Natura (Benidorm)	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0
Tilburg	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Toledo	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Torino	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Weyhill	1	2	0	1	1	0	1	1	0	0	0	0
Wuppertal	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
Zágráb	0	0	0	0	0	0	3	2	0	0	0	0
Zürich	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0

A keselyűfajok hazai védelmének története

A régmúlt időkben igen vegyes volt a keselyűk hasznosságának, illetve károsságának a megítélése világszerte. Míg a természeti népek a hulladékeltakarító szerepük miatt általában kímélendőnek tartották ezeket a madarakat, addig Európában – teljesen tévesen – úgy vélték, hogy ezek a dögevők a haszonállatokat is elragadják, s így jelentős károkat okoznak a lakosságnak, sőt egyesek azt is feltételezték, hogy a keselyűk akár az embert is megtámadhatják. Néhányan azonban már a XIX. század végén felvetették, hogy a keselyűk egyike-másika a védelmükre érdemes nem csak hulladékeltakarító szerepük miatt, hanem azon esztétikai élmény miatt is, amit a létezésükkel, kecses röptükkkel kínálhatnak nekünk (LAKATOS 1885). A nevezett szerző például a döggkeselyűvel kapcsolatban úgy nyilatkozik, hogy az hasznos madár és ezért kímélendő, míg a barátkeselyű esetében azt mondja, hogy ahol nagyobb számban él, ott irtandó, bár elismeri, hogy igen hiányosak az ismereteink az utóbbi faj vadászati vagy más szempontú kártékonyaságáról. Kortársaihoz hasonlóan LAKATOS (1885) is a gyerekrablást rója fel némely keselyű-fajnak a főbűneként, ami minden bizonnyal a mesék világába tartozik. Habár ez utóbbi váddal elsősorban a szakállas saskeselyűt illették, LAKATOS (1893) mégis

javasolja ennek a fajnak védelmét is. ST (1895) szintén úgy foglal állást a fakó keselyűkkel kapcsolatban, hogy ezek hasznos madarak, amelyek szinte kizárólag dögöt esznek, így köztisztasági feladatokat látnak el, s mint ilyenek, kímélendőek lennének.

Ez a fajta kettős megítélés nem csak hazánkra, hanem Európa valamennyi országára jellemző volt, s többnyire csak akkor kezdték el védeni ezeket a madarakat, amikor már nem nagyon maradt védeni való belőlük az egyes régiókban. ANONYMUS (1986) szerint Európában először Bulgáriában hoztak olyan vadászati törvényt a XIX. század közepén, amelyben a keselyűket védetté nyilvánították, miközben KISS (2000, 2001) arról számol be, hogy csak 1955-ben lettek védettek a keselyűk és a hollók (*Corvus corax*) Romániában, ám ez az intézkedés csak a hollóknak jött még időben, mivel a keselyűk a jelzett időpontra már kipusztultak. Románia 1993-as csatlakozása a Berni Egyezményhez hozta magával a mérgezések teljes betiltását is az országban, illetve eredményezte a 103-as vadászati törvény 1996-os foganatosítását. KISS (2001) úgy véli, hogy a keselyűk eltűnésének fő okai Romániában a tojásszedés, a kilövések, az öreg fák és erdők eltűnése, az állattenyésztés II. világháború utáni belterjessé válása, illetve elsősorban a mérgezés voltak.

HARASZTHY & BAGYURA (1993) részletesen bemutatja hazánk ragadozómadár-védelmének történetét, miszerint az első szabályozás az 1883. évi XX. vadászati törvény volt, amely úgy rendelkezett, hogy az általános

53. táblázat: A keselyűk védetté nyilvánításának éve (HARASZTHY & BAGYURA 1993), védelmi státusa és eszmei értéke 2021-ben
Year of gaining protection (HARASZTHY & BAGYURA 1993), protection rating and theoretical value of vultures in Hungary as of 2021

Madárfaj	Védetté nyilvánítás éve	Védelmi státusa	Eszmei érték
Barátkeselyű	1954 (1940)	Fokozottan védett	250 000 Ft
Fakó keselyű	1954 (1940)	Fokozottan védett	250 000 Ft
Döggkeselyű	1954 (1940)	Fokozottan védett	250 000 Ft

tilalmi időszak alatt (február 1-jétől augusztus 15-ig) is lőhetőek voltak egyebek mellett a keselyűk is. Ezt követően az 1901. évi 24 55 (VII. 1.) földművelésügyi miniszteri rendelet 132 madárfajt vont természetvédelmi oltalom alá, azonban ezek között egyetlen ragadozó sem volt. A szerzők említést tesznek egy 1902-ben aláírt nemzetközi egyezményről is, amely két listát tartalmazott: a hasznos és a káros madarakét. Érdekes az idézett szakírók azon megállapítása, hogy míg a szakállas saskeselyű a káros madarak közé került, addig a dögg-, a fakó- és a barátkeselyű egyik listára sem került fel, így sem károsnak, sem hasznosnak nem tartották őket. Az 1906. évi I. törvény szentesítette végül ezt az 1902-ben kötött nemzetközi egyezményt. SUGÁR (1920) ezzel kapcsolatban még pontosabb adatokat szolgáltat, amikor azt közli, hogy 1902. március 19-én Párizsban kötött az említett nemzetközi egyezmény a mezőgazdaságra hasznos madarak védelme érdekében. A nevezett szerző azonban az előzőekkel ellentétben úgy fogalmaz, hogy a nemzetközi szerződésnek a függelékében két jegyzék található, amelynek a becikkelyezéséről szóló 1906. évi t. c. értelmében nemcsak a hasznosnak tartott fakó- és barátkeselyű vált védetté, hanem a károsnak vélt szakállas saskeselyű is. OROSZI (1996) is részletesen foglalkozik munkájában a keselyűk természetvédelmi helyzetével, amely szerint az 1902-es nemzetközi madárvédelmi egyezmény a szakállas saskeselyűt a káros madarak közé sorolta, ám az I. világháború után már nem nagyon maradt semmilyen keselyű, amit vadászni vagy védeni lehetett volna az ország új határai között. Az említett szerző szerint ezt követően 1933-ban látott napvilágot hazánkban az a vadászati tilalmi rendelet, amely a földművelésügyi miniszter engedélyéhez kötötte a barát- és fakó keselyűk lelövését, majd 1939-ben kiterjesztették ezt a jogszabályt a döggkeselyűkre is. Ezzel szemben NAGY (1936) az előbb említett rendeletek közül az elsőnek az életbe lépését egy évvel későbbre, 1934-re teszi.

Ebből az időből származnak az első bírósági ítéletek is, amelyek a keselyűk elejtőit, illetve elfogóit sújtották. Így például a „Magyarország” című lap 1936. májusi számának beszámolója szerint Kecskeméten egy vadőr egy fakó ke-

selyűt ejtett el, míg egy bugaci férfi egy másik példányt élve elfogott (ANONYMUS 1936b). A közlő szerint azonban mivel ezek a madarak 1934. óta védettek Magyarországon, így a Tiszántúli Madárvédelmi Egyesület (Debrecen) feljelentése nyomán GYÖNGYÖS István vadórt a bíróság háromnapos elzárásra és 15 pengő büntetés megfizetésére ítélte, illetve TAMÁS Jánost egy napi elzárással és öt pengő megfizetésével sújtotta. Az esetről beszámolt egyebek mellett NAGY (1936) is. Egy másik hasonló eljárásra 1936-ban került sor, amikor ANONYMUS (1937) szerint Sz. F. törökszentmiklósi gazda egy fakó keselyűt lőtt, s ezért ötnapi elzárásra és 10 pengő megfizetésére ítélték, egy év próbaidőre felfüggesztve.

HARASZTHY & BAGYURA (1993) szerint ezt követően az 1941. évi 145 900 sz. F. M. rendelet egész éves vadászati tilalmat állapított meg minden ragadozó madárra, amely rendelkezés 1945-ig fenn is maradt. OROSZI (1996) szerint a keselyűket 1945 után is jogszabályok védtek, majd 1954-től már az általános madárvédelmi rendelet szintén oltalmazta őket. HARASZTHY & BAGYURA (1993) beszámolója szerint ekkor a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 59/1954 (IX. 9.) M. T. számú rendelete a madárvédelemről tételes megnevezés nélkül védetté nyilvánítja szinte az összes nálunk előforduló madárfajt, majd a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 12 /1971. (V. 1.) számú rendelete szinte az összes vadon élő madarat tételesen is védetté nyilvánította. 1975-ben az OTvH 3/1975 (T. k. 21) utasításában már meghatározta a védettség alá vont fajok értékét, és egyben „védett” és „fokozottan védett” kategóriákba sorolta őket. Ezt követően a 12/1993./III. 31./KTM rendelet módosította a különböző fajok védettségi besorolását és emelte ezek eszmei értékét is.

HARASZTHY & BAGYURA (1993) táblázatos formában (53. táblázat) közli a különböző ragadozómadár-fajok, köztük a keselyűk védetté nyilvánításának évét, illetve az említett fajok aktuális természetvédelmi értékét is. A táblázatban az az évszám szerepel először, amikor az adott faj elnyerte a teljes védettségét, majd ezt követően a zárójelben lévő évszám azt az évet jelöli, amikor az illető madárfaj egész éves vadászati tilalmát elrendelték.

89. ábra: BETSCHEN János harca az őt megtámadó madárral (GRUBE é. n. nyomán)
The fight of Johann BETSCHEN with the bird attacking him (from GRUBE undated)

kegidájának a védelmére kelt, amit a madár el akart vinni, és végül el is vitt. Az eseménnyel kapcsolatban GRUBE (é. n.) arról tájékoztat, hogy a kecskegida tulajdonosa bizonyos Schamann KESSLER volt, aki a madárral való harc során a fején sérült meg. SZALAY (1899) is említést tesz az esetről, amit BREHM közölt STEINMÜLLER megfigyelései alapján. Ezek szerint a kérdéses alkalommal a saskeselyű „csak” egy egyéves kecskebakot próbált meg elragadni, de a közlő szerint volt már arra is példa, hogy egy ökröt kísérelt meg egy ilyen madár a sziklákról a mélybe kergetni, illetve megtörtént már korábban az is, hogy ez a dögevő egy 27 fontos (kb. 13,5 kg) csapóvasat vonszolt fel egy szomszédos hegyre.

LÉVÁRDI (1886c) hivatkozás nélkül beszámol egy elhíresült esetről, miszerint 1870. június 2-án BETSCHEN János (Johann BETSCHEN) 14 éves kisfiú a svájci Kienből tartott Arisba, amikor egy kis hegyi legelőn egy nagy madár támadta meg, mintegy 1000 lépésre a legközelebbi házaktól. A madár hátulról a szárnyaival próbálta meg leütni a fiút, aki a földre esve az ökleivel védte magát, míg a támadó a mellébe kapaszkodott és a csőrével mély vágásokat ejtett a fején, ám a szárnyas végül feladta a küzdelmet. Bizonyos BLATER úr, a helybeli lelkész elvitte a berni múzeumba a fiút, hogy a támadóját azonosítsa. Először kőszáli sast (*Aquila chrysaetos*), majd fiatal saskeselyűt, végül pedig egy idős saskeselyűt mutattak a legénynek, aki az utóbbiban ismerte fel a támadóját. Az esetről beszámol KLENZE (1886) is, aki azt is elmondja, hogy a madár által megtámadott fiú segítségére sietett egy asszony is a közelből. SZALAY (1899) GIRTANNER közlésére hivatkozva azt is tudni véli, hogy a gyerek nyolc napig feküdt a sebeiben, mielőtt felismerte volna támadóját a berni múzeumban. GRUBE (é. n.) szintén beszámol a támadásról, azonban ő is GIRTANNER adataira hivatkozva a nevezett plébánost BLASER néven említi, s azt is tudni véli, hogy a fiút három sérülés érte a tarkóján, míg a mellén és az oldalán is jól látható karmolási sebek és kék foltok voltak, s a beszámoló szerint a legény vérvesztesége is jelentős volt.

KLENZE (1886) beszámol egy 1870–71-ben megjelent, de közelebről meg nem nevezett munkáról is, amely szerint Svájcban egy ENGELMANN nevezetű kerületi bírót támadott meg hegyi túrázása közben egy saskeselyű (később sasnak nevezik a szövegben a madarat), amit a férfi a botjával zavart el.

KLOBUSICZKY (1891b) a helyszín megjelölése nélkül vadász kíséretjére (aki korábban három keselyűt lőtt, s kaulauként szolgált vadászatuknál és fészkeik kirablásainál is) hivatkozva közli, hogy egy RAJMUND nevű vadász 1875 táján egy saskeselyűt szárnyazott, s amikor a férfi a sebesülthöz ért, a madár felugrott a vadász hasára és össze-vissza csípte azt, míg végül a férfi barátja puskával verte agyon a támadót. A csípések jelei állítólag évek múltán is jól látszottak a vadász testén.

KLENZE (1886) említést tesz egy 1885 nyarán történt esetről is, miszerint az ausztriai Hochifen (Hoher Ifen) környékén egy család, amikor dolgozni indult a földekre, a négy éves gyermekét is magával vitte. Amíg a felnőttek dolgoztak, addig a gyermek kb. 120 lépésre játszott a többiektől. Egyszer azonban a szülők arra lettek figyelmesek, hogy a kicsi néhányszor felsír a közeli erdőben, azonban az odasiető szülők sem akkor, sem a következő napon nem akadtak gyermekük nyomára, holott velük együtt hat ember kereste a kicsit. A feltételezések szerint a ragadozók közül legfeljebb csak a medve jöhetett számításba, amely néha átjár a közeli Graubündenből Vorarlbergbe is, azonban nyomok híján hamarosan ezt a lehetőséget is elvetették, és arra gyanakodtak, hogy sas vagy keselyű rabolta el a gyermeket. A szülők szerint utódjuk 30 fontot (kb. 15 kg) nyomhatott, ám dr. GIRTANNER véleménye szerint – aki az elsőszámú keselyűszakértőnek számított St. Gallenben – egyszer egy szirti sas (*Aquila chrysaetos*) egy 60 font (kb. 30 kg) súlyú kecskebakot is megemelt kb. 2,5 méter magasságba. A nevezett szaktekintély szerint már többször megállapítást nyert, hogy egy szirti sas egy hét éves vagy annál idősebb gyermeket is a magasba tud emelni, de saskeselyűről ezt sosem igazolták. Ezek alapján KLENZE (1886) úgy véli, hogy a támadó a kérdéses alkalommal csak egy szirti sas lehetett, ám az eset egyik következménye az lett, hogy a környéken majd minden ragadozó madarat sássá léptettek elő a helyiek, és kíméletlenül lemészárolták őket.

KLOBUSICZKY (1891b) időpont és a helyszín (valószínűleg valahol Erdélyben) meghatározása nélkül az előbb már említett vadász kíséretjére hivatkozva közli, hogy egy sziklatetőn a kíséret szerint egyszer egy erdészgyakornokot úgy leütött egy saskeselyű, hogy az elájult, habár ugyanott ezek a madarak egy erdészt is levertek már a mélybe, amikor az a fiókájukat akarta a fészkeikből megszerezni. Az elbeszélés szerint az esemény helyét akkoriban kereszt jelezte. A lapszerkesztő szerint az elbeszél két eset WANICSEK főerdész szerint is igaz.

A fentiekén kívül GRUBE (é. n.) beszámol egy időben be nem határolható további történetről is, amely szerint Joseph SCHERRER zergevadász Ammon falu környékén elment egy saskeselyű fészket kifosztani, ahová a nevezett férfi kötélén ereszkedett le. A visszatérő szülők közül a vadász a hímét meglötte, ám a tojó a karmaival megsebezte a csípőjénél, és a fészket képező sziklafalról a szárnyaival letaszította a férfit, aki csak nagy nehézségek árán tudott a sziklákon lejjebb megkapaszkodni, és onnan meglőni a másik madarat is. A leírás szerint SCHERRER mély sebeket szerzett a karján, de legalább túlélte a kalandot.

Habár fentebb már hivatkoztunk CHERNEL (1899a) és LAKATOS (1910) véleményére, akik szerint Magyarországról nem áll rendelkezésre hiteles adat a saskeselyű ember elleni támadásáról, azonban néhány bizonyított-

55. táblázat: A gróf WENCKHEIM István nagylévárdi (Vel'ke Leváre, Szlovákia) uradalmában állítólag puskavégre került keselyűk száma
Number of vultures allegedly killed on the property of count István WENCKHEIM in Nagylévárd (Vel'ke Leváre, Slovakia)

Év	Darabszám	Közlő
1887	48	CSENKEY 1888
1890	58	VIKTORIN 1891

56. táblázat: Az ESTERHÁZY testvérek (Jenő, Ferenc, Pál és Sándor) devecseri uradalmában állítólag puskavégre került keselyűk száma
Number of vultures allegedly killed on the property of the ESTERHÁZY brothers (Jenő, Ferenc, Pál and Sándor) in Devecser

Év	Darabszám	Közlő
1880	13	B. Gy. 1881
1882	22	B. R. 1883

és Rezső mosgói uradalmában (ma Mozsgó) 1888-ban 62 keselyűt lőttek. Egészen fantasztikus adatokat közöl azonban MÜLLER (1889), aki szerint JANKOVICH Elemér teresováczi uradalmában az 1888-as évben összesen 274 darab keselyű került terítékre.

Az 54–56. táblázatban olyan adatokat mutatunk be a századforduló környékéről, amelyek szemmel láthatóan téves adatokat tartalmaznak az elejtett keselyűk számát, valamint az elejtés helyét illetően.

Ezzel kapcsolatban utalnunk kell BISELL (1882) közlésére is, miszerint 1881. augusztus 15. és 1882. január 31. között a devecseri uradalom szentkúti, pormasági, széki, devecseri, sárosfői, istvándi, pulai, hidegkúti és toronyi pagonyjaiban 10 darab keselyűt lőttek, amiért összesen 1 forint 50 krajcár lőbért kellett lefizetni. A későbbi beszámolók szerint az említett ESTERHÁZY testvérek devecseri és gyömörei vadászterületén 1884-ben 29 db (BOHÁCSEK 1885), míg ugyanitt 1885-ben 37 darab keselyűt lőttek (BOHÁCSEK 1886).

Néhány szerző az egész Monarchia területéről közölt összesített adatokat jórészt olyan területekről, ahonnan a keselyűk akkorra már régen kipusztultak, s amely adatokat az 57–60. táblázatban mutatjuk be.

Természetesen a századfordulós vadászlapok közölték az egész országra vonatkoztatott vadászati statisztikákat is, amelyek igen sok helyen teljesen valószínűtlen adatokat adtak meg. Így például ANONYMUS (1908c) közli az 1907-es országos lelövési adatokat Magyarországról, miszerint a kérdéses évben a 64 vármegyéből csupán ötben nem ejtettek el keselyűket! A nevezett szerző, valamint FRIGIDUS (1909) szerint a jelzett évben a legtöbb lelövést a következő megyékből könyvelték el:

- Tolna megye: 100 db.
- Arad megye: 91 db.
- Bács megye: 91 db.
- Sopron megye: 89 db.
- Temes megye: 87 db.

- Békés megye: 86 db.
- Nyitra megye: 81 db.
- Pozsony megye: 77 db.
- Torontál megye: 66 db.
- Krassó-Szörény megye: 55 db.

Ugyanez az arány vonatkozik a következő évre is, azonban ANONYMUS (1909) statisztikája alapján itt is bemutatjuk, hogy mely megyékből jelentették a legtöbb lelövést az 1908-as évben:

- Bihar megye: 277 db.
- Moson megye: 176 db.
- Somogy megye: 169 db.
- Sopron megye: 141 db.
- Nyitra megye: 112 db.
- Zala megye: 111 db.

Az 1909-es évre vonatkozólag ANONYMUS (1911c) azt közli, hogy csupán hat megyében nem lőttek keselyűket, míg a legtöbb lelövést Bihar megyéből (219 db.) és Szepes megyéből (134 db.) jelentették.

A 61. táblázatban négy év országos keselyű-lelövési statisztikáit mutatjuk be a századforduló tájáról, amely adatok minden bizonnyal szintén tévedéseken alapulnak.

Bár a Földművelésügyi Minisztérium 1911. évi lelövési adatai nem állnak rendelkezésre, ám ANONYMUS (1913c) ezzel kapcsolatban tájékoztat róla, hogy egy meg nem nevezett külföldi vadászlap is foglalkozott a kérdéses év lelövéseivel, s például az országra abban az évben jelzett 1978 darab keselyű lelövését egyenesen nyomdahiának tartják.

A képtelen adatokkal már F. V. (1885) is foglalkozott, aki felfigyelt rá, hogy a lelövési statisztikákban igen sok keselyűt említenek a Monarchia területéről, azonban a szerző szerint a déli országrészekről eltekintve (Dalmácia, Horvát- és Magyarország, Erdély stb.) nem él a birodalomban keselyű. Az író úgy véli, hogy az irreális számok egyrészt irigységre és a teljesítmények növelésére

57. táblázat: Az 1898-as évből ANONYMUS (1899c) által közölt keselyű-lelövési statisztikák
Hunting statistics of vultures from the year 1898, according to ANONYMUS (1899c)

Ország/országrész	Tájegység	Darabszám
Magyarország	BÁBA Pál sopron-iváni (ma Iván) uradalma	113
Karintia	Radl és Grossgraben, Max v. PONGRATZ lovag területe	1
Tirol	Schwarz bírói járás	46
Tirol	Zell am Ziller-i bírói járás	7

58. táblázat: Az 1898-as évből ANONYMUS (1899b) által közölt keselyű-lelövési statisztikák
Hunting statistics of vultures from the year 1898, according to ANONYMUS (1899b)

Ország/országrész	Tájegység	Darabszám
Morvaország	Březinek, Biskupitz uradalom, Lamoral v. THURN-TAXIS hg.	4
Morvaország	Liebstein, Biskupitz uradalom, Lamoral v. THURN-TAXIS hg.	3
Morvaország	Olhütten, Biskupitz uradalom, Lamoral v. THURN-TAXIS hg.	6
Morvaország	Hugo Alfons DIETRICHSTEIN hg. nikolsburgi uradalma	66
Morvaország	Biskupitz kincstári birtok	13
Csehország	Gr. Erwein SCHLIK uradalma	10
Alsó-Ausztria	Gr. Josef HOYOS-SPRINZENSTEIN hitbizománya (51141 ha)	378
Alsó-Ausztria (Stájerország)	I. RÓBERT parmai herceg területe	250
Alsó-Ausztria	Br. Franz MAYR-MELNHOF birtoka	432

59. táblázat: Az 1899-as évből ANONYMUS (1900c) által közölt keselyű-lelövési statisztikák
Hunting statistics of vultures from the year 1899, according to ANONYMUS (1900c)

Ország/országrész	Tájegység	Darabszám
Morvaország	Hugo Alfons DIETRICHSTEIN hg. nikolsburgi uradalma	57
Morvaország	Wessely a Morava mellett, gr. Chormisky területe	53
Alsó-Ausztria	Br. Franz MAYR-MELNHOF birtoka	667

60. táblázat: Az 1900-as évből ANONYMUS (1901c) által közölt keselyű-lelövési statisztikák
Hunting statistics of vultures from the year 1900, according to ANONYMUS (1901c)

Ország/országrész	Tájegység	Darabszám
Magyarország	Somogytarnóca, gr. SZÉCHENYI Ferenc uradalma	284
Bukovina	Theodorestie, br. A. N. KAPRI uradalma	4
Stájerország	Br. Franz MAYR-MELNHOF birtoka	86
Stájerország	Ingering, gr. Max ARCO-ZINNEBERG uradalma	16
Salzburg	Br. Franz MAYR-MELNHOF birtoka	196
Alsó-Ausztria	Br. Franz MAYR-MELNHOF birtoka	45

& GLADKOW (1951) munkájára azt is közli, hogy az említett folyamat igen hasonlatos a Bajkálon túli területek keselyűinek kipusztulásához, amely viszont szoros összefüggést mutatott az ott egykoron élt autochton vadjuhok kihalásával. A nevezett helyen a vadjuhok eltűnése után rövidesen megszűnt a keselyűk fészkelése is. BAUMGART (1974a) hivatkozva SCHÜZ (1955) megállapításaira azt is elmondja, hogy a fentebb már említett egykori keselyű előfordulások a Sváb-Alb (Schwäbische Alb) területén arra az időszakra estek, amikor a környéken elterjedt a birkatenyésztés. A nevezett szerző hivatkozva HERREN és mtsai (1963), TRATZ (1968) és CAESAR (1970) munkáira azt is állítja, hogy a Keleti-Alpokban a keselyűk csak akkor jelentek meg, mikor a környéken tartott 10–15 ezer juhot felhajtották a hegyi legelőkre. Idővel aztán megjelentek a hidegre érzékenyebb birkafajták is, ami kitolta észak felé és vertikális irányba is a nomadizáló állattartás lehetőségeit. Ezzel összefüggésben a csordaszellem megengedte, hogy ne legyen olyan szoros a felügyelet a nyájak fölött, ám ez gyengítette az egyes egyedek túlélési lehetőségeit. Összességében tehát úgy tűnik, hogy az említett keselyűk többségénél nem elhanyagolhatóak azok a változások, amelyek a mezőgazdaságban végbementek az elmúlt száz évben, tehát ezek ismerete nélkül nem érthetjük meg, hogy miért fogytak meg vagy tűntek el ezek a dögevők Európa egyes területein. Ezzel összhangban a nevezett szerző már az első munkájában (1974a) leszögezi, hogy a keselyűk állományai kontinensükön nagy mértékben függnak a nagy testű háziállatok számától, amely azonban a földrajzi szélesség emelkedésével csökken, ahogy az időjárás is változókényabbá válik észak felé. Ez utóbbi jelenség viszont negatívan hat a szárnyas dögevők termelési lehetőségeire, miáltal a táplálékszerzésük esélye is romlik. Éppen ezért BAUMGART (1974a) úgy véli, hogy mivel a hegyekben nincsenek meg a fejlett mezőgazdaság feltételei, ahogyan egyes sík területeken (túl száraz vagy mocsaras vidékek) sem adottak, így ez a fajta elmaradottság teremti meg a keselyűk, illetve számos más ragadozó életfeltételeit is.

BAUMGART (1974a) arról tájékoztat, hogy 1900 után Európában a jelentős keselyűállományok főleg a mediterrán agrárállamokban (Spanyolország, Portugália, Jugoszlávia, Románia, Bulgária, Albánia, Görögország, Törökország) koncentráálódtak, illetve azokon a tájakon (Dél-Franciaország, Szardínia, Szicília), ahol az ipar mellett jelentős volt a mezőgazdaság szerepe is. BAUMGART (1974a) hivatkozva RADO (1962) adataira, arról is tájékoztat, hogy egyes országokban (Albánia, Románia, Spanyolország, Szicília stb.) a feudális és félfudális viszonyok még a II. világháború után is fennmaradtak, míg más államokban (Jugoszlávia, Bulgária, Görögország) 1945 után a földtulajdon szétforgácsolódása volt a jellemző. Ugyanez a közlő arra is felhívja a figyelmet, hogy például Görögországban 1960-ban a

mezőgazdaság területek 60 százaléka 2 hektár alatti törpeüzemekből állt, s így sok helyen nem volt mód a mezőgazdaság modernizációjára, és ezért a lakosság a sovány legelőkön alig kifizetődő marhatartással foglalkozott. BAUMGART (1974b) megemlíti a Romániában és Bulgáriában végbement társadalmi változásokat is, miszerint a szocialista társadalom felépítése idején sor került a földreformra, a szövetkezetek megalakítására, illetve a modern növénytermesztési és állattenyésztési módszerek bevezetésére. Mindezek pedig hatással voltak a keselyűk táplálékforrásaira, hiszen mindkét államban csupán a hegyvidéken és csak nyáron maradtak meg az egykori egész éves élelmiszerforrások, s a nagyobb keselyűk innentől kezdve már nem is tudtak itt szaporodni, csak legfeljebb időszakosan táplálkozni. Az előzőekre jó példát szolgáltat a gyéren lakott és vízben szegény Dobrudza esete, ahol a II. világháborút követő évtizedekben bevezették a modern mezőgazdálkodási módszereket és ezzel egyidejűleg öntözőműveket építettek, ami kedvezően hatott a növénytermesztés terjedésére. Mindezek a folyamatok azután szinte teljesen kiszorították az extenzív marhatartást, és az egész éves kültéri tartást felváltotta a beltéri tenyésztés, s így a keletkező állattenemek a keselyűk számára már nem voltak többé elérhetőek. Ehhez kapcsolódtak a századfordulótól kezdődően az újabb és újabb mikrobiológiai felfedezések is, amelyek egyre inkább lehetővé tették, hogy felvegyük a harcot az állatjárványokkal szemben, majd idővel a hatóságok mindenhol szabályozni kezdték az állatkereskedelmet, az állatvásárok rendjét és az állatszállítások feltételeit is.

BAUMGART (1974b) úgy véli, hogy elsősorban nem az abszolút állatlétszám csökkenése volt a legnagyobb probléma a térségben, hanem az, hogy az extenzíven tartott nagy testű háziállatok tartását idővel felváltotta az intenzív tenyésztés, illetőleg ezzel egyidejűleg háttérbe szorult a kecske- és birkatartás, a marha-, a sertés- és szárnyasgazdálkodás javára. Főleg a külterjes birkatartás jövedelmezősége csökkent a térségben. Ezzel kapcsolatban BAUMGART (1974b) hivatkozva IWANOW és mtsai (1961) munkájára arról számol be, hogy a Balkánon tartott primitív juhajták mintegy 30 kg-os élősúly mellett egyedenként és évenként csupán kb. 30–40 liter tejet, 1,5–2 kg durva gyapjút és 1–2 bárányt adtak. Ráadásul a gyapjú iránti kereslet idővel csökkent a tengerentúli konkurencia és a műszálas anyagok térhódítása miatt, ezért a mezőgazdaságnak ezzel az ágával sokszor még akkor is felhagytak a helyiek, ha a legelők másfajta hasznosítása később sem következett be.

Az időben előrehaladva arra is utalnunk kell, hogy az úthálózatok kiépülése és a teherautók megjelenése mind inkább lehetővé tette az elhullott állatok elszállítását és feldolgozását, ezért a keselyűk egyre kevesebb táplálékot találtak a kontinensen (BAUMGART 1974b).

A táplálékhiány kapcsán meg kell emlékeznünk BAUMGART (1974b) azon felvetéséről is, miszerint egyes területeken a nagyragadozók száma és az általuk

elejtett zsákmányból élő keselyűk száma összefüggést mutatott. Mint ismeretes Európa számos területén még a II. világháború után is nemkívánatosként tartották számon a szárnyas és szőrmés ragadozókat, s irtották is őket, ahol csak lehetett. Így például a nevezett szerző Bulgáriát hozza fel példaként, ahol 1954-ben a hivatalos adatok szerint 1079 farkast hoztak terítékre, míg az említett író hivatkozva DRAGONEV (1970) közlésére arról tájékoztat, hogy 1970-re a farkas országos állománya a becslések szerint már csak 110–120 egyedre rúgott. A nagyragadozók ilyen mértékű kiirtása minden bizonnyal jelentősen csökkentette a keselyűk táplálékosztási le-

hetőségeit is, és kihatott az állományok egyedszámának alakulására.

Magyarországra visszatérve utalnunk kell arra, hogy SZEPEs (1942) művében töredékes adatok találhatóak arra vonatkozólag, hogy hazánkban milyen mértékű volt a betegségekben elhullott állatok száma. Ezek a számok táblázatokban és különböző tagolásokban kerültek bemutatásra a munka I. és II. számú függelékében, és sok esetben az eltérő források miatt ellent is mondanak egymásnak. Az alábbiakban ezekből a töredékes adatokból mutatjuk be azokat, amelyek a téma szempontjából érdekesek lehetnek. A 62. táblázatban olyan adatok

62. táblázat: Az 1766–68 között Magyarországon elhullott állatok száma SZEPEs (1942) adatai nyomán. Két helyen osztott évszámok alá lettek berendezve az adatok, amelyek azonban nem egyértelműek, hiszen pl. Trencsén vármegye esetében 1767/68 évekre 463 szarvasmarha elhullását jelentették, míg 1768-ban ugyanitt 75 példány pusztulását regisztrálták, ám az 1767-es rubrikában nem szerepelnek adatok a kérdéses vármegyéből. További probléma, hogy a szöveges részben közölt adatok sok esetben eltérnek az I. számú függelékben feltüntetett számoktól (pl. 1766–68 között a szöveges rész szerint összesen 70 462 db. szarvasmarha, 3297 ló, 13 536 juh, és 2629 sertés pusztult el, de az alábbi táblázat számaival összevetve eltérő számokat kapunk). Fontos továbbá tudnunk, hogy a „nagyállat” meghatározás valószínűleg főképp a szarvasmarhákat, lovakat és esetleg bivalyokat takarja, míg a „kisállat” kifejezés a sertésre és a juhra vonatkozik.

Documented livestock mortality in Hungary between 1766–68 (from SZEPEs 1942). At two instances, the data are assigned to dual dates and annual mortality is unknown (e.g., in the case of Trencsén County, where 463 cattle are reported dead in 1767/68 and 75 in 1768 but specifics are lacking for 1767). A further problem is that the figures given in the text and those listed in Appendix I are not entirely consistent (e.g., the text reports the death of 70,462 cattle, 3,297 horses, 13,536 sheep and 2,629 swines between 1766–68 but the table indicates different numbers). Note that the category “large animals” includes cattle, horses and, perhaps, water buffalos, whereas “small animals” are either pigs, sheep or both.

Évszám	Állatfaj vagy típus	Jelentést küldő városok és megyék	Elhullott állatok száma
1766	szarvasmarha	6	18866
1766/67	nagyállat	1	5434
1767	szarvasmarha	8	12278
	nagyállat	4	7195
	ló	4	464
	juh	4	2850
	sertés	2	559
1767/68	szarvasmarha	7	10875
	ló	4	1358
	juh	2	5757
	sertés	1	993
1768	nagyállat	7	6060
	kisállat	4	2275
	szarvasmarha	8	8900
	ló	3	1475
	juh	3	2349
	sertés	3	936

63. táblázat: Az 1779–82 közötti időszakban elhullott háziállatok száma SZEPES (1942) nyomán – úgy tűnik, hogy a korábbiaknál lényegesen pontosabban meghatározva
Documented livestock mortality between 1779–82 (from SZEPES 1942)—obviously containing much more precise figures than the previous table

Évszám	Állatfaj vagy típus	Jelentést küldő városok és megyék	Elhullott állatok száma
1779	nagymarha	29	36471
	kismarha	24	34186
	ló	24	12203
1780	nagymarha	22	29380
	kismarha	19	64967
	ló	19	13997
1781	nagymarha	19	24220
	kismarha	20	99412
	ló	20	9438
1782	nagymarha	7	10980
	kismarha	7	38347
	ló	7	4783

szerepelnek, amelyek a törvényhatóságoknak a helytartótanácsához felterjesztett jelentéseiből származnak, s az Országos Levéltár Helytartótanács Irattárában leletők fel. Az elhullások nem csak a fertőző betegségek miatt következtek be, hanem az okok között szerepel a takarmányhiány, szárazság, rossz ivóvíz, rossz legelő, vízhiány, homokos széna, farkas támadások, stb. is, azonban az elhullási okok a keselyűk szempontjából elhanyagolhatóak.

1778-ban a meglehetősen hektikusan összeálló táblázatos adatok szerint 11 megyéből és városból jelentettek elhullásokat, amelyek száma a nagy- és kismarhákat, illetve a lovakat egybevéve 35102 állat pusztulását jelentette. A szöveges részből viszont itt már tudjuk, hogy a

„nagymarha” alatt a szarvasmarhát, míg a „kismarha” meghatározás alatt a juhokat és a sertéseket együttesen értették. A következő, azaz a 63. táblázat pedig már az 1779–82 között elhullott és egyben bejelentett háziállatok számát mutatja be hazánkban.

A 64–65. táblázatban szereplő számok az Állategészségügyi Évkönyvek és részben a Magyar Statisztikai Évkönyvek fontosabb adatainak kivonatából tevődnek össze, amelyek 1920-ig Horvát-Szlavónország kivételével egész Magyarországra vonatkoznak, majd 1920-tól a jelenleg is érvényben lévő határokkal körbeölelt országra. Ezekben a táblázatokban már nem csak az elhullott állatok, hanem a velük együtt kiirtott egyedek is benne foglaltatnak.

64. táblázat: A Magyarországon elhullott házi állatok száma SZEPES (1942) nyomán, amelyekre vonatkozólag már az előző táblázatok is szolgáltatottak adatokat, s amelyekkel összehasonlításban szintén eltérések észlelhetők az itt bemutatott számokhoz képest – *Documented livestock mortality in Hungary, according to SZEPES (1942), revealing figures that are not entirely consistent with those shown in the previous two tables*

Évszám	Ló	Szarvasmarha	Juh és sertés
1778	13882	62066	91897
1779	15101	49325	45829
1780	18761	44348	87909
1781	29420	46127	137641

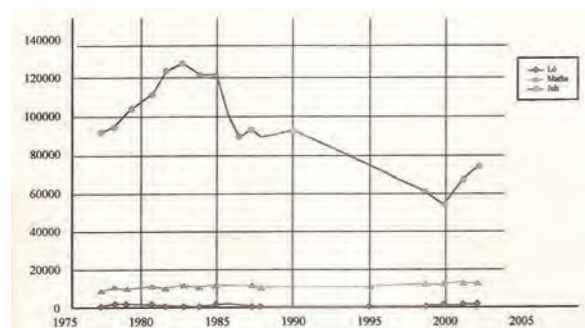
65. táblázat: SZEPES (1942) adatai szerint 1890–1939 között az alább bemutatott számú háziállat hullott el Magyarországon
Documented livestock mortality in Hungary between 1890–1939, according to the data presented by SZEPES (1942)

Évszám	Ló	Szarvasmarha	Juh és kecske	Sertés	Baromfi
1890	5596	9777	37761	35747	–
1891	6268	10024	34461	54590	–
1892	7006	14712	43280	42846	–
1893	9644	13053	45196	39228	–
1894	9868	16165	44348	43193	–
1895	10500	15543	28701	458915	–
1896	10496	14599	30977	708137	–
1897	10358	14202	67913	399858	–
1898	12806	14658	62055	236951	–
1899	10573	13189	29992	230273	–
1900	10434	13083	26816	208121	–
1901	13370	18089	30058	161150	–
1902	1633	4586	2652	153880	–
1903	1412	5988	3622	126696	–
1904	1208	6423	4827	241069	–
1905	1193	5597	8251	216957	–
1906	1398	4266	6579	239065	–
1907	1057	5716	6013	62176	–
1908	1017	6489	7414	196150	–
1909	998	6128	11754	187134	–
1910	1009	13314	19758	204555	–
1911	1474	22287	22398	184889	–
1912	1425	5520	4866	379995	–
1913	2005	6504	8750	202036	–
1914	1316	10437	6849	137302	–
1915	1454	7528	1669	73188	–
1916	707	6141	2429	116243	–
1917	1366	6862	3404	92811	–
1918	?	?	?	?	–
1919	?	?	?	?	–
1920	579	9312	4092	108622	–
1921	569	5988	2958	116156	–
1922	725	4411	3757	58922	–

65. táblázat (folytatás).

Évszám	Ló	Szarvasmarha	Juh és kecske	Sertés	Baromfi
1923	655	3201	4424	38205	–
1924	572	3148	6218	74005	–
1925	422	2709	4439	101503	–
1926	300	1820	6194	90073	–
1927	304	1799	2570	67626	–
1928	483	2681	3418	71833	–
1929	312	2533	3126	66546	–
1930	197	1742	4249	82815	–
1931	173	1808	3419	206566	–
1932	307	2158	2209	252488	–
1933	236	2165	750	67741	25472
1934	173	1911	1144	149663	27468
1935	151	2142	2596	154063	8695
1936	209	1563	4651	57415	3802
1937	237	1417	4329	44736	8705
1938	157	9732	2677	54651	8031
1939	196	5215	7360	103400	6511

Ezzel kapcsolatban KISS (2000), valamint DUDÁS (2002, 2004) is felhívja arra a figyelmet, hogy a két világháború között az állattartás mind belterjesebbé vált, és önmagában ez a tény is hozzájárult ahhoz, hogy a nyílt terekről eltűntek a dögök, és ezzel a keselyűk legfőbb táplálékforrásai. DUDÁS (2002) a témánk szempontjából igen frekvenciát számító Hortobágy állományainak az alakulását is bemutatja (91. ábra).

91. ábra: A hortobágyi állomány számának 1975 utáni alakulását DUDÁS (2002) grafikonon mutatja be *Livestock numbers in the Hortobágy National Park after 1975, according to DUDÁS (2002)*

DUDÁS (2002) részletes táblázatban közli a 2001-ben a Hortobágyon legeltetett állatok létszámát településenként is szétbontva. Ezek szerint összevonva az adott évben 473 ló, 26 szamár, 8291 különböző fajtájú szarvasmarha, 146 bivaly, 60 468 juh, 394 kecske és 701 sertés volt a területen.

Összességében BAUMGART (1974b) úgy véli, hogy jelenleg az európai keselyűállományok fenntartásában a döntő kérdés a táplálékforrások megléte és megteremtése, mert a nevezett szerző szerint a vadászati tilalom, a fészkelőhelyek biztosítása, a tojásgyűjtés megakadályozása, a ragadozók mérgezésének tilalma és a természetvédelmi rendelkezések együttesen is csak a veszteségek csökkenését érhetik el!

Az élőhelyek átalakulása

Az előzőekben bemutatott okokon túlmenően az élőhelyek eltűnése is limitáló tényező lehet a keselyűpopulációk fennmaradásában. Jó példát szolgáltat erre WEISZ (1905) írása, amelyben a szerző arra figyelmeztet, hogy a Száva alsó szakaszának a szabályozása és az

ottani mocsarak lecsapolása kiszoríthatja a keselyűket a környékről, ahogy ez a Duna szabályozásánál is megtörtént Dél-Magyarországon, Pancsova (Pančevo) és Bázias (Bazias) között. A nevezett szerző egy bizonyos FRITSCH közelebbről meg nem határozott adataira hivatkozva azt is közli, hogy ez utóbbi helyen az 1850/60-as években a különböző keselyűfajok még nagy csoportokban voltak megfigyelhetőek. Ezzel kapcsolatban érdekes ANONYMUS (1897c) megjegyzése is, miszerint a Vaskapu (Portile de Fier, Djerdapska klisura) szabályozásánál a Kazán-szorosban (Cazane) a robbantások elriasztották az ott fészkelő keselyűket, amelyek csak mostanság (a századforduló táján) jelentek meg újra ezen a területen.

Az élőhelyek átalakulása kapcsán BAUMGART (1974b) egyebek mellett azt is megemlíti, hogy nézete szerint a keselyűk fészkelésének zavarása csak csekély szerepet játszhatott az említett négy faj eltűnésében, mert a turizmustól távol eső helyeken is találhattak maguknak megfelelő fészkelőhelyet ezek a madarak. Ezzel szemben KISS (2000) arra hívja fel a figyelmet, hogy a keselyűk eltűnésének egyik fő oka a fészkelésre alkalmas kevésbé zavart erdőrések és a fészkelésre alkalmas fák eltűnésében is keresendő. Hasonlóan vélekedik a kérdésről OROSZI (1996) is, míg SZABON (2008b) a fészkek és a madarak zavarására is egyaránt felhívja a figyelmet. Minden bizonnyal tehát leszögezhetjük, hogy az évek múlásával a mind nagyobb teret hódító turizmus befolyással volt ezeknek a dögöknek a költésére is, hiszen a keselyűk fészkei is mind ritkábban maradtak észrevétlenek a kíváncsi kirándulók előtt.

Tojásgyűjtés

OROSZI (1996) és KISS (2000) szerint egy időben divattá vált a keselyűtojások gyűjtése is, ami hozzájárult ezeknek a dögöknek a kipusztulásához. Ezzel kapcsolatban BAUMGART (1974b) BERG (1931) munkájára hivatkozva azt közli, hogy a saskeselyű tojásai olyan értékesek voltak, hogy azokért a gyűjtők egykoron arannyal fizettek. DUDÁS (2002, 2004) ezt azzal egészíti ki, hogy a tojásgyűjtés sokszor együtt járt a szülők lelövésével is, s a tokos fiatalok emberi fogyasztásra való felhasználása sem volt ismeretlen.

BAUMGART (1974b) ezzel kapcsolatban még arra is figyelmeztet, hogy a jelen munka tárgyát képező négy faj közül az elsősorban a fákön költő barátkeselyű volt kitéve a fészkek kirablásának, hiszen az ő fészke könnyebben megközelíthető volt, mint a sziklákon költő fajoké. Így például a romániai populációkkal kapcsolatban DOMBROWSKI (1912), illetve KISS (2000, 2001) LINTIA közlésére hivatkozva arról tájékoztat, hogy a XIX. század végén ez a faj igen gyakorinak számított az akkor még török fennhatóság alá tartozó Dobrudzsában. A köz-

lő beszámolója szerint ebben az időben egy Babadag környéki 9 km²-es erdőben a tojásgyűjtők 1873–75 között 377 db barátkeselyű tojást gyűjtöttek össze, ami LINTIA szerint kb. ugyanennyi fészket jelenthetett. Nem is csodálható a helyiek lelkes tojásgyűjtése, ha tudjuk, hogy az angol ornitológusok arannyal fizettek a barátkeselyű tojásaiért is (NAGY 1943b). A történethez DOMBROWSKI (1912) még annyit tesz hozzá, hogy a munkájának írása idején már csak 10–12 barátkeselyű fészket lehet találni az említett erdőben.

Vadászat

A keselyűk vadászata során alapjában több cél motiválta a madarak elejtőit, hiszen míg az úri vadászok trófeaként szerették volna elejteni ezeket a dögöket, addig mások dűvadirtás címén pusztították őket, míg megint mások a preparátor műhelyek számára vadásztak. Ezzel kapcsolatban egy érdekes adalékkal szolgál BREHM (1904), aki arról számol be, hogy a fakó keselyűre (s talán ez más fajokra is vonatkozik) Egyiptomban azért vadásznak, hogy az evező- és farktollaiból csecsebecsüket készítsenek, míg Krétán és Arábiában a szűcsnek adják el a bőrét, ahol kicserzik azt. Azonban nem minden esetben kell ilyen távolra menni, ha a keselyűk testrészeiből készült dísztárgyakról van szó, hiszen KLOBUSCZKY (1891a) is beszámol róla, hogy egy kitömésre alkalmatlanná vált keselyű lábaiból gyertyatartót csináltatott magának. Ezekhez az eljárásokhoz tartoztak a madarak elejtőinek fizetendő vérdíjak is, amelyről az alábbiakban a „Vérdíjak” részben fogunk szólni. Ezzel kapcsolatban többek között KISS (2000), valamint DUDÁS (2002, 2004) is felhívja arra a figyelmet, hogy a keselyűknek trófeaként való elejtése (főleg dögkunyhóból) egy időben nagy divattá vált a vadászok körében. Ekképpen nyilatkozik a kérdésről OROSZI (1996) is, ám LAKATOS (1891b) a csalddögöl való vadászati módszer részletes ismertetése során azt is megjegyzi, hogy ezzel a technikával elsősorban a fakó- és a barátkeselyű lőhető a jelen munkában tárgyalt négy faj közül. Érdekes adalékot jelent ezzel kapcsolatban LENDL (1899) közlése, miszerint csupán az általa vezetett preparatóriumba az 1899-es esztendőben nem kevesebb, mint 25 darab keselyűt vittek be kitömés végett – amelyek bizonyára szinte kivétel nélkül Magyarországon kerültek terítékre. ANONYMUS (1905b) ezzel kapcsolatban azt jelenti, hogy Bosznia-Hercegovinában az ott állomásozó katonatisztek előszeretettel vadásztak szórakozásból a régióban meglehetősen gyakori sas- és keselyűfajokra, hiszen a tartományban csak a szakállas saskeselyű volt ritka, de arra viszont az erdélyi havasokban (főleg Fogaras megyében) lehet sikerrel vadászni. Ide kívánczik ANONYMUS (1913b) jelentése is, aki arról számol be, hogy Bosznia-Hercegovina kormánya a Magyar Föld-

Barátkeselyű (*Vultur monachus*) szép, nagy példány, kiterjesztett szárnyakkal, intézetünkben kitömve, szárnyszélessége 2¹/₂ méter, a tulajdonos részéről jutányosan eladó. Közelebbi felvilágosítást kiadóhiv. ad.

92. ábra: Preparált keselyű hirdetése „A Természet” 1904-es évfolyamából (ANONYMUS 1904b)
Advertisement for a mounted cinereous vulture from the 1904 volume of the monthly “A Természet” (ANONYMUS 1904b)

művelésügyi Minisztérium példáját követve a különböző vadfajokra darabszámmal szóló vadászjegyet bocsátott ki. Az engedély alapdíja 50 korona, amely mellett minden elejtett vagy sebzett vad után egy további lődíj fizetendő. Így összehasonlításként például a következő vadfajok elejtése esetén az alábbi összegek terhelték az elejtő pénztárcáját:

- barnamedve: 300 korona
- vaddisznó: 100 korona
- őzbak: 80 korona
- kőszáli sas: 60 korona
- fakó és csuklyás (barát) keselyű: 50 korona.

A jogszabály azonban arról is rendelkezett, hogy a keselyűkből minden vadásznak alkalmanként csak egy darabot volt szabad elejtenie. MAJTÉNYI (1919) szerint később Boszniában a vadászjegy kiadása annyiban változott, hogy csak úgy lehetett azt megszerezni, ha az igénylő 100 dúvad egységet tudott felmutatni a dúvadnak tekintett fajok irtásában. Ez úgy állt össze, hogy a különböző károsnak ítélt állatok elejtésért a hatóságok bizonyos pontszámot adtak azok vélt kártékonyasága szerint. Ezek szerint pl. a varjak 5, a rókák 30, a kóbor kutyák 10, a farkasok pedig 50 egységet értek. Ez a szabályozás nagyon divatba hozta az okkupált tartományban a mérgezéseket is, amelynek sok keselyű is áldozatul esett.

Mérgezések

A mérgezések káros hatásaira már MOJSISOVICS (1897) is felhívja a figyelmet, amikor arról beszél, hogy a szerémségi Fruska Gora tulajdonosa, CHOTEK gróf is felfigyelt arra a jelenségre, hogy a szörmés ragadozók sztrichnines mérgezése miatt számos sas és keselyű is elhullott a környéken. A beszámoló szerint a területért felelős

igazgató, DOLEŽAL úr ezt úgy próbálta meg orvosolni, hogy a dögtereken talált mérgezett és elbódult madaraknak vizet töltött a begyébe, amelyek így visszaöklendezték a mérgezett húst, s a sérültek olykor már a beöntés után egy órával magukhoz tértek és segítség nélkül el tudtak repülni. LOVASSY (1927) az előzőekhez hasonlóan a barátkeselyűvel kapcsolatban a következő módon vélekedik a kérdésről: „Rohamos megfogyatkozását nálunk az elhullott háziállatok kötelező elföldelésén felül az a körülmény is előmozdítja, hogy télen át a ragadozó emlősök irtására kirakott mérgezett csalitól sok elpusztul.” Ugyanez a szerző a szakállas saskeselyű eltűnésének fő okaként is a mérgezett csalik kihelyezését nevezi meg. KISS (2000) is a keselyűk eltűnésének előleges előidézőjeként a sztrichninnel és letolinnal való dúvadmérgezéseket tartja, amely gyakorlat sok egyed életét követelte. ANONYMUS (1986) ezzel kapcsolatban azt is megjegyzi, hogy a mezőgazdasági vegyszerek széles körben való alkalmazása is negatívan befolyásolta ezeknek a dög-evőknek denzitását Európában, valamint a szerző szerint például Bulgáriában is csak 1965-ben tiltották be a mérgek használatának gyakorlatát a dúvadirtásban. Ezzel szemben BAUMGART (1974b) úgy véli, hogy Európában a keselyűk megfogyatkozása és eltűnése nem írható kizárólag a dúvadmérgezések számlájára, hanem sokkal inkább a mind nagyobb méreteket öltő táplálékhiányra vezethető vissza.

HARASZTHY & BAGYURA (1993), valamint DUDÁS (2004) szerint a századfordulón még egész Európában általános volt a ragadozó madarak káros megítélése, s ezt a nézetet vallotta egyebek mellett CHERNEL (1899a) és HERMAN (1901) is. Ennek megfelelően HARASZTHY & BAGYURA (1993) beszámol arról is, hogy nemcsak Európában, hanem nálunk is megszokott gyakorlattá vált a mérgezés, amelyhez hazánkban az 1960-as évekig sztrichnint használtak, majd tyúktojásba injektált metilparathiont és foszdrint. Bár e toxinokat elsősorban a

varjúféléknek (Corvidae) szánták, ám sok volt a másodlagos mérgezés is, míg végül 1980-ban betiltották a nem szelektív mérgek használatát.

SZABON (2008b) viszont úgy véli, hogy az illegális mérgezések és a mezőgazdasági vegyszerek használata még napjainkban is valós veszélyt jelent a keselyűk állományaira Európa-szerte. Ezt a megállapítást jól példázza az a 2004 decemberében a horvátországi Rab szigetén történt eset is, amelyről ČURIĆ és mtsai (2008) számoltak be egy állatorvosi folyóirat hasábjain. Az említett időpontban és helyszínen egy birka teteme körül mintegy 50 m-es körzetben 16 elhullott fakó keselyűt találtak (93. ábra), valamint egy további példányát a fajnak, amely ugyan még élt, de már nagyon rossz állapot-

ban volt. Ez utóbbi madár sajnos az intenzív terápia ellenére is két nappal a megtalálása után szintén elpusztult, és így az összesen elhullott 17 egyed a környékbeli állománynak közel az egytized részét tette ki. A szerzők szerint Horvátországban a mérgezett csalik használatának gyakorlata még ma is tetten érhető, amely eljárást elsősorban a vaddisznó (*Sus scrofa*), a sakál (*Canis aureus*) és a farkas (*Canis lupus*) populációk visszaszorítása érdekében alkalmazzák. A laborvizsgálatok kimutatták, hogy a 17 fakó keselyű elhullásáért egy a tetemben elrejtett rendkívül veszélyes idegméreg, a karbofuran volt a felelős.

Hasonlóan érdekes adatokat közöl a mérgezésekkel kapcsolatban SUŠIĆ (é. n.) is, aki arról beszél, hogy a hor-

93. ábra: 2004 decemberében az adriai Rab szigetén karbofuran mérgezés következtében elhullott fakó keselyűk (Fotó: Goran Sušić)
Griffon vultures poisoned with carbofuran on the Adriatic island of Rab in December 2004 (Photo: Goran Sušić)

94. ábra: Lábadozó fakó keselyű a Beliben lévő mentőközpontban (Fotó: FEKETE Gabriella)
Ailing griffon vulture at the rescue centre in Beli (Photo: Gabriella FEKETE)

95. ábra: A Cres szigetén működő Eco-centre Caput Insulae–Beli keselyűmentő központ bejárata (Fotó: TÓTH Tamás)
Entrance of the Eco-centre Caput Insulae–Beli on Cres Island (Photo: Tamás TÓTH)

vát hegyvidéken mintegy 600–800 barnamedve (*Ursus arctos*) élhet napjainkban is (mások szerint akár 1000 példány is lehet belőlük az országban), amelyek gyakran ússzák át a Morlák-csatornát (Canale della Morlacca), hogy a turisták által kedvelt Krk szigetén az elérhető bőséges táplálékforrásokhoz hozzájussanak. A faj élelmének jelentős részét a füge, a szőlő, illetve a szabadon élő birkák és bárányaik teszik ki az említett vidéken. A beszámoló szerint az első medvét 1968-ban észlelték a szigeten, míg a másodikat 1972-ben már meg is mérgezték, majd ezt követően csaknem minden évben megjelent itt ez nagytestű emlős. Habár a hatóságok 1995-ben egy tanácsot hoztak létre a probléma kezelésére, azonban ennek ellenére 1998–2012 között összesen 11 medvét öltek meg (mérgezés és vadászat) legálisan Krk területén, amelyekhez a feltételezések szerint további illegális esetek is hozzáadódnak. Hasonló problémát jelent a régióban a vaddisznó térhódítása is, amit 1986-ban telepítettek be a szomszédos Cres szigetre, majd

néhány évvel később Krk-re (az elsőt 1965-ben látták itt) is. A növénytermesztésben jelentkező károkozásuk, valamint a szabadon tartott birkaállományok megtizedelése miatt a helyiek a medvéhez hasonlóan ezt az emlőst is mérgezési akciókkal igyekeztek háttérbe szorítani. A két említett faj részére kihelyezett mérgezett csalik miatt az 1990-es évek végére a Krk szigetén élő 25 pár fakó keselyűből mindössze csak három pár maradt életben, amelyek szintén megtalálták és elfogyasztották a mérgezett csaldögöket. Ennek ellenére azonban 2005–2010 között Krk szigetén hivatalosan 2216 vaddisznót hoztak teríték-re, illetve Cresen további 1630 példányt ejtettek el ebben az időszakban. Több mint 10 évvel ezelőtt a mérgezésből adódó elhullások megakadályozása érdekében a fakó keselyűk védelmével foglalkozó Eco-centre Caput Insulae–Beli (Cres) egy mérgezés elleni kampányt indított a régióban, amelynek következtében jelentősen csökkentek a mérgezéses esetek, és a faj egyedszáma 30 párra duzzadt Krk szigetén.

101. ábra: GRESCHIK Jenő (KEVE 1968 nyomán)
Jenő GRESCHIK (from KEVE 1968)

golyóköpetek elemzése és a szövettani vizsgálatok végzése lesz a főfeladata. GRESCHIK 1910-ben doktorál idősebb ENTZ Gézánál. Időközben átveszi az Aquila szerkesztését, és nagy energiával veti bele magát az intézet könyvtárának a fejlesztésébe is.

Az I. világháború végén kényszernyugdíjazzák, CSIKI Ernő azonban a Természettudományi Múzeum madárgyűjteményében kínál munkát a méltánytalanul mellőzött tudósnak, amit ő örömmel el is fogad. Ez idő tájt GRESCHIK minden idejét a szakirodalom tanulmányozásának szenteli, hogy minél jobb rálátása legyen a tudomány új felfedezéseire, illetve, hogy megfelelő tanácsokkal láthassa el a hozzá irányított diákokat.

Az 1926-ban indított Kócsag című ornitológiai szakfolyóirat szellemi vezetője szintén GRESCHIK lesz. 1944-ben ugyan igazgatói rangban nyugdíjba vonult, de a háború után visszahívják a múzeumba, hogy tapasztalatával segítse az ott folyó munkát.

Források: KEVE (1968)

102. ábra: HABSBURG-LOTARINGIAI Rudolf trónörökös vadászöltözékben, 1889 (Forrás: vitalis-verlag.com)
Archduke Rudolf of HABSBURG-LORRAINE in hunting attire, 1889 (Source: vitalis-verlag.com)

HABSBURG Rudolf (Laxenburg, 1858–Mayerling, 1889)

Szenvedélyes vadász és ornitológus, aki a Monarchia trónörököséeként számos alkalommal beutazta az egész birodalmat. Gyermekkorától rajong a vadászat és a természet iránt, ám apja eltiltja a természetrajzi tanulmányoktól. Már tízéves kora környékén vadászati témájú képeket fest.

Sok jeles utazóval, kutatóval tartott fenn barátságot. Ezek közé tartozott Alfred BREHM és gróf TELEKI Sámuel is. Sokat utazott. Bejárta egyebek mellett a Közel-Keletet és Egyiptomot, de csupán az 1880-as években legalább öt alkalommal vadászott hosszabb-rövidebb ideig az erdélyi Görgényszentimrén (Gurghiu) is.

A jelen munka szempontjából legfontosabb utazására 1878-ban került sor, amikor HODEK bécsi preparátor, valamint BREHM és HOMEYER társaságában egy dunai expedíciót szervezett, aminek elsődleges célja a ragadozó madarak megfigyelése és gyűjtése volt. Ennek során a Fruska Gora hegyeiben a kis társaság számos fakó és barátkeselyűt is terítékre hozott. A trónörökös a „Tizenöt nap a Dunán” című útinaplójában számolt be utazásának tapasztalatairól.

103. ábra: LAKATOS Károly (CVALINGA 2007 nyomán)
Károly LAKATOS (from CVALINGA 2007)

104. ábra: LÁZÁR Kálmán (Forrás: arcanum.com)
Kálmán LÁZÁR (Source: arcanum.com)

A négyévente megrendezésre kerülő ornitológiai világkongresszusok annyiban kötődnek RUDOLF trónörököshöz, hogy az első, 1884-ben megtartott rendezvényt is a koronaherceg nyitotta meg. BREHM ösztönzésére született meg főműve, az „Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben” című, 24 kötetesre tervezett sorozat, amelynek szerkesztését és egyes részeit a megírását is RUDOLF vállalta magára.

1878-ban a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává választotta, majd 1880-ban a Budapesti Műegyetem tiszteletbeli tagja, 1881-ben pedig tiszteletbeli doktora lett. A Magyar Földrajzi Társaságnak szintén tiszteletbeli elnöke és fővédnöke volt.

Források: B. A. (2008), GEBHARDT (1964), K. Zs. (2008), VÉBER (1989)

LAKATOS Károly (Győr, 1853–Budapest, 1914)

Székely lófő családból származó entomológus és ornitológus, aki a zoológiai kutatások mellett fest, zenél és költ is. Tanulmányait Nagykanizsán, Zalaegerszegen és Selmecebányán végzi, amelynek végén erdész- és vadászmeisteri oklevelet szerez.

A Természet című folyóirat első évfolyamait LENDL Adolfal együtt szerkeszti, bár LAKATOS eleinte inkább gyűjtött, mint publikált, mivel azt szerkesztőtársa örömmel megtette helyette. Tagja a Budapesti Entomológusok Társaságának, amely akkoriban csupán 12 főből állott.

Később egyre többet publikál, bár ornitológiai írásaiban számos kifogásolható állítást is közre ad. Valószínűleg ennek tudható be, hogy a HERMAN Ottó köré csoportosuló madarászok nem ismerték el szakmai tudását, s az Aquila sem hozta le cikkeit. Ezzel szemben viszont a Field, angol vadászati és sportlap külön fordítót tartott fenn a számára, és cikkeiért aranyban fizetett, míg később a Magyar Erdész című folyóirat vadászati főmunkatársaként is tevékenykedett.

Élete vége felé a Szegedi Városi Múzeum alkalmazottainak sorában is megtaláljuk, s ebben az időben sokat foglalkozik Csongrád megye, és főképp a szegedi Fehér-tó gazdag madárvilágával is. Életrajzírói szerint legalább 15 lapban publikált, s a becslések szerint 150-nél lényegesen több írása jelent meg életében, de a tudománytörténet még adós teljes bibliográfiájának az összeállításával.

Források: CVALINGA (2007), GEBHARDT (1964)

Gr. LÁZÁR Kálmán

(Benczencz, 1827–Erzsébetváros, 1874)

Iskoláit Nagyenyeden végezte, majd ezt követően Kolozsváron hallgatott jogot, bár az egyetemi tanulmányait nem fejezte be. Az 1848–1849-es forradalomban és szabadságharcban játszott szerepe miatt egy ideig kénytelen Törökországban meghúzni magát.

Már fiatal korától kezdve lelkesen tanulmányozta környezete madárvilágát, majd 1844-től kezdve a szülői kastélyból kiindulva gyűjtőutakat tett a Maros partvidékén és a környező mocsarakban is. Ennek köszönhetően már az 1850-es években az ország legnagyobb ornitológiai magángyűjteményét mondhatta a magáénak, amely mintegy 2000 madárból és 8000 tojásból állt. A madarakat egyik alkalmazottjával preparáltatta ki, és azokat több teremben helyezte el. Sajnálatos módon azonban az egyedülálló kollekciónak nagyrészt megsemmisült, mielőtt annak tudományos feldolgozása megtörtént volna, mivel a gróf a gazdasági nehézségek súlya alatt vagyonától megválni kényszerült. Ekkor LÁZÁR először Budapestre, majd Erzsébetvárosba költözött, miközben értékes gyűjteménye egy gabonarakárban lett elhelyezve, ahol nagyrészt tönkrement. A kollekció maradványait 1880-ban a Dévai Főreáliskolának sikerült megszereznie, ahol az anyag még a II. világháborút követően is fellelhető volt.

Főművei „A lég urai” (1866) és a „Hasznos és kártékony állatainkról. I. rész: Emlősök, madarak, hüllők” (1874) című könyvek voltak. A jelen munka szempontjából igen sajnálatos, hogy a szakállas saskeselyűkről írt terjedelmes kézírata kiadatlan maradt, sőt végül el is kalódott. Gróf LÁZÁR Kálmán élete utolsó szakaszában a Magyar Tudományos Akadémia tagjainak sorába választotta.

Források: GEBHARDT (1964)

Ifj. LINTIA Dénes (Kukova, 1880–Temesvár, 1952)

Kiváló erdélyi ornitológus, aki már gimnazista korában elsajátítja az állatgyűjtés és preparálás fortélyait. Tanulmányait Fehértemplomon és Temesváron végzi, majd Újmoldván lesz tanító. Később Oravicán és Törökbecsén kap állást, majd 1903-ban kerül Temesvárra, ahol tanfelügyelőként helyezkedik el.

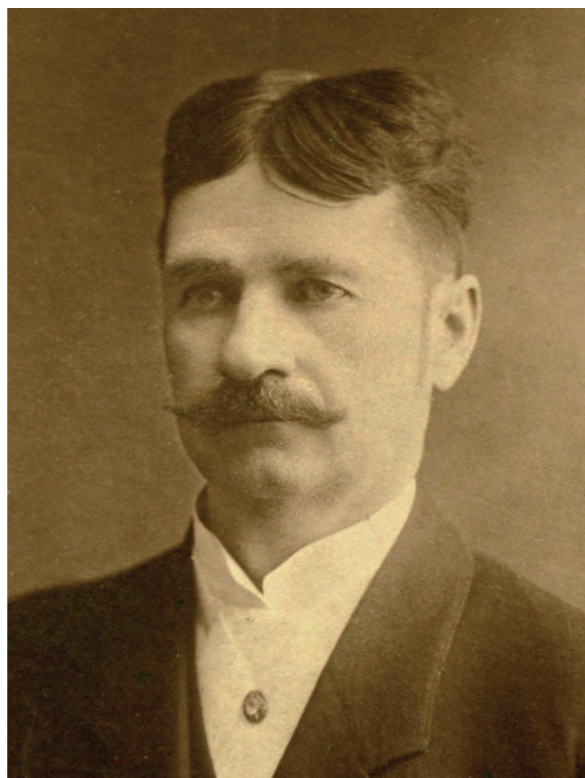
Temesvárra kerülésének idején már jelentős ornitológiai gyűjteményt mondhat a magáénak, s ekkoriban már évi 500 korona pénzségélyt utalnak ki a számára, hogy a gyűjtést folytathatja. Elsősorban Szerbia, Erdély és Románia faunáját kutatja. Az I. világháború előtt a LINTIA által gyűjtött anyag nagy része a Nemzeti Múzeumba (Budapest) került, míg a másodpéldányokat a Verseci Múzeumnak juttatja.

1919-től tanárként tevékenykedik, de 1920–1924 között egyben a Temesvári Múzeum (Timișoara) igazgatói posztját is betölti. Ezt követően nyugdíjazásáig a Temesvári Fiúgimnáziumban oktat állatgyűjtést és preparálást.

Könyv- és madárgyűjteményét helyhiány miatt, illetve egy a részére kiutalandó öröklakás fejében Temesvár városának adja, egy madártani múzeum felállítása céljából. Az anyag a Temesvári Múzeumba kap helyet, amely így Románia legnagyobb ornitológiai gyűjteményét mond-

105. ábra: LINTIA Dénes (Kis 1980 nyomán)
Dénes LINTIA (from Kis 1980)

106. ábra: LOVASSY Sándor (Forrás: balatonimzeum.hu)
Sándor LOVASSY (Source: balatonimzeum.hu)

107. ábra: NAGY Jenő (KADIĆ 1930 nyomán)
Jenő NAGY (from KADIĆ 1930)

hatja magáénak, hiszen LINTIA munkássága révén az intézmény mintegy 4000 madárpreparátummal bővült. A kiváló szakember rendszeres kapcsolatot tart fenn a Magyar Ornitológiai Intézettel (Budapest), annak ellenére is, hogy emiatt Romániában hátrányok érik.

LINTIA élete során számos publikációval gazdagította az ornitológiai szakirodalmat, amelyek közül megemlítendő a Szerbia madárfaunájáról írt műve, valamint a Románia madarainak névjegyzékét közreadó munka, a háromkötetes „Pasarile de R. P. R”.

Források: ANONYMUS (1957), GEBHARDT (1964), KIS (1980)

Lovassy Sándor (Abony, 1855–Keszthely, 1946)

Jeles zoológus, aki a középiskolai tanulmányait Baján, Debrecenben és Székesfehérváron végzi. LOVASSY először 1874-ben, a Debreceni Felsőbb Gazdasági Tanintézetben szerez oklevelet, majd ezt követően a Budapesti Tudomány- és Műegyetemen folytatja tanulmányait. Előbb 1878-ban tanári diplomát kap, majd 1884-ben bölcsészdoktori diplomát is szerez.

Tanulmányai végeztével a jeles zoológus Gömör megyében, Nagyröczen jut tanári álláshoz, s ebben az időben jelennek meg első írásai a megye ornitofaunájáról

is. LOVASSY 1889-ben Keszthelyre költözik, s a Balaton madártani kutatásával kezd foglalkozni. Ekkor lesz a Keszthelyi Gazdasági Akadémia tanára, de ő szervezi meg a Balaton Múzeum (Keszthely) természettudományi részlegét és kiállításait is. 1921-ben az akkor már idősödő kutató megváltik az Akadémiától, de a Balaton Múzeum vezetését – amelynek igazgatói székét is betöltötte – még 1940-ig folytatja.

Számos publikációja jelenik meg különféle szaklapokban, azonban főművének a „Magyarország gerinces állatai” című önálló munkáját tekintjük, amely ma is jól használhatóan mutatja be a századforduló Magyarországnak zoológiai viszonyait. Fő kutatási területe azonban a Balaton élővilága maradt, és a tőről 1897-ben megjelent monográfia madártani részének is LOVASSY a szerzője.

Források: ANONYMUS (1947), GEBHARDT (1964)

NAGY Jenő (Nyíregyháza, 1882–Budapest, 1960)

Vadász, zoológus és természetvédő. Egyetemi tanulmányait Kolozsváron végzi, majd 1908–1922 között Bácskában kap állást gimnáziumi természetrajz tanárként, s itt az újverbászi gimnázium természetrajzi tárát valóságos múzeummá fejleszti. Ez időben számos utazást tesz, hogy a dél-magyarországi mocsár- és lápvilág zoológiai viszonyait feltérképezze Mohácstól Pancsováig. Az I. világháborút követően távozni kényszerül Bácskából.

1922–44 között a nagy hírű Debreceni Református Kollégiumban tanít, ahol érkezése után egy évvel már megalapítja az Ifjúsági Madárvédő Egyesületet. Később életre hívja a Tiszántúli Madárvédelmi Egyesületet (Debrecen) is, majd 1928-ban a Magyar Ornitológusok Szövetségét, s megalapítja ez utóbbi szervezet lapját is a „Kócsag”-ot. Debreceni működése alatt NAGY Jenő több madártani és vadászati kiállítást is szervez, számos kongresszuson vesz részt, s az International Committee for Bird Protection tagjainak sorában is megtaláljuk. Mindenhol agitál a természet védelme és szeretete mellett, s számos konkrét javaslatot is tesz a hatóságoknak az egyes területek védelmének érdekében. A II. világháború után rövid ideig még a Nemzeti Múzeum (Budapest) munkatársaként is működött.

Beutazza Európa 17 országát, ahol nem csak a múzeumokat, állatkerteket és kutatóintézeteket látogatja meg, hanem a különböző természeti értékeket is. A Pireneusok kivételével a kontinens valamennyi hegységét is felkereste. Több száz közleménye jelenik meg az évek során magyar, angol, francia, német és olasz nyelven. A Debreceni Egyetemen 1949-ben habilitál, majd 1955-ben a biológiai tudományok kandidátusa lesz. 1959-ben a Szege-di Egyetem aranydiplomával jutalmazza tevékenységét, s időközben a Magyar Madártani Egyesület (Budapest) társelnöki tisztét is betölti.

Források: ANONYMUS (1963), GEBHARDT (1964), KADIĆ (1930)

Utószó

A fentebbi munka során szem előtt tartottam azt a célt, hogy lehetőség szerint és az elérhető irodalom felhasználásával felvázoljam mindazt, amit a keselyűk magyarországi múltjáról tudni lehet és érdemes, mert hogy sajnos ma már jobbra múlt időben kell beszél-nünk a levegőnek ezen fenséges urairól. Hogy a jelen dolgozatban mennyire sikerült a kitűzött célokat elérni, ennek eldöntését a szíves olvasóra bízom, azonban a munka bevégeztetett, s ez alkalommal nem hagyhatom

ki, hogy ne HERMAN Ottó (1877) ma is érvényes soraival zárjam a jelen tanulmányt: „Azt hiszem, hogy ezekkel némileg tisztába hoztam a sas, keselyű és saskeselyű kérdését. Soraimat úgy fejezem be, a mint megkez-dtem, t. i. hasonlatokkal. Történelmünket véve Árpád és a Hunyadi a sashoz, Bercsényi a sólyomhoz hasonlítható, a mi pedig a keselyűket illeti, a hasonlatokért nem kell valami nagyon régi időig visszamenni.”

Köszönetnyilvánítás

A szerzők a gyűjteményi adatok átengedéséért a kö-vetkezőknek tartoznak köszönettel: BÁNYAI József (Ma-gyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest), dr. BUSCH-MANN Ferenc (Jász Múzeum, Jászberény), Delia CEUCA (Babeş-Bolyai Tudományegyetem Állattani Múzeuma), dr. CSORBA Gábor (MTTM, Budapest), dr. FUISZ Tibor István (MTTM, Budapest), dr. GAS-kó Béla (Móra Ferenc Múzeum, Szeged), dr. KISS István (SZIE-MKK, Gödöllő), Kocs Irén (Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy), KÖKÉNY Gábor (Vágó Pál Múzeum, Jászapáti), KÖVÉR Árpád (FÁNK, Budapest), dr. M.-Kiss András (Temesvári Bá-nát Múzeum, Temesvár), PERITY Lajos (Szent István Gimnázium, Kalocsa), dr. PURGER Jenő (PTE-TTK, Pécs), Dr. Slobodan PUZOVIĆ (Belgrád), SÁNDOR Lehel Csaba (Tarisznyás Márton Múzeum, Gyergyószent-miklós), dr. SOLTI Béla (Mátra Múzeum, Gyöngyös), Ionuț TĂUȘAN (Brukenthal Nemzeti Múzeum, Nagysze-ben), dr. TÖRÖK Zsolt (Institutul National de Cercetare-

Dezvoltare Delta Dunarii, Tulcea), dr. VARGA András (Mátra Múzeum, Gyöngyös) és dr. WINKLER Dániel (NYME, Sopron). Ezen kívül köszönettel tartozunk a fordítási munkákban nyújtott segítségért ILYCSIN Lászlónak (FÁNK, Budapest), dr. SZÉKELY Leventének (Brassó) és TARDI Jánosnak (FÁNK, Budapest) is. Külön köszönet illeti BÜKI Józsefet (Keve András Könyvtár, Budapest), aki nagyon sokat segített a szakanyagok fel-kutatásában és a rendelkezésünkre bocsátotta HERMAN Ottó korábban még nem publikált rajzát, valamint KESZI Andreát (FÁNK, Budapest), aki a térképek elkészítésé-ben volt a segítségünkre. Végül, de nem utolsósorban szeretnénk köszönetet mondani BAGOSI Zoltánnak (FÁNK, Budapest), BAGYURA Jánosnak, FEKETE Gabriellának (FÁNK, Budapest), KLÉBERT Antalnak, valamint Sos Tibornak és VIZI Iuliának (Milvus Csoport Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Marosvásár-hely), hogy az általuk készített fényképekkel hozzájárul-tak a jelen kiadvány létrejöttéhez.

Summary

There are four vulture species (Cinereous Vulture, Egyptian Vulture, Griffon Vulture and Bearded Vulture) which have been established in the Carpathian basin. As part of the rich avifauna of the region, fortunately these species have self-sustaining and reproductively capable populations. Although today these birds are not consid-ered breeding species in present-day Hungary, nor with-in the former boundaries of historical Hungary (aside from some sites in Croatia), they are recorded regularly as regional migrants and vagrants. Nonetheless, it is cer-tainly worth compiling what information is available about these magnificent birds since such a database can prove to be both interesting and extremely valuable. It is particularly important because three of the four species presented in this manuscript are protected by conser-vation laws today (the fourth species is not expected to be classified as protected), and the question of the rein-troduction of the one of the other species often arises. In this respect, it is of the utmost importance to under-stand the changes that led to the disappearance of these species because without the knowledge of the past, we cannot understand and model the events of the future. Keeping in mind that, especially in the past centuries a significant portion of the zoological literature of the Carpathian Basin was written in Hungarian, Hungarian zoologists have indeed played a key role in the synthesis of these historical scriptures and their translation into at least the English language. Therefore, we attempt to emphasize the importance of the natural changes lead-ing to the extinction of the vultures in the region from the available data compiled herein and it is our hope that this material will help fill the blanks of the zoological history of the Carpathian Basin.

Materials and methods

Firstly, the aim of this work was to categorize all vulture sightings in Hungary. Until 1920, Hungary was defined by the historical borders and after this date, the current boundaries were used. However, changes in the borders of the country following the 1st and 2nd Vienna Awards were omitted. Since Hungarian soldiers participated in the occupation of the provinces of Bosnia and Herze-govina in 1878, we can assume that some information from the hunting of different vulture species arose from this time. Consequently, data concerning vultures be-tween 1800–1920 was collected and included in the dataset from this region. In the time period before 1920,

observations of vultures were categorized according to the following regions of the country:

1. Modern-day Hungary: 93,030 km²
2. Hungarian Upland (regions which are part of Slova-kia, Poland and Ukraine today): 62,234 km²
3. Burgenland (regions which are part of Austria today): 4,020 km²
4. Transylvania (regions which are part of Romania to-day): 102,813 km²
5. Vojvodina (regions excluding the Adriatic archipelago which are part of Serbia and Croatia today): 63,391 km²
6. Regions which were occupied by Hungary (Bosnia and Herzegovina today): 51,129 km².

Important individual observation from the published literature were cited in an abbreviated format and the crucial data from each source was depicted in *italics* and classified into three categories according to their credi-bility. These groupings were written in **bold** letters and included:

- Questionable identification
- Unconfirmed presumably accurate identification
- Confirmed accurate identification.

During the classification of the data written in italics, some degree of subjectivity were unavoidable, however, attempts were made to specify the reliability of the data using uniform methodology throughout. The following principles were used in the definitions of the categories:

- Confirmed accurate identification:
 - Photographic evidence.
 - Data verified by the Rarities Committee of BirdLife Hungary (MME).
 - Specimens from national or regional museum col-lections with zoological collectors and/or curators, or cases where specimens were identified in such institutions.
 - Cases where there was a detailed description of the species, whereby it can clearly be stated that the specimen belonged to a given species and at least three ornithologists with acceptable knowledge were listed among the observers.
 - Specimens collected by or identified by renown and acknowledged zoologists and ornithologists (i. e., HERMAN, VASVÁRI, CHERNEL, CZYNK, BUDA, etc.).
- Unconfirmed, presumably accurate identification:
 - Specimens which were either illegally captured, ap-peared on hunting displays or were part of legal in-vestigation where the species was clearly identified.

- Wildlife identified at the Budapest Zoo and Botanical Garden Wildlife Rescue Center where the person identifying the species was unknown, or if the person identifying the specimen was not an ornithologist.
- Observations recorded by renown zoologists and hunters (i. e., REISER, SPIESS, CZYNK, CSATÓ, BUDA, etc.), renown taxidermists (such as FÁBA, HODEK, LENDL, ÖRY, PUDLEINER, ROSONOVSKY, SZIKLA & SZILÁGYI, HUNGARIAN ZOOLOGICAL TAXIDERMIST LABORATORY, museum taxidermists, etc.) and specimens identified or prepared in these facilities, so long as there was no discrepancy in the identification of the of the species.
- Questionable identification:
 - Specimen prepared by an unknown taxidermist or a taxidermist with unknown ornithological knowledge.
 - All data not suitable for categorization in the aforementioned categories, observations with conflicting data and those identifications which did not contain enough suitable information to accurately identify the species.

An additional analysis was performed with all the compiled data, in which the minimal individual number was defined in the case of each single observation on every given occasion. These were depicted in parenthesis in **red bold** font for the “confirmed accurate observation” and the “unconfirmed, presumably accurate observation” categories, whilst data in the “questionable observation” category were depicted in **black bold** font. The resultant data was categorized regionally and was subsequently analyzed and/or integrated onto diagrams. The following basic principles were observed in the course of this data compilation:

- Where the number of the individuals was not logged in the text, only a single specimen was recorded for the given observation.
- In cases where the number of the observed vultures was “more,” “some,” “several,” “frequent,” etc., the number of individuals was recorded for the given observation as “two”.
- In observations where the terms “a lot” or “many” were used, or if the data from the site of observation read, “occurs often,” the observation was recorded as four individuals or two pairs. If the observer mentioned “very many” specimens, the observation was recorded as eight individuals.
- In instances where a mixed group of, for example, 20 Griffon Vultures and Cinereous Vultures was observed, one of each species was recorded in the

dataset, as presumably at least one individual was present of each species (even if that would have implied that there were potentially up to 19 of the other).

- In case of nesting data, two individuals were counted in each case (the nesting pair) and offspring were recorded numerically according to the number given in the observation. If the number of eggs or chicks was not recorded, only a single parent was included, as eggs could potentially have been infertile and there was no record of the survival of any chick that may have hatched.
- If, for example an observation was recorded merely as “before 1910”, the given record was included in the tables and diagrams of the previous year (1909) and was placed in the 1900–1910 category. Instances where sightings were written as “1910 or before” were also added to the 1900–1910 timeframe.
- In those observations where the sighting was recorded as “1880–90s”, the number of observed vultures was halved, and half of the sighted birds were added to the 1880–1890 timeframe and the remainder to 1890–1900 group.
- In cases where the sighting was recorded as “the first half of the 1800s”, the observation was added to the halfway mark of the given half century or 1825 in this instance, thus this record would have been added to the 1820–1830 table.
- Instances where vultures were observed, for example “around 1930”, the record was added to the year of presumed observation (1930 in this example) and placed in the 1930–1940 timeframe.

Following the aforementioned classification, each data-point was mapped according to the timeframe of the observations in the categories below:

- Questionable observation, single species observed: ●
- Questionable observation, nesting: ■
- Unconfirmed, presumably accurate observation, confirmed accurate observation: ●
- Unconfirmed, presumably accurate observation, nesting: ■
- Confirmed accurate observation, confirmed accurate observation: ●
- Confirmed accurate observation, nesting: ■

In addition to the aforementioned categories, the sizes of the pictograms were depicted in variable size to indicate the number of specimens sighted in each observation:

- 1–2 individuals: ● ■
- 3–6 individuals: ● ■ ● ■
- more than 6 individuals: ● ■ ● ■ ● ■

Results

Cinereous Vulture

The relative higher number of observations from the Transylvanian and Vojvodina regions may be explained by the relative high number of individuals sighted per recorded observation as opposed to the frequency of the species (i. e., in Transylvania observations by HAUSMANN, CSATÓ, BUDA, etc; historical data from Archduke RUDOLF, in the Vojvodina region).

Looking at of the monthly distribution of the dataset, it is clear that in today’s Hungary, observations are primarily recorded between the months of May and June, peaking in May, whereas in Transylvania, vultures were observed predominantly in January, August and November, whereas in Vojvodina the months between April and June yielded the highest number of sightings. In Bosnia and Herzegovina, the monthly distribution of the observed individuals showed rather a uniform picture throughout the year, which may be connected with the constant presence of these species in the region. Because Hungary has always been reported as merely a feeding ground for these birds of prey, the availability of sufficient carrion for breeding and raising their chicks may be the key factor in the periodic nature of the nesting of these birds in our country, whilst their appearance in Transylvanian in August and November in most likely associated with the dispersals of fledglings. Contrarily, in the southern regions, the vast datasets recoded by Archduke RUDOLF skewed the data in favour of spring observations in these species in the given timeframe.

Diagrams depicting the decreasing trends seen in Transylvania and Bosnia and Herzegovina between 1880–1920 have a similar slope to data in Hungary in timeframes when large numbers of domestic livestock were killed by or were exterminated because of infectious diseases. In view of the fact that this work is based on the processing of literary data, it is important to note that 1880 was taken as starting point because this date marks the first issues of various hunting and zoological journals which provided ample opportunity for the publication of data which was lacking prior to this time.

Through map analysis, it can be seen that the Cinereous Vultures appeared to be frequent visitors in Hungary until 1920, however, after this date observations essentially ceased in the regions west of the Danube river. It can be assumed that since the closest breeding grounds of the species was the Fruska Gora region, it was the birds that dispersed from this area which were observed in Hungary. However, as mentioned previously, the disappearance of these magnificent birds from the regions west of the Danube river after the year 1921 was likely

the consequence of the lack of breeding in previous nesting grounds in the area after 1920. On the contrary, as breeding populations in Romania remained stable even after 1921, it can be presumed that vultures observed east of the Tisza river, and in regions between the Danube and Tisza rivers originated from this Transylvanian population.

When looking at the data from the Transylvanian region, the conclusions drawn are reflected in a different light. Cinereous Vulture observations in this area were consistent throughout the studied timeframe, aside from 1881–1990 in the Fagaras mountains when the number of recorded vultures was considerably greater. As stated previously, this increase in data points for this timeframe is most likely attributed to the large number of sightings and hunted individuals, thus skewing the results. Additionally, it is worth noting the increase in the number of confirmed observations in Transylvania between 1900–1920. From the mapped data from Bosnia and Herzegovina it is clear that the Cinereous Vulture can be found most frequently in the region, particularly in south eastern mountainous of these provinces formerly under Hungarian occupation.

Egyptian Vulture

As we know, this species arrives in Europe annually in April–May from its wintering grounds where it returns in the month of September. These trends are confirmed through the monthly analysis of observations in Transylvania where these vultures are seen most frequently observed in April–May and in August, in June in Vojvodina, whilst in the formerly occupied regions data accounts are primarily between the months of April–June. Contrarily, observations in Hungary have been recorded in all months of the year (with a peak in June), which is not in line with the trends expected when considering their migration pattern.

It is noteworthy, that only a single observation of the Egyptian vulture is recoded before 1930, however, this does not necessarily mean that the species did not occur within the borders of modern-day Hungary, but merely that the species was not a desired trophy for hunters in the preceding years and was therefore not documented on displays. Furthermore, it is worth noting that an exceptionally high number of the Hungarian observations are confirmed as accurate presumably because they arise from the past century.

Through map analyses it is evident that in Hungary, the vast majority of records are along the two great rivers of the country, the Danube and the Tisza river, while it worth noting that in Transylvania and occupied zone observations arise mainly from the southern regions.

Griffon Vulture

In most cases, the background of the appearance of high numbers of this species in certain time periods are in close correlation with domestic animal mortality owing to disease outbreaks. Trends in the diagrams presenting data between 1880–1920 in Transylvania and Bosnia and Herzegovina show a similar curve to those graphs in later years where large-scale domestic livestock mortality and extermination were observed owing to disease. 1880 was used as a starting point for these studies as it was in this period that the first hunting and zoological journals were published allowing for the publication of credible data. In the era preceding the initiation of these journals, data regarding observations was far greater than after 1880. Because diagrams depicting a strong decrease in mortality of domestic animals and the observations of Griffon Vulture it may be presumed that a strong correlation exists between the occurrence of these phenomena.

From the graphs presenting monthly distribution of observations it can be noted that the Griffon vulture has been present in Hungary year-round, with the highest number of sightings occurring in May–June and September. From the same dataset evidence points towards the constant presence of this carrion-eating species in Transylvania with peaks noted in August, with the highest numbers recorded between April–June and September–October in Vojvodina. Contrarily, in Bosnia and Herzegovina the Griffon Vulture was found to be present in all months of the year with the highest number of observations in March and June in both instances owing to the sighting of an exceptionally large numbers of birds in merely a few instances. With the peak in the number of sightings being recorded in February–March and September–October in Hungary, Transylvania and Vojvodina, it can be stated that these influxes clearly coincide with the breeding season in the spring, when adult birds must cover more ground in search of food, and the dispersal period following the fledging of chicks.

From the overview of the mapped data it is evident that the vast majority of observations, particularly those after 1921 are located in the vicinity of water. The explanation for this phenomenon is likely because Griffon Vultures use the larger rivers as landmarks while flying as has been confirmed in many other instances. Moreover, mapped observations also serve to depict that in the Transylvanian region, observations of these birds fall primarily in the southern areas. In Bosnia and Herzegovina, vulture sightings can be seen principally in the eastern and southern regions through mapping, and it is also worth noting that a greater proportion of the observations are considered to be accurate in the timeframe after 1890 than in the period before.

Bearded Vulture

Through the figures depicting the monthly distribution of the observed birds, it is visible that in Transylvania and Bosnia and Herzegovina the Bearded Vulture was observed in all months of the year. In the contrary in Transylvania observations were most frequent in August, the period coinciding from the fledgling of chicks, whilst the highest number of recorded birds in areas formerly occupied by Hungary was in February–March during the breeding season. Furthermore, a very important result of this data compilation is the confirmation of nesting of this species in Transylvania, which has been until date a merely sceptical fact in the eye of many ornithologists.

After mapping the data from Transylvania, it became clear that the Bearded Vulture occurred primarily in the region of the Southern Carpathians mountains – especially the Retezat and Fagaras Mountains and the Mountain of Brasov. The sharp contrast between the data numbers in various periods in these mountain ranges can most likely be attributed to active publication by various renown hunters and ornithologists as compared to inactivity on this front in other areas in the region. The point map of Bosnia and Herzegovina depicts similar trends to the other species and identifies a clear affinity of the species to the highland regions particularly in the southeast. Moreover, it is worth mentioning the proportionally high number of accurate observations as compared to those where confirmation is not available or where records are doubtful.

Incorrect and unconfirmed data in the literature

There are several accounts of misinformation regarding vulture observation in the literature many of which can be attributed to gaps in the ornithological knowledge of hunters and the authors of hunting literature in the 18th century. In older literary works there are accounts of vultures preying on children and a case of a vulture attacking an adult human in order to protect its mate is also mentioned in a reference. It is because of such articles that various levels of governmental authorities of the time placed a price on the head of every single large-bodied predatory bird and the bloodthirsty nature of the population empowered them to kill vultures by any means possible. Though 15 cases were presented where vultures allegedly inflicted atrocities on humans, concrete proof was not presented in any of these instances. In many cases in depth information is available to such attacks though it is evident that fictive element has been factored into these observations. Instances were a shred of truth may lie behind the allegations of raptor

attacks are merely ones such as BREHM's account where a Golden Eagle (*Aquila chrysaetos*) was shot during a hunt. In this case, after Brehm shot the eagle, he documented that he sent his assistance to collect the cadaver at which time the mate of the deceased bird attacked man. Through this action it can be seen that under exceptional circumstances birds of prey may actually attack humans, it is of the utmost importance to be able to differentiate the various species from one another to avoid false allegations against vultures.

The aforementioned deficiency in the knowledge of species can lead to the incorrect documentation of species and statistic data. For example, it is owing to such discrepancies that we find accounts of the “King Vulture,” the “Hawk Vulture” and of the California Condor in Hungary some of which are documented to have weighed up to 25 kg. Additionally, issues may also arise from the use of an incorrect vulture species names in some records, as well as the lack of ability to differentiate between species of birds of prey during hunts where merely “vulture” or “vulture and eagle” are recorded on displays. From such errors in the identification of species entirely false national hunting statistics arose from the turn of the last century, in which more than a thousand vultures were recorded to have been shot annually. The year 1907 meant the peak of these erroneous records when, 6,340 vulture specimens were documented to have been shot throughout the Hungarian empire. This astronomical number was so absurd that it created doubts in the national and international hunting communities even at the time.

Potential causes leading to the extinction of vultures in Hungary

Regulations

The primary explanation postulated by many authors for the disappearance of vultures from Hungary after the start of the 20th century has been attributed to regulations brought into place that ordered deceased livestock to be buried. Previously, in 1724, following the chaotic times amidst the Turkish occupation and the Rákóczi revolution, the Royal Hungarian Council ordered epidemiological measures to be set in place for human and livestock diseases alike. In this time period, the two most significant diseases worth mentioning were Rinderpest and rabies. Overcoming these epidemics was achieved through rigorous quarantine, prohibition of import and mass burial of carcasses among other regulations. Moreover, lack of trained veterinary personnel, illegal import of animals and discrepancies in implementation of regulations led to further difficulties in the control of these

diseases. After 1874 a number of factors which had led to the mass die-off of livestock including rigorous veterinary guidelines were imposed and strictly regulated, a higher level of veterinary education was implemented and a compensation system was initiated for farmers that lost animals as a result of specific infectious diseases and stamping out. Though mass burial of livestock had been forbidden for many years prior to this date, lack of enforcement of existing regulations and negligible veterinary control led to the complete disregard of these legalities. Moreover, the waning of the extensive keeping of livestock, development of infrastructure in rural areas and the implementation of vaccination curbed mass mortalities in food producing animals.

Lack of food availability as a consequence of advancements in agriculture

Historically, the relatively large vulture presence can be attributed to a number of factors in connection with the human population that provided food for these scavengers:

- casualties of battles
- household scraps and garbage
- remnants of animals killed by stray dogs
- human corpses (casualties of epidemics, public executions, bandit attacks, abandoned children such as in the case of Taigetos, etc.)
- remains of dead livestock.

Moreover, it is worth mentioning the amount of food livestock provided vultures:

- animals that died due to lack of food availability (in long snowy winters and summer droughts)
- livestock carcasses which succumbed to infectious disease or illnesses
- casualties of natural disasters (individuals falling off cliffs, avalanche or landslide victims, mortality caused by sudden changes in weather)
- predator attacks (wolf, lynx, bear)
- stillborn and weak youngsters, placentas passed during calving.

While a clear connection can be seen between the Griffon Vulture and the Cinereous Vulture and grazing livestock populations, such a link is far weaker in the case of the Bearded Vulture and is lacking for Egyptian Vultures. It is a well-known fact that the number of grazing domestic animals decreases at northern latitudes owing to less favourable weather conditions. The aforementioned conditions negatively impact the survival of vultures owing to diminished feeding opportunities as well as reduced ability for thermalling, thus leading to the scarcity of these species in these regions. Moreover, higher altitudes in mountainous regions, as well as extremely dry and marshy areas are also devoid of vultures

in addition to many large predatory species because of the lack of prey available for them to survive and thrive. According to some authors, the drastic drop in vulture number cannot solely be attributed to the intensive keeping of livestock, in contrast to extensive methods used historically, but also the replacement of small ruminant herds (sheep and goats) by intensive cattle, pig and poultry farms. With the development of roads and infrastructure in rural areas, increased use of transport trucks and advances in veterinary medicine and vaccination, the number of carcasses buried diminished substantially as the vast majority of them were processed and disposed hygienically. These factors led to the disappearance of a reliable source of food for these carrion eaters.

The transformation of habitats

In addition to the points discussed above, the disappearance of suitable habitat can also be considered as a factor limiting the populations of vultures. Some authors note in particular the disappearance of marshlands following the rerouting of the lower regions of the Sava river to have played a role in the loss of the vultures that were resident to the area. The fate of vulture populations was similar following the regulation of the Danube river in southern Hungary between Pančevo and Baziaş and there are accounts of vultures abandoning nesting sites in the Cazane region of the Iron Gates of the Danube (Porțile de Fier, Djerdapska klisura) because of the blasts created by dynamite used to regulate the river. These populations did not return to these habitats for many years because of the disturbances. Moreover, the increasing encroachment of tourism has unfortunately also taken its toll on the breeding success of these magnificent birds of prey as nests fail to remain unnoticed and often draw the attention of too many curious hikers.

Collection of eggs

A number of authors report accounts that the taking of eggs from the nests of Bearded Vulture and Cinereous Vulture was customary and, in many cases, they were highly coveted because they could be sold for gold. Moreover, around this time it was not unheard of for downy chicks to be sold for human consumption. However, of the four species, the nests of the Cinereous Vulture were primarily at-risk as tree canopies were still far more accessible than the nest of the other three species which are usually situated atop cliff faces. As an example, in a 9 km² forest in the vicinity of Babadag in Dobrogea 377 Cinereous Vultures chicks were collected between

1873–1875, and as a result, by the 20th century, merely 10–12 Cinereous Vultures nest remained in the region.

Hunting

The driving-force behind the hunting of vultures has varied over the years. Traditionally, the aristocracy hunted them for trophies, while others shot these birds for taxidermy and of course they have also been hunted because vultures have been considered a pests in some regions. Historically, there was a time when hunting for vulture trophies (especially around carcass mounds) was a sport in certain hunting communities, though in these instances, primarily Griffon and Cinereous Vultures appeared on hunting displays. For example, from the year 1899, 25 vulture trophies originating from Hungary bear the name of by Adolf LENDL only. At the turn of the century an Austrian hunter named TOBLER hunted adult vultures for taxidermists in Vienna and gathered vulture eggs near the Iron Gates of the Danube. Merely the activity of this one person was sufficient to permanently destroy vulture population in these regions.

Poisons

Numerous authors claim that the disappearance of vultures can largely be attributed to the extensive poisoning of pest animals in the winter month in the Carpathian basin and elsewhere as well. Non-selective intoxication of “pest” animals included both mammalian and avian species as at the turn of the century, birds of prey were not held in high regard in Europe and were considered a nuisance. Though in later years the poisoning on birds was primarily aimed at crows (Corvidae), non-selective substances caused casualties in many other taxa as well, until the use of such agents was banned in 1980.

In more recent years, the use of another toxic agent, carbofuran became infamous through a case on the island of Rab in Croatia, where in December of 2004 a sheep carcass laced with this substance was left out with the aim of poisoning wild boar in the area. Instead 17 Griffon Vulture cadavers were found in a 50 m radius of the sheep carcass. Moreover, illegal poisoning was also implemented in the case of brown bears which established a small population on the island of Krk after a single individual swam over to the island in 1968. By 1995 a local council had been established to curb the problem imposed by the bears, particularly on the safety of tourists, 11 individuals were confirmed to have been killed illegally through hunting or intoxication, though this number is presumed to be greater.

Bounty

Though in today's world it is inconceivable, centuries ago birds of prey were considered to be pest animals and in order to aid in their removal from certain regions, a bounty was placed on their heads. We know from archives that in the 18th century in the area of Hannover, Lüneburg, Göhrde, Lauenburg and Brennen–Verden 395,400 birds deemed pest were killed and 65,900 imperial thalers were collected by the bounty hunters. Moreover, in 1755, Saxony ordered gamekeepers to decimate the predatory bird population in the region and the price on the head of a single Griffon Vulture was initially 4, then later 2 farthings. Furthermore, data from Switzerland and Tirol in Austria shows that during the 19th century, bounty hunters were well rewarded for killing Bearded Vultures, which were allegedly responsible for abduction of children and domestic animals. In Transylvania authors report that aristocratic hunters were also highly motivated by claiming their bounty and destroyed the vulture population in this area by the 19th century. Moreover, these authors also mention the use of snares set up in the vicinity of baits carcasses to capture vultures.

Capture of live birds

Up until a century ago it was not unheard of in Transylvania for lords to pay people great sums of money to gather adult vultures and their nestlings. This likely also played a role in the decline of these species in this geographic region. Chicks were generally collected from their nests on cliffs which were scouted out by local people. Once the nest was located, someone would scale the cliff with a rope and remove the chick from the nest which of course was a very brave feat. Contrarily, adult vultures were caught by hunters after shooting their wings and ensure they were flightless. Reports from Bosnia and Herzegovina state that at certain markets,

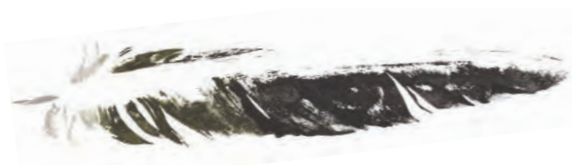
it was almost always possible to buy vultures nestlings (mainly Cinereous Vulture), however, sometimes adult specimens were available for sale as well. The Bosnians did not only covet these birds to earn money, but also because they believed, under false pretenses of course, that these large carrion-eating birds of prey would aid them while looting as it they said to be able to capture goats and sheep and even attack and kill calves.

Opportunities to bring back the vultures of Hungary

Today, many conservation efforts involve active *in situ* introduction of various species, and naturally, this idea was considered in case of the vultures of Hungary in the Hortobágy region. Before investing in such a project, it is crucial to take into account the knowledge and experience of similar projects in these species across the European continent. Though ecological factors have changed advantageously in favour of vultures in Hungary over the past years (i. e., prohibition of non-selective poisons, vast uninhabited regions have been formed, areas have been deemed protected and have thus become more remote, the traditional grazing methods have been re-implemented, etc.), artificial feeding stations remain cardinal to the success of these populations. It is necessary for us to accept that Hungary, in its present state, is not suitable to sustain large vulture population owing to lack of appropriate nesting grounds. This is evident through the scares data available on the nesting of these species in our country over the past 200 years, though this may also be attributed to the fact that even historically Hungary served merely as a scavenging ground for edge populations. It can thus be said that though three out of the four vulture species in this geographic region have been present in Hungary (primarily in the southern regions), it has mainly served as foraging grounds for these magnificent birds of prey.

(Translated by Viktória Sós-Korokonai)

- TELEKI J. (1925–1926): Saskeselyű a Retyezáton. *Aquila* 32/33: 247–248.
- TELEKI J. (1927–1928): A saskeselyű újból fészkel a Retyezáton. *Aquila* 34/35: 374.
- T EWES, E. (2002): El Programa de Conservació del Voltor Negre *Aegyptus monachus* a Mallorca al 2002. *A. O. B.* 17: 59–69.
- THÓBIÁS GY. (1935–1938): Keselyűk Abaujban. *Aquila* 42/45: 672.
- THÓBIÁS GY. (1943): Barátkeselyű Dektok községben. *Aquila* 50: 406.
- THURN RUMBACH I. (1924): A keselyűk vészhangja. *A Természet* 20(23/24): 142–143.
- THURN-RUMBACH, I. (1929): Adatok a barátkeselyű (*Aegyptus monachus* L.) természetrajzához. *Kócsag* 2(3/4): 149–151.
- TRATZ, E. P. (1951): Der Gänsegeier (*Gyps fulvus*) ist auch Wintergast in der Salzburger Alpen. *Columba* 3(1): 3.
- T SCHAUKO, H. (1911): Das Aussterben der reissenden Tiere in den Karawanken. *Waidmanns Heil* 31(19): 423–427.
- T SCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN, V. (1894a): Ornitologische Collectaneen. „Die Schwalbe“, Mitteilungen des ornitologischen Vereines in Wien 18(5): 73–76.
- T SCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN, V. (1894b): Ornitologische Collectaneen. „Die Schwalbe“, Mitteilungen des ornitologischen Vereines in Wien 18(6): 89–92.
- T SCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN, V. (1895): Ornitologische Collectaneen. „Die Schwalbe“, Mitteilungen des ornitologischen Vereines in Wien 19(3): 34–35.
- T SCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN, V. (1911a): Ornitologische Kollektaneen aus Österreich-Ungarn. *Der Zoologische Garten* 52(5): 136–150.
- T SCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN, V. (1911b): Ornitologische Kollektaneen aus Österreich-Ungarn. *Der Zoologische Garten* 52(6): 170–178.
- T SCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN, V., DALLA-TORRE, K. (1889): VI. Jahresbericht (1887) des Comitês für ornithologische Beobachtungs-Stationen Oesterreich-Ungarn. *Ornis* 5: 343–604.
- T SCHUSI ZU SCHMIDHOFFEN, V., DALLA-TORRE, K. (1890): VI. Jahresbericht (1887) des Comitês für ornithologische Beobachtungs-Stationen Oesterreich-Ungarn. *Ornis* 6: 201–286.
- TUTMAN, I. (1952): S ornitološkom bilježnicom kroz krajeve Dalmacije. *Larus* 4/5: 99–121.
- U., J. (1910): Seltene Beute. *Waidmanns Heil* 30(20): 439.
- URBÁN S. (1973): Madártani vizsgálatok a Pilis-hegységben és a Szentendrei-szigeten. *Állattani Közlemények* 60(1/4): 151–159.
- V. (1921): Hogyan eszi meg a ragadozó madár a teknőst? *A Természet* 17(21/22): 146.
- V., F. (1885): Geier. *Waidmanns Heil* 5(7): 102.
- V. M. (1926): Keselyűkorcs. *A Természet* 22(1/2): 10.
- VASIĆ, V., OBRATIL, S. (1990): Zbirka ptica iz Srbije u Zemaljskom Muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu. *Posebni Otisak Glasnika Zemaljskog Muzeja* 29: 1–184.
- VASVÁRI M. (1922): Keselyűk fogságban való szaporodása. *A Természet* 18(15/16): 102.
- VASVÁRI M. (1927–1928): Keselyűk Dunántúlon. *Aquila* 34/35: 387.
- VASVÁRI M. (1930): A szakállas saskeselyű balatonvidéki előfordulásához. *A Természet* 26(3/4): 42–43.
- VASVÁRI M. (1931–1934): A barátkeselyű egykori fészkelése az Erdélyi Érchegeységben. *Aquila* 38/41: 361.
- VASVÁRI M. (1943): Adatok a dögkeselyű táplálkozásához. Összefoglaló az állattani szakosztály 1943. február 5-i ülésének előadásairól. *Állattani Közlemények* 40(1/2): 117.
- VÉBER K. (1989): Rudolf trónörökös magyarországi vadászatai. *Nimród* 109(1): 38–39.
- VELNÍČ, T. (1966): Košljun kod Punta na otoku Krku. *Kulturno-povijesni prikaz. Samostan Košljun-Punat. Djakovo*, 180 o.
- VIKTORIN F. (1891): Egész éves lőjegyzekek. *Gr. Wenckheim István... Vadász-Lap* 12(6): 79.
- W. B. (1910): Aus Bosnien und Herzegovina. *Seltsames Verhalten eines Bartgeiers. Waidmanns Heil* 30(5): 110–111.
- W. GY. (1908): Különféle. Keselyűk tömeges megjelenéséről... *Vadász-Lap* 29(17): 229.
- WADAS, K. (1909): Gänsegeier in Mähren. *Waidmanns Heil* 29(19): 392.
- WARGA K. (1957): Petényi Salamon az ornitológus. *Állattani Közlemények* 54(1/2): 11–18.
- WEISZ, C. (1905): Aus meiner Jagdmappe. *Waidmanns Heil* 25(23): 417–421.
- WETTSTEIN, O. (1914): Ornithologische Ergebnisse einer Reise des Naturwissenschaftlichen Vereines der Universität Wien nach Dalmatien im Juli 1912. *Ornithologisches Jahrbuch* 25(1/2): 155–163.
- WILDBURG A. (1892): Szerencsés nap. *Vadász-Lap* 13(19): 248–249.
- ZELLER, F. (1895): Aus unserem Vereine. „Die Schwalbe“, Mitteilungen des ornitologischen Vereines in Wien 19(3): 45–47.
- ZERGÉNYI A. (1927): Dögkunyhó mellett Anatóliában. *Nimród Vadász-újság* 15(11): 181–182.
- ZEYK M. (1920): Erdély madarai. Zeyk Miklós hátrahagyott kézírata. *Aquila* 27: 87–144.
- ZUKOWSKY, L. (1958): Kleine Unregelmäßigkeiten bei der Brut und Aufzucht eine Gänsegeiers. *Gyps fulvus*, im Münsterschen Zoo. *Der Zoologische Garten* 24(1/2): 90–94.

111. ábra: Szakállas saskeselyű John GOULD angol ornitológus „The Birds of Great Britain” című munkájából (1862–1873) *Bearded vulture from “The Birds of Great Britain” (1862–1873) by English ornithologist John GOULD*

112. ábra: Dögkeselyű portréja Louis Agassiz FUERTES Abesszília madarait és emlőseit bemutató albumából (1930)
Portrait of an Egyptian vulture painted by Louis Agassiz FUERTES for his the album of Abyssinian birds and mammals (1930)